KURIMAY ANITA

meleg BUDAPEST

1873–1961

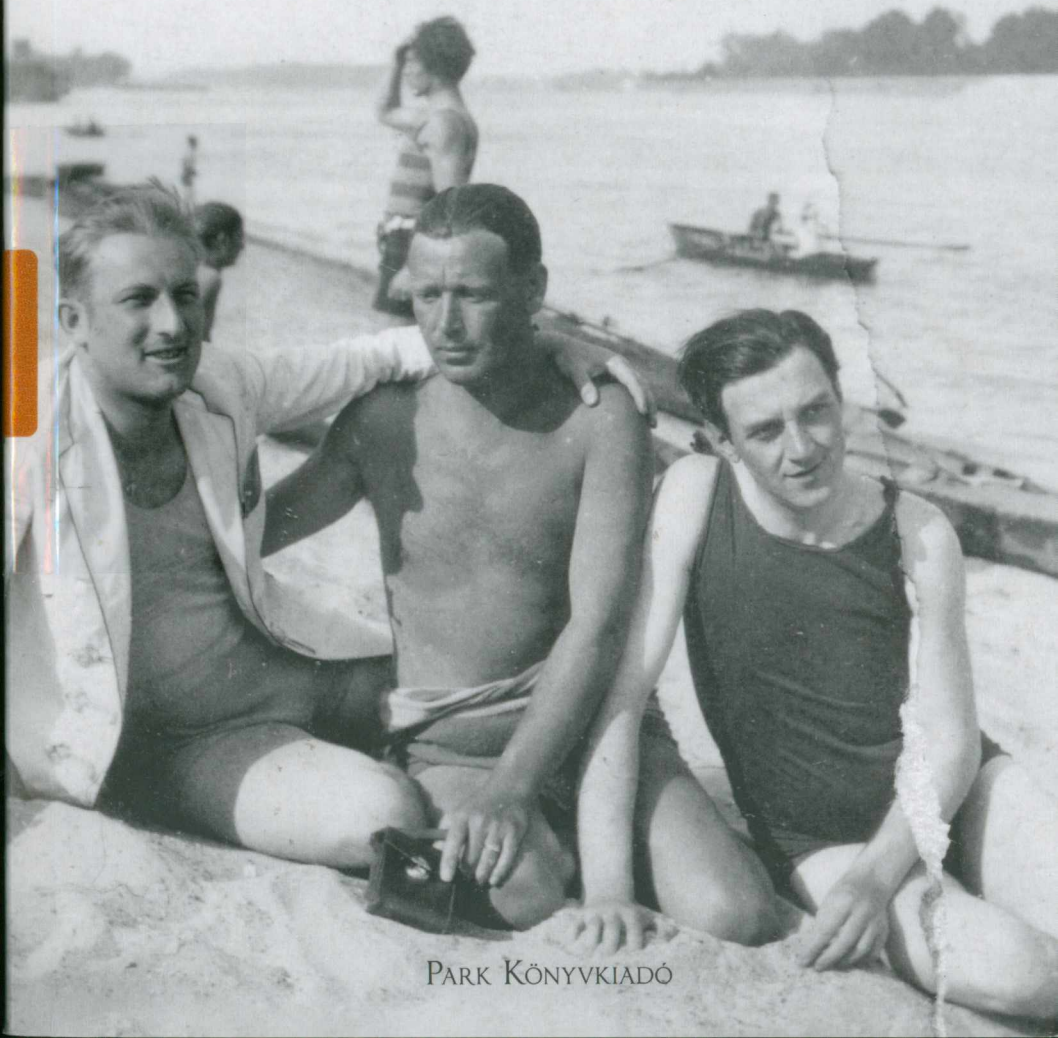

PARK KÖNYVKIADÓ

„Ha a szexualitáson keresztül vizsgáljuk Budapest és Magyarország viharos történelmét, a megszokott történelmi narratíváktól eltérő képet kapunk."

X 165.817

KURIMAY ANITA

meleg BUDAPEST

1873–1961

PARK KÖNYVKIADÓ

A fordítás alapjául szolgáló kiadás:
Anita Kurimay: *Queer Budapest. 1873–1961*
The University of Chicago Press, Chicago, 2020

A könyv az angol nyelvű kötet átdolgozott kiadása

Fordította Béres-Deák Rita

SZTE Klebelsberg Könyvtár
J001473909

SZTE Klebelsberg Könyvtár
SZEGED
22.

X365817

© 2020 by The University of Chicago. All rights reserved.
Licensed by The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, U.S.A.
Hungarian edition published by arrangement with Agentia literara
LIVIA STOIA.
Hungarian translation © 2022 Béres-Deák Rita
Magyar kiadás © 2022 Park Kiadó, Budapest
A Park Kiadó a Libri Könyvkiadó Kft. imprintje
Borítóterv © Féder Márta
Borítófotó © Fortepan/Balassa Péter

ISBN 978-963-355-796-9

Felelős kiadó Tönkő Vera
Felelős szerkesztő Szala Boglárka
Szerkesztette Vonnák Diána
A szöveget gondozta Zayzon Márta és Lovass Gyöngyvér
Műszaki szerkesztő Rochlitz Vera

A magyar LMBTQ-közösség tagjainak,
valamint a nemek és a szexualitás kutatóinak Kelet-Közép-Európában

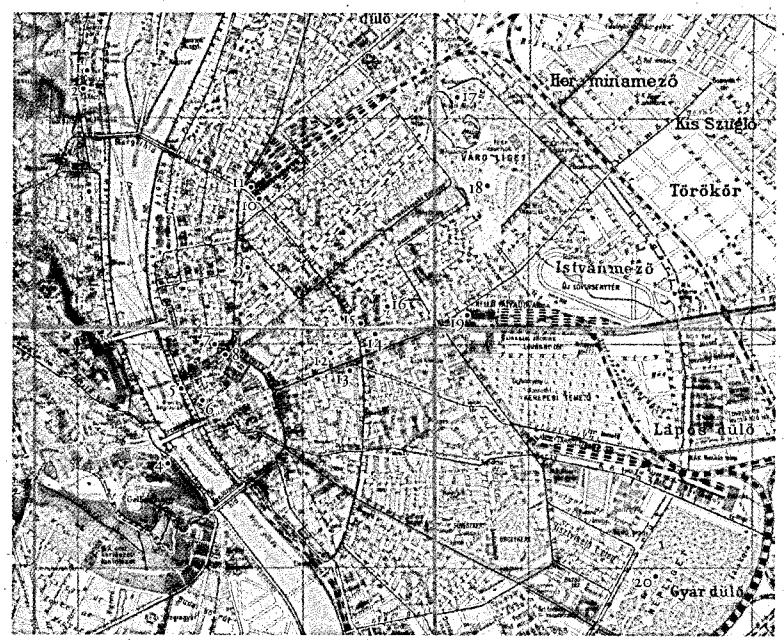

Meleg találkozóhelyek Budapesten. Számozott helyszínek:

1. Császár fürdő
2. Lukács fürdő
3. Király fürdő
4. Rudas fürdő
5. Duna-korzó
6. Petőfi tér
7. Erzsébet tér
8. Deák tér
9. Minta Kávécsarnok
10. Nyugati pályaudvar
11. Nyugati (korábban Marx) tér
12. Hungária fürdő
13. EMKE kávéház
14. Sörszanatórium
15. Hungária Étterem és Kávéház
16. Szövetség utcai bár
17. Széchenyi fürdő
18. Városliget
19. Keleti pályaudvar
20. Népliget

Bevezetés

Szexuálpolitika „a Duna gyöngyszemében”

1908-ban a népszerű magyar író, Guthi Soma megjelentette új krimisorozatának *Homoszexuális szerelem* című darabját.[1] A regény két jómódú úriember tragikus szerelmi története, egyben azon nagyon kevés századfordulós magyar forrás egyike, amely nyíltan foglalkozik az azonos neműek közötti szerelemmel és szexualitással. Főszereplője, Tuzár nyomozó szemszögéből a regény ritka betekintést nyújt a kora 20. századi Magyarország homoszexualitásról alkotott elgondolásaiba. Az, amilyen nyíltsággal Guthi beszél olvasóinak a homoszexuális emberekről, még egy évszázaddal később is meglepő és szokatlanul haladó szellemű:

> Az ujsagok nem fűznek kommentárt a vádhoz, es nem elégitik ki a laikus olvasó kivancsisagat. Pedig a homosexualitas mibenlétét két rövidke szóval megmagyarázhatnák: érzéki barátság… Merész definició, de azt hiszem, eleg kifejező. (…) De a barátságban az érzékiség nem egyéb, mint csodálatos kivétel a szabály alól…
>
> Az urningok szenvedélye is emberi szenvedély (…) Ők is érzik a féltékenység kínját, a megcsalatás fájdalmát és a visszautasitott vagy megvetett szerelem keserveit… És ahol nagy szenvedély van, onnan a *bűn* sem hiányozhatik, mert hiszen szenvedélyek mélyén burjánzik a bűn.

> Aki ismeri őket, nagyon jól tudja, hogy éppen csak nemi ösztönük kielégitési módjában térnek el embertársaiktól, egyébként joreszben nagy intelligenciáju, jószivű és becsületes emberek es természetellenes hajlamukbol kifolyólag a közerkölcs ellen *sohasem vétenek.*[2]

A homoszexuális gyilkossági ügyhöz kirendelt Tuzár nyomozó nemcsak otthon van a homoszexualitással kapcsolatos legújabb szexológiai és társadalomtudományos-aktivista elméletekben (például Krafft-Ebinget és Ulrichsöt idézi), hanem mint a fenti részletből kiderül, úgy véli: a homoszexuálisok „normális" emberek, akik csak az európai országok elavult büntetőtörvényei miatt válnak bűnözővé. A 200 oldalas regényben a szerző azt a véleményt közvetíti, hogy a homoszexuálisok nem „születetten" hajlamosak az öngyilkosságra és válnak a bűnözők könnyű prédájává, hanem az érvényben lévő törvények miatt. Guthi egyébként ügyvéd volt, aki homoszexuális ügyfeleket védett zsaroló ügyletekkel szemben, tehát közelről ismerte a homoszexuálisokkal kapcsolatos jogi és rendőrségi ügyeket Budapesten. A *Homoszexuális szerelem* egy olyan gyilkossági ügyről szól, amelyben a homoszexuálisok közvetlen kapcsolatba kerülnek a rendőrséggel, és jól tükrözi a jogi diskurzusok korra jellemző kettősségét: egyfelől a férfi homoszexualitás bűncselekménynek számított, másfelől viszont a rendőrségnek lehetősége volt szemet hunyni az ilyen tevékenység fölött.

A korabeli magyar köztisztviselőkhöz és sok kortársához hasonlóan Guthi is érzékelte, hogy Budapesten egyre láthatóbbá váltak az olyan férfiak, akik más férfiakkal szexelnek, más férfiaknak szexuális szolgáltatásokat kínálnak vagy ilyen szolgáltatásokat vásárolnak más férfiaktól. Bárki, aki a századforduló környékén Budapestre látogatott, érzékelhette, hogy a nemrég létrejött fővárosban kibontakozott egy nyilvános szexuális kultúra. Belföldön és külföldön egyaránt közismert volt, hogy Budapest liberálisan áll a szexualitáshoz – akár

a szexről szóló kiadványok, a meztelen testeket ábrázoló fényképek és illusztrációk, akár a prostitúció elterjedtsége vagy a kocsmák és a presszók gyors megszaporodása miatt.[3] Mint a *Budapest erkölcse*, egy 1902-es szatirikus társadalomkritikai írás megállapítja:

> Budapest arányai ma még éppenséggel nem olyan nagyok, hogy elbújhatnánk benne egymás elől, kikerülhetnénk egymás cselekedeteit. Erkölcse csodálatosképpen mégis olyan forma graduson áll, a mit jellemezni már éppenséggel nem lehet. A legnagyobb biztonsággal elmondhatjuk, hogy nincs a világnak egyetlen városa sem, a melyben olyan szemérmetlenül, olyan leplezetlenül folyna az üzérkedés az erkölcs rovására mint itten, utczákon, nyilvános helyeken álarcz nélkül jelenik meg a bűn; van kínálat és kereslet – hatósági ellenőrzés mellett. Valóságos szerelem börze az egész város, a hol a legkényelmesebb, legtermészetesebb kenyérkeresetnek, valóságos iparágnak tekintik a szerelmet; adnak és vesznek, anélkül, hogy ezen bárki megbotránkoznék, vagy szólna is ellene. Minden utczasarkon ötösével, hatosával állanak a kifestett portékák, akik fényes nappal éppen olyan szabadon árulják magukat, mint az éjszakák nedves levegőjében, a mikor rátapadnak mindenkire, a kik útjokba kerül.[4]

A város viszonylag kis mérete is megnehezíthette az anonimitást, de a fenti írás szerzője azt sugallja, hogy a budapestieket nem különösebben érdekelte sem a titkolózás, sem a közerkölcs. Bár ez a szöveg szatirikus hangvételű, leírása a liberális szexuális közegről összecseng a Budapestről alkotott korabeli képpel. Nem is ez az egyetlen írás, amelyben hasonló megfigyelésekkel találkozunk. Ahogy a városi tömegmédia és a bulvárlapok az 1880-as években ugrásszerű fejlődésnek indultak, a budapesti újságírók előszeretettel foglalkoztak a prostitúcióval, a szexuális szabadossággal és a szexipar könnyű kezű szabályozásával.[5] Bár egyre több volt a konzervatív hang, amely Budapestet „bűnös városnak" kiáltotta ki, a szexuális tartalom növelte

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED

az újságok forgalmát, és ezek az újságok egyben a szexualitással kapcsolatos közbeszédek és tudás terjesztőivé is váltak.[6]

A szexualitásról szóló szövegeknek ebben a szinte cenzúrázatlan terjedésében az azonos neműek iránti szerelem és vágy csak a 20. század első évtizedében válik látványossá. Ekkoriban jelent meg pár könyv és cikk a férfiak közötti erotikus kapcsolatról, köztük a *Homoszexuális szerelem,* de többségük Guthinál kevésbé toleráns álláspontot képviselt.[7] A *Nagyvárosi erkölcsök* című, 1908-as könyv például elismeri az azonos neműek közötti szexuális kapcsolatok elterjedtségét és láthatóságát Budapesten, ám az ebben részt vevőket „perverzeknek" titulálja, és figyelmezteti olvasóit, hogy az ilyen „beteg szerelem" megrontja a „természetes" szerelmet.[8] A szerző két táborra osztja Budapest szexuális kultúráját – az egyik „természetes" és „egészséges", a másikba a „természet vadhajtásai" tartoznak, akik saját nemüket szeretik –, és attól tart, hogy a második csoport kilép a nyilvános térből, és tevékenységük beszivárog az otthonokba, míg végül ugyanolyan elfogadott és „természetes" nem lesz, mint a férfi és nő közötti szerelem.

Figyelemre méltó, hogy sok más kortárs szerző is ugyanilyen ellentmondásosan viszonyult Budapest szexuális kultúrájához. Szívesen foglalkoztak a szexualitás „természetes" formáival – akár viccelődtek is velük, mint a szatirikus *Nagyvárosi erkölcsök* –, de homlokegyenest ellenkező álláspontot képviseltek az általuk „betegnek" vagy „természetellenesnek" tekintett szerelemmel kapcsolatban. Az azonos neműek közötti szexualitás elterjedtsége és láthatósága ellenére mind a hatóságok, mind a társadalomkritikusok úgy vélték, hogy *nem szabad* beszélnünk a „perverziókról", különösen a homoszexualitásról, ha meg akarjuk állítani ennek a „betegségnek" a terjedését az európai társadalomban. Bár az azonos neműek közötti vonzalom gyökereiről különböző nézeteket vallottak, abban hallgatólagosan egyetértettek, hogy ha beszélünk róla, akár elítélően is, az esetleg felkeltheti egyes emberekben a saját nemük iránti vonzalmat. Ezért aztán 1873 és az 1960-as évek között (leszámítva egy cikksorozatot az

1900-as években) kevés nyomát találjuk a férfiakkal szexelő férfiaknak és a később „férfi homoszexualitásnak" nevezett jelenségnek a hivatalos dokumentumokban, sőt a bulvársajtó sem ír róla sokkal többet. A magyar történelem viharos évtizedei alatt változatlan maradt az az elképzelés, hogy a homoszexualitásról való beszéd vagy olvasás „megfertőzhet" egyeseket. Túlélte a politikai rendszerek változását: a Monarchiát; az 1918-as liberális demokráciát; az 1919-es Tanácsköztársaságot; a konzervatív autokrata rezsimet; a fasizmus rövid időszakát 1944–45-ben; és az államszocialista diktatúra első évtizedeit.[9] A homoszexualitással kapcsolatos témák kollektív elhallgatását nem befolyásolták politikai és ideológiai eltérések. Az orvosi és a jogi szakmai vitákon és a nemzetközi rendőrségi kommunikáción kívül a téma tabunak számított.

Hasonlóképp hallgat a történelem is arról, ami a 20. század első három évtizedének Budapestjén közismert, bár elhallgatott tudás volt. Szemben Berlinnel, Párizzsal, Londonnal és Béccsel, Budapest egykor pezsgő meleg szexuális kultúráját sem az emlékezet, sem a történelemtudomány nem őrizte meg.[10] Ebből a szempontból Budapest hasonló a többi kelet-közép-európai fővároshoz. A kora 20. századi Budapest szexuális erkölcsét Párizshoz vagy Bécshez hasonlítva még a jelentős kultúrtörténész, John Lukacs is ezt állítja: „Ugyancsak ritkaság volt Budapesten (és az országban) a nyilvánvaló homoszexuális kapcsolat férfiak között. A különféle irományokban, ideértve a rendőrségi jelentésekben is, de ami ennél sokkal jellemzőbb, a kor pletykasajtójában és irodalmában is kevés példáját találjuk."[11] Vagyis Lukacs szerint a homoszexualitás egyszerűen nem volt része a magyar kultúrának. Ez a könyv azonban kategorikusan visszautasítja Lukacs nézetét. Azáltal, hogy feltárja a magyar múltban megbúvó meleg történeteket, integrálja a szexualitást Magyarország kulturális és politikatörténetébe, és felfedi azt is, miért övezte ezeket a történeteket oly sokáig hallgatás.

A *Meleg Budapest* azt meséli el, hogyan értelmezték, élték meg és korlátozták a hagyományostól eltérő szexuális irányultságokat Budapesten a város 1873-as egyesítésétől a férfi homoszexualitás büntethetőségét megszüntető 1961-es (de 1962-ben hatályba lépett) törvényig. Ebben az időszakban a politikai rendszer gyakran változott, a korábbi rendszert gyakran épp szöges ellentéte váltotta fel: az Osztrák–Magyar Monarchiát az 1919-es Tanácsköztársaság, azt a konzervatív Horthy-rendszer, a fasiszta nyilaskeresztesek, végül az 1950-es és 1960-as években az államszocialista diktatúra. Azonban az egyes rendszerek közötti kapcsolatokat és a szexualitás korlátozásait felderítve meglepő folytonosságokat fedezhetünk fel abban, ahogyan a hatóságok a meleg szexualitáshoz viszonyultak a gyakorlatban. Noha a Magyarország történetéről szóló legtöbb munka a 20. századi politikai rendszerek különbségeit és törésvonalait hangsúlyozza, a *Meleg Budapest* megmutatja, hogy a különböző rezsimek egymásra építettek a szexualitással kapcsolatos attitűdök szempontjából.

Egy másik állításom az, hogy a férfiakkal szexelő férfiak és nőkkel szexelő nők fontos szerepet játszottak a modern magyar főváros kialakításában. A 19. század végétől a homoszexualitás 1961-es dekriminalizálásáig a normától eltérő nemi és szexuális viselkedés szabályozása szorosan összekapcsolódott a magyar államépítéssel. A századfordulóra a budapesti hatóságok nagyon is érzékelték a város egyre növekvő meleg kultúráját, és ezt bizonyítéknak (ha nem is feltétlenül örömteli bizonyítéknak) tekintették arra, hogy Budapest igazi modern nagyvárossá vált. A jogászok, az orvosok és a rendőrség számára a homoszexualitás kezelésének módja jelölte ki a magyar állam helyét a modern európai nemzetállamok között. Ezért az 1880-as évek végén a budapesti Fővárosi Rendőr-főkapitányság volt az egyik első olyan rendőri szerv, amely „homoszexuális-nyilvántartást" hozott létre. Ironikus módon ez a nyilvántartás, amelyben a férfiakkal szexelő férfiak neve és részletes gazdasági-társadalmi háttere is szerepelt, hozzájárult a homoszexualitással kapcsolatos hallgatáshoz mind

a hivatalok, mind a közbeszéd szintjén. A legfrissebb bűnüldözési és kriminológiai elméleteket kombináló nyilvántartás azt volt hivatott demonstrálni, hogy Budapest kész elfoglalni a helyét a modern Nyugaton – tanúskodott a város ambiciózusan modern és tudományosan haladó népességszabályozásáról.[12] A nyilvántartás ugyan létrehozása után még két évtizedig nem működött a gyakorlatban, viszont fennmaradt a 20. század elejének politikai viharai közepette, legalább a homoszexualitás 1961-es dekriminalizálásáig használták, és az 1989-es rendszerváltásig szerepet játszott. Ily módon az azonos nemű szexualitás szabályozása a magyar modernizációs projekt egyik központi eleme volt.

Ráadásul azzal, hogy a budapesti hatóságok részben beépítették munkájukba azokat a módszereket, amelyekkel londoni, berlini, bécsi és párizsi kollégáik kezelték a meleg szexualitást, aktívan cáfolták azt a Nyugaton uralkodó nézetet, hogy Kelet-Európa és benne Magyarország elmaradott hely. Budapest része lett a szexualitásról és annak kezeléséről folyó európai diskurzusnak, a szexualitásra vonatkozó különböző elméletek találkozási csomópontjává vált. A budapesti hatóságok reakciói a szexualitással, kriminológiával és büntetőjogi reformmal kapcsolatos elméletekre azt mutatják, hogy a korabeli Európa városai szoros kapcsolatban álltak egymással, az információk viszonylag átláthatók voltak, és széles körben terjesztették őket. Bár a tudományos művek általában a nyugati nagyvárosokat tekintik a tudás központjainak és terjesztőinek, a magyar hatóságok előbb építették be Magnus Hirschfeld, Richard von Krafft-Ebing és Sigmund Freud elméleteit a hagyományostól eltérő szexualitásra vonatkozó gyakorlataikba, mint akár brit, francia és amerikai kollégáik – ez megcáfolja a Budapest marginális szerepére vonatkozó elképzeléseket. Épp ellenkezőleg, a magyar főváros fontos szerepet játszott a szexualitásra vonatkozó európai diskurzusokban, amelyeket általában Berlinhez, Londonhoz és Párizshoz kötünk. A *Meleg Budapest* így új megvilágításba helyezi a nemzetközi információáramlást, a

kommunikációt, a kultúrát és a mindennapi gyakorlatot, és megmutatja, hogy a tudás sohasem csak egy irányban áramlott, és nem feleltethető meg a hagyományosan elképzelt Kelet–Nyugat-felosztásnak.[13]

A *Meleg Budapest* ugyanakkor nemcsak felülről közelíti meg a meleg szexualitást, hanem azt is megmutatja, hogy bár az 1878-as büntető törvénykönyv tiltotta a férfiak közötti szexet, ettől még voltak férfiak, akik szexuális és párkapcsolatokat létesítettek más férfiakkal. Sőt paradox módon a homoszexuális kapcsolatokat övező hallgatás hozzájárult egy olyan szexuális kultúra kialakulásához Budapesten, amely teret adott egy pezsgő (férfi) meleg kultúrának.[14] Itt fontos a nemi szempont: igaz, hogy a rendőrség ugyanúgy korlátozta a férfiak és a nők normától eltérő szexualitását, különböző okokból azonban a férfiak közötti kapcsolatokat továbbra is eltűrték, sőt bizonyos időszakokban még védelmet is élveztek. Például a két háború közötti konzervatív vezetés könyörtelenül lecsapott a prostitúcióra[15] és korlátozta a nők jogait, ezért az elnyomó retorika, szabályozás és intézkedések aránytalanul nagy mértékben a nők ellen irányultak, a saját nemükhöz vonzódó férfiakat békén hagyták. Ugyanebben a konzervatív, diktatórikus rendszerben egyéb tényezők is hozzájárultak a férfi homoszexualitás bizonyos formáinak elfogadásához, például az első világháború magyar férfiakra gyakorolt feltételezett hatásai, vagy az az elképzelés, hogy, a nőktől eltérően, a férfiak nem képesek kontrollálni szexuális vágyaikat.[16] A homoszexuális tevékenységet folytató férfiak sorsát ezenkívül a „tisztesség" fogalma is meghatározta, amely a szexuális intim szférára vonatkozó, nemi és osztályelképzelésektől erősen befolyásolt normákon alapult.[17] Több politikai rendszerben is az ilyen kulturális elvárások nagyobb mértékben befolyásolták a férfiakkal szexelő férfiak megítélését, mint a politikai és törvényi keretek.[18]

Ami a nőket illeti, a nők közötti szexualitás a nyilvános forrásokban és párbeszédekben szinte egyáltalán nem jelenik meg. Mivel a törvény nem büntette, a jogi és a rendőrségi források általában hallgattak a női homoszexualitásról. A 20. század első évtizedében

volt egy rövid időszak, amikor a nők közötti szerelmet és szexualitást nyíltabban tárgyalták, különösen a populáris irodalomban. Továbbá a nők közötti szerelem témája a prostitúcióval kapcsolatban is előkerül. Kortárs beszámolók szerint köztudott volt, hogy a legtöbb női prostituált érzelmileg csak női szeretőihez kötődött.[19] Általában azonban az 1880-as évektől fogva a hivatalos (kormányzati, rendőrségi vagy közegészségügyi) források szándékosan kerülték a női homoszexualitás témáját.[20]

Érdekes módon a hatóságok hallgatását Magyarország legnagyobb politikai botránya – az 1920-as évek nagy port felvert válási ügye – törte meg, és ez egyben az a forrás, amely a leggazdagabb anyagot nyújtja a nők közötti szexualitásról Budapesten. Az egész bírósági ügyet körbelengték a női homoszexualitással kapcsolatos vádak a két háború közötti Budapest két talán legismertebb konzervatív női közszereplője, Tormay Cécile és Pallavicini Eduardina ellen, ám a kialakuló szexuális botrány nem rongálta meg hírnevüket, és nem szüntette meg politikai ambícióikat sem. Az ügyről és annak sajtóvisszhangjáról fennmaradt források segítenek rekonstruálni, hogyan gondolkodtak a két háború között a női homoszexualitásról – az ilyen anyag még mindig ritkaság az LMBTQ-történelemben, különösen Kelet-Közép-Európában. A Tormay-ügy figyelemre méltó példája annak, hogy a konzervatív politika és a tolerancia a meleg szexualitás bizonyos formái iránt egyszerre volt jelen a két háború közötti Magyarországon.

Kezdve a századforduló Budapestjétől, ahol egy időben volt hatályban a férfi homoszexualitást tiltó törvény és virágzott a növekvő homoszexuális kultúra, az 1920-as évek leszbikus botrányán keresztül a Horthy-korszakban eltűrt bizonyosfajta meleg szexualitásig, a normától eltérő szexualitások magyarországi története megmutatja, hogy a homoszexualitással kapcsolatban nagyjából azonos módon gondolkodtak és viselkedtek az emberek a 19. század utolsó és a 20. század első három évtizedében. Abban, hogy a normától eltérő

szexualitás különböző rendszereken át fennmaradhatott, fontos része volt a nemi szerepekkel és a „tisztességgel" kapcsolatos elképzeléseknek. A meleg Budapest rekonstruálása során feltárul az is, mennyire összekapcsolódtak a közép-európai és általában az európai városok a szexualitással kapcsolatos jogi, rendőrségi, szexuális és társadalmi–aktivista diskurzusok szempontjából.

Az aranykortól a kommunista elnyomásig

Mivel a *Meleg Budapest* csaknem egy évszázadot ölel fel, amelynek során Magyarországon sűrűn váltakoztak a politikai rendszerek, érdemes röviden felvázolni a történelmi kontextust. Magyarországon és különösen Budapesten később jelentek meg a városiasodás és a modernitás más elemei, viszont az 1867-es kiegyezést és az Osztrák–Magyar Monarchia létrehozását követően az országban és fővárosában gyors átalakulás vette kezdetét. Azzal, hogy Magyarországnak szabad kezet adott saját belügyei intézésére, az 1867-es kiegyezés megnyitotta az utat a progresszív erők előtt. Ennek egyik eredménye volt egy modern főváros létrejötte, amely a magyar elit liberális vízióját testesítette meg. Buda, Pest és Óbuda 1873-as közigazgatási egyesítése lefektette az alapokat egy modern metropolisz kialakításához. A magyar politikai elitnek egyértelmű célja volt az új fővárossal: megmutatni Magyarország erejét Ausztriához képest, illetve a nemzet fejlettségét európai szinten.

1892-ben dr. Albert Shaw amerikai újságíró, aki az *American Monthly Review of Reviews* szerkesztője volt, európai útját követően olyan cikket publikált, amely bizonyára megmelengette a modernitást pártoló budapesti elit szívét. „Budapest: The Rise of a Metropolis" (Budapest: Egy nagyváros felemelkedése) című cikkében a magyar metropoliszt egy új, urbanizált, európai nagyvárosként írja le:

> A nagyvilág szemében Budapest, Magyarország fővárosa és egyetlen metropolisa, Európa összes fontos nagyvárosa közül a legkevésbé ismeretes. Nincs más város, melynek érdemei ilyen kevés elismerést kapnának. Ezen viszonylagos ismeretlenségnek több oka lehet, többek közt: távol esik az utazás és a kereskedelem fő útvonalaitól; a magyar irodalom és nyelv elszigeteltsége; s hogy Magyarország minden érdeme az osztrák birodalom hírének s nevének rendelődik alá. Ám a legfontosabb ok egyben a legegyszerűbb is: Budapest oly friss nagyváros, hogy a világ még nem ismerhette meg. Lakosai joggal mondják a leggyorsabban növekvő európai fővárosnak, s csudálatos terjedése San Franciscóhoz, Chicagóhoz és más amerikai nagyvárosokhoz teszi hasonlatossá.[21]

Shaw írása az amerikai idealizmus mellett azt a századfordulós optimizmust tükrözi, amely – talán a történelem során egyedülálló módon – a magyarokra és különösen Budapest lakóira is átragadt. A három álmos kisvárosból pezsgő metropolisszá vált település leírása mellett Shaw elmagyarázta olvasóinak, hogy Budapest látványos felemelkedését számos különböző jelenség eredményezte: egy nemzeti és nemzetközi közlekedési hálózat kifejlesztése, amelynek Budapest vált a középpontjává; az önálló pénzügyi és kereskedelmi rendszer kialakítása; és azok az ipari beruházások, amelyek Budapestet a világ malomipari fővárosává tették.[22] A Magyarországgal foglalkozó történészek egyetértenek abban, hogy a 19. század végének és a 20. század elejének politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi fejleményei igazi aranykort hoztak el Budapestre.[23]

Ezeknek a tényezőknek az együttállása, a kor amerikai és nyugat-európai nagyvárosaihoz hasonlóan, a lakosság gyors növekedését eredményezte.[24] Ötven év alatt Budapest lakossága ugrásszerűen megnőtt. Ezrével özönlöttek ide az emberek vidékről annak reményében, hogy munkát találnak a számos új gyár és üzem egyikében, amelyek jobban fizettek, mint a rendszertelen mezőgazdasági

idénymunka. Az első világháború előestéjén Budapest lakossága csaknem elérte az egymilliót, s ezzel Európa egyik legnagyobb városának számított. A lakosság növekedésével azonban nem járt együtt a területi terjeszkedés. A város alapterülete viszonylag kicsi maradt, és inkább a környező falvakat olvasztotta magába, semhogy új elővárosokat építsen. Budapest földrajzi jellemzői is hozzájárultak a lakosság koncentrációjához. A Duna nyugati partján fekvő Buda festőien hullámzó dombjaival viszonylag gyéren lakott maradt, leszámítva a királyi vár körüli kerületeket. 1841-ben körülbelül 38 000 fő volt a budai oldal lakossága, ami 1890-re 90 000-re nőtt.[25] Az újonnan érkezők többségét Pest szívta fel: 1840-ben még csak 68 ezres lakossága 1890-re félmillióra duzzadt.[26] Ez azt jelentette, hogy egyre többen zsúfolódtak be egy háromszor öt kilométeres szűk területre. Budapestnek ez a földrajzi jellegzetessége Európa egyik legnagyobb népsűrűségéhez vezetett, noha ironikus módon az idetelepülők a kontinens egyik leggyérebben lakott régiójából érkeztek.[27] Mindez ahhoz vezetett, hogy Párizzsal, Londonnal, Béccsel és a kor más európai fővárosaival ellentétben itt a különböző társadalmi osztályok tagjai igen közel éltek egymáshoz. Berlinhez hasonlóan Budapesten is meglepően gyakori volt, hogy középosztálybeli és munkásosztálybeli bérlők laktak ugyanabban az épületben.[28] A társadalmi osztályok térbeli átjárhatósága a közterekre és bizonyos mértékig még egyes városnegyedekre is igaz volt.[29] És ebben a térben ott volt a homoszociális és homoszexuális kapcsolatok számos helyszíne is, mint a kávéházak, a Duna-parti és a városligeti korzók és a termálfürdők egyre bővülő világa, amely otthont adott a meleg férfiak és kisebb arányban a nők még mindig rejtőzködő, ám egyre láthatóbb világának.

Bár a két háború között Budapest területe megnövekedett, térbeli szerkezete nem sokat változott a második világháború végéig, amikor sürgősen újra kellett építeni a lebombázott települést. Budapest ostroma alatt a város körülbelül 40 000 épületének háromnegyede megsérült; a legnagyobb károkat a Várnegyed szenvedte, ahol

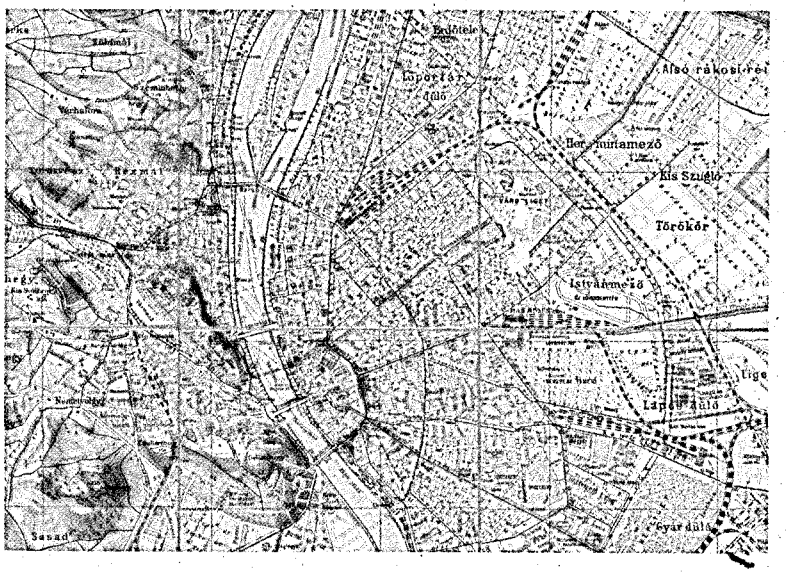

Budapest székesfőváros térképe, 1926

a 6500 otthon 40 százaléka lakhatatlanná vált.[30] Az államszocialista vezetés szovjet mintára olcsó, tömeges igényeket kielégítő városfejlesztési projektbe kezdett Budapesten, és ezzel alapvetően változtatta meg a városképet.[31]

Általában úgy tartják, hogy Budapest és egyben Magyarország aranykora az első világháború kitörésével, majd a Habsburg Monarchia 1918-as bukásával ért véget. Egyik napról a másikra az az ország, amely Ausztriával összeforrva a kontinens második legnagyobb országa volt, Európa egyik legkisebb és leginkább sorsüldözött nemzetévé vált. A legtöbb történész szerint a Károlyi Mihály vezette, rövid életű demokratikus köztársaság (1918. novembertől 1919. márciusig), majd az azt követő, Kun Béla nevével fémjelzett Tanácsköztársaság (1919. márciustól augusztusig) hamvába holt vagy akár katasztrofális politikai kísérlet volt.[32] Ezek a történészek azt hangsúlyozzák, hogy mindkét rezsim képtelen volt sikeresen tárgyalni a háború győzteseivel, és megvédeni Magyarország területi követeléseit a szomszédos

országokkal szemben. Ennek következtében az ország elvesztette korábbi területének kétharmadát és több millió magyar nemzetiségű lakosát. A történészek többsége ezenkívül hangsúlyozza a forradalmi Tanácsköztársaság tömegterrorját, *ad hoc* intézkedéseit és általános negatív következményeit.[33]

Ha azonban a szexualitás, különösen a normától eltérő szexualitás szempontjából vizsgáljuk az 1918–19-es forradalmi időszakot, egészen más történet rajzolódik ki, amely fontos betekintést nyújt a Tanácsköztársaság természetébe. A kommunista forradalmi ideológia és az azon alapuló intézkedések nem a terrorra és a büntetésre helyezték a hangsúlyt, hanem a meleg szexualitást változónak és gyógyíthatónak tekintették, és az állam képviselői komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy komplex társadalmi-orvosi szempontból vizsgálják ezt a problémát, a pszichoanalitikai elméleteket is figyelembe véve. Érdekes módon a kommunisták úgy hitték, hogy a homoszexuálisok kigyógyíthatók, és „normális" embereként visszaintegrálhatók a társadalomba, így nem tekintették külön kategóriának a homoszexuális nőket és férfiakat. A homoszexualitás mint identitás vagy a személyiség integráns, veleszületett eleme és a kommunista énkép kizárták egymást.

Az első világháború utáni rövid életű demokratikus és kommunista vezetés után egy konzervatív, autokrata kormány került hatalomra. Magyarország alkotmányos monarchia lett – király nélkül. Horthy Miklós ellentengernagy, az ellenforradalmi erők parancsnoka lett a régens és Magyarország államfője 1920-tól 1944-ig. Ez alatt az idő alatt két konzervatív csoport harcolt a hatalomért: a régi konzervatív jobboldal, amely a hagyományos arisztokráciát képviselte, és az új radikális jobboldal, amelynek vezetői a dzsentrirétegből és az alsóbb osztályokból kerültek ki. Míg a régi konzervatívok többsége hitt valamilyen fajta parlamentáris rendszerben, az új radikális jobboldal nyíltan ellenezte a képviseleti kormányzást, emellett militarista, hevesen antiszemita és demokráciaellenes volt.[34] Az 1914 előtti időszakkal

ellentétben a történészek a Horthy-korszakot a stagnálás időszakának tekintik. Mivel a vezető értelmiségiek közül sokan külföldre települtek, a világ Budapestet másodrendű kulturális központnak tekintette, amelyet elnyomó, autoriter jellegű, konzervatív kormány irányít.[35] A Horthy-korszak azonban nemcsak lefékezte Budapest liberális kapitalista és demokratikus fejlődését, hanem bizonyos szempontokból aktívan megpróbálta visszaforgatni az idő kerekét. Az agresszív nacionalizmus, antiszemitizmus, antiliberalizmus, a katolikus egyház megerősödése és a korábban liberális elit körében terjedő irredentizmus végső csapást mért a főváros korábban felívelő karrierjére.[36]

Azt gondolnánk, hogy a két háború közötti időszakban a konzervatívok által bevezetett antiliberális változások a szexualitás szabályozását is érintették. A Horthy-kormány valóban jelentős változásokat vezetett be mind a közbeszéd, mind a gyakorlat szintjén. Amellett, hogy a retorika a házasság előtti szüzességet és a család szentségét hangsúlyozta, a szabályozási rendszer is a korábbinál nagyobb mértékben avatkozott bele az állampolgárok életébe. Például Magyarország vezette be a 20. századi Európa első explicit módon antiszemita törvényét, és jelentősen megnövelte a kormányzati szervek hatalmát. A prostitúció illegalitásba szorult, miután az állam megszigorította a női szexmunka korábbi enyhe szabályozását, amikor a prostituáltak és a bordélyházak könnyen szerezhettek engedélyt; a hagyományostól eltérő szexualitás szabályozása is szigorodott. A konzervatív fellépések azonban elsősorban a nőkre koncentráltak, így a saját nemükhöz vonzódó férfiak közül sokan nem érezték a hatásukat. Meglepő módon, különböző okokból kifolyólag, az autokrata Horthy-rendszer hajlandó volt tolerálni a növekvő homoszexuális szubkultúrát.

A homoszexualitás ingatag állami toleranciája akkor ért véget, amikor Magyarország belépett a második világháborúba. Mivel a Trianonnál elvesztett területek visszanyerésének reményében az ország a náci Németország szövetségeseként lépett hadba 1941-ben, a homoszexualitás nem fért meg többé a nemzet eszméjével. A terjesz-

kedő magyar államban nőtt a náci befolyás, így a homoszexuálisok elleni intézkedések is szervezettebbekké váltak. A háború kezdetére a rendőrség, az állami bürokrácia és a hasonló intézmények kibővültek és rendkívül hatékonyan működtek. Amikor a sztálingrádi csata után megfordult a háborús szerencse, és Magyarország súlyos veszteségeket szenvedett, Horthy és a magyar vezetés megpróbált békét kötni a szövetségesekkel. Mivel Magyarország stratégiailag fontos helyen fekszik Kelet-Közép-Európában, ez a lehetőség különösen fenyegető volt a náci Németország számára, így 1944 márciusában Hitler csapatai elfoglalták az országot. Magyarország megpróbált kilépni a háborúból, és fegyverszünetet írt alá a Szovjetunióval 1944. október 15-én; válaszul a németek kényszerítették Horthyt, hogy Szálasi Ferencet, a Nyilaskeresztes Párt vezérét tegye meg miniszterelnöknek. A fasiszta Nyilaskeresztes Párt által vezetett Nemzeti Összefogás Kormánya (1944. októbertől 1945. márciusig) olyan családjogi törvényt tervezett bevezetni, amely büntetendővé tette volna mind a férfi, mind a női homoszexualitást, a férfi homoszexuálisokat pedig kasztrálták volna. A szovjet megszállásnak köszönhetően azonban ez a törvény sosem lépett életbe.

Így Magyarországon a második világháború után, 1948-ban kezdődő államszocialista diktatúra alatt üldözték először szisztematikusan a férfiakkal szexelő férfiakat. A „természet elleni fajtalanság" 1961-es dekriminalizálásáig a homoszexuálisokat a magyar állam ellenségeinek tekintették, és könyörtelenül üldözték. Noha a homoszexuális férfiak és nők állítólag veszélyeztették a szocializmust, valójában a titkosszolgálat használta fel őket aljas célokra: arra, hogy embereket bűncselekményekért megzsaroljanak, és hogy ügynököket szervezzenek be a titkosszolgálat egyre bővülő hálózatába. Ezenkívül továbbra is vezették a homoszexuálisok nyilvántartását. Így még a sztálinista diktatúra vége és a homoszexualitás 1961-es dekriminalizációja után is rendőri megfigyelés, elnyomás és megalázás volt a budapesti melegek osztályrésze.

Noha a történészek általában az egymást gyorsan követő politikai változásokat hangsúlyozzák Magyarország 20. századi történetében, a *Meleg Budapest* lapjain meglepő folytonosságot fedezhetünk fel az azonos nemű szexualitás szabályozásában – és tolerálásában – az egymástól eltérő politikai ideológiájú kormányok alatt is. A második világháború előtt a liberális és a konzervatív rezsimek egyaránt elviselték a meleg szexualitás bizonyos formáit, bár nem egyformán és nem ugyanazon okokból. A meleg szexualitás és a magyar állam különös egymás mellett élését a második világháború és az azt követő államszocialista egypártrendszer rombolta le. Ily módon a *Meleg Budapest* a 20. századi magyar történelmet is más megvilágításba helyezi.

A kelet-közép-európai meleg szexualitás archívumainak felkutatása

Noha Dagmar Herzog történész szavaival élve a 20. századot gyakran tartják „a szex évszázadának", a közelmúltig a szexualitás kutatása elsősorban a nyugati világra (jellemzően az Egyesült Államokra és Nyugat-Európára) korlátozódott.[37] Az európai szexualitásról szóló angol nyelvű történelmi áttekintésekből látványosan hiányoztak a kelet-közép-európai azonos nemű kapcsolatokat taglaló művek.[38] Kutatásom megkezdésekor nem léteztek nyilvánosan elérhető történeti összefoglalók, archívumok vagy gyűjtemények a szexualitás, különösen a meleg szexualitás témájában. Munkám ezért nem építhetett meglevő magyar forrásokra.[39]

Ennek két fő oka van. Az első, hogy a kelet-közép-európai tudományos intézmények falain belül és kívül továbbra is erősen jelen van a homofóbia és a szexizmus. Automatikusan feltételezik a kapcsolatot egy tudós kutatási témája és személyes identitása között, ami megnehezíti a meleg szexualitás kutatását. A másik ok a források hiánya. A második világháború számos történelmi gyűjteményt

elpusztított, de az ezt követő 40 év államszocializmus is hozzájárult a hagyományostól eltérő szexualitások (szó szerinti és jelképes) eltörléséhez. Például a budapesti büntetőbíróságok nem hagyományos szexualitással kapcsolatos, 1918 előtti ügyeinek aktái megsemmisültek, és a két háború közötti időszak nyilvántartásainak nagy része is megrongálódott 1944 telén, Budapest ostroma alatt. Ezeknek a forrásoknak a megsemmisülése komoly akadály egy átfogó történeti munka megírásában. A szexualitásra, különösen a hagyományostól eltérő szexualitásra és más érzékeny témákra vonatkozó forrásokhoz még 1989 után is korlátozták a hozzáférést. Különösen a nők közötti szexualitással kapcsolatban hiányosak az elsődleges források, ami megmagyarázza, miért foglalkozom én is kevesebbet ezzel a témával, bár a források korlátozottsága ellenére igyekeztem megidézni a nőkhöz vonzódó nők tapasztalatait.[40] Ezeknek az akadályoknak a fényében az, hogy bizonyítékokat ásunk elő a háború előtti elveszett vagy elfeledett meleg közösségekről, amelyeknek puszta létezését is tagadják a kelet-közép-európai kormányok, fontos lépés afelé, hogy a kelet-közép-európai meleg történelmet integráljuk az európai szintű diskurzusba. A *Meleg Budapest*en kívül csak maroknyi angol nyelvű könyv foglalkozik Kelet-Közép-Európa homoszexuális és meleg történelmével, és ez az első, amely Magyarország fővárosára koncentrál.[41] Számos tudományterületre támaszkodik, egyben gazdagítja is ezeket; ilyenek a szexualitástörténet, a társadalmi nemek tudománya, valamint a kelet-közép-európai kultúrtörténet, várostörténet, politika- és társadalomtörténet.

A *Meleg Budapest* olyan változatos források alapján mutatja be az azonos nemű szexualitást, mint a detektívregények, a rendőrségi folyóiratok, a bulvársajtó és a korabeli szexológusok írásai. A forrásanyagok töredékessége és sokszínűsége miatt a könyvben szereplő történetek is sokfélék: vannak, amelyek a magyar történelem befolyásos alakjaival foglalkoznak, mások ismeretlen nőkkel és férfiakkal. A két háború közötti időszak legbefolyásosabb konzervatív nőírójáról,

Tormay Cécile-ről például bőséges levéltári anyag áll rendelkezésre, amelynek segítségével több szempontból is személyes képet kaphatunk róla. A források között vannak a bíróságon tanúskodó, falusi származású cselédek vallomásai is, amelyekből kiderül, hogyan látták a nők közötti szexualitást vidéken, és amelyek a magánélet, a szerelem és a politika színterét lefedve bepillantást nyújtanak nemcsak egyének szexuális életébe, hanem abba is, hogyan terjedtek a nagyközönség körében a szexualitásra vonatkozó információk.

A *Meleg Budapest* néhány más fejezete tágas körképet jelenít meg, és a különböző politikai rendszerek és a normától eltérő szexualitás kapcsolatának általános tendenciáit elemzi. Az erre vonatkozó levéltári kutatást megnehezítette, hogy a magyar archívumokban még a „normának számító" szexualitás sem különösebben jelenik meg vagy van katalogizálva. Mivel azonban a férfiak közötti szexuális kapcsolat 1962-ig büntetendő volt, a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék dokumentumai, amelyeknek Budapest Főváros Levéltára (BFL) ad otthont, kiindulópontot nyújthattak, és a két háború közti időszakot taglaló fejezeteim alapját képezték. Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) volt az elsődleges források másik fő lelőhelye. Mivel itt megtalálható az összes magyar kiadvány a szexualitás témájában, rengeteg magyar és külföldi újság és a rendőrség hivatalos lapja is nélkülözhetetlen támogatást nyújtott kutatásomhoz. Az Országgyűlési Könyvtárban is találtam elsődleges forrásokat a jogi diskurzusokkal kapcsolatban, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Levéltár pedig az orvosi szakmai vitákról szolgált információkkal. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára fontos adatokat tartalmazott az 1948 utáni időszakról. Végül az elsődleges források digitális adatbázisa, az Arcanum segítségével sokféle anyagot találtam (népszerűt és tudományost egyaránt, emellett hivatalos kormány- és pártdokumentumokat) a 19. század végétől az államszocialista időkig.

Miközben igyekeztem meghallani a hangokat a homoszexualitást és a normától eltérő egyéb szexualitásokat övező csendben,

segítségemre volt az az egyre több történeti munka, amelyek innovatív módon igyekeznek feltárni a férfiak és nők közötti azonos nemű vágyakat, érzéseket és tapasztalatokat a múltban.[42] A magyar, elsősorban a budapesti politikai, kulturális és társadalmi kontextus felvázolásához foglalkozom a női jogokat, a prostitúciót, a szexuális úton terjedő betegségeket és a szifiliszt érintő diskurzusokkal, amelyeknek mind megvan a maga történettudománya. Elérhető továbbá néhány másodlagos forrás a magyar feministákról, amely a szexualitással kapcsolatos attitűdjeiket is tárgyalja.[43] Bár ezek a források ritkán említik közvetlenül az azonos neműek közötti szexualitást, a bennük megbúvó finom célzásokból sok hasznos információt szereztem, ahogyan a hivatalos források szexmunkával, szexuális úton terjedő betegségekkel és a „tisztes" férfi és női viselkedéssel kapcsolatos nézeteiről is a sorok között olvasva. Ahhoz, hogy megértsem, hogyan viszonyultak az emberek a normától eltérő szexualitáshoz, először meg kellett értenem, hogyan értelmezték a férfi és női nemi szerepeket.[44] Ezért a magyar férfiasság és nőiesség elemei és ezek időbeli változása központi helyet foglal el elemzésemben.[45] Mivel igen kevés másodlagos forrás áll rendelkezésre az 1945 előtti nemi szerepekről, különösen a férfiszerepről Magyarországon, korabeli populáris és hivatalos források alapján próbálom rekonstruálni, hogyan gondolkodtak akkoriban a nemekről és a szexualitásról. Segítségemre volt a nemek és a maszkulinitás történetének bőséges másodlagos irodalma, amely elsősorban nyugati országokkal foglalkozik, néhány kelet-közép-európai kivétellel.[46]

Végül figyelembe vettem a tágabb európai kontextust is: a szexualitással kapcsolatos jogi, orvosi, politikai és kulturális diskurzusokat, illetve azokat az eseményeket, amelyeknek Budapesten is hatása volt. Oscar Wilde pere, az Eulenburg-ügy, más homoszexuális botrányok, az új kulturális trendek, városi és állami szintű politikák vagy a Párizsban, Londonban, Berlinben hozott törvények befolyásolták Budapesten nemcsak a közbeszédet, hanem a meleg

szexualitás kezelését és megélését is. Az a gyors információáramlás, amit általában digitális korunkhoz kötünk, sok szempontból már a 19. század végén jelen volt. A távírón keresztül és más módokon gyorsan terjedtek a hírek, így mind a hatóságok, mind a nagyközönség értesült a legfrissebb szexbotrányokról és szexualitáselméletekről. Ezenkívül a hatóságok – a városi tisztviselők, a rendőrség, a jogban és az egészségügyben dolgozók – aktívan követték a nemzetközi információs csatornákat, így értesültek arról, máshol hogyan felügyelik és kezelik a normától eltérő szexualitást, még ha ezek az információk nem is jutottak el a média fősodrába.

Ezeknek a kutatási módszereknek a kombinációja lehetővé tette, hogy kritikus szemmel vizsgáljam a meleg szexualitást közvetlenül tárgyaló forrásokat. Azáltal, hogy kettős elemzési keretben – Kelet-Közép-Európa politikai, kulturális és városi történetének, valamint a nemnek és a szexualitásnak a szempontjából – közelítettem témámhoz, rekonstruálni tudtam a meleg szexualitással kapcsolatos történeteket, különböző diskurzusokat és tapasztalatokat. Mivel nem korlátoztam magam egyetlen elméleti keretbe, úgy tudtam foglalkozni a szexualitás megjelenítésével, hogy egyben azt is megvizsgáltam, milyen sokféle módon fogadta be és adaptálta Budapest az azzal kapcsolatos diskurzusokat. Természetesen egyetlen vizsgálati alanyom (férfiak, nők és hatóságok) sem létezhetett a diszkurzív kereteken kívül, ám ezek elemei (nyelv, megjelenítések) különbözőképpen hatottak rájuk. Miután feltártam magukat a diszkurzív kereteket, a hatásaikat is megvizsgálom.

Kikről és miről szól tehát ez a könyv? Az azonos nemű szexualitást leíró kifejezéseknek és a körülöttük zajló vitáknak mára saját történettudománya alakult ki.[47] Szándékosan nem egyetlen kifejezéssel közelítek ehhez, hanem felváltva használom az „azonos nemű szexualitás", a „meleg szexualitás" és a „normától eltérő szexualitás" kifejezéseket.[48] Részben azért döntöttem így, mert az archív források korlátai miatt nehéz a múltbeli nem heteroszexuális identitásokat feltárni és

történetileg elemezni.[49] Még fontosabb azonban, hogy a szexuális identitást fluidnak és instabilnak, a szexualitást pedig komplex jelenségnek tételezem. Az „azonos nemű szexualitás", a „meleg szexualitás" és a „normától eltérő szexualitás" kifejezéseket könyvemben azokra a nőkre és férfiakra használom, akik saját nemük tagjaival folytattak szexuális tevékenységet, vagy legalábbis ezt feltételezték róluk. Sokkal óvatosabb vagyok a „homoszexuális" és „homoszexualitás" szavakkal; csak akkor használom őket, ha a korabeli (populáris vagy hivatalos) források is ezt teszik.[50] Ezeknek a szavaknak a használatakor tudatában vagyok, hogy a normától eltérő szexuális viselkedést gyakorló emberek közül sok, ha nem a többség, nem azonosította magát normától eltérőként vagy homoszexuálisként. Különösen a nők esetében ilyen identitás a két világháború közötti időkig nem is volt elképzelhető. Továbbá bár könyvem az azonos nemű kapcsolatokat vizsgálja, az azonos neműek közötti szexualitás nemcsak tárgya, hanem elemző eszköze is kutatásomnak. Ha a szexualitáson keresztül vizsgáljuk Budapest és Magyarország viharos történelmét, a megszokott történelmi narratíváktól eltérő képet kapunk.

A meleg Budapest fejlődése

Könyvem a századfordulón kezdődik, amikor Magyarország fővárosa európai nagyvárossá szeretett volna válni. Az I. fejezet elhelyezi Budapestet a szexualitás korabeli szabályozásának térképén. A II. fejezet a homoszexualitást megjelenítő népszerű irodalommal foglalkozik a 20. század elejéről. Székely Vladimir és Tábori Kornél oknyomozó újságírók írásai egyszerre mutatják be a férfiakkal szexelő férfiak létező szubkultúráját a magyar fővárosban és azt, hogy az európai fővárosok között meglepően folyamatos információcsere zajlott a meleg szexualitással kapcsolatban. A III. fejezetben bemutatom, hogy a rövid életű 1919-es Tanácsköztársaság teljesen újszerű

módon közelítette meg a normától eltérő szexualitást. Ironikus módon, noha a heteronormatívtól eltérő szexualitást pszichés trauma hatásának tekintették, a homoszexuális identitás létjogosultságát nem ismerték el. Az 1920-as évek nagy szenzációja a kor két legbefolyásosabb női politikusának válási és rágalmazási botránya volt, amelyet a IV. fejezetben göngyölítek fel. Az V. fejezet azt mutatja be, hogy a férfi homoszexualitás jogi megközelítése hogyan változott ismét megjósolhatatlan módon. Noha 1920 és 1941 között Magyarországon egyre erősödött az autokrata politikai légkör, az azonos neműek közötti szexualitásra vonatkozó diskurzusok, a szabályozás és a hatósági gyakorlat meglepő folytonosságot mutat az első világháború előttivel. A nehézségek és az elnyomás természetesen megkeserítette a saját nemükkel szexelők életét, a fejezetből azonban kiderül, hogy a konzervatív Horthy-érában virágzott az azonos nemű szexualitás kultúrája. Az utolsó fejezet azt mutatja be, hogyan zárult le a törékeny együttélés a magyar állam és a homoszexualitás tolerálása között azzal, hogy Magyarország belépett a második világháborúba, majd 1948-ban a kommunisták kerültek hatalomra. A közelmúltban elérhetővé vált bírósági dokumentumok azt mutatják, hogy a „természet elleni fajtalanság" 1961-es dekriminalizálásáig a homoszexuális férfiakat a magyar állam ellenségének tekintették, és könyörtelenül üldözték.

Azáltal, hogy feltárja, miként létezett párhuzamosan a konzervatív politikai irányvonal és a normától eltérő szexualitás tolerálása az egyre diktatórikusabbá váló rendszerekben, könyvem hozzájárul a diktatúrák és a szexualitás viszonyáról szóló tudományos vitákhoz.[51] Bárki, aki követi az európai és azon belül a kelet-közép-európai politikát, megerősítheti, hogy Magyarország (és Lengyelország) a legjobb példa a demokrácia törékenységére az 1989 utáni Európában. A kritikusok által „Orbán illiberális demokráciájának"[52] nevezett tendenciának csak néhány megnyilvánulása a független média bedarálása, a bíróságok függetlenségének megnyirbálása és a heves

menekültellenesség, valamint az, hogy a magyar kormány az Európai Uniót gyarmatosítónak állítja be. Ennek fényében talán nem is meglepő, hogy az állami homofóbia igyekszik visszanyírni az LMBTQ-közösség nemrég elért vívmányait. Míg Nyugat-Európában a konzervatív és szélsőjobboldali pártok is befogadók az LMBTQ-közösséggel szemben, ezzel jelezve feltételezett kulturális felsőbbrendűségüket a helyi és nemrég bevándorolt muszlim közösségek ellenében, Kelet-Közép-Európában nem ez a helyzet.[53] Elmúlt már az az idő, amikor az uniós tagságra áhítozó kelet-közép-európai országok a homoszexuálisok iránti toleranciával próbálták igazolni „kulturális érettségüket" arra, hogy nyugati típusú demokráciák, és ezáltal az EU tagjai legyenek. Magyarországon a szélsőjobboldal és a kormánypárt is teljes mértékben magáévá tette a jobboldali populista retorikát és a diktatórikus módszereket; a melegek számukra a nyugati kulturális befolyás, a neoliberális kapitalizmus és a liberális demokrácia fizikai megtestesülései. Ez a megjelenítés azon a feltételezésen alapul, hogy a homoszexuálisok és általában az LMBTQ-emberek láthatósága az 1989 utáni demokrácia következménye. Mivel a melegeket nyugati importnak tekintik, ez kényelmes ideológiai alap lehet arra, miért nem biztosítanak számukra egyenlő jogokat és elismerést. De mi történik, ha teszteljük ezt a feltételezést?

A *Meleg Budapest* megmutatja, milyen téves az az elképzelés, hogy az LMBTQ-embereket csak a nyugati demokrácia hozta be Magyarországra. Magyarország meleg múltjának feltárásával és elemzésével megmutatom, hogy a jelenlegi diskurzus azért jöhetett létre, mert az 1989 előtti politikai rendszerek elhallgatták az LMBTQ-történelmet, az államszocializmus pedig kifejezetten saját céljaira használta fel a szexualitást, ezen belül a homoszexualitást is. Bár 1989 után az LMBTQ-közösség jelentős jogi győzelmeket aratott, a mostani helyzet sokkal inkább hasonlít az utolsó nagy fordulatra a magyar homoszexualitás történetében, amikor az illiberális kormányok és a melegek hosszú egymás mellett élése darabjaira hullott.

I.

A szex nyilvántartása a bűnös Budapesten

> A nagyvárosi szerelem is szerelem. Hiányzik belőle az a naivitás, az a vadvirágillatú költészet, amiről a poéták a verseiket szokták csinálni, de azért a nagyvárosi szerelemnek is megvan a maga poézise, és a költők már nem sokáig ignorálhatják. Előbb-utóbb kénytelenek lesznek megénekelni. Sőt ez az igazi modern szerelem. A vidéki mar elavult. A nagyváros szerelme őszintébb, kézzelfoghatóbb, inkább naturalista a külsőségekben is; rövidebb es egyenes utakon halad a célja fele, amely végre is ugyanaz a mezőn, mint a városligetben: sokszor a házasság Ámorral, de még gyakrabban Ámor – az anyakönyves nélkül. Budapest szerelmének a szegényebb néposztály szeretkezése adja meg a karakterét, az izzó meleg színét. Nemcsak azért mert szegény szerelmes több van, mint vagyonos, hanem azért is, mert a szegény ember szerelme nyíltabb, lármásabb, kevésbé félénk, nem rejtőzik el a világ szeme elől, igénytelenebb, megelégszik egy paddal, egy kis bozótos zuggal, ahol sugdolódzni es csókolózni lehet.[1]

A 20. század hajnalára Budapest jó úton volt ahhoz, hogy igazi kozmopolita világváros legyen; a kialakulóban lévő munkásosztály mellett magabiztos kultúrájú és gazdaságilag erős polgárság is élt itt, amely elkötelezett volt a liberális várospolitika iránt.[2] Ez volt Budapest aranykora. Azonban „a Duna gyöngyszeme", ahogy az

építészetét csodáló kortársak nevezték, egyre hírhedtebbé is vált virágzó szexuális kultúrája miatt, amelyben nyüzsögtek a tehetséges „éjjeli pillangók" – ahogy az örömlányokat eufemisztikusan nevezték.[3] A Tábori Kornél újságíró „Szerelmes Budapest" című írásában megfogalmazott gondolat, miszerint „a vidéki [szerelem] már elavult", azt az elterjedt korabeli nézetet tükrözi, hogy a szerelmet és a szexualitást évszázadok óta szabályozó normák megrendültek és gyorsan változtak. Magyarország fővárosában, ahogyan máshol is, az 1900-as évek előtt a vallás előírásai szabályozták a házasságot, a válást és a termékenységet. A Magyarországon legbefolyásosabb vallásnak számító római katolicizmus azt hirdette, hogy szűzen kell házasságra lépni, a szex pedig kizárólag egymással házasságban élő férfi és nő szaporodását szolgálja, akiknek kötelékét csak a halál oldhatja fel. A család mint intézmény és az azon belüli férfiuralom nemcsak az egyházi, hanem a világi törvényekben is le lett fektetve. Nemcsak az egyház gondolkodott konzervatív és korlátozó módon a szexualitásról. A történeti arisztokrácia és a polgárság is a hagyományos jámborságot hirdette a nemek és a szexualitás terén, bár, mint hamarosan kiderül, szemet hunyt a férfiak határátlépései fölött. Ám míg a katolikus egyház még a 20. században sem engedett a szexualitással kapcsolatos nézeteiből, és a nemesség és a polgárság is csak lassan változott, amint Tábori is megállapította, a társadalom többi része, különösen a városlakók, már liberálisabban viszonyultak a nemiséghez. Ráadásul az állam a házasságot és a válást az egyház fennhatósága alól a saját szabályozása alá vonta azzal a céllal, hogy Magyarország és általában az Osztrák–Magyar Monarchia számos etnikai és vallási csoportját integrálja. Ennek nem szándékolt következményeként Budapesten az egekbe szökött a válások száma, Magyarország a válási arányt tekintve az elsők között volt Európában.[4] A házasság és a válás szekularizációja a számos közül csak a változó idők egyik jele volt. A városiasodással és az egyedülálló férfiak és nők nagyobb mobilitásával megváltoztak a házassági és a családi

mintázatok, amiben a konzervatív kritikusok a patriarchális család veszélyes megingását látták. Budapest gyors gazdasági és népességnövekedésének, valamint liberális vezetésének köszönhetően a katolikus egyház és a patriarchális család egyre kisebb hatást gyakorolt a szexuális erkölcsökre. Ugyanakkor kevés volt a városban a megfizethető lakás, így a növekvő városi munkásság zsúfolt körülmények között élt, ahol magánszféra alig-alig létezett. Ez különösen igaz volt a fiatalokra, így a szexualitás egy része a nyilvános terekbe helyeződött át. Ennek hatására a 20. század hajnalán, mint Tábori szavai is sugallják, megváltozott a szerelem és a szexualitás jelentése. Tele volt a város szerelemmel – ami Tábori eufemisztikus szóhasználatában a szexuális tevékenységet is jelentette. Ahogy a munkásrétegeknek is egyre több lett a szabadideje, John Lukacs történész szavaival élve „Szerelmi ígéretek szállongtak a levegőben, földszagúak, szinte kézzelfoghatóak és földöntúliak is egyszerre. Átjárták a szíveket, és nem csupán a fiatalokét."[5] Budapesten a szexualitás láthatóbb és botrányosabb volt, mint valaha, és többé nem lehetett nem észrevenni.

A modernitás gazdasági és kulturális jellemzői, amelyek hozzájárultak az új városi szexuális kultúra kialakulásához, a homoszexuális szubkultúra létrejöttét is lehetővé tették.[6] A saját nemükhöz vonzódó férfiak és nők Budapest szexuális életének részei voltak. Bár kevésbé voltak láthatóak, számuk egyre növekedett, így most először a hatóságoknak is tudomást kellett venniük róluk, és kitalálniuk, hogyan kezeljék a jelenséget. Ebben a fejezetben egy rendkívüli dokumentum történetét rekonstruálom: a Budapesti Rendőr-főkapitányság homoszexuális-nyilvántartásáét. Bár a 19. század végétől kezdve a forrásokban megjelenik az azonos neműek közötti szexualitás, a homoszexuálisok listázására nem vagy csak nagyon áttételesen utalnak. A fennmaradt kevés olyan forrás egyikében, amely nyíltan megemlíti a listát, Nemes Nagy Zoltán szexuálpatológus az alábbiakat állítja:

> Az egész világon Budapest az első világváros, ahol a homosexualisokról félhivatalos jellegű „nyilvántartás" készül. Az ismertebb, mondjuk notórius homosexualisokat — akik között elsősorban a „zsarolók" értendők —, a rendőrség összeírta és nyilvántartja. Ez elsősorban rendészeti szempontból fontos, mert hiszen a férfi homosexualisokat, mint kísérő árnyak követik és fenyegetik a zsarolók.[7]

Nemes Nagy szókimondó elemzése ennek a fejezetnek az alapja, amelyben azt vizsgálom, miért hozták létre a homoszexuális-nyilvántartást, hogyan tartották fenn és használták, és hogyan ismerték el a létezését. Mivel maga a lista és a rá vonatkozó legtöbb történeti forrás nem maradt fenn, többszintű megközelítést alkalmaztam. Azokra a forrásokra alapoztam, amelyek közvetlenül vagy közvetve tárgyalják vagy említik a nyilvántartás történeti eredetét, céljait és alkalmazását, vagy információkat szolgáltatnak ezekkel kapcsolatban. Ezeknél a dokumentumoknál gyakran szükséges dekódolni, következtetéseket levonni és sokszor kell a sorok között olvasni. Olyan történeti munkákat is felhasználtam, amelyek más európai városokban tárgyalják a szexualitás korabeli szabályozását. A nyilvántartás rekonstruálásához azt is meg kell vizsgálni, hogyan állt hozzá a budapesti rendőrség a szexuális bűncselekményekhez és azon belül az azonos neműek közötti szexualitáshoz. Tézisem az, hogy a homoszexuálisokat listázó nyilvántartás létrehozása és egyre szakértőbb alkalmazása példa arra, hogy a magyar állam egyre nagyobb ellenőrzést gyakorolt polgárai élete fölött. A lista elemzése ugyanakkor új szemszögből mutat rá arra, hogyan értelmezték az egyre liberálisabb Magyarország tisztviselői Budapest helyét a modern kori Európában. Konkrétan azt állítom, hogy az első világháború előtt a (homo)szexualitás egyfelől a modern urbanizáció egy fontos kihívását jelentette a budapesti hatóságok számára, másrészt eszközt ennek kezelésére. A homoszexuális-nyilvántartás része volt egy tudatos, a kormányhatóságok együttműködésén alapuló tervnek, hogy Budapest „beérje

Európát", és modern fővárossá váljék. Azonban a szexualitás szabályozásával kapcsolatos azon elképzelések és tevékenységek, amelyekre a hatóságok a „felzárkózás" eszközeiként tekintettek, más európai nagyvárosokban is ugyanekkor jelentek meg. Ráadásul, bár a nyilvántartást eredetileg az azonos nemű szexualitás szabályozásának bürokratikus eszközeként hozták létre, az paradox módon nem volt teljes mértékben sem elnyomó, sem szabályozó hatású.

A homoszexualitás a modern büntető törvénykönyvben

Az 1867-es kiegyezést és az Osztrák–Magyar Monarchia létrehozását követően Magyarországnak saját jogrendszere, ezen belül saját büntető törvénykönyve lehetett. A liberális magyar elit az osztrák büntető törvénykönyvet (amely 1803-ban lépett hatályba, és utoljára 1852-ben módosították) idejétmúltnak tekintette, az új magyar *Büntető törvénykönyv*től viszont azt várta, hogy segíti majd Magyarország modernizációját és felzárkózását az európai nagyhatalmakhoz.[8] Annak, hogy Magyarországon a politikai, a gazdasági és a társadalmi modernizáció később következett be, megvoltak a maga előnyei. A legfontosabb ezek közül az volt, hogy a hivatali tisztviselők és alkalmazottaik elutazhattak a legfejlettebb országokba, és első kézből tapasztalhatták meg működésüket. Ezáltal könnyen beazonosíthatták azokat a területeket a szabályozás, az infrastruktúra vagy a végrehajtás terén, ahol Magyarországon reformokra volt szükség. Amikor Csemegi Károly, az igazságügy-miniszter titkára az új büntető törvénykönyv tervezetét írta az 1870-es években, részletesen elemezte a vezető európai országok büntetőjogát annak megállapítására, melyik rendszer nyújtaná a legmegfelelőbb jogi keretet Magyarország számára.[9] Több nyugat-európai büntető törvénykönyv megvizsgálása után az 1871-es német büntető törvénykönyv mellett döntött.

A Csemegi-kódex néven is ismert, 1878-ban ratifikált büntető törvénykönyv nagy része 1961-ig hatályban maradt. Bár a magyar jog viszonylag „felvilágosultabban" állt hozzá a bűncselekményekhez, mint sok más országé, az igazságszolgáltatási rendszer a régebb óta fennálló nemzetállamok mintájára készült. A közrend megőrzését és a bűnözés csökkentését a büntetéssel, nem pedig átfogóbb, megelőzésre koncentráló megközelítéssel próbálta elérni.

Azzal, hogy 1878-ban büntetendővé tette a felnőtt férfiak közötti, beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatot, Magyarország eltért attól az iránytól, amelyet Franciaország, Hollandia és Olaszország követett; ezekben az országokban az azonos neműek közötti kapcsolat nem volt büntetendő, ha közös beleegyezésen alapult és nem nyilvános helyen történt.[10] Ugyanakkor a magyar törvény kevésbé volt szigorú, mint a legtöbb európai büntető törvénykönyv.[11] Elutasította például az osztrák megközelítést, amely a férfi és a női homoszexualitást egyaránt büntette, ehelyett, mint a homoszexualitást kriminalizáló legtöbb ország, csak a férfiak közötti szexuális kapcsolatot tekintette bűncselekménynek. Ennek különböző okai voltak. A magyar jogalkotók liberálisabbak kívántak lenni, mint az általuk drákóian szigorúnak tekintett 1852-es osztrák büntető törvénykönyv. Azzal, hogy nem tették büntetendővé a nők közötti szexuális kapcsolatokat, Magyarország haladó szellemiségét kívánták demonstrálni. Ami még lényegesebb: mint a legtöbb európai országban, a jogalkotók Magyarországon sem gondolták úgy, hogy érdemes lenne a nők közötti szexualitást kriminalizálni, és erre különböző, gyakran körkörös érveléseket hoztak fel. A jogalkotók szerint (akik egytől egyig férfiak voltak) a női homoszexualitás kevésbé fenyegető a közerkölcsre nézve, mivel a nők diszkrétebben bonyolítják kapcsolataikat, és külsejükben is jobban követik a nemi elvárásokat. A jogalkotók logikája szerint tehát minthogy a női homoszexualitás a privát szférában zajlott, és a legtöbb homoszexuális nő a nyilvánosság előtt titkolni próbálta hajlamait, a nők közötti szexuális aktusok (szemben a férfi

homoszexualitással és a prostitúcióval) nem sértettek közerkölcsöt. Mások szerint – éppen azért, mert a női homoszexualitás a privát szférában zajlott – lehetetlen volna hatékonyan üldözni.[12] Alapvetően azért nem hoztak törvényt a női homoszexualitás ellen, mert a nők közötti szexuális tevékenység „távolról sem bír azzal a morális és büntetőjogi jelentőséggel, mint a férfiak között űzött fajtalanság".[13]

A porosz törvénykönyv 176-os paragrafusát követve a magyar büntető törvénykönyv 241-es paragrafusa a férfiak közötti és az állatokkal folytatott szexuális kapcsolatot a *természet elleni fajtalanság* kategóriájába sorolta. A *természet elleni fajtalanság* kifejezés az eredeti német *widernatürliche Unzucht* fordítása. A 241-es paragrafus megszegését egy évig terjedő fogházzal büntették (ami a háromfajta büntetés-végrehajtó intézményből a legenyhébb volt).[14] A törvény sehol nem definiálta, hogy konkrétan mi számít természet elleni fajtalanságnak, így ez különböző értelmezésekre adott lehetőséget, egészen a homoszexualitás 1961-es dekriminalizálásáig. Egyesek tágan értelmezték, miszerint „bármely olyan szexuális tevékenység, amelynek célja a természetellenes vágy felkeltése", mások szűkebben, amely esetben csak a behatolásos szex minősült a törvény által tiltott cselekménynek. Általában, a német értelmezéshez hasonlóan, az olyan tevékenységeket tartották „természet elleni fajtalanságnak", amelyek hasonlítottak a „természetes" (vagyis heteroszexuális) aktusokra, illetve az anális és orális szexet.[15] Bírótól függően a kölcsönös maszturbálás is a 241-es paragrafus alá eshetett. A 242-es paragrafus a beleegyezés nélküli „természet elleni fajtalanságot", beleértve a 12 év alatti személlyel elkövetett aktusokat, súlyos bűncselekménynek minősítette, amely öt évig terjedő börtönbüntetéssel járt, de ha az elkövető az áldozat halálát okozta, akár életfogytiglant is kaphatott. A felnőttek közötti kölcsönös beleegyezés nélküli szexen kívül az azonos nemű pedofília is ebbe a kategóriába esett. Míg a kisebb vétség esetén nem volt járulékos büntetés, a 242-es paragrafus alapján elítélt személy időszakosan elveszíthette hivatalait és címeit.[16] Fontos,

hogy mind a 241-es, mind a 242-es paragrafusban szabályozott cselekmény hivatalból üldözendő volt, vagyis ha a rendőrség tudomására jutott egy férfiak közötti szexuális aktus, joga és kötelessége volt eljárást indítani.[17] Ha tehát a rendőrség lakossági bejelentésből vagy egy rendőri jelentésből megtudta, hogy két férfi szexuális kapcsolatot létesített, köteles volt az ügyet kinyomozni. Azonban csaknem lehetetlen volt rajtakapni az elkövetőket, ami viszont a vád egyetlen egyértelmű bizonyítéka lehetett volna – ez pedig fontos szerepet játszott a homoszexuális-nyilvántartás kialakításában.

A Budapesti Fővárosi Rendőr-főkapitányság és a homoszexuálisok nyilvántartásának kialakítása

A fokozatos politikai liberalizációt követően, amely a kiegyezés után is folytatódott, a belügyek intézése Budapest kezébe került. Korábban, az 1848–49-es szabadságharc leverése és a kiegyezés között a Habsburgok drákói szigora uralkodott, és Magyarország belügyeiben a legtöbb döntést a bécsi bürokrácia hozta.[18] Annak jeleként azonban, hogy Ausztria és Magyarország egyenrangú felek az új államszövetségben, a magyar főváros saját rendőrséget állíthatott fel. A Fővárosi Rendőr-főkapitányságot 1871-ben hozták létre. Pest, Buda és Óbuda 1873-as egyesítése után a fővárosi rendőrség az állam nevében az Igazságügy-minisztérium irányítása alá került, ami egy korai lépés volt a magyar kormány fennhatóságának kiterjesztése érdekében.[19]

A rendőrség belső szerkezete az 1880-as évek közepére alakult ki teljesen. Ez a hírhedt Thaisz Elek rendőrfőkapitány (1829–1892), a Budapesti Rendőr-főkapitányság első vezetőjének kora volt.[20] Thaisz kapitány híresen nagy rajongója volt a „legősibb mesterség" művelőinek (egy madámot vett feleségül, és jövedelmező üzleteket kötött alvilági figurákkal), így konkrétan elősegítette a prostitúció terjedését, és általában is liberálisan állt hozzá a szexualitáshoz.[21]

1881-re a Budapesti Rendőr-főkapitányság körülbelül 195 négyzetkilométernyi területért felelt, amivel Európában a második helyen állt a londoni rendőrség után. Ezen a hatalmas területen 600 lakosra, illetve 3 négyzetkilométerre egyetlen rendőr jutott, lényegesen kevesebb, mint más európai fővárosokban.[22] A 19. század utolsó éveiben és a 20. század elején a fővárosi rendőrségen belül számos reformot hajtottak végre. A büntetőjogi nyilvántartások létrehozása ezek egyik jelentős eredménye volt. A rendőrségen belül a valódi változás és egy új korszak kezdete Thaisz lemondása volt 1896-ban, a millenniumi ünnepségekre való készülődés közepette. Annak érdekében, hogy felszámolják a korrupciót és javítsák a közbiztonságot Budapesten, a felügyelet és a rendelkezések végrehajtása területén jelentős változások történtek Rudnay Béla rendőr-főkapitánysága alatt (1896–1906).[23]

A Rudnay-vezetés tudatosan modernizálni akarta a rendőrséget, és ennek érdekében többek között bevezetett egy rendszert, amelynek segítségével nyomon tudták követni a város bűnözőit. Mivel Budapest csak nemrég lett nagyváros, és a modernizációja is viszonylag későn következett be, a fővárosi rendőrségnek lehetősége volt más városok tapasztalataira alapozva létrehozni saját új rendszerét. Annak érdekében, hogy a legújabb tudományos módszerekkel tudják szabályozni és felügyelni Budapestet, a rendőrtisztek ellátogattak más jelentős városok, például Berlin és London rendőr-főkapitányságaira, és megismerték az ott működő rendőrségi nyilvántartásokat.[24] Végül a legtöbb európai országban és az Egyesült Államokban használt, a fej és az arc formájának mérésén alapuló antropometrikus Bertillon-rendszer helyett (amely nevét Alphonse Bertillon francia rendőrtisztről kapta) a budapesti rendőrség a Galton–Henry-féle ujjlenyomat-rendszerező módszert választotta.[25] Ezzel Anglia után Magyarország lett a második olyan ország, ahol ujjlenyomatok alapján azonosították és tartották nyilván a bűnözőket.[26] 1903-ra 75 445 személy szerepelt a nyilvántartásban, 10 807 közülük képpel.

1908-ban a bűnügyi nyilvántartást az egész országra kiterjesztették, és az Országos Bűnügyi Nyilvántartásban 1925-re csaknem 300 000 ujjlenyomatot tároltak.[27]

A modernizáció és az európai rendőrségekhez való felzárkózás indíttatásából hozták létre a homoszexuálisok nyilvántartását is. A modern Európához tartozás azt is megkövetelte, hogy átláthatóbb és hatékonyabb legyen a városkezelés. A legnagyobb nyugat-európai városok rendőrségeinek példáját követve a magyar hatóságok is bűncselekményenként külön nyilvántartást vezettek az elkövetők lenyomozásának megkönnyítésére.[28] Ennek keretében jött létre a homoszexuális-nyilvántartás is. Ahogy más európai fővárosokban, Budapesten is volt egy külön egység a rendőrségen belül, amely katalogizálta az azonos nemű szexuális tevékenység miatt letartóztatott férfiakat annak érdekében, hogy könnyebben lehessen beazonosítani és megfigyelni őket.[29] Nem tudjuk, pontosan mikor hozták létre a homoszexuálisok nyilvántartását, de úgy tűnik, 1908-ra nyerte el végleges formáját. 1908-ban, amikor az erkölcsrendészet külön épületbe költözött, átalakították a nyilvántartást az úgynevezett amerikai típusú katalóguskártyás nyilvántartásra, és további fennállása során vélhetően végig így működött.[30] Bár ezt egyetlen forrás sem állítja egyértelműen, a homoszexuálisok adatait vélhetően a prostituáltak nyilvántartása mellett tárolták, és annak mintájára alakították ki.[31] A budapesti rendőrség homoszexuálisok megfigyelésére szakosodott csoportja szorosan kapcsolódott az erkölcsrendészethez és együttműködött vele. A következő fejezetekből láthatjuk majd, hogyan működött az Osztrák–Magyar Monarchia idején létrehozott homoszexuális-nyilvántartás a következő politikai rendszerek alatt is, egészen 1989-ig.

A homoszexuális-nyilvántartás jellemzői

A homoszexuálisok nyilvántartásával kapcsolatos talán legérdekesebb információk az 1930-as évek orvosi beszámolóiban találhatók. A nyilvántartás létezésére már az 1890-es évektől kezdve utalnak rendőrségi, jogi és népszerű források, ám a homoszexuális-nyilvántartás pontos szerkezetéről és tartalmáról két orvostól tudunk meg a legtöbbet. *Katasztrófák a szerelmi életben* című könyvében dr. Nemes Nagy Zoltán orvos és szexuálpatológus szókimondóan festi le a nyilvántartás hátterét:

> Budapesten a rendőrség által nyilvántartott homosexualis férfiak száma több mint 3000 [1933-ban]. Ebben a létszámban azonban nincs mind felvéve, csak az ismertebb egyének, akik viseletükkel összeütközésbe kerültek a rendőrséggel… A kataszter a homosexualisokról Budapesten kb. öt éve van bevezetve. A rendőrségi nyilvántartásban azonban főleg a passzív és pénzért, anyagi érdekből fajtalankodó homosexualisok szerepelnek.[32]

Nem tudjuk, hogyan kapott betekintést Nemes Nagy az egyébként titkos nyilvántartásba, amelynek létezését nyolc évtizedes fennállása alatt szinte soha nem ismerték el nyíltan és nem is beszéltek róla. Magánpraxisában Nemes Nagynak voltak homoszexuális kliensei, akiktől megszerezhette az információk egy részét, de a jelek szerint voltak kapcsolatai a fővárosi rendőrség erkölcsrendészetén is. A nyilvántartás fennállására vonatkozó állítása némileg téves, hiszen könyve megjelenése idején az valószínűleg már körülbelül 25 éve létezett. A nyilvántartásról szóló leírása és kliensei személyes beszámolói azonban felbecsülhetetlen értékű információforrások. Először is kiderül, hogy *többségében* akkor kerültek be emberek a nyilvántartásba, amikor valami dolguk volt a rendőrséggel, például a törvény megszegése kapcsán vagy esetleg zsarolás áldozataiként. A szocializmus időszakával ellentétben a nyilvántartott férfiak ekkor még

nem híresztelések vagy besúgóktól származó információk alapján kerültek fel a listára, vagy mert bizonyos helyeket látogattak, hanem a rendőrséggel való közvetlen összeütközést követően. Ez azt jelenti, hogy a nyilvántartottakat rajtakapták szexuális vagy arra hasonlító tevékenység közben, vagy legalábbis gyanították, hogy ilyesmit végrehajtottak. Miután valaki bekerült a nyilvántartásba, Nemes Nagy szerint: „Pontosan fel van tüntetve az illetőről minden lényeges és jellegzetes adat."[33] A nyilvántartás a következőket tartalmazta:

Homoszexuálisok nyilvántartása[34]

Név:	*Beszéde:*
Születési hely és év:	Szeme:
Vallás:	Szája:
Családi állapot:	Orra:
Foglalkozás:	Füle:
Lakás:	Arca:
Hol találtatott?	Keze:
Állampolgársága:	Haja:
Nyelvismerete:	*Bajusza:*
Női neve:	Szakálla:
Hajlama:	Különösebb ismertetőjele:
Társasága:	Büntetései:
Termete:	

A felsorolt adatok többsége minden bűnügyi nyilvántartásban szerepelt, az elkövetett bűncselekménytől függetlenül. Néhány speciális jellemzőt a prostituáltak nyilvántartásából vettek át, amely feltűnő hasonlóságokat mutatott Bécsben és Budapesten.[35] Bár a rendőrség nem alkalmazta a Bertillon-rendszer antropometriai méréseit, részletes leírást készített a letartóztatottak testi jellemzőiről, és a történetüket is feljegyezte.

A nyilvántartásban szereplő kategóriák és általános információk a 19. század végi és 20. század eleji kriminálszociológia és kriminál-antropológia hatásait mutatják.[36] Ugyanakkor az úgynevezett közvetítő iskola vagy neoklasszikus iskola hatása is felfedezhető, amely a 19. század végétől a magyar jogrendszert jellemezte.[37] Az ország késői modernizációja miatt „Magyarországon sem a kriminálszociológiai, sem pedig a kriminál-antropológiai iskola nem szerzett híveket".[38] Ehelyett Franz Eduard Ritter von Liszt (1851–1919) német jogász és kriminológus progresszív iskolája fejtette ki a legnagyobb hatást, az ő megközelítését alkalmazták a magyar jogászok és a jogrendszer.[39] Mint a homoszexuális-nyilvántartás kategóriáiból is látható, ez a megközelítés a bűncselekmények okait részben külső (környezeti), részben belső (biológiai) tényezőkkel magyarázta. A személy társadalmi és gazdasági hátterére és iskolázottságára vonatkozó kérdések a kriminálszociológiára jellemző külső megközelítést tükrözik, míg a személyek külső jegyeire vonatkozó kérdések az antropometriai vagy biológiai megközelítést. Míg a „szociológiai iskola" a külső környezetben vélte felfedezni a bűnöző tevékenység okait, a kriminálantropológia biológiai jellemzőkben, amelyekre a testi jegyekből lehet következtetni. Olyan testi jegyeket, mint a hajszín vagy az orr és a fül formája, különösen fontosnak tekintették nemcsak a nyilvántartott személy későbbi azonosítása szempontjából, hanem akár homoszexualitásának magyarázatát illetően is.[40] A gyorsan növekvő nagyvárosban, ahol az emberek sűrűn költöztek, nem volt könnyű nyomon követni a „notórius homosexuálisokat".[41] A személyek társadalmi és gazdasági hátterének, illetve iskolázottságának és foglalkozásának rögzítése azonosításukra, illetve homoszexualitásuk magyarázatára is szolgált a Budapestre áramló nagyszámú nem nyilvántartott személy között.[42] A „társasága" kategória azt volt hivatott feltérképezni, hogy az illető kiket ismert, és milyen szervezetekkel, klubokkal és társaságokkal volt tagsági viszonyban vagy kapcsolatban (ha egyáltalán). Ez az információ, a nyilvántartásban szereplő többi

adattal együtt, segíthetett az azonosításban a férfi homoszexuális prostitúció eseteiben, illetve az olyan ügyekben, amikor zsarolás áldozata lett egy általam „tisztes homoszexuálisnak" nevezett személy – vagyis egy olyan férfi, aki csak a magánszférában folytatott azonos nemű szexuális kapcsolatokat, de ettől eltekintve közmegbecsülésnek örvendett. Mint hamarosan látni fogjuk, a nyilvántartott adatok alapján statisztikai elemzések is készülhettek.[43]

A törvényszéki orvostan hatásai

A homoszexuális-nyilvántartás készítése során a minden bűnözőről nyilvántartott adatokon felül két további kategóriában is gyűjtöttek információt: a személy hajlama és női neve. Ezekből következtethetünk nemcsak a nyilvántartás működésére, hanem a rendőrség előfeltevéseire is a homoszexuális népességgel kapcsolatban. A „hajlam" kategória mutatja, milyen mértékben volt medikalizálva a szexualitás – és különösen a normától eltérő szexualitás – a 20. század elején, amikor Magyarországon és szerte Európában a törvényszéki orvostan és a pszichiátria a szexualitás szakértőjének tüntette fel magát.[44] Amikor magyar orvosok a normától eltérő szexualitást és különösen a homoszexualitást tárgyalták, jellemzően először összefoglalták a legjelentősebb európai orvosok nézeteit a témában, mielőtt sajátjaikra és a magyar esettanulmányokra rátértek volna. Mint az alábbi idézet is mutatja – amely Moravcsik Ernő (1858–1924) nemzetközi hírű törvényszéki pszichiáter korának legjelentősebbjei között számontartott kriminalisztikai tankönyvéből származik – a magyar orvosok szóhasználatát és a homoszexualitásra vonatkozó nézeteit erősen befolyásolták a német nyelvű országok.

> Az ugyanazon nembeliek iránt nyilvánuló nemi ösztönt *homosexualitásnak* nevezzük, a melylyel ellentétben áll az ellenkező nembeliek

> heterosexualitása. Krafft-Ebing perversiónak is nevezi magát ezen rendellenes ösztönt, mig az ide vonatkozó cselekedetet perversitásnak. Westphal ilyen esetekben „konträre Sexualempfindung"-ról (sic!), vagyis az egyén testi állapotától, fejlődési viszonyaitól eltérő, ellentétes érzésről szól. A francziák főleg az inversion kifejezést használják, azon átalakulást jelezvén, melynél fogva a férfi nőnek érzi magát. A férfiak ilyen rendellenes nemi ösztönének megjelölésére legáltalánosabban használják az Ulrichs által javasolt *uranismust* (uriningismus). A nők ilyen pervers érzése *tribadia* (amor lesbicus) néven ismeretes.[45]

Nem kell nyelvésznek lenni, hogy felismerjük: a homoszexualitást leíró legtöbb kifejezés a német nyelvből származik. Ha figyelembe vesszük a német orvostudomány prominens pozícióját, valamint Magyarország történeti kötődését a Habsburg Monarchiához és a magyar elit csodálatát a német kultúra iránt, ez nem okoz meglepetést. A német volt az Osztrák–Magyar Monarchia császári udvarának nyelve; bár 1867-ben a Magyar Királyságban a magyar lett a hivatalos nyelv, a legtöbben legalább ugyanolyan jól beszéltek németül is. Ráadásul a magyar, különösen a budapesti lakosság 1918 előtt etnikailag és nyelvileg is sokszínű volt, és a különböző anyanyelvűek gyakran a németet használták közvetítő nyelvként.[46] Ez megmagyarázza, miért származik a németből a homoszexualitásra használt legtöbb magyar kifejezés, amelyeket gyakran fordítás nélkül átvettek. Mint az *Urning* szót, de ugyanígy megjelentek olyan kifejezések is, mint a *warme Bruder* és *Schwester* vagy *warme Schwester*. Mind a hatóságok, mind maguk a homoszexuálisok használták a fentieket. A Karl Heinrich Ulrichs által bevezetett *Urning* szó olyan embereket jelölt, akik a saját nemüket kedvelik. Ulrichs elképzelése szerint az *Urning* férfi testben él ugyan, de női lelke van. A 20. század elejéig a saját nemükhöz vonzódó embereket leggyakrabban a „homoszexuális" szónál korábban keletkezett *urning* vagy a németül „nővér, nőtestvér" jelentésű

schwester szóval jelölték.[47] Az, hogy a saját nemükhöz vonzódó férfiak nővérként hivatkoztak egymásra, szó szerint megtestesíti Ulrichs elméletét arról, hogy a homoszexuális férfiak pszichológiai értelemben hermafroditák – biológiailag férfiak, de női személyiségük van.[48]

Idővel a *warme* szó tükörfordítása, a *meleg* lett a politikailag legkorrektebb magyar szó a homoszexuálisokra. A *tribadia* szót ellenben, amely a nők közötti szexualitást jelölte, csak a hatóságok használták, maguk a nők nem. Bár, mint a IV. fejezetben látni fogjuk, ez a szó még a két világháború között is használatban volt, a leszbikusok nem tették magukévá. A német és a magyar nyelv szimbiózisát azonban talán a legjobban a *homosexualis*, „homoszexuális" szó illusztrálja. A „homoszexualitás" szót Karl-Maria Kertbeny, avagy Kertbeny Károly Mária alkotta meg, aki Bécsben született ugyan, de saját szavaival élve „mint magyar szülőknek fia".[49] Kertbeny anyanyelve azonban a német volt, és a „homoszexualitás" szót is németül használta először.[50] A magyar jogi, orvosi és hétköznapi nyelvbe a kifejezés német kiadványokból került be, különösen Richard von Krafft-Ebing (1840–1902) *Psychopathia Sexualis* című művéből, amelynek esettanulmányai között számos saját neméhez vonzódó magyar beteg is képviselteti magát.[51] Néhányuk, mint Vay Sándor/Sarolta, aki nőnek született, de férfiként élt az osztrák–magyar dzsentrivilágban, a nemzetközi szexológus közösség számára a homoszexualitásról szóló diskurzust megalapozó esetek lettek.[52]

Bár történtek utalások francia, majd később brit és amerikai orvosi elméletekre, a magyar kriminalisztika Krafft-Ebing megközelítését tette magáévá, amely szerint a homoszexualitás perverzió, és ezért inkább orvosi, mint büntetőjogi probléma.[53] Az is meggyőződésük volt, hogy létezik „veleszületett" és „szerzett" vagy „pszeudo"-homoszexualitás: egyesek homoszexuálisnak születnek, sokaknál azonban csak később alakul ki.[54] Szemben Krafft-Ebinggel azonban, aki élete végén (1902-ben halt meg) a homoszexualitást már az emberi szexuális vonzalom egyszerű változatának tekintette, amelynek nem

feltétlenül vannak patológiás okai vagy következményei, Moravcsik és magyar kollégáinak zöme azt vallotta, hogy a legtöbb homoszexuális eset mentális vagy idegi rendellenességekből ered.[55] Ezért a más férfiakkal szexuális kapcsolatra lépő férfiak többségét nem veleszületett homoszexuálisnak, hanem patológiás késztetésű születésük szerinti heteroszexuálisnak tartották.[56] Noha a 20. század második évtizedétől kezdve volt pár magyar orvos, aki a homoszexualitást nem feltétlenül patológiás okokra vezette vissza, sokan még jóval a második világháború után is betegségként tekintettek rá. Mint a homoszexuális-nyilvántartás kérdései is mutatják, a férfiakkal folytatott szexuális tevékenység során letartóztatott vagy férfiak iránti vágyaikat bevalló férfiak valódi szexuális hajlamának megállapítása nemcsak az orvosok, hanem a bűnüldözés számára is az első lépés volt.

Különösen a „hajlam" kategória sugallja, hogy a fővárosi rendőrség komolyan vette annak megállapítását, hogy adott személy valódi, autentikus homoszexuális-e. A rendőrség hivatalos lapja, a *Rendőri Lapok* további adalékokat nyújt a rendőrség nézeteinek és megközelítésének kontextusához.[57] Hivatalos rendőrségi lapként a folyóirat célja az információk – mind elméleti, mind technikai információk – terjesztése volt az ország rendőrőrsei számára a rendőri munkát, többek között a melegekkel való bánásmódot illetően. Ezáltal fontos szerepet játszott azoknak a normáknak a meghatározásában, amelyek alapján a magyar rendőrök a férfiakkal szexelő férfiakat, illetve tágabb értelemben a normától eltérő szexualitást kezelték. A 20. század első évtizedében, amikor a homoszexuális-nyilvántartást létrehozták, az újságban számos olyan cikk látott napvilágot, amelyek egyértelműen a homoszexualitással foglalkoztak: „A nemi ösztön kóros tévelygései", „A Harmadik Nem: Homosexualitás" és hasonló címek alatt.[58] A kriminalisztikai szakkönyvekhez hasonlóan ennek a sorozatnak a cikkei is briliáns összefoglalást nyújtanak a szexológusok és kriminálantropológusok szexuális abnormalitásokkal kapcsolatos nézeteiről, például a maszturbációról, a szadizmusról

és a mazochizmusról, valamint az azonos neműek közti szerelem fajtáiról. Emellett munkadefiníciókkal szolgálnak, és megemlítik a fővárosi rendőrség legfrissebb tapasztalatait velük kapcsolatban. Ugyanebben az időszakban a folyóirat arról is közzétett cikkeket, hogyan kezeli az erkölcsrendészet a homoszexualitást az európai nagyvárosokban, például Berlinben és Párizsban.[59] Ezek a cikkek jól illusztrálják, milyen nagy mértékben befolyásolták a nemzetközi szexológiai elméletek a szexualitással kapcsolatos közgondolkodást. Megmutatják továbbá az információcsere fontosságát az európai nagyvárosok bűnüldöző szervei között, ami hozzájárult a fővárosi rendőrség homoszexualitásról alkotott komplex képéhez és a férfiakkal szexelő férfiakhoz való, meglepően árnyalt hozzáállásához.

A rendőrség úgy vélte, a homoszexuálisoknak két fajtája létezik. Az egyik csoportban a homoszexualitás veleszületett, a másikban szerzett. A „Harmadik nem" című cikk szerint egyes homoszexuálisok ezzel a hajlammal születnek, és bár megpróbálhatják elnyomni, mindig is tudatában lesznek azonos nemű vonzalmaiknak; mások viszont neveltetésük, környezetük, életmódjuk vagy olykor egy meggondolatlan döntés hatására lesznek homoszexuálisok.[60]

Vagyis a valódi homoszexuálisok már úgy születnek, hogy saját nemükhöz vonzódnak, és nem tehetnek erről a hajlamukról. A törvényszéki orvosokkal és a szexológusokkal ellentétben a rendőrséget kevéssé érdekelte, hogy megtalálja a veleszületett homoszexualitás patológiás okait. Valószínűleg a homoszexuálisokkal kapcsolatos személyes tapasztalataik következtében az ilyen férfiak homoszexualitását adottnak vették. Úgy vélték, ahogyan egyeseknél a poligámiát és a prostitúciót, a valódi homoszexuálisoknál a férfiak iránti vágyat egy „ellenállhatatlan" ösztön vezérli. A rendőrség szemében a született homoszexuálisok megérdemelték, ha nem is az együttérzést, legalább a létjogosultságuk elismerését. Ezzel éles ellentétben álltak azok az emberek, akiknél szerintük a homoszexualitás mesterségesen alakult ki azáltal, hogy ki voltak téve neki. A rendőrök úgy vélték, az

ilyen férfiaknak van választási lehetősége, ám ők nem állnak ellen a homoszexualitás kísértésének. A homoszexuális-nyilvántartásban a „hajlam" kategória ezt a fontos különbségtételt jelzi, amely a nyilvántartás létrehozásának idején a rendőrség köreiben fennállt. Arról nincs egyértelmű dokumentáció, milyen eljárással állapította meg a rendőrség, hogy egy adott személy homoszexualitása veleszületett vagy szerzett; valószínűleg az önbevallást, a rendőrségi orvos szakértők véleményét és a kihallgatás eredményét vették figyelembe. Azon férfiak között, akik, amióta az eszüket tudták, a férfiakhoz vonzódtak és azok között, akik nemileg szegregált intézményekben puszta kíváncsiságból szexeltek férfiakkal, nyilvánvalóan egy jelentős szürke zóna húzódott. Elméletben a nyilvántartásban szereplő „női neve" kérdés is segíthette a kategorizálást: ez azt a nevet jelentette, amelyen a valódi homoszexuálisokat a korabeli meleg közösségben ismerték. Valószínűbb azonban, hogy a női nevet azért tartották nyilván, hogy könnyebben beazonosíthassák és nyomon követhessék a meleg férfiakat.

További hasznos információval szolgál Nemes Nagy azon megállapítása, miszerint a nyilvántartásban csak a „passzív és pénzért, anyagi érdekből fajtalankodó" homoszexuálisok szerepelnek. Tehát a rendőrség különbséget tett a nyilvántartásban szereplő férfiak között nemi önkifejezésük és szexuális szerepük szerint. Egyre több szakirodalmi forrás állítja, hogy a 20. század elején nemzetközi szinten másképp (pozitívabban) álltak a férfias homoszexuális férfiakhoz azokkal szemben, akik nőiesen viselkedtek, és nemi önkifejezésükben áthágták a társadalom hagyományos nemi normáit.[61] A férfiakkal szexelő férfiak között voltak úgynevezett aktívok, akiket a rendőrség nem feltétlenül tekintett „valódi" homoszexuálisnak. Ezzel szemben általában a „passzívokról" gondolták azt, hogy „valódi" homoszexuálisok, akik „nem tehetnek róla, hogy ilyennek születtek". A „valódi" homoszexualitás értelmezése a szexuális szerephez kötődött – úgy vélték, csak azok a valódi homoszexuálisok, akiket szodomizálnak (vagyis akikbe análisan behatolnak). A rendőrségnek

Klebelsberg Könyvtár SZEGED

ez az értelmezése összemosta a férfiak feltételezett „aktív" természetét – illetve a meleg férfiak passzív vagy nőies természetét – a szexualitásukkal. A rendőrség úgy vélte, a valódi homoszexuálisok azzal a vággyal születtek, hogy férfiakkal való kapcsolataikban passzív „női" szerepet vállaljanak. Másfelől, mint Nemes Nagy rámutat, a rendőrség nyilvántartotta azokat a férfiakat, akik pénzért nyújtottak szexuális szolgáltatást más férfiaknak. Őket nemcsak nem tartották „valódi" homoszexuálisoknak, de különösen veszélyesnek tekintették. A *Rendőri Lapok* egy 1908-as cikke tükrözi, mennyire megvetette a rendőrség a férfi prostituáltakat. Míg a női prostituáltnak a szerző szerint számos lehetséges indoka van (mint a szexuális étvágy vagy az egzotikum iránti vágy), a férfi prostituált pusztán üzletember, aki teste áruba bocsátásával eladja a lelkét. A cikk hangsúlyozza, hogy ez utat nyit a bűnözés különböző formái előtt is: vannak köztük tolvajok, csalók, gyilkosok, de legfőképpen zsarolók. A férfi prostituáltnak nincs veszítenivalója, szemben kliensével, akinek egzisztenciája darabokra hullhat, ha titka kiderül.[62]

Szemben a női prostituáltakkal, akikkel anyagi, sőt biológiai okokból elnézőek voltak, a férfi prostituáltak viselkedésére a rendőrség nem talált mentséget. Az, hogy férfiaknak bocsátották áruba a testüket, „erkölcsi abnormalitásnak" minősült. Ráadásul többségüket bűnözőnek gondolták, akik esetében a prostitúció csak számos törvényellenes cselekedetük egyike. A rendőrség azt is aggódva figyelte, hogy ezek a férfiak időnként megzsarolták a valódi homoszexuálisokat, akik sokan a társadalom középső és felső rétegeiből származtak. Ezért az ilyen férfiak nyilvántartása és állandó megfigyelése a rendőrség „homoszexuális osztagának" egyik prioritása volt. Vagyis a homoszexuális-nyilvántartás, amely elméletben a férfiakkal szexelő összes férfit tartalmazta, különbséget tett a kölcsönös beleegyezés alapján szexelő férfiak és a férfi prostituáltak között. Mielőtt az 1920-as évek végén külön nyilvántartást kezdtek volna a férfi prostituáltak számára, a rendőrség az „érdek" címkével látta el őket a homoszexuális-nyilvántartásban.[63]

A homoszexuális-nyilvántartás adatainak számszerűsítése

Egy másik orvos nemcsak minőségi, hanem mennyiségi információkat is közöl a nyilvántartott egyénekről. Dr. Szántó Jenő egy 1933-as cikkében a budapesti homoszexualitás tárgyalásakor megemlít néhány színes adatot a fővárosi rendőrség nyilvántartásában szereplő férfiak gazdasági-társadalmi hátteréről.[64] Nemes Nagyhoz hasonlóan Szántónak is voltak kapcsolatai a rendőrségen, így hozzáférhetett a nyilvántartás tartalmához, amelyet többször is nyíltan tárgyalt egy széles körben olvasott orvosi szaklapban.[65] Szántó 3425 nyilvántartott férfiról közöl adatokat foglalkozásukra, családi állapotukra, vallásukra és bűnügyi múltjukra vonatkozóan (1. táblázat).

Szántó adatai, amelyek az 1930-as évek elejéről származnak, nagyjából egybevágnak a homoszexuálisoknak az első világháború előtti foglalkozási megoszlásáról szóló tudásunkkal. Bár többségük munkás vagy alsóbb osztályba tartozik, a nyilvántartás jelentős szegmensét képezik a jómódú szakemberek, kereskedők és köztisztviselők. Az, hogy a második legnépesebb kategória a „kereskedő, ügynök", amelyet közvetlenül a „gyáros, földbirtokos, háztulajdonos" és a „köztisztviselő, közalkalmazott" követ, egyértelmű bizonyíték arra, hogy a fővárosi rendőrség társadalmi és gazdasági helyzetüktől függetlenül vette nyilvántartásba a homoszexuálisokat.

Szántó a nyilvántartásban szereplő férfiak családi állapotáról is közöl információkat (2. táblázat). A nyilvántartott férfiak túlnyomó többsége (csaknem 80 százaléka) nőtlen volt, ami valószínűleg így volt a 19. század végén és a 20. század elején is, mivel akkortájt a teljes budapesti bűnügyi nyilvántartásban szereplő férfiak többsége nem élt házasságban.[66]

A 3. táblázat a férfiak vallási hovatartozását mutatja. A Budapesten jelen lévő összes vallás nagyjából arányosan képviseltette magát, kivéve a zsidókat, akik számarányukhoz képest kevesen voltak.

1. táblázat. A 3425 nyilvántartott foglalkozás szerinti statisztikája

Foglalkozás	Fő	%
Gyárimunkás, napszámos, háziszolga	431	12,58
Kereskedő, ügynök	422	12,32
Magántisztviselő, gyáros, földbirtokos, háztulajdonos	309	9,02
Köztisztviselő, közalkalmazott	243	7,09
Női és férfiszabó	233	6,8
Vasmunkás, soffőr	222	6,4
Pincér, csapos, vendéglős	168	4,90
Asztalos, famunkás, kőműves, üveges	163	4,76
Kertész, földmunkás	158	4,61
Pék, szakács, cukrász	137	4,0
Cipész	137	3,70
Urasági inas	107	3,12
Ékszerész, műszerész, látszerész, fényképész	103	3,0
Tanuló, egyetemihallgató	90	2,61
Fodrász, borbély	77	2,24
Kárpitos, díszítő, szobafestő	74	2,15
Művész, színész, zenetanár	50	1,48
Hentes, mészáros	46	1,43
Mérnök, építész, vegyész	40	1,16
Tanár, tanító	33	0,96
Betegápoló, masszőr	32	0,93
Artista, táncos	30	0,90
Zenész	28	0,91
Textilmunkás, szövő	24	0,70
Könyvkötő, nyomdász	24	0,70
Orvos	19	0,55
Katona (hiányos adatok)	15	0,43
Író, újságíró	10	0,29
Ügyvéd	9	0,26

Szántó: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 40. (Annak ellenére betűhíven közöljük az eredeti forrást, hogy a szerző által megadott számok összesítése nem stimmel. – *A szerk.*)

Budapest ebben is hasonlított más európai nagyvárosokra, például Londonra, ahol a városi meleg életben a zsidók aránytalanul kis mértékben voltak jelen.[67]

Életkor szempontjából a nyilvántartott férfiak több mint fele 20 és 40 év között volt (4. táblázat). Ez a mintázat megfelelt Budapest demográfiai trendjeinek, hiszen fiatal egyedülálló férfiak tömegei érkeztek a fővárosba munkát keresni.[68] Az általános jellemzők tehát megfelelnek az első világháború előtt a rendőrségi nyilvántartásokban szereplő „tipikus férfinak" is, aki 20–40 év közötti, vidéki születésű és nőtlen volt.[69] A homoszexuális-nyilvántartásban a homoszexuális és férfiakkal szexelő férfiakra vonatkozó adatok ezenkívül összecsengenek azzal is, amit a történészek más városi meleg közösségekről feltártak: a férfiakkal folytatott szexuális tevékenység miatt letartóztatott férfiak többsége a húszas-harmincas éveiben járt, nőtlen, és letartóztatása idején volt munkahelye.

2. táblázat. A 3425 nyilvántartott családi állapot szerinti statisztikája

Családi állapot	Fő	%
nőtlen	2691	78,58
nős	605	17,68
özvegy	64	1,87
elvált	65	1,87

Szántó: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 41.

Szántó utolsó táblázata a nyilvántartott férfiak bűnügyi múltjával foglalkozik (5. táblázat). Ez azt sugallja, hogy a nyilvántartás szerepe és működése nem csak arról szólt, hogy nyomon tudják követni a férfiakkal szexelő férfiakat. Megtudjuk, hogy a nyilvántartott férfiak közül körülbelül minden ötödik korábban is összeütközésbe került a törvénnyel: 9 százalékukat homoszexualitás miatt ítélték el a 241-es vagy a 242-es paragrafus alapján, 10 százalékot pedig egyéb cselekmények miatt. Bár Szántó statisztikája és a rendőrségi források

sem nevezik meg ezeket, valószínűleg a legtöbb esetben kisebb bűncselekményekről és lopásokról volt szó.[70] Egy modern bűnözéssel foglalkozó kiadványban Vogl József rendőrkapitány homoszexualitásról szóló tanulmánya kifejti, hogy viszonylag kevés homoszexuális ellen emelnek vádat természet elleni fajtalanság miatt, viszont más európai nagyvárosokhoz hasonlóan a legtöbb homoszexuálist kisebb bűncselekmények, például lopás miatt tartóztatták le.[71] Mivel nehéz volt valakit homoszexuális aktus közben tetten érni, a homoszexuálisok által elkövetett kisebb bűncselekmények lehetőséget nyújtottak arra, hogy a rendőrség rögzítse az adataikat, és bekerüljenek a homoszexuális-nyilvántartásba is. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a rendőrség a homoszexualitással gyanúsított férfiakat azért tartóztatta le kisebb bűncselekmények ürügyén, hogy a rendőrősön vallomást csikarjanak ki belőlük más férfiakkal való viszonyaikról. Mindenesetre a homoszexuális-nyilvántartásba nem csak a természet elleni fajtalansággal vádolt személyek kerültek be. A bűncselekmények harmadik csoportja – a zsarolás – csak az esetek kis százalékát teszi ki, viszont a nyilvántartás célja szempontjából arányánál sokkal nagyobb volt a jelentősége.

3. táblázat. A 3425 nyilvántartott vallási hovatartozása

Vallás	Fő	%	Budapest lakosságának %-a (1930-ban)
róm. kath.	2236	65,28	59,9
gör. kath.	53	1,54	1,0
református	494	14,42	11,4
ág. ev.	153	4,52	4,8
izraelita	445	12,99	21,6
egyéb	44	1,28	1,3

Szántó: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 41.

4. táblázat. A 3425 nyilvántartott életkori megoszlása

Életkor	Fő	%
20 év alatt	124	3,62
20–30 éves	1235	36,08
30–40 éves	997	29,10
40–50 éves	599	17,48
50–60 éves	331	9,67
60 év felett	139	4,05

Szántó: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 41.

5. táblázat. A 3425 nyilvántartott bűnügyi előélete

Büntetve volt	Fő	%
Zsarolásért	40	1,16
Fajtalankodás vétségéért	307	8,96
Egyéb cselekményért	357	10,42

Szántó: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 42.

A homoszexuális-nyilvántartás a gyakorlatban

Milyen alapelvek határozták meg, hogyan kezelje a rendőrség „homoszexuális osztaga" a homoszexuálisokat, és hogyan alkalmazták a nyilvántartást? A homoszexuális-nyilvántartás modern racionális hatalmi technológiákon, illetve a normától eltérő szexualitások fokozott felügyeletén alapult. A gyakorlatban azonban a szexualitással kapcsolatos helyi körülmények és gondolkodás sokkal inkább befolyásolta ezek alkalmazását, illetve hatását a budapesti melegek életére. Míg a későbbi történeti beszámolók lelkesen dicsérik a modern bűnügyi nyilvántartás bevezetését, a korabeli források inkább azt emelték ki, hogy a rendőrség nem tudja megfelelő módon átültetni őket a gyakorlatba. Magukról a nyilvántartásokról – az összesről, nem csak a homoszexuálisokéról – a napilapok ritkán írtak

egyértelműen, viszont sűrűn kritizálták, sőt gúnyolták a rendőri korrupciót és a rendőri munka „látványos" hatékonyságát (pontosabban annak ellentétét) a 20. század első évtizedében.[72]

Az, ahogyan a kor legnagyobb példányszámú és legnépszerűbb vicclapja, a *Borsszem Jankó* ábrázolta a rendőröket, jól tükrözi a város lakóinak velük kapcsolatos felfogását.[73] Az első világháború előtt két évtizeden keresztül a lap rendszeres szereplője volt Mihaszna András rendőr, aki országszerte ismertségnek örvendett.[74] Mihaszna a sikertelen rendőr karikatúráját testesíti meg, amely akkoriban népszerű volt az Atlanti-óceán mindkét partján.[75] Amint Buzinkay Géza történész kifejti:

> Funkciója nemcsak az volt, hogy rendőrvicceket jelenítsen meg. Megtestesítette a kétbalkezes közrendőrt, aki arrogáns, beképzelt és mindenhatónak hiszi magát, akinek kötelessége lenne rendet tartani a kaotikus nagyvárosban, de természetesen ügyetlenkedik és mindig rossz időben van rossz helyen.[76]

Mihaszna András és tucatnyi társa a kortárs sajtóban jól illusztrálja, hogy a rendőrség még a vele szemben támasztott minimális elvárásoknak sem igazán tudott megfelelni. Nemcsak a polgári lakosság volt szkeptikus, hanem a város vezetése is aggodalmait fejezte ki a rendőrség hatékonyságát illetően. Az egy dolog, hogy nem volt elég ember és felszereltség a bűnözés felszámolásához. Időnként azonban azzal is vádolták a rendőrséget, hogy szándékosan nem tesz eleget kötelezettségeinek. Egy 1881-es parlamenti vita során például az egyik képviselő így fogalmazott: „Londonban az állomány 2/3-a éjjel van szolgálatban, hangzott el, 1/3-a nappal. Nálunk éjjel a rendőrség 1/10-e van ébren, ezért olyan a közbiztonság, amilyen."[77] Az Osztrák–Magyar Monarchia idején a Fővárosi Rendőr-főkapitányság és a polgármester, illetve a városvezetés viszonya végig feszült maradt, és a rendőrséget még a 20. században is sűrűn kritizálták, amiért

kesztyűs kézzel bánik a bűnözőkkel, és minimum közönyösen, ha nem gondatlanul (nem) látja el feladatát.[78] Mind mennyiségi, mind minőségi kifogásokat felhoztak vele szemben. Így a bűnügyi nyilvántartás (és ezen belül a szexuális bűncselekmények elkövetőinek nyilvántartása) is komoly akadályokba ütközött.

Maga a rendőrség is elismerte, hogy a bűnözők nyilvántartásának kialakítása lassan halad, és még a századfordulóra sem készült el teljesen. A *Rendőri Lapok* egy 1899-es, „Az Országos Bűnügyi Nyilvántartás" című cikke megállapítja, hogy a gyakorlatban a nyilvántartás csak Budapesten működik. Azt, hogy Magyarország más városaiban nincs ilyen nyilvántartás, anyagi nehézségekkel magyarázta, és hozzátette: a rendőrség létszám- és szervezési problémák miatt még a fővárosban sem tudja hatékonyan alkalmazni. Egy másik, 1902-es cikk a parlamenti képviselők kritikáját ismételve még tovább ment azzal az állítással, hogy a lakosság folyamatos növekedése mellett a rendőrség nemcsak nem tudja felszámolni (és főleg nem nyilvántartani) a bűnözést, hanem még a közrend alapvető biztosítása is nehézségekbe ütközik. Ha a rendőrség hivatalos lapja nyíltan beismerte, hogy a közrend őrei a legalapvetőbb védelmi feladatokat sem képesek ellátni, nem csoda, hogy a férfiakkal szexelő férfiak nyilvántartása nem élvezett prioritást, sőt nem is feltétlenül volt megvalósítható. A bűnüldöző szervek azt is elismerték, hogy ebben „a prostitúció aranykorának" nevezett időszakban az emberkereskedelem, a futtatás és más „közerkölcs elleni" bűnök csak kihágásnak számítanak.[79] A kortárs rendőrségi cikkek emellett megemlítik, hogy a rendőröknek ugyan feladata volna védeni a közerkölcsöt a „perverz cselekedetektől", valójában szemet hunynak fölöttük, vagy akár részt is vesznek bennük.[80] 1903-ban a rendőrség aggasztónak találta a férfiak közötti perverzió mértékét a fővárosban.[81] Ezért a megfelelő végrehajtó és szabályozó hatalom hiányát hibáztatták, és megállapították, hogy az erkölcs elleni bűnök, köztük a férfiak közötti szex szabályozása területén vajmi kevés sikert értek el. A rendőrség önigazolásával és panaszaival

szemben a liberális városvezetésnek is megvolt a maga véleménye arról, hogyan kezelik a rend őrei a prostitúciót és más erkölcsrendészeti kérdéseket: „A kéjelgésügy területén tapasztalható botrányos állapot oka nem annyira a fennálló szabályrendelet hiányaiban keresendő, hanem abban, hogy azokat nem hajtják végre kellő eréllyel."[82] A kortárs sajtó, beleértve a rendőrség hivatalos lapját, elismerte, hogy a homoszexualitás és általában a szexualitás rendőri kezelése távol áll az ideálistól. Konkrétan az azonos nemű szexualitásra vonatkozóan a cikkek nyíltan megállapítják, hogy a férfiak közötti szexualitást a törvény csak elméletben bünteti szigorúan, a gyakorlatban nem.[83] A fenti állítások azt sugallják, hogy a rendőri hatástalanság fő oka az volt, hogy nem fordítottak elég figyelmet a melegekre. Érvelhetünk azonban azzal is, hogy a budapesti rendőrség nem különbözött a legtöbb nyugati főváros rendfenntartó erőitől, akik állandó viccek és belső kritika célpontjai voltak. Ha közelebbről megvizsgáljuk a rendőrség álláspontját, megláthatjuk, hogy a melegekre fordított figyelem hiánya nem annyira inkompetenciájuk, hanem tudatos választás eredménye.

A szex a rendőrség szemével

A rendőrség szemében nem volt összeegyeztethetetlen a közerkölcs és a közrend védelme, illetve a pezsgő szexuális kultúra támogatása. Ahogy Budapest rohamléptekkel fejlődött, a hatóságokat mind állami, mind fővárosi szinten rendkívüli mértékben foglalkoztatta a rend, különösen a társadalmi rend és hierarchia fenntartása. Mivel a városnak jelentős munkásosztálybeli lakossága volt, kezdettől fontos prioritásnak tekintették a „tisztes" polgárok védelmét az „erkölcstelen" és „kulturálatlan" elemektől. A sűrűn lakott központi kerületekben egymás közvetlen közelében laktak a jómódúak és a szegények, akiket a hatóságok erkölcstelennek tartottak. A rendőrség

azt tekintette fő feladatának, hogy a közterek biztonságát fenntartsa és megvédje a felsőbb osztályokat.[84] Ezért a garázdaság és a rendbontás megakadályozása mellett mind a rendőrség, mind a városi hatóságok nagy figyelmet fordítottak a bűnmegelőzésre, mivel emelkedett a lopások és más kisebb bűncselekmények száma.[85] Így például illegálissá tették a csavargást és a koldulást, és ezek elkövetőit a rendőrség üldözte.[86] Bár a rendőrség létszámhiánnyal küzdött az 1880-as és 1890-es években, az ezt követő időszak rendőrfőnökei jelentős mértékű figyelmet és forrásokat szenteltek a városi szegények szabályozásának. A szocialista és a munkásmozgalmakat is megfigyelés alatt tartották. Mivel a munkások körében egyre inkább hódítottak a szocialista eszmék, a rendőrség folyamatosan készenlétben állt, hogy a nagyobb sztrájkokat vagy a modern nagyváros életét más módon megakasztó eseményeket megakadályozzák.[87] Míg ezekben a témákban szigorúan jártak el, ugyanez a szigor nem jellemezte a szexualitáshoz való hozzáállásukat.[88]

Az első világháború kitöréséig a rendőrség szerinti prioritás a két leggyakoribb bűncselekménytípus: a tulajdon elleni bűncselekmények (leginkább a lopás) és az erőszakos támadások visszaszorítása volt.[89] A szexualitás szabályozását Budapesten általában nem tekintették fontos feladatnak. Noha az 1885-ös rendőrfőnökváltást követően a fővárosi rendőrség vezető hivatalnokai kevésbé voltak korruptak, és legalább nem szereztek személyes hasznot a város virágzó szexiparából megvesztegetés vagy akár intézmények birtoklása útján, a szexualitás szabályozása csak a két világháború között vált fontos problémává a rendőrség szemében.[90] Ez persze nem jelentette azt, hogy ne esett volna szó a szexről és a szexualitásról. Azonban a 19. század végéig, sőt az azonos nemű szexualitás esetében a 20. század első évtizedéig ezek a diskurzusok általában kívül maradtak a rendőrség és a városvezető hatóságok körein. Mint a következő fejezetből látni fogjuk, a prostitúció szabályozásának kivételével a szexipar és a budapesti szexuális kultúra „problémáját" leginkább

a napilapok, az orvosi szaklapok és a különböző társadalmi kommentárok tárgyalták. A rendőrség és különösen az erkölcsrendészet természetesen sűrűn találkozott a szexualitással és annak egyre gyakoribb nyilvános megjelenésével. Ám hasonlóan bécsi, berlini és más európai nagyvárosokban dolgozó kollégáikhoz, kevésbé foglalkoztatta őket a prostitúció és az egyre bővülő szexipar, mint az ezekből eredő, nemkívánatosnak tartott hatások kontrollálása.[91]

A közszeméremsértés kezelésének problémája már a fővárosi rendőrség megalapítása előtt is jelen volt: Pest, Buda és Óbuda rendőrségén is volt erkölcsrendészeti osztály. Ezek az osztályok foglalkoztak a prostitúcióval, a fajtalansággal, az emberkereskedelemmel, a pornográfiával és az úgynevezett természet elleni fajtalansággal, ami alatt a férfiak közötti szexet értették. Budapest egyesítése és a fővárosi rendőrség létrehozása után egy közös erkölcsrendészeti osztály alakult, amelynek célja az egyesített város erkölcseinek felügyelete lett. Az osztály alapító okiratából egyértelműen kiderül, hogy a rendőrség fő feladatának a botrányok, a nemi betegségek és a nőkereskedelem megelőzését tekintette. A rendőrség vezetése egyetértett az intézmény társadalmi szerepét illetően, amelybe álláspontjuk szerint sem tartozott bele a prostitúció korlátozása. Egy visszaemlékezés az erkölcsrendészet feladatát az alábbi módon határozza meg:

> Az erkölcstelenség éppen olyan terméke a társadalomnak, mint az erkölcsiség és csak azért és annyiban érdekli a rendőrséget, amennyiben belőle károk, bajok vagy veszélyek származnak reális, konkrét személyekre nézve. Az erkölcsrendészet feladata ezek elhárítása, visszaszorítása… A rendészet nem a prostitúció kiirtására és elfojtására törekszik, hanem a belőle származó botrányoknak, a nemi betegségek terjesztésének, a leánykereskedelemnek a megelőzésére, s lehetőleg megakadályozására.[92]

Ebben az 1894-es jelentésben a rendőrkapitány kijelenti, hogy sem az erkölcsrendészetnek, sem a rendőrségnek nem feladata a közerkölcs megváltoztatása. Úgy vélte, nem várható el a rendőrségtől, hogy megszüntesse a prostitúciót vagy más „erkölcstelennek" bélyegzett szexuális tevékenységeket, hiszen ezek egy modern nagyváros életének szükségszerű részei. Az idők során a rendőrség prostitúcióról alkotott értelmezése változott: az esszencialista nézetet, miszerint „az emberi társadalom születése óta cipel egy nehéz terhet, amelytől nem tudott megszabadulni és soha nem is fog: a prostitúciót", később a szociológiai megalapozottságú, „a zsúfolt ipari nagyvárosban a szegény sorú férfiak nem engedhetik meg maguknak, hogy megnősüljenek és tisztes feleségük legyen" szemlélet váltotta fel. Azonban mindkét álláspont magától értetődőnek tartotta, hogy a szexipart megszüntetni nem lehet.[93] Mivel úgy vélték, hogy a szex – akár házasságon és az otthon falain kívül is – a modern nagyváros természetes része, pragmatikusan álltak hozzá. Céljuk az volt, hogy *nyilvános helyeken* fenntartsák az erkölcsösséget és korlátozzák a szexipar hatásait, konkrétan a nemi betegségeket, a lopást, a zsarolást és a fiatal lányokkal folytatott emberkereskedelmet.

A szex korlátozására átfogóbb lépések csak akkor születtek, amikor a rendőrség és a hatóságok arra jutottak, hogy akadályozza Budapest és Magyarország fejlődését. Eleinte a szexualitás és annak ellenőrzése a hadseregben jelentett csak komolyabb problémát. A katonák között olyan mértékben terjedt a szifilisz és más nemi betegség, hogy az már a Monarchia haderejének hatékonyságát veszélyeztette.[94] Az orvosi szakma, a hadsereg tisztjei és a kritikus társadalmi hangok intézkedéseket sürgettek, ráadásul egyre erősödött az emberkereskedelem elleni nemzetközi mozgalom, így ezek hatására a városvezetés olyan törvényi és szabályozási változtatásokat vezetett be, amelyek felhatalmazták a rendőrséget, hogy a nyilvános viselkedést szabályozó új törvényeket betartassák.[95] 1908-ban, illetve 1912-ben fontos új törvényeket fogadtak el. Az 1908-as törvény nagyobb

felhatalmazást adott a rendőrségnek arra, hogy a nőket illegálisan „futtató" személyek ellen eljárást indítsanak. Miután 1904-ben Párizsban nemzetközi megállapodás született a globális emberkereskedelem elleni küzdelemről, a magyar parlament is törvényt hozott az emberkereskedelem korlátozásáról – ez volt az 1912. évi XLIX. törvény. Ugyanebben az évben, szintén egy, a pornográf kiadványok terjesztését tiltó nemzetközi egyezmény mintájára (Párizs, 1910), a magyar parlament törvényt hozott ezen a területen.[96] Végül 1911-ben külön erre a problémára szakosodott bíróságot hoztak létre az erkölcsrendészet fennhatósága alatt, amelynek kizárólagos hatáskörébe tartozott a női prostitúció és az ahhoz kapcsolódó büntetőeljárások.[97] Egy nemzetközi trend hatására, amely például Angliában a büntető törvénykönyv 1912-es módosítását eredményezte, Magyarországon is szigorodott a szabályozás, illetve megnőtt a rendőrség hatásköre a szexuális erkölcstelenség szabályozását illetően.[98] Elméletben a *fővárosi rendőrség, hasonlóan más európai bűnüldöző szervekhez,* most már jóval biztosabb pozícióban volt ahhoz, hogy a női prostitúciót és a meleg szexualitást szabályozza. Nehéz azonban megállapítani, milyen hatással bírtak ezek a törvények a gyakorlatban. Úgy tűnik, hogy bár a törvényhozókban és más hatóságokban megvolt a szándék, hogy módosítsák a bűnüldözési gyakorlatot a szexuális viselkedések szabályozása terén, az 1912–13-as gazdasági hanyatlás más témákra fordította a rendőrség figyelmét. Az első világháború kitörése megerősítette a rendőrség korábbi prioritásait: a közrend megtartását, a város felügyeletét a háború idején, a növekvő feketepiac ellenőrzését, illetve a háború utolsó évében a társadalmi elégedetlenség szemmel tartását.[99]

Férfiasság és nőiesség Magyarországon

Azt, ahogyan a hatóságok a közerkölcsöt és a közrendet, illetve a szexualitást megközelítették, erősen befolyásolták a nemek. Amit a nyugati történészek a nőkkel és a férfiakkal szembeni kettős erkölcsi mércéről írtak, nagyon is igaz volt Magyarországra a 19. század végén és a 20. század elején.[100] A burzsoá ideológia a nőket tisztességük, elvárt szűzességük és alázatosságuk miatt a magán- és közerkölcsök védelmezőjének tekintette. Míg a nők számára a *tisztes* nőiesség igen szűk határokat szabott, a tisztes férfiasság jóval tágabb volt, határai pedig átjárhatóbbak. Igaz, a férfiaktól elvárták, hogy férfiasságukkal és tisztességükkel reprezentálják Ausztria–Magyarország erejét, a magyar társadalom jelentős részét kitevő és igen nagy kulturális hatással bíró dzsentriréteg férfitagjai azonban egészen másképp képzelték el a tisztességet.[101] Magyarországon a dzsentriréteg a korábbi *kisnemességet jelentette, amely birtokai elvesztése után a bővülő* állami bürokráciában és a hadseregben vállalt állást. Noha az aszszimilálódott zsidókkal és a városi németséggel együtt ők alkották a kialakulófélben levő magyar középosztályt, magukat továbbra is nemesnek gondolták, és úgy is viselkedtek. Talán egyetlen más magyar író sem jelenítette meg hitelesebben a századforduló dzsentrivilágát, mint Mikszáth Kálmán. Két regénye, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* (1906–1908) és a *Gavallérok* (1897) különösen pontosan mutatja be a kor férfiakra és nőkre vonatkozó eltérő normáit. A dzsentriréteg férfi tagjait a magyar hazafiasság és lovagiasság képviselőinek tekintették, így egyfajta romantikus csodálat vette őket körül. A közép- és alsóbb osztályok férfi tagjai az ő elképzelt életformájukra és kulturális értékeikre áhítoztak. De nemcsak lovagiasságuk és hazaszeretetük szolgált mintaként; a magyar dzsentri férfiasság másik oldalát a kortársak szemében a költekezés, a dekadens mulatozás és a bohém életforma jelentette.[102] Ez a férfiasság – amint azt John Lukacs is leírja *Budapest 1900* című könyvében – egyben macsó és soviniszta

is volt. 1900-ban „erősen, néha erőszakosan is uralkodott a férfiasság hatalma. A férfi-felsőbbrendűséghez kétség sem férhetett; ez olykor mélyen sértette a nők érzékenységét."[103] Ebben a közegben, amely magától értetődőnek tekintette a férfiak felsőbbrendűségét, más kulturális előfeltételezések is társultak a férfiassághoz. Mivel a férfiasságot hagyományosan összekapcsolták a szexuális teljesítménnyel, a női prostitúciót és a nyilvános (hetero)szexuális kultúrát „szükséges rossznak" tekintették. Azoknak a magyar férfiaknak, akik megengedhették maguknak, gyakran egy prostituált meglátogatása a férfivá avatási rítust, férfiasságuk bizonyítását jelentette.[104] Ezzel szemben ha egy nő házasság előtt elveszítette a szüzességét, az főbenjáró bűnnek számított, sőt már maga a gyanú is, hogy egy férfi ismerősével nem megfelelő viszonyt ápol, örökre tönkretehette jó hírnevét. Egy nő esetében a tisztesség és a szexualitás kölcsönösen kizárta egymást. A két nemre vonatkozó ennyire eltérő kulturális normák persze nem csak Magyarországon fordultak elő, és bőven megmaradtak a 20. században is, noha egyes társadalomkritikusok, politikusok és főleg vallási intézmények mindkét nemtől elvárták az önmegtartóztatást.[105]

A hatóságok (a törvényhozás és a bűnüldözés) női prostitúcióhoz való hozzáállása ezt a kettős mércét tükrözte. A női prostitúciót hivatalosan 1869-ben legalizálták, noha az azt szabályozó egységes nemzeti törvény csak az első világháború után született meg. Minden önkormányzat maga szabályozhatta a szexmunkát. Budapesten és az országban máshol is az önkormányzatok olyan rendelkezéseket hoztak, amelyek felhatalmazták a rendőrséget a prostitúció szabályozására. A helyi erkölcsrendészet nyilvántartásba vette a prostituáltakat, és azoknak az intézményeknek, amelyek alkalmazni kívánták őket (bordélyok, kávéházak és éttermek), engedélyt kellett szerezniük a rendőrségtől. A női prostituáltakat a rendőrség rendszeresen zaklatta, rendszeres orvosi vizsgálatokra kényszerítette, a társadalom pedig megvetette és gyalázta őket. Férfi klienseik ellen viszont nem

indítottak eljárást, és általában véve békén hagyták őket. A fővárosi rendőrség ezen hozzáállása nagy részben Thaisz kapitánynak köszönhető. Thaisz és az őt követő rendőrkapitányok úgy vélték, a pénzért szexet vásárló férfiak magától értetődő részei a modern nagyvárosnak. Azokat a nőket viszont, akik áruba bocsátották a testüket, egyre szorosabban felügyelték. A 20. századra változott a prostitúció szabályozásával kapcsolatos diskurzus, a közegészség védelme lett a fő érv. Mint a *Rendőri Lapok* egyik cikke hangsúlyozza, a nők korlátozását most már nemcsak a közerkölcs, hanem a nemzet egészségének védelmével is indokolták. A szerző abból indul ki, hogy szexmunka mindig is volt és lesz, a legnagyobb veszélye pedig nem a közerkölcs megrontása, hanem a nemi úton terjedő betegségek. Ezért a cikk a rendőri nyilvántartás és büntetőeljárások helyett a szexmunkások egészségügyi felügyeletét szorgalmazza, más országok mintájára.[106]

Ahogy a nemi betegségek elterjedése és a prostitúcióhoz kapcsolódó bűnözés növekedett, a rendőrség korlátozott erőforrásait elsősorban azoknak a nőknek az ellenőrzésére fordította, akik vagy nyilvántartott prostituáltak voltak, vagy gyanítható volt, hogy titokban űzik ezt a mesterséget. Mint Susan Zimmermann kifejti, ez következményekkel járt minden nőre, különösen az alsóbb osztályok nőtagjaira nézve, akikről gyakran feltételezték, hogy prostituáltak. A női prostitúció szabályozása tehát szigorú köztéri normákat jelentett minden nőre nézve. A férfiak viselkedését ugyanakkor a rendőrség jóval kevésbé szabályozta. Ezt a kettős mércét jól illusztrálja, hogy az 1890-es évektől álruhás (férfi) detektívek figyelték az utcán, hogy a nők konszolidáltan és úrihölgyhöz méltón viselkednek-e, ám a férfiak konszolidált viselkedését senki sem ellenőrizte.[107]

A homoszexuális-nyilvántartásban gyűjtött információk és felhasználásuk a korabeli nemi normák terméke. Az adatok, különösen a nyilvántartott férfiak foglalkozásának és külsejének értelmezése tükrözte és egyben megerősítette a szexista sztereotípiákat arra vonatkozóan, kiből lehet homoszexuális vagy „homoszexuális bűnöző".

A korabeli rendőrség olyan elképzelései, mint hogy a nőies szakmát űző férfiak (például szabók) között több a „perverz", azt mutatják, hogy kapcsolatot tételeztek fel a nőiesség és a homoszexualitás között,[108] illetve olyan felfogást tükröznek, amely szerint a homoszexualitás nemcsak a szexuális, hanem a nemi normákat is áthágja. Ám nem csak a „nőies" szakmákban tevékenykedő férfiak voltak veszélyben; a rendőrség a nőket is óva intette attól, hogy átlépjék a nemi normák korlátait. Az idézett cikk szerint a homoszexuális-nyilvántartás felhívja a figyelmet a feminizmus veszélyeire is: hiszen ha a nőies foglalkozás veszélyt jelent a férfiasságra, mi lesz azokból a nőkből, akik férfiszakmát kezdenek űzni? A szerző egy olyan „feminista társadalom" rémképét vetíti elénk, amelyben a nőiség esszenciája elvész, és a nemek teljesen összekeverednek.[109]

Ebben a korszakban egyre többeket aggasztott, hogy a nők korábban férfiasnak tartott foglalkozásokat is űztek, az egyre láthatóbb magyar feministák pedig felhívták a figyelmet a rendőrség kettős mércéjére. Ekkor kiderült, hogy a homoszexuális-nyilvántartásban szereplő információk több módon is felhasználhatók:[110] nemcsak a homoszexuálisok sztereotipizálására, hanem a rendőrség feminizmussal kapcsolatos negatív attitűdjének kifejtésére és igazolására is.[111]

Az azonos neműek közötti szexualitás a rendőrség szemével

A rendőrség és a városi hatóságok szexualitással kapcsolatos kettős mércéje a meleg férfi szexualitásra is hatással volt. Mivel a férfiak szexualitását és szexuális viselkedését a rendőrség adottnak vette, csak az foglalkoztatta őket, hogy a *közerkölcsöt* és a *köztereken* folytatott viselkedést figyeljék. Abból, hogy az 1900-as évek előtt a rendőrségi kiadványok alig foglalkoztak az azonos nemű (akár férfi, akár női) szexuális kapcsolatokkal, arra következtetünk, hogy eleinte nem

különösebben törődtek a férfiak (vagy nők) közötti szexuális kapcsolatokkal.[112] Amikor a *Rendőri Lapok* már rendszeresen foglalkozott a homoszexualitással, a rendőrség magáévá tette azt a medikalizált megközelítést, hogy egyesek homoszexuálisnak születnek. Ugyanakkor nem egyféleképpen értelmezték a homoszexualitást, egyszerre több, akár egymásnak ellentmondó nézet is jelen volt. Ám akár „szerelmi aberrációnak", akár „beteges" viselkedésnek vagy erkölcstelen perverziónak tekintették a rendőrök a férfi homoszexualitást, nem gondolták feladatuknak a megszüntetését. Úgy vélték, nekik arról kell gondoskodniuk, hogy csökkentsék vagy lehetőség szerint megszüntessék az azonos nemű szexuális kapcsolatok és más szexuális aberrációk káros hatásait. Ezért koncentrálták erőiket a homoszexualitással kapcsolatban a lopásra, a zsarolásra, illetve egyre nagyobb mértékben a testüket áruba bocsátó férfiakra. Ezáltal a homoszexuális-nyilvántartás célja és felhasználása is komplexebbé vált. A hatóságok úgy vélték, hogy a férfiakkal szexelő férfiak nyilvántartásba vétele önmagában is csökkenti azoknak a bűncselekményeknek a számát, amelyeket ők a férfi homoszexualitással hoztak összefüggésbe. Noha első bizonyítékaink az első világháború utáni időszakból származnak, szinte biztos, hogy a kortársak már a nyilvántartás létrehozásának idején tudtak annak létezéséről, és azt is tudták, hogy ők maguk szerepelnek-e benne. Noha (szemben a női prostituáltakkal) a nyilvántartásba vétel a férfiakkal szexelő férfiak számára semmilyen jogi következménnyel nem járt, társadalmi és pszichés szempontból mindenképpen megterhelő volt.

Azok a született homoszexuálisnak tekintett férfiak, akik a nyilvánosság és a rendőrség tekintetétől távol, privát terekben szexeltek férfiakkal, és nem próbáltak normálisnak tartott férfiakat felszedni vagy homoszexuálissá tenni, nem foglalkoztatták a rendőrséget. Valószínű, hogy az első világháborúig nyilvántartásba se vették őket. Azok a „valódi" homoszexuálisok viszont, akik nyilvános vagy félig nyilvános helyeken folytatták szexuális tevékenységeiket – ami

a budapesti lakáshelyzet fényében sokkal gyakoribb lehetett –, bekerültek a nyilvántartásba.[113] Ennek ellenére csak bizonyos körülmények fennállása esetén indítottak eljárást ellenük; nem feltétlenül az volt a cél tehát, hogy a homoszexuálisokat börtönbe csukják. Ezt az engedékenységet támogatta az 1908-as törvény 36-os paragrafusa is, amely kisebb vétségek esetén lehetővé tette a vád feltételes felfüggesztését.[114] Az elérhető bizonyítékok összegzéséből úgy tűnik, hogy ha egy férfit nyilvános helyen rajtakaptak egy másik férfival, esetleg pár napig fogva tartották, de legtöbbször nem került sor tárgyalásra. Mint a következő fejezetekből látni fogjuk, bár a homoszexuális-nyilvántartás folyamatosan bővült, az azonos nemű szexuális tevékenységet tiltó 241-es paragrafus megsértése miatti vádemelések – és főleg ítéletek – száma az 1870-es évektől 1939-ig alacsony maradt.

A tartósan kevés letartóztatás és vádemelés azonban nem jelentette azt, hogy az 1880-as évektől kezdve, és különösen 1900 és 1914 között, a rendőrség „homoszexuális osztaga" ugyanazt a stratégiát követte volna. Hasonlóan más európai országok erkölcsrendészetéhez, a budapesti fővárosi rendőrség erkölcsrendészeti osztálya egyre intézményesebbé vált, módszerei pedig egyre kifinomultabbakká.[115] Voltak olyanok is, akik nem értettek egyet a homoszexuálisokhoz való hozzáállással. A *Rendőri Lapok* 1912-ben áttekintette a különböző nézeteket a rendőrség szempontjából. Megemlíti a humanitárius megközelítést, amely szerint a szerelem vak, így azokat se kéne büntetni, akik a saját nemükhöz vonzódnak. Megemlíti azt is, hogy „egy neves orvos" szerint mindenkiben megvan a perverzió csírája. Épp ezért tartja azonban fontosnak a homoszexualitás korlátozását, hiszen a kevés született homoszexuális megronthatja azokat, akikben csak kisebb mértékben van meg a hajlam. Emellett felhozza azt az érvet is, hogy a homoszexualitás gyakran együtt jár más bűnöző tevékenységekkel.[116]

A „humanitárius megközelítés" képviselőire való utalás azt mutatja, hogy még a rendőrségen belül is voltak támogatói azoknak a reformoknak, amelyeket Magnus Hirschfeld neve fémjelez; ő és az általa

alapított *Wissenschaftlich-humanitäres Komitee* (WhK, Tudományos és Humanitárius Bizottság) a homoszexualitás dekriminalizációjáért kampányolt.[117] A 20. század első évtizedének végére Magyarországon is voltak olyan hangok, amelyek orvosi vagy humanitárius érvek alapján a homoszexualitás dekriminalizációja mellett álltak ki.[118] Sőt a rendőri engedékenység volt az egyik oka annak, hogy a *Huszadik Század,* Magyarország legjelentősebb és leghaladóbb társadalomtudományi folyóirata, szintén a dekriminalizáció mellett tört lándzsát. Egy 1910-es, „A homoszexualitás kérdéséhez" című cikkében Kramolin Gyula azt hozta fel érvként a homoszexualitást büntető törvény eltörlése mellett, hogy a rendőrség amúgy sem tartja be azt. Miután számos humanitárius és orvosi érvet hozott fel a kölcsönös beleegyezésen alapuló férfikapcsolatok dekriminalizációja mellett, Kramolin felhívja a figyelmet, hogy (mint magas rangú rendőrtisztektől megtudta) maga a rendőrség sem indít eljárást homoszexualitás miatt, ha elkerülheti (vagyis ha nincs konkrét, egyértelmű vád az elkövető ellen), és felteszi a költői kérdést: Mi értelme egy olyan törvénynek, amelyet maga a rendőrség is szükségtelennek ítél?[119]

A leginkább figyelemreméltó azonban nem az, hogy a rendőrök ismerték és akár támogatták is a homoszexualitás dekriminalizálására irányuló erőfeszítéseket, hanem az, hogy a meglevő törvényt is rugalmasan alkalmazták a (homo)szexualitás szexológiai értelmezései alapján. Magnus Hirschfeld *Sexuelle Zwischenstufen* (átmeneti szexuális állapotok) elmélete szerint minden férfiban vannak női és minden nőben férfitulajdonságok, így a homoszexualitás vagy „harmadik nem" a „megfelelő" körülmények között „természetessé" válhat; a rendőrség erre a megközelítésre alapozva továbbra is támogatta a homoszexualitás büntetendőségét annak érdekében, hogy bizonyos homoszexuális viselkedésformák ellen fel tudjon lépni.

Noha a homoszexuálisok nyilvántartása egyre bővült, és a leggyakoribb homoszexuális találkozóhelyek állandó megfigyelés alatt álltak, a bizonyítékok alapján a rendőrség a „nem bűnöző" homo-

szexuálisok ellen (tehát akik a homoszexualitáson kívül más módon nem szegték meg a törvényt) csak bizonyos esetekben emelt vádat – ha tisztes polgárok által frekventált nyilvános helyen végezték szexuális tevékenységüket, ha az nem kölcsönös beleegyezésen alapult, prostitúcióhoz kapcsolódott vagy a partner kiskorú volt. Azt, hogy az elkövetővel hogyan bánt a rendőrség, nagymértékben befolyásolta a személy társadalmi helyzete, hogy mióta van Budapesten, és különösen a szexuális cselekmény indítéka. Ha az elkövető nem volt állandó lakos Budapesten vagy nemrég érkezett a fővárosba, a rendőrök visszakísérték a szülőfalujába vagy szülővárosába, és büntetlenül elengedték azzal a feltétellel, hogy a közeljövőben nem teszi be a lábát a fővárosba.[120] És bár a társadalmi helyzet nem feltétlenül akadályozta meg, hogy bekerüljön valaki a homoszexuális-nyilvántartásba, a közép- és felsőbb osztályok tagjaival ez ritkábban fordult elő és a rendőrség is másképpen bánt velük. Hiába vált a vélhetően jómódú férfiakat tömörítő „magántisztviselő, gyáros, földbirtokos, háztulajdonos" a nyilvántartás harmadik legnépesebb kategóriájává az 1930-as évekre, az első világháború előtt a módosabb vagy értelmiségi foglalkozású homoszexuálisok ritkán kerültek bíróság elé. Ez alól kivételt képeztek a 242-es paragrafus alá eső ügyek, vagyis a nem kölcsönös beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatok, beleértve a 12 éven aluli fiúkhoz való szexuális közeledést is. A másik kivétel az volt, ha az elkövető ellen nem a rendőrség, hanem egy vagy több magánszemély emelt vádat.

A rendőrséget leginkább foglalkoztató és a nyilvántartásban is nagy számban megjelenő csoport azok voltak, akik nem „leküzdhetetlen veleszületett vágyból", hanem anyagi érdekből folytattak homoszexuális tevékenységet, vagyis hátsó vagy bűnöző szándékaik voltak. A korabeli rendőri jelentések hangsúlyozzák a gyakori kapcsolatot a homoszexualitás és különböző bűnöző tevékenységek, például a lopás, a zsarolás és a prostitúció között.[121] Azáltal, hogy nyilvántartást vezetett a homoszexuálisokról, a rendőrség könnyebben

elkaphatta azokat a bűnözőket, akik a „valódi" homoszexuálisok kihasználására specializálódtak. Mint Nemes Nagy is megjegyzi, „[e]z elsősorban rendészeti szempontból fontos, mert hiszen a férfi homosexualisokat, mint kísérő árnyak követik és fenyegetik a zsarolók".[122] A homoszexuálisok a zsarolókon kívül a tolvajoknak is gyakori célpontjai voltak, és őket a rendőrség olykor pont úgy tudta elkapni, hogy megfigyelte a nyilvántartásban szereplő személyeket. Így hát, noha a nyilvántartás általában arra szolgált, hogy ellenőrizze, megfélemlítse és befolyásolja a homoszexuálisokat, egyben védelmet is nyújthatott a „valódi" homoszexuálisoknak tartott személyeknek a zsarolók ellen.

Bár csak igen töredékes források állnak rendelkezésre a rendőrök és a homoszexuális tevékenységet folytató férfiak közötti interakciók részleteiről, egyes bizonyítékok arra mutatnak, hogy 1914 előtt a nemi önkifejezés is befolyásolta (a társadalmi osztály és a nem mellett) a személy sorsát. Amellett, hogy lelkesen őrizte a tisztes nők erkölcseit és védte a magyar férfiak férfiasságát a prostituáltak által terjesztett betegségektől, a rendőrség egyre többet foglalkozott a férfiakkal szexelő férfiakkal is. Velük való bánásmódjuk összecseng azzal, amit történészek a kor más nagyvárosaival kapcsolatban leírtak. Akárcsak máshol, a rendőrséget Budapesten is elsősorban az úgynevezett passzív férfiak érdekelték, akik a szexuális kapcsolatban a „női" szerepet vállalták.[123] Az esetek többségében ők voltak azok, akiket a rendőrség „valódi" homoszexuálisnak tekintett. Ebből a szempontból Budapest egy nemzetközi nagyvárosi trendbe illeszkedett: azok a férfiak, akik egyébként megfeleltek a magyar férfiasság ideáljának, anélkül bonyolódhattak azonos nemű kapcsolatokba, hogy ezért meg- vagy elítélték volna őket.[124] Legföljebb figyelmeztetést vagy rövid elzárást kaptak. Mivel azonban az a közfelfogás uralkodott, hogy a férfiaknak *alaptermészete* a szexualitás, egy olyan férfiakkal szexelő férfi, aki férfiasan *nézett ki* és *viselkedett*, a rendőrség szemében nem jelentett veszélyt a társadalmi vagy nemek közötti viszonyokra.

Összefoglalás

A századfordulóra Budapest egy üstökös sebességével fejlődött modern nagyvárossá. Nemcsak malmairól és gyárairól vált híressé, hanem bordélyházairól is. A prostitúció viszonylag megengedő szabályozása és a pezsgő éjszakai élet messze földön híres volt, és számos szórakozni vágyó férfi látogatott a városba. Pest szalonjait, kocsmáit és olcsó szórakoztatóiparát idősek és fiatalok, szegények és gazdagok egyaránt élvezték. Mindez azonban a rendőrségnek is sok munkát adott. Mivel a melegek általában titokban, privát terekben találkoztak és nem zavarták meg a közrendet, a krónikus létszámhiánnyal küzdő bűnüldöző szervek az első világháború előtti években kevés figyelmet fordítottak rájuk. A városba áramló tömegek, a zsúfolt szálláshelyek és a hírhedt éjszakai élet mellett a rendőrség és a liberális városvezetés kisebb gondja is nagyobb volt annál, mint hogy a homoszexuálisokkal foglalkozzon. A hatóságok, amelyeket lefoglalt a kisebb bűncselekmények üldözése és a közrend fenntartása, a gyakorlatban csak akkor indítottak nyomozást az azonos nemű szexualitással kapcsolatban, ha azt különösen veszélyesnek ítélték. Ilyen volt például a kiskorú prostituáltakra vadászó idősebb férfiak esete, vagy ha fülest kaptak egy szokatlanul vad partiról. Ezenfelül a gyanúsított társadalmi helyzete, gazdasági körülményei és nemi önkifejezése gyakran nagyobb mértékben befolyásolta a rendőrség lépéseit és vele való bánásmódját, mint szexuális preferenciája és cselekedetei.

Ugyanakkor a homoszexuális-nyilvántartás puszta létezése is azt mutatja, hogy a 19. század végére a rendőrség és a kormányhivatalnokok egyre aggasztóbbnak találták a férfiak közötti szexuális tevékenységeket. A gyors városiasodásnak köszönhetően hirtelen megnőtt az olyan incidensek száma, amelyeket a társadalomkritikusok, az egyházak képviselői és a helyi hatóságok is erkölcstelennek és egészségtelennek tartottak. Akárcsak más európai városokban, Budapesten is a homoszexuális férfiak nyilvántartásának egyik célja

az volt, hogy felügyelhessék a város szexualitását és erkölcseit. Ilyen értelemben a nyilvántartás része volt Budapest modernizációs és központosító törekvéseinek a változó idők során. A homoszexuális-nyilvántartásra vonatkozó orvosi, jogi és rendőrségi diskurzusokat megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy a lista több funkciót is szolgált. Azáltal, hogy személyes és magánjellegű információkat gyűjtött emberekről, a nyilvántartás célja létrehozásától fogva a város szexuális gazdaságának „tudományos" felügyelete volt. Ugyanakkor a homoszexuálisok listázása nem zárta ki a pezsgő meleg szubkultúra létezését. Amellett, hogy segített a hatóságoknak számontartani a városba érkező és ott élő homoszexuálisokat, a nyilvántartás egyfajta akciótervet is próbált nyújtani, amelynek segítségével a hatóságok tájékozódhattak a város egyre komplexebb szexuális közegében. Albert Shaw 1892-ben megállapította, hogy Budapest jól tervezett város; a tervezettség részeként a homoszexuális-nyilvántartás létrehozása a fővárosi rendőrség és általában véve a magyar kormány érettségét volt hivatott bizonyítani. Egy gyorsan modernizálódó városnak modern rendőrségre volt szüksége. A homoszexuális-nyilvántartás létrehozása és egyre hatékonyabb alkalmazása demonstrálta, hogy a magyar állam egyre inkább képes kontrollt gyakorolni az állampolgárok élete fölött.

II.

„A beteg szerelem lovagjai": melegek Tábori Kornél és Székely Vladimir írásaiban

A homosexualisok általában inkább a szellemi foglalkozás iránt birnak hajlammal. A munkásrétegek homosexualisai szellemileg többnyire fölényben vannak társaik felett. Szerencsétlenségük korán elmélyedésre készteti őket. Különös voltuk mintegy ráviszi őket, hogy a saját maguk problémája, ezzel a világ, az emberi lét felett gondolkozni megtanuljanak. Minden homosexualis saját magának a filozófusa. A normális ember, kivált az alsó néposztálybeliek, nem is jönnek abba a helyzetbe, hogy maguk felett és a külvilággal való vonatkozásuk felett töprengjenek, ami viszont a homosexualisnál egész természetes. *A fantasztikus, az álmodozó* elem a homosexualis gondolatvilágában sokkal inkább lép előtérbe, mint a brutális valóságérzék.

...Általában szivesen „elcsevegnek" hasonló nemi exisztenciákkal. Maguk között rendezik szerelmi rendezvousokat. De sokan vannak közöttük, akik előnyben részesítik a perverse [homosexualis] nem hozzájuk tartozókat és normális fiatalokra vetik ki hálójukat. A vadász s a szerelmes ember gyönyöre s lelki természetrajza néha egy.[1]

A homoszexuálisok természetén és szokásain való fenti elmélkedés Székely Vladimir újságíró és rendőr tollából származik, és illusztrálja, hogy amint a századvégi Budapesten egyre láthatóbbá váltak

a homoszexuálisok, a közbeszédben is megjelentek. Székely homoszexuálisokról alkotott részletes jellemzése tükrözi a kortársak kíváncsiságát a normától eltérő szexualitással kapcsolatban, de egyben azt a vágyat is, hogy felcímkézzék, kategóriákba sorolják és megértsék azt. Mind Székely, mind Tábori Kornél oknyomozó újságíró a melegek ünnepelt szakértőjének számított a 20. század első évtizedében. Írásaik tartósan befolyásolták a magyar homoszexuálisokról alkotott felfogást.

Ez a fejezet a normától eltérő szexualitásra vonatkozó közbeszédek megjelenését vizsgálja a 20. század első évtizedében. Arra keresi a választ, hogyan és miért jelentek meg az első nyilvános viták a homoszexualitásról (és tágabb értelemben a normától eltérő szexualitásról) Budapesten. Ennek érdekében három konkrét kérdést tesz föl: Milyen olyan tényezők voltak jelen 1908-ban Budapesten, amelyek elősegítették, hogy „a magyar homoszexuális" megjelenjen a bulvársajtóban? Hogyan mutatták be és írták le a saját nemükhöz vonzódó vagy azonos neműekkel szexuális tevékenységet folytató embereket, és mit árul ez el a 20. század kezdetének Budapestjéről? Hogyan hatottak a homoszexualitást tárgyaló kiadványok arra, ahogyan az emberek a homoszexualitást elképzelték és kezelték? A homoszexuálisok nyilvános megjelenése a sajtóban és a városi utcákon egybeesett Budapest nagykorúvá válásával, és meggyőződésem szerint ez a két dolog szorosan összefügg. A normától eltérő szexualitás reprezentációinak elemzése megmutatja, milyen komplex és gyakran egymásnak ellentmondó stratégiákkal próbálták a városi hatóságok és lakosok Budapest gyors modernizációját kezelni. A szexualitással kapcsolatos beszéd azonban sosem csak a szexről szólt. Mint Dagmar Herzog történész megállapítja, a szexualitás „tágabb kulturális konfliktusok közvetítője".[2] Vagyis a szex platformot kínált a századvég több, egymással összekapcsolódó politikai, kulturális és társadalmi kérdésének megvitatásához. A „beteg szerelem lovagjai" (azaz a meleg férfiak) körüli diskurzusok a kortársak Budapest

jövőjével és a „magyarság" genetikai állományával kapcsolatos aggodalmait tükrözték. Ebben a kontextusban a melegek megjelenése a bulvársajtóban azt jelentette, hogy a budapestiek tudomást szereztek városuk szexuális szubkultúrájáról, és még inkább aggódva figyelték Budapest jövőjét.[3] Ugyanakkor az azonos nemű szexualitás megjelenítését elemezve az is kiderül, hogy a homoszexuálisok léte egyben megerősítette Budapest friss nagyvárosi státuszát. Egyszerre voltak tehát a városi hanyatlás jelképei és élő bizonyítékai annak, hogy Magyarország elfoglalta helyét a „haladó" nyugati államok között.

1900-ban a Liberális Párt már negyedszázada volt hatalmon. Célja egyértelmű volt: Magyarországot Ausztria egyenrangú partnerévé tenni. Ehhez hatékony állami bürokráciára, erős gazdaságra és mindenekelőtt egységes „magyarosított" államra volt szükség. 1905-ig gyors ütemben haladt az állami bürokrácia kiépítése, az iparosítás, a szekularizáció, valamint a kisebbségek, különösen a zsidók asszimilálása. Ekkoriban jelent meg Magyarországon először a tömegpolitika. 1900-ra az ellenzéki 48-asokon felül, akik nagyobb függetlenséget akartak Ausztriától, a politika és a közélet porondjára léptek a szociáldemokraták, a szocialisták, a liberális demokraták, a parasztpártok, a keresztényszocialisták és a feministák is, és megfogalmazták követeléseiket.[4] A politikai hangok kakofóniája ellenére, amely megnehezítette a kormányok alakítását és működtetését az 1905 és 1914 közötti időszakban, az 1900-as évek a liberális politika, a gazdasági növekedés és a kulturális kreativitás aranykora volt Budapesten.[5] Társadalmi helyzettől, nemtől és életkortól függetlenül általános (a magyarokra egyébként nem jellemző) optimizmus uralkodott mind az egyéni, mind a kollektív jövőt illetően. A liberális törvényeknek köszönhetően, amelyek védték a szólásszabadságot az állami cenzúrától, a tömegkultúra szinte korlátozások nélkül virágozhatott, különösen a fővárosban. Ebben a miliőben vonultak be a közbeszédbe a melegek és az azonos nemű szexualitás. Noha korábban is előfordultak irodalmi utalások a meleg szexualitásra, Tábori Kornél és Székely Vladimir

művei egyik napról a másikra általános beszédtémává tették a férfi homoszexuálisokat (és jóval kisebb mértékben a leszbikusokat) a főváros és más városok utcáin. Mind az olvasók, mind a kritikusok körében népszerű könyveik ritka bepillantást nyújtanak a melegek világába és abba, ahogyan a nagyközönség látta őket.

Ez a fejezet Székely és Tábori megjelent és kiadatlan műveire épít, hiszen mindketten a 20. század első két évtizedében Budapest alvilágának leghíresebb és legolvasottabb krónikásai voltak.[6] A továbbiakban azt vizsgálom, hogyan közelítette meg, ábrázolta és használta a két szerző a normától eltérő szexualitást műveiben. Az újságírókat nem pusztán az őket körülvevő társadalmi valóság és a közbeszéd eszközeinek tekintem, noha fontos látni, hogyan befolyásolták ezek a tényezők a munkájukat és szemléletüket. Azt is vizsgálom, mit éreztek, mi volt a céljuk és milyen etikai dilemmákkal kerültek szembe az írásaikban szereplő személyekkel kapcsolatban.[7] Különös figyelmet szentelek a nyelvezetüknek, az azonos neműek közti szexualitás leírására használt szavaiknak és kifejezéseiknek. Azt állítom, hogy következetlen szóhasználatuk és olykor egymásnak ellentmondó megállapításaik a homoszexualitás természetéről azt tükrözik, hogy ők maguk, akárcsak a szélesebb társadalom, össze voltak zavarodva a témával kapcsolatban, és nemigen tudtak mit kezdeni a saját nemükhöz vonzódó emberekkel. Tábori és Székely ellentmondásos megközelítése, amely egyszerre volt kritikus és toleráns a „tisztes" homoszexuálisokkal szemben, heves nyilvános vitákat váltott ki a meleg szexualitással kapcsolatban. Ugyanakkor útmutatást is nyújtott olvasóiknak a meleg élet, a szerelem és a tisztesség keretei szempontjából. Az I. fejezetben tárgyalt hatóságokhoz hasonlóan Tábori és Székely is különbséget tett a „tisztes" valódi és az erkölcstelen „inautentikus" homoszexuálisok között. Ilyen szempontból azokat a magyar reformereket képviselték, akik a városi modernitást annak teljes komplexitásával elfogadták. Ők voltak az elsők (és az 1990-es évekig sok szempontból az egyetlenek), akik a homoszexualitással

kapcsolatos nyíltabb közbeszédet ösztönözték; szóhasználatuk és a tisztes, illetve nem tisztes homoszexuálisok közötti különbségtételük tartósan befolyásolta a magyarországi melegek státuszát és a velük kapcsolatos gondolkodást.

A filléres napilapok és a botrányos szexualitás

Bár az azonos nemű szexualitás és a deviancia más formái miatti aggodalom már a 19. század utolsó évtizedeiben megjelent a közbeszédben, nem ez volt az egyetlen mód, ahogyan a homoszexualitásról beszéltek. Az 1900-as években a közép-európai városokban kihívó nyíltsággal lépett be a szexualitás a nyilvánosság tereibe, a közbeszédbe és az emberek gondolkodásába.[8] Míg korábban a köztiszteletnek örvendő társadalmi rétegek szégyenletesnek találták ezt a témát, most több tényező is közrejátszott abban, hogy a szexualitás a mindennapi diskurzusok része lett. A hagyományos művészetek, mint a képzőművészet és az irodalom, a szexualitást állították a középpontba. Az új művészetek, mint a fényképészet és a film, grafikusan ábrázolták az érzékiséget. A századvég számos társadalmi és intellektuális mozgalma célként tűzte ki, hogy leküzdje a korlátozás nélküli szexualitás káros hatásait. Ezek a mozgalmak általában hevesen tiltakoztak a szexuáletika liberalizációja ellen, ám azáltal, hogy bevezették a szexualitást a közbeszédbe, hozzájárultak ahhoz, hogy a nagyközönség szexualitással kapcsolatos tudása bővüljön. Végül a pszichoanalízis, amely szerint a szexuális ösztön az emberi lét alapvető része, szintén hozzájárult, hogy a korábbi titkos, magánjellegű diskurzusokból a szexualitás kilépjen a nyilvánosságra.[9] Ám az az út, ahogyan a szexualitás a legsimábban bejutott a korabeli köz- és magánszférába, a nyomtatott sajtó volt.

Miközben a magyar hatóságok igyekeztek ellátni a növekvő főváros új lakosait a legszükségesebb dolgokkal, maguk a városiak

igyekeztek új szórakozási lehetőségeket kínálni a növekvő népességnek. Nem sokkal Budapest egyesítése után a nyomtatott sajtó új szórakoztató műfajt hozott létre: a filléres napilapokat. A hagyományos típusú híreket szenzációhajhász módon tálaló filléres sajtó a városi tömegek számára elérhető egyik legolcsóbb szórakozási lehetőség lett. Az 1880-as évek előtt a politikai jellegű napilapok uralták a piacot; amikor azonban 1896-ban a Belügyminisztérium megszüntette az utcai újságárusítás tiltását, elárasztotta a várost a bulvársajtó. 1870-ben még csak körülbelül 80 különböző sajtótermék létezett a városban, de 1900-ra már 384.[10] Budapesten nem nyomtattak kifejezetten erotikus vagy pornográf magazinokat, ez azonban nem jelentette azt, hogy a lakosok ne férhettek volna hozzá a városban árusított német és francia erotikus lapokhoz (a legtöbben beszéltek németül, és a közép- és felső osztályokban sokan franciául is). A pornográf képek megértéséhez pedig nem kellett nyelvtudás. A szex és a szexualitás nemcsak a szociológiai, jogtudományi és orvosi szaklapokban volt egyre gyakoribb téma, hanem a napi sajtóban is. Az 1890-es évektől kezdve az újságok nyíltan tárgyalták a szexet és a szexualitást a prostitúciótól és a szexipartól kezdve a szexuális úton terjedő betegségeken és a szexuális bűncselekményekkel foglalkozó bírósági ügyeken át a szokatlan szexuális gyakorlatokig. Rájöttek, hogy a szex mint téma kelendőbbé teszi az újságokat és profitot termel. Hamarosan már a konzervatív lapokban is megjelentek olyan cikkek, amelyek szokatlan szexuális viselkedésekről, törvényellenes vágyakról és szexuális bűncselekményekről szóltak. Teret adtak a társ- és szexpartner-kereső hirdetéseknek is. Bár gyakran virágnyelven megfogalmazva, de a szexuális tárgyú hirdetések a 20. század első évtizedében a sajtó állandó szereplői lettek.[11]

Tábori és Székely indítékai

Az, hogy az újságok egyre gyakrabban írtak szexuális témákról, még jobban rávilágít, milyen kivételes volt Székely Vladimir és Tábori Kornél Budapest szexuális kultúrájával foglalkozó munkássága. A szexualitással és különösen a Budapest meleg kultúrájával foglalkozó híradások közül Székely és Tábori művei részletes és informatív leírásaikkal tűnnek ki. Székely és Tábori beszámolói három okból voltak különlegesek: 1. tanulmányaik és szakmai hátterük bőséges alaptudást nyújtottak nekik a szexualitással kapcsolatban; 2. Tábori egyaránt megismerte a Kelet és a Nyugat szexuális kultúráit (Németországból, Hollandiából, Svájcból, Belgiumból, de Oroszországból és Szerbiából is írt tudósításokat), Székely pedig jól ismerte Bécset és Berlint, így mindketten európai kontextusba tudták helyezni Budapestet; és 3. tehetségük volt ahhoz, hogy lebilincselő történetekkel nyűgözzék le olvasóikat. Későbbi kiadványaik, amelyek a szex és a szexualitás témájában ötvözték az oknyomozó újságírást a szenzációhajhász stílussal, számos rajongót szereztek nekik, társadalmi helyzettől, kultúrától, sőt életkortól függetlenül.[12]

A rendőri sajtóiroda vezetőjeként Székely Vladimirnak annyi információja volt Budapest szexuális szubkultúrájáról és annyi kapcsolata azon belül, amennyi csak lehetett egy olyan embernek, aki a törvény „jó" oldalán állt. Székely az 1890-es évek közepén lépett be a rendőrség frissen alapított sajtóirodájába, amelynek 1902-re a vezetője lett, és ezt a pozíciót 1918-ig megtartotta.[13] Feladatai közé tartozott a sajtónak leadott napi hírek átnézése, a rendőrség tevékenységével kapcsolatos információáramlás biztosítása és az éves rendőrségi jelentés kiadása. A *Rendőri Lapok*, a rendőrség hivatalos folyóiratának állandó szerzője és szerkesztője volt, valamint a *Huszadik Század* folyóirat bűnügyi rovatának szerkesztője. A két háború között is a rendőrségen dolgozott számos rendőrségi kiadvány szerkesztőjeként, szerzőjeként.[14] A tényszerű bizonyítékokra és azok

kontextusba helyezésére fektette a hangsúlyt. Akár homoszexuálisokról, akár piti tolvajokról vagy éppen gazdasági bűncselekményekről írt, nem szorítkozott a tények leírására és rendőri feladatai elvégzésére, hanem alaposan elemezte a kontextust, és a bűnözőkről teljes képet festett. Ilyen értelemben munkássága a rendőri tevékenység, a társadalomelemzés és az újságírás metszetében helyezhető el. Noha a kortársak jól ismerték műveit, és a történészek is sokszor említik, Székely magánéletéről keveset tudunk. Az azonban sokatmondó, hogy rendőri munkáját és szakértelmét liberálisok és konzervatívok egyaránt elismerték, sőt dicsérték. Szakmai hozzáértése és az, hogy a politika helyett praktikus dolgokra koncentrált, megmagyarázza, hogyan dolgozhatott egyszerre a progresszív *Huszadik Század* folyóiratnak és játszhatott jelentős szerepet a rendőrségnél a konzervatív Horthy-rendszer idején.

Szemben Székellyel, aki a polgári hatóságoknak dolgozott, Tábori Kornélt a tájékoztatás mellett a szórakoztatásért fizették. A jogi egyetem alatt kezdett újságíróként dolgozni. Első munkája Budapesten 1901-ben a *Pesti Napló*nál, egy politikai bulvárlapnál volt, amelynek később a szerkesztője is lett.[15] Rendkívül termékeny író volt, számos népszerű napi- és hetilap állandó szerzője lett.[16] Élete során szerkesztőként is dolgozott, több könyvsorozatot is szerkesztett. Mivel mindig érdekelte a bűnöző viselkedés, hamarosan bűnügyi riporter lett, és végül a *Pesti Napló* rendőrségi rovatát is ő szerkesztette. A bűnözők iránti rajongása nem merült ki a cikkírásban: ő fordította le és ismertette meg a magyar olvasókkal Sir Arthur Conan Doyle Sherlock Holmes-detektívregényeit is.[17] 1904–1905-ben Tábori az orosz–japán háborúról tudósított, és az átélt szörnyűségekről könyveket jelentetett meg. Újságírói pályája során számos nyugat-európai fővárosba ellátogatott, így Amszterdamba, Bernbe és Brüsszelbe is, és beszámolt az egyes városok fejlesztéseiről és jellemzőiről.[18] Az első világháborúban haditudósító volt, majd a háború későbbi szakaszában előadásokat tartott különböző nyugati országokban, hogy megszervezze

a szegények segélyezését. Mivel támogatta a Tanácsköztársaságot, annak leverése után félreállították, és nem folytathatta újságírói karrierjét. Tovább dolgozott azonban könyvsorozatok szerkesztőjeként és műfordítóként, sőt egy filmet is rendezett. Karrierje során Tábori több mint 40 könyvet jegyzett szerzőként vagy társszerzőként, nagy többségük társadalmi problémákat tárgyalt. Személyében a magyar oknyomozó újságírás és fényképészet atyját tisztelhetjük.[19] Talán mivel zsidóként megtapasztalhatta, milyen kívülállónak lenni, Tábori legtöbb kortársánál jóval nagyobb megértéssel kezelte témáit, és empátiával fordult azok felé, akiket a társadalom megvetett. Barátjától és szerzőtársától, Székely Vladimirtól eltérően Tábori saját bőrén tapasztalta meg a két háború közötti autokrata Horthy-rendszer diszkriminatív intézkedéseit. Amellett, hogy feketelistára került, az 1930-as évek végétől a zsidótörvények is korlátozták. Jelentős eredményei sem menthették meg a deportálástól: 1944 júliusában Auschwitzban halt meg.

Székely Vladimir és Tábori Kornél barátok és kollégák voltak; rendszeresen írtak együtt azokról a problémákról, amelyeket számos kortársukhoz hasonlóan ők is a budapesti fejlődés akadályainak tekintettek. Társadalmi problémákkal foglalkozó oknyomozó újságírói tevékenységük része volt annak az újonnan támadt érdeklődésnek, amely a városi szegénységet, a bűnözést és ezek tudományos mérését övezte. A századforduló környékén Budapesten új társaságok, ügynökségek és kormányhivatalok alakultak a tudományos, modern városvezetés támogatására.[20] Ahogy Budapest felzárkózott más „bűnös" városokhoz, a hatóságok és a lakosság egyaránt növekvő érdeklődést tanúsított az alvilág iránt. Nem meglepő módon a „bűnös Budapest" iránti, már-már megszállott kíváncsiság szorosan kapcsolódott a növekvő világvárost elárasztó nyomtatott sajtó és különösen a filléres újságok terjedéséhez. A rendőrség ugyan mindig egy lépéssel a bulvársajtó mögött járt, de azért szintén becsatlakozott a nyomtatott sajtó megállíthatatlannak tűnő hódító útjára. A fővárosi rendőrség

Székely Vladimir m. kir. rendőrfőkapitány-helyettes

nemcsak a *Rendőri Lapok* című hivatalos rendőrségi folyóiratot alapította meg, amelynek Székely és Tábori is munkatársa volt, hanem sajtóirodájának is jelentős figyelmet és forrásokat szentelt. Székely és Tábori együttműködése tehát bizonyos értelemben elkerülhetetlen volt, egy nemzetközi tendencia része, amely szenzációhajhász módon viszonyult a bűnözéshez. Hasonlóan olyan lapokhoz, mint a Bécsben kiadott *Österreichische Kriminal-Zeitung* (Osztrák Bűnügyi Újság, a továbbiakban: *ÖKZ*), Székely és Tábori munkássága a városi szegénységgel kapcsolatos rendőrségi problémák és általános érdeklődés termékeny metszetében helyezkedett el és hozott létre egy olyan oknyomozó újságírást, amely kielégítette és táplálta az olvasók kíváncsiságát, ugyanakkor szenzációhajhász bűnügyi híreivel profitot is termelt.

Bár elsőre sokak szemében furcsának tűnt egy újságíró és egy rendőr együttműködése, mind Tábori, mind Székely meg volt győződve arról, hogy az újságírás és a rendőri nyomozás kölcsönösen segítheti

Tábori Kornél

egymást. Ezt a kortársak is elismerték, például a *Pesti Hírlap,* amely dicséretes példának tartotta őket az újságírás és a rendőrség együttműködésére: „Tábori Kornél és Székely Vladimir jó példát statuáltak arra, hogy zsurnalisztának és rendőrnek nem kell éppen civódni, veszekednie egymással. Ha összefognak, csak haszon származik belőle."[21] Régi hagyománya volt annak, hogy a rendőrök a társadalmi problémákkal foglalkozó újságírók idegenvezetőiként és információforrásaiként működtek, Székely és Tábori partnersége azonban különleges volt, mert mindketten foglalkoztak újságírással és kölcsönösen tisztelték egymás mesterségét. Mély elkötelezettséget éreztek az iránt, hogy segítsék Budapest modern, biztonságos és irányítható nagyvárossá fejlődését. Válaszul a bűnügyi hírek iránti növekvő keresletre, túlléptek a bizalmatlanságon, amely az újságírók és a rendőrség viszonyát általában jellemezte. Sőt életük végéig mindkettőjüknek célja maradt az ilyen partnerség dicsérete. *A bűnös Budapest* sorozatban figyelemre méltó, hogyan hangsúlyozta írói stílusuk és

a város botrányainak bemutatása a rendőrség és az újságírás közötti együttműködés előnyeit. Könyveik információkban gazdag, letehetetlen olvasmányok voltak, amelyeket az ország minden vidékén lelkesen olvastak.

Azt az ötletüket, hogy az azonos nemű szexualitásról írjanak, valószínűleg a császári fővárosból, Bécsből érkező híradások inspirálták. A 20. század első évtizedére kielégíthetetlen igény mutatkozott a szexualitással foglalkozó kiadványokra, valószínűleg legalább részben a nagy port felkavaró berlini és bécsi szexbotrányok hatására. Az úgynevezett Harden–Eulenburg-ügy, amely II. Vilmos császár belső köreit érintette, az európai kontinens egyik legnagyobb homoszexuális botránya volt. 1907-ben egy újságíró, Maximilian Harden megvádolta Philipp von Eulenburg herceget és Kuno von Moltke katonai parancsnokot azzal, hogy homoszexuális cselekményeket követnek el.[22] A leleplezés, hogy a császár közvetlen környezetében is vannak homoszexuálisok (ugyanis más jelentős személyiségeket is megvádoltak homoszexuális hajlamokkal), bírósági tárgyalások sorozatához vezetett. Az ügy végére Hardent ugyan elítélték rágalmazásért, de Eulenburg homoszexualitása egyértelművé vált. Ráadásul amellett, hogy a császárt politikai támadások érték, az újságírók homoszexualitással való vádaskodása és az ezért a nyakukba akasztott rágalmazási perek sorozata azt is eredményezte, hogy Közép-Európában először került reflektorfénybe a homoszexualitás. Oscar Wilde 1895-ös tárgyalásához hasonlóan a Harden–Eulenburg-ügy is nyilvános diskurzust indított a homoszexualitásról nemcsak Németországban, hanem az egész kontinensen.[23] A botrányról a magyar média is részletesen beszámolt. Különböző politikai irányultságú újságok foglalkoztak azzal, hogyan próbálta Harden a homoszexualitás vádjával befeketíteni II. Vilmos császár udvarát. Egyes napilapok, mint a *Budapesti Hírlap,* még saját tudósítót is küldtek Berlinbe, akik részletesen beszámoltak a tárgyalásokról.[24] Így az elhúzódó botrány a homoszexualitással kapcsolatos tudatosság és közbeszéd katalizátora

lett az egész Osztrák–Magyar Monarchiában. Ez különösen igaz volt Bécsre, ahol, mint Scott Spector megállapítja, „az ügy egyszerre tűnt távolinak – olyan német, olyan porosz volt – és közelinek, amennyiben automatikusan felmerült a gyanú, hogy Bécsben is előfordul ilyesmi".[25]

Spector elmondása szerint a kritikusok először azt állították, hogy az efféle erkölcstelenség csak a „német protestánsokra" jellemző, és a katolikus Ausztriában sosem fordulna elő. Nem telt azonban bele sok idő, hogy egy osztrák napilap tesztelje ezt az elméletet. Az *ÖKZ* 1907 májusától kezdve hetente jelentetett meg cikkeket a férfi homoszexualitásról, amelyek leleplezték Bécs gazdag meleg szubkultúráját.[26] Az *ÖKZ* tipikus példája volt azoknak a bűnügyi lapoknak, amelyek a 19. század végén és a 20. század elején bukkantak fel Európában. Az újság kielégítette olvasói kíváncsiságát egy olyan alvilág pikáns részletei iránt, amellyel a többségük személyesen sosem került kapcsolatba. Sokatmondó, hogy a lap első főszerkesztője Ferdinand Lebzelter, Bécs korábbi rendőrfőnöke volt. Elég valószínű, hogy Székely és Tábori is személyesen ismerte Lebzeltert, mivel sűrűn jártak Bécsbe és léptek kapcsolatba nemzetközi rendőrtisztviselőkkel. Az is valószínű, hogy rendszeresen olvasták az *ÖKZ* bécsi homoszexuális alvilágot bemutató cikkeit. Ez a bécsi lap volt a modellje a szexualitást vizsgáló oknyomozó újságírásnak, amely hatalmas érdeklődést keltett és anyagilag is jól jövedelmezett, ez pedig bizonyára Székely és Tábori figyelmét sem kerülte el. 1908-ban elindult *A bűnös Budapest*-sorozat. Első kötete *A bűnös Budapest* címet viselte, további kötetei pedig *A tolvajnép titkai* (1908), *Az erkölcstelen Budapest* (1908), a *Nyomorultak, gazemberek* (1908), a *Bűnös nők* (1909), a *Vasúti tolvajok* (1909) és a *Bűn és szerelem* (1910 körül).

A bűnös Budapest melegjei

Székely és Tábori történetei, amelyek először különböző napilapokban jelentek meg és csak később könyvek formájában, országos hírnévre tettek szert. Egész Magyarországon számos pozitív kritika és újságcikk jelent meg olyan címekkel, mint „Pesti élet", „Titkos bohémek", „Furcsaságok a pesti utcáról" vagy „A pesti élet kulisszái mögött", műveik fő témájára utalva.[27] Mint az egyik napilap kifejtette: „Új világításban mutatja be a magyar fővárost egy könyvsorozatban Tábori Kornél hírlapíró és Székely Vladimir rendőrfogalmazó. A fejlődő Budapestnek a hátterét rajzolta meg a két szerző, a bűnösöket, a nyomorultakat ismerteti, akik ugyan olyan állandó és kipusztíthatatlan alakjai Budapestnek, mint a francia főváros apachai."[28] Az írások ugyan a budapesti utcák sötét oldalának számos elemét feltárták az olvasóknak, a könyvismertetőkből azonban egyértelmű, hogy a normától eltérő szexualitás és különösen „a beteg szerelem lovagjai" izgatták őket. A *Magyar Nemzet* például így ír:

> Komor ezeknek a gazembereknek a világa, de a szerzők friss tolla élénk színekkel rajzolja azt tele. Érdeklődése az embernek egy pillanatra sem lankad. Olyan könyv ez, melyet nem tud az ember letenni, amíg azt mohó, lázas izgatottsággal végig nem olvassa. … A legnagyobb érdeklődésre kétségkívül az a fejezet tarthat számot, melyet a szerzők a perverzeknek szenteltek. Szerencsétlenek vagy bűnösök? Erre a fontos kérdésre a szerzők nem adnak határozott feleletet, de teljesen bevilágítanak a lelkébe ezeknek az embereknek.[29]

Az, ahogyan Tábori és Székely bemutatta a melegeket a budapesti és más magyar olvasóknak, elég lebilincselő volt ahhoz, hogy a melegség szegények és gazdagok körében egyaránt beszédtémává váljon. De mit is tudtak meg pontosan az olvasók a melegekről *A bűnös*

Budapest-könyvekből? És miért keltettek ekkora figyelmet a homoszexuálisokról szóló történetek?

A „valódi" Budapestről szóló könyvsorozat első darabjában, *A bűnös Budapest*ben (1908) Tábori és Székely egy egész fejezetet szentel a férfiak közötti szexualitásnak „A beteg szerelem lovagjai" címmel.[30] A cím jól illusztrálja a szerzők általános hozzáállását a homoszexualitáshoz. Itt és az azonos nemű szexualitásra vonatkozó későbbi utalásaikban is a tudományos megközelítést igyekeznek képviselni.[31] Mint emlékeztetik olvasóikat, „a modern tudomány eldöntötte már, hogy a buzeránsok nem gonosztevők, hanem szerencsétlen idegbetegek, akik börtön helyett szanatóriumba valók".[32] Ez a látszólag egyszerű mondat előre jelzi, milyen komplex módon mutatja be Tábori és Székely az azonos neműek közötti vágyat, szexualitást és szerelmet. Úgy vélték, a homoszexuálisok nem bűnözők, és inkább az orvosoknak, mint a bűnüldözőknek kellene foglalkozniuk velük. Amikor azonban „aberrációként" utalnak a homoszexualitásra, az nemcsak a kor orvosi, hanem társadalmi normáit is tükrözi. A homoszexuálisok „szerencsétlenek", ám a két szerző szerint ettől még lehetnek tisztes polgárok. „A beteg szerelem lovagjai" kifejezés megtestesíti Tábori és Székely melegábrázolásának paradoxonát. A „lovag" szó sokféle módon használható: jelenthet társadalmi státuszt vagy, gyakrabban, lovagias módon való udvarlást egy nő (vagy férfi) irányában, ám minden esetben sokkal pozitívabb asszociációkat kelt, mint a homoszexuálisok leírására használható legtöbb másik szó. Negatív asszociációkat nem kelt. Ezzel szemben a „beteg szerelem" kifejezés sokkal jobban illeszkedik a homoszexualitással kapcsolatos páneurópai diskurzusba, amely szerint az azonos neműek közti vágy és szerelem beteges, a városi hanyatlás látható tünete.[33] A „beteg" szó itt érthető orvosi értelemben, ha a homoszexualitást valódi, gyógyíthatatlan betegségnek tekintjük, vagy utalhat beteges szexualitásra (perverzióra), amely viszont erkölcsi kérdéseket vet fel. A látszólag egymásnak ellentmondó szavakból felépített „beteg szerelem lovagjai" kifejezés

kétértelmű, egyik végletet sem képviseli, inkább azt tükrözi, hogy a szerzők homoszexuálisokról alkotott képe ingadozó (vagy zavaros). Persze jelen van az a negatív értelmezés, amely a meleg szexuális vágyakat perverziónak tekintette. Azonban megjelenik egy olyan megközelítés is, amely normalizálja az azonos nemű vágyakat, és a homoszexuális férfiakat rendes férfiembereknek festi le, akik nők helyett más (rendes) férfiembereknek udvarolnak. Maga a tény, hogy a szerzők helyet adtak a témának és átfogó elemzést készítettek róla, két dologról árulkodik: 1. hogy az azonos neműek közötti szexualitás nemcsak ismert jelenség volt a magyar nagyvárosban, hanem olyasmi, ami Székely és Tábori szerint figyelmet érdemelt; 2. hogy számot tarthatott az olvasók érdeklődésére.

„A beteg szerelem lovagjairól" szóló írások fókuszában nem a született homoszexuálisok állnak, akik valódi vágyaikat élik meg, hanem azok, akiket a mohóság vezérel, és a valódi homoszexuálisok kizsákmányolásából élnek. A legtöbb figyelmet azok a fiatalemberek kapják, akik „a *paederastia* rajongói" számára árulják magukat.[34]

> De azok a csinos fiatal suhancok, akik az utcai – leány módjára csalogatják a betegszervezetű urakat, egészen más megítélés alá esnek. Ami őket bűnre hajtja, nem a perversitas az. Legtöbbjük normális nemi életet folytathatna még, sőt a *paederastia* mellett folytat is. Amellett, hogy a férfiakkal érintkeznek, viszonyt kötnek gyakran éjszakai pillangókkal is. Az ő paederastiajuk nem egyéb a férfi-prostitúciónál és hasonlíthatatlanul nagyobb veszedelmeket rejt magában, mint a női prostitúció.[35]

A szerzők nem tévedésből használják a homoszexualitásra a *paederastia* szót (amely ógörögül „a fiúk szeretetét" jelenti, és változatlanul emelték át a magyar nyelvbe). A homoszexualitás összemosása azzal, amikor egy fiatal és egy idős férfi létesít egymással szexuális kapcsolatot, Európa-szerte elterjedt volt. A 19. század végén és a 20. század

elején sok országban a „pederasztia" szót használták az olyan férfiakra, akik azonos neműekkel szexuális tevékenységet folytattak.[36] Szemben azonban más olyan szavakkal, amelyeket a kortársak a homoszexualitásra használtak, a „pederasztia" egyértelműen negatív asszociációkat keltett, az azonos neműek közti szexualitást a bűnnel és az erkölcstelenséggel hozta kapcsolatba.[37]

A veszélyes melegek részletes leírásakor Tábori és Székely is hasonló értelemben használja ezt a szót.

> Mozdulataik könnyen észrevehetők. A kezük tele van gyűrűvel. A parfümot messziről megérzi róluk az ember s nagyszerűen értenek a kokettáláshoz. Ilyen a zsarolóafférek főszereplője. Borzalmas tragédiák hőse, amelyek nem pár perc alatt játszódnak le, mint az élet drámái általában, hanem sokszor hónapokon, éveken át tartják örökös izgalomban, rettentő kínban a szegény áldozatot.
>
> Nemegy buzeráns magában dolgozik, hogy mentül nagyobb legyen a haszna. Miután az Erzsébet-téren, a Városligetben vagy a gőzfürdők egyikében sikerült elcsábítania valamelyik aberrációs hajlandóságú embert es a perverz aktus megtörtént: a szerelmes buzi szigorú üzletemberre válik. Botránnyal, letartóztatással fenyegetőzik és pénzt követel. Jól szituált embereknél ígérettel, váltóval is megelégszik.
>
> A buzik azonban többnyire társaságban működnek, s értenek hozzá, hogy egészséges szervezetű embereket is behálózzanak, akik nem ismerik a perversitas titkait és a tapasztalatlanságuk révén kerülnek bajba. A bűnszövetkezet tagjai között így osztják föl a szerepeket: A buzi elcsábítja az áldozatot s az obi – aki a banda vezére – rendőrnek maszkját veszi fel, egy két áldetektív segítségével. Elmennek olyan fürdőhelyekre is, ahol bizonyos speciális betegségeket kúrálnak. Az obi meglesi in flagranti a buzit és az áldozatot. – Hallatlan disznóság! Kiállt az obi. Nem szégyelli magát: elcsábít egy ilyen szegény fiatalembert' – Aztán hátraszól a kibik-nek, a detektíveknek – Előre vigyétek a rendőrségre' – Az áldozat hamar elveszti a józan eszét. Kér könyörög tán sír is. Mit szól majd a világ, a család: – Aztán a rendre mellbevágás következik. Az obi nagy nehezen puhulni kezd s jelentékeny összeg fejében szabadon bocsájtja a behálózott baleket. De ezzel gyakran nem ér véget a kálváriája. Zsarolják tovább, ameddig csak pénzt szimatolnak nála. Megesik, hogy jómódú emberektől ezreket csalnak ki.
>
> Tiszta dolog: aki egyszer hálóba kerül s az első követelésnél enged, az üldözött vaddá lesz s néha csak öngyilkosság által szabadul meg a bűnszövetkezettől.[38]

Ha egy pillanatra eltekintünk a szerzők szenzációhajhász stílusától, egyértelmű, hogy kevésbé aggasztják őket a csinos fiatalemberekhez vonzódó férfiak, mint azok, akik kihasználják a szexuális irányultságukat befolyásolni nem tudó embereket. Hasonlóképpen a fővárosi rendőrség is a zsarolókat és a homoszexualitással kapcsolatos egyéb bűncselekményeket helyezte figyelme középpontjába. Ha tekintetbe vesszük, hogy Székely és Tábori szándéka saját bevallásuk szerint az volt, hogy megvédjék az embereket a bűnözőktől, segítsék az erkölcsrendészet munkáját és óvják a gyermekeket, nem meglepő, hogy az azonos nemű szexualitás ilyen aspektusa foglalkoztatta őket leginkább.[39] Ennél érdekesebb, ahogy Tábori és Székely beszámolója tükrözi az (autentikus és színlelt) melegség korabeli szemiotikai kódjait. Megtudjuk például, milyen jelekből ismerhetők fel a magukat melegnek tettető férfiak, valamint azt, milyen külső jegyeket gondoltak vonzónak a meleg férfiak számára: bizonyos típusú mozgást és gesztusokat, testhez álló, elegáns ruhákat, gyűrűket és más kiegészítőket, sőt akár sminket is. Az ilyen férfiak kicsit hosszabban viselték a hajukat, mint az átlag, de gondosan frizurába fésülve, és olyan erősen parfümözték magukat, hogy a szoba túlsó végében is érezni lehetett. Vonzó külsejük mellett jó szociális készségekkel is rendelkeztek, és akár heteroszexuális férfiakat is el tudtak csábítani.

Akárcsak Albert Moll vagy Magnus Hirschfeld kiadványai Berlinről, *A bűnös Budapest* a magyar főváros meleg földrajzáról is nyújtott információkat.[40] Hasonlóan más nagyvárosokhoz Európában és azon kívül, a nagyobb parkok, mint a Városliget és a frissen létrehozott Népliget dús növényzete zavartalan együttlétet biztosított akár nappal is, így népszerűek voltak, különösen az olyan férfiak körében, akik már partnerre találtak. Azok számára, akik még csak keresték partnerüket, az 1900-as évekre a város több forgalmas pontján voltak bejáratott korzók. Pest szívében az Erzsébet téren jól lehetett a parkban sétálni, vagy akár a kávéházakban ülve megfigyelni másokat. Hasonlóképpen a közeli Duna-korzón a Lánchídtól az Erzsébet hídig nyüzsgő gyalogosforgalom volt, ahol a homoszexuális férfiak anonimitásban maradhattak és felismerhették egymást. Voltak ezenkívül kávéházak, kocsmák és bárok, amelyek kifejezetten a meleg közönségre szakosodtak. A Teve utcai kocsma, a Dohány utcai Minta Kávécsarnok és a Szövetség utcai bár azonban nem hasonlítottak napjaink meleg és leszbikus bárjaira: diszkrétek voltak, és igyekeztek nem feltűnést kelteni. Voltak olyanok, például a Minta Kávécsarnok, amely elülső terében heteroszexuális közönséget szolgált ki, és titkos hátsó termében találkoztak a melegek.

A termálfürdők már az 1900-as években Budapest meleg életének alapvető és hihetetlenül fontos elemei voltak. A Császár, a Rudas, a Lukács és a Hungária fürdőben a tapasztalt homoszexuális férfiak partnereket szedhettek fel, a kíváncsiak kukkolhattak, és sokaknak itt volt az első azonos nemű szexuális élménye. Végül jómódú férfiak és nők saját otthonukban is szerveztek összejöveteleket a homoszexuális közösség veterán tagjai számára. Ezek kulcsszerepet játszottak a kialakulóban lévő homoszexuális szubkultúrában, és a nyilvános és félig nyilvános terekkel ellentétben fizikai és pszichés biztonságot nyújtottak a rendőrséggel, a nyilvánossággal és a zsarolókkal szemben.

A bűnös Budapest hitelessége (és sikere) abban rejlik, hogy Tábori és Székely „belülről" látta a melegek világát. Mindketten jelen voltak

homoszexuális vendéglátóhelyek razziáinál és zsarolók tárgyalásain, és jártak a homoszexuálisok bevett találkozóhelyein nemcsak Budapesten, de Bécsben, Berlinben és Szentpéterváron is. Tudjuk, hogy Tábori barátja, a berlini rendőrfőkapitány meghívására még homoszexuális bálokon is részt vett a német fővárosban.[41] Annak köszönhetően, hogy közelről és személyesen ismerték a meleg szubkultúrát, beleértve annak veszélyeit, le tudtak írni egy elképzelt párbeszédet egy idősebb valódi homoszexuális és vágyai tárgya között. Az idősebb homoszexuális áldozat szenvedésének drámai leírása nemcsak a szerzők empátiáját tükrözi, hanem az olvasókban is együttérzést kelthetett a „valódi" homoszexuálisok iránt. Átfogóan nézve, *A bűnös Budapest* tartalma és hangneme több dologra is rámutat: egyrészt a 20. század első évtizedére az azonos neműek közötti szexualitás Budapest magától értetődő jellemzője volt, még ha nem is beszéltek erről nyilvánosan; másrészt a férfi (és nemcsak a női) prostituáltaknak kiterjedt hálózata alakult ki; végül, ami talán a legérdekesebb, a normától eltérő szexualitás egyes formáit jobban tolerálták, mint másokat.

A *Beteg szerelem* és a homoszexuális veszély terjedése

Nem sokkal *A bűnös Budapest* után Tábori és Székely egy újabb kötetet adott ki, *Beteg szerelem: Kragujevics bűntársai* címmel, amely teljes egészében a meleg szexualitást tárgyalta.[42] Az új könyv írásának nyilvánvalóan vegyes indítékai voltak. Első könyveivel Székely és Tábori nemcsak jelentős anyagi bevételt szerzett, de országos hírnévre is szert tettek, mint olyan reputációjú szerzők, akik végre leírták, milyen az élet valójában Budapesten.[43] Miután már bemutatták a melegeket a nagyközönségnek, elszalasztott lehetőség lett volna nem kihasználni, hogy kialakulóban van a kereslet az azonos nemű szexualitást tárgyaló sikamlós történetekre.

Ám a pénz és a hírnév mellett kétségtelenül motiválta őket az is, hogy figyelmeztessék a közönséget a gyorsan növekvő nagyvárosban leselkedő veszélyekre. Konkrétan a szerzők Kragujevics Spázó hírhedt gyilkossági tárgyalása után döntöttek a könyv megírása mellett. A 26 éves budapesti joghallgató kirabolt és megölt egy üzletembert Berlinben, és ugyanezt megpróbálta Bécsben is megtenni; az ellene folytatott nyomozás és a tárgyalás nemzetközi figyelmet keltett. Családi kapcsolatainak, jó külsejének és vonzó személyiségének köszönhetően Kragujevics rendszeresen megfordult jómódú emberek otthonában, és pazarló életmódját abból finanszírozta, hogy gazdag homoszexuális férfiakkal barátkozott, és elfogadta a „beteglelkü férfiak" közeledését.[44] A Kragujevics elleni büntetőeljárás során együttműködött a berlini, a bécsi és a budapesti rendőrség. Noha Kragujevics végig tagadott, az egy egész éven át tartó, fordulatos nyomozást követően bűnösnek találták lopás, fajtalanság, gyilkosság és rablás bűnében, és 12 év börtönre ítélték. A legtöbb magyar napilap követte az ügyet, és részletesen tudósított a nyomozásról, a tárgyalásokról. Mivel Székely és Tábori nemcsak a sajtóból értesült az ügyről, hanem személyesen is tudósított róla, első kézből származó információik voltak Budapest homoszexuális világáról, ahová Kragujevics bejutott. Függetlenül attól, hogy Kragujevics a valódi homoszexuálisok közé tartozott vagy csak kihasználta őket, ez az ügy nemcsak Székely és Tábori, hanem a nagyközönség homoszexualitásról alkotott véleményét is befolyásolta.

A Kragujevics bűntettei ihlette *Beteg szerelem* a meleg Budapestet mutatja be. A mű címe – ahogy *A bűnös Budapest* vonatkozó fejezetének címe is – összemossa a homoszexualitás biológiai/orvosi és erkölcsi értelmezését. A 20. század elejére ez a kettős stigmatizáció általában jellemezte a magyar közvélemény homoszexualitáshoz való hozzáállását. Az, hogy kevesebb együttérzéssel fordultak a homoszexuálisok felé, nemcsak a Kragujevics-ügy hatása volt, hanem következménye is annak a Tábori és Székely által megfigyelt jelenségnek,

TOLNAI VILÁGLAPJA 2257

A Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Egyesülete kirakatrendező szakosztályának budapesti kiküldöttjei, kik Lázár Mór szakosztályelnök vezetésével Berlinben, kirakatversenyt tanulmányozásán voltak és a kereskedelmi minisztérium részéről 2000 korona államsegélyben részesültek. Felső sor: Gegner Viktor, László Andor, Vajda Salamon, Somogyi Miksa, Sik Gyula, Király Gusztáv, Komáromi Vilmos, Bálint Armin. Alsó sor: Janovits Soma, Lázár Mór, Spira Sándor, Fodor Vilmos.

Dittrich Jakab, a Kunz József és Társa vászonnagykereskedő cég üzleti szolgája, a kit negyven éves szolgálatának évfordulója alkalmából a kereskedelmi miniszter dicsérettel, a cég értékes ajándékkal tüntetett ki.

Kragujevics Spázó, budapesti végzett jogvizsgáló, a ki Bécsben egy könyvelő ellen rablómérgyilkot követett el. Kragujevicset a berlini rendőrség két gyilkos merénylettel is vádolja. A bün utjára tévedt fiatalember bünügyeit most tárgyalják a budapesti esküdtbiróság előtt.

és büntető hatóságokat is élénken foglalkoztatta a bünügy, sőt a berlini rendőrség kiküldöttjei hosszabb ideig Budapesten tartózkodtak és segédkeztek az itteni rendőrségnek az adatok megszerzése körül. Ez a bünügy most kerül főtárgyalás alá a budapesti esküdtbiróság előtt. Kragujevics arcképét itt közöljük.

Három bátorsági érdemjel tulajdonosa.

Domby Károly a kilencedik huszárezredben volt őrmester, Vitéz katona, a ki három hadjáratban vett részt a vitézségével és bátorságával annyira kitünt, hogy három alkalommal tüntették ki a bátorsági érdemjellel. Az első két kitüntetést 1864-ben a Schleswig-Holsteini hadjáratban vivta ki magának, melyen előbb mint közkatona, később pedig mint káplár vett részt. A harmadik érdemjellel 1866-ban tüntették ki, mikor az elsánczolt bécsi tábor előtt, Kronburgnál, Domby — kis szakaszával — megtámadta a sokkal erősebb ellenséget a sikerült neki a sánczot áttörni és mintegy kilenczven ellenséges lovaskatonát elfogni. A vitéz huszár most hetven esztendős s még mindig jó erőben van és a zalamegyei Tapolczán postaaltiszt. Ő Felsége Dombyt, a 70-ik születésnapja alkalmából, aranykoronás érdemkereszttel tüntette ki.

Főtárgyalás Kragujevics Spázó ügyében.

Kinos feltünést keltett annak idején Kragujevics Spázó volt joghallgatónak, egy 26 éves fiatal embernek letartóztatása. A tisztességes családból származó ifjut, a kinek rokoni összeköttetéseinél, csinos külsejénél és megnyerő modoránál fogva sikerült itt Budapesten előkelő körökbe bejutni, súlyos bünczselekmények vádja terhelte, többek közt az, hogy Berlinben egy Engel Gyula nevü kereskedőt megölt és kirabolt. Bécsben pedig egy Reitz Ede nevü kereskedőn az ölést és rablást megkisérlette, de tettének végbevitelében megakadályozták. A nyomozás sokáig huzódott, mert a bizonyitékok megszerzése nagy nehézségekbe ütközött. Ugy a ber-

Domby Károly, a 9-ik, Lichtenstein nevét viselő huszárezred volt őrmestere, a kinek mellét három bátorsági érdemjel diszíti. Kettőt 1864-iki Schleswig-holsteini hadjárat után, a harmadik nagy ezüst érdemrendet az 1866-ban vivta ki egy huszárbravurral. A vitéz huszár most hetven éves. Egyik képünk Domby jelenlegi arczképét ábrázolja, a másik mint fiatal

Főtárgyalás Kragujevics Spázó ügyében. *Tolnai Világlapja*, 1909. november 9.

hogy a homoszexualitás egyre láthatóbb volt, és főleg bizonyos módokon egyre elterjedtebbé vált. Saját szavaikkal élve:

> A férfiaknak egymás között való szerelmeskedésével alaposabban foglalkoznia kell a közbiztosság és közerkölcsiség őreinek, mert *ez a rettenetes szenvedelem egyre terjed* az utóbbi időben, még pedig nemcsak Budapesten, hanem a vidék kisebb helységeiben is. Egy-két lusztrummal ezelőtt csaknem kizárólag nagyobb városokban üzték a mondottuk manipulációkat. De mióta szervezett szövetkezeteket, még *klubokat is alakitottak* bizonyos férfiak, azóta az ország metropólisán kívül is rohamosan szaporodott a buzeránsok száma.[45]

A bűnös Budapest írása közben Magyarország vezető oknyomozó újságírói alaposan megismerték Budapest lakóit: gazdagokat, szegényeket és középosztálybelieket, férfiakat és nőket egyaránt. A fenti szakaszból kitűnik, hogy az utcán töltött idejük során különösen a homoszexualitás két feltételezett jellemzője aggasztotta őket: a melegek egyre növekvő láthatósága és a homoszexualitás betegségszerű terjedése. A szerzők szerint a homoszexualitással erkölcsi és közbiztonsági szempontból is sürgősen foglalkozni kell. A *Beteg szerelem* célja az volt, hogy felhívja a figyelmet a homoszexualitás veszélyeire, de egyúttal a korabeli magyar melegvilág leginformatívabb leírását is nyújtja.

Azoktól az újságíróktól, társadalmi reformerektől és jótékonykodó gazdagoktól ösztönözve, akik Londonban és más nagyvárosokban „elmélyedtek a nyomorban", Tábori és Székely is látogatásokat tett a hátrányos helyzetűek világában. Beszámolóik szerint ezen nyomozásaik során fedezték fel a homoszexuálisok világát. „Néhány évvel ezelőtt egy Hírlapiró – ennek a könyvnek egyik szerzője – heteket töltött álruhában koldusok, majd tolvajok s más efféle emberek közt. Alkalma volt közben jól megismerni a perverzeket is."[46] Missziójuk, hogy megismertessék a közönséggel „a beteg szerelem lovagjait és

királynőit", abból a meggyőződésből fakadt, hogy az azonos nemű szexualitást csak az ismerheti igazán, aki kapcsolatba került a homoszexuális közösséggel.[47] A *Beteg szerelem* azonban az orvosi helyett az oknyomozó megközelítést választja. Tábori és Székely a részt vevő megfigyelést szociológiai módszerekkel és a szexuális alvilágban való elmélyedéssel kombinálja. És ki más adhatott volna pontosabb leírást erről a közegről, mint egy rendőr, akinek dossziéi számos intim részletet tartalmaztak a homoszexuálisokról, és egy újságíró, aki első kézből tapasztalta meg nem csupán Budapest, hanem más jelentős európai nagyvárosok meleg szubkultúráját? Kétség sem férhetett hozzá, hogy az olvasókra igazi csemege vár.

Az egyik drámai történet egy meleg szórakozóhely felfedezését írja le Pest szívében. Megtudjuk, hogy Székely egy másik inkognitóban lévő kollégájával együtt felfedezett egy „buzeráns tanyát".

> A társa pirospozsgás, szinte lányos arcu fiatalember volt, akiről az emlitett kávémérés vendégei azt hitték, hogy *warme Schwester,* a „barátnője". Mikor negyedszer léptek be a „Minta kávécsarnok"-ba, – igy nevezte el a gazdája, *Aranka* testvér – akkor már barátságosan üdvözölte őket *Nióbe* testvér, igazi nevén Árpád főpincér... Olyan orgiákat láttak a dohány-utcai vendéglőben, hogy undor fogta el őket s napokra elment az étvágyuk. Az undort pedig a düh váltotta fel, amikor észrevették, hogy csaknem mindennap uj áldozatokat „auffühlrolnak", vezetnek be. Nem egy előkelő, uri család nagy reményekre jogositó gyermekét csábitották igy a bün utjára.[48]

Az itt leírt eset valószínűleg pár évvel korábban történhetett, 1903-ban, amikor egy anonim füles segítségével a rendőrség leleplezett egy homoszexuális bárt a Pest szívében található „Modell Kávéház és Kantin" nevű intézményen belül. A leleplezés idején, amint a *Beteg szerelem* írásakor is, a homoszexuális bárt és a közeli éttermet azért jelentették be a rendőrségen, mert „fiatal és tisztes" férfiakat

is becsábított. A rendőrség egy nagyon jóképű álruhás detektívet küldött a helyszínre, aki Tábori és Székely szavaival élve „magába bolonditott egész sereg buzeránst".[49] Így könnyen gyűjthetett bizonyítékokat. A rendőrség pár héten belül lenyomozta azokat a különböző homoszexuális csoportokat, amelyek a kávéház hátsó termeit használták gyülekezőpontnak, és mindkét intézményt bezáratta. A *Beteg szerelem* szerzői tájékoztatják olvasóikat – némileg szenzációhajhász módon –, hogy „a legérdekesebb részleteket el kellett hallgatniok kényes természetük miatt". Az ezt követő elemzésből azonban megtudjuk, hogy a művelet során több köztiszteletben álló úriembert is lelepleztek.[50]

A szerzők azonban leginkább a homoszexualitás terjedésével és a fiatalok feltételezett megfertőzésével kapcsolatos elméletekkel vitatkoztak. Arra vonatkozó elméletüket, hogyan terjed ez a „rettenetes szenvedelem", az alábbi párbeszéddel illusztrálják, amely egy 16 éves homoszexuális és egy nyomozó – valószínűleg maga Székely – között hangzott el a rendőrségen a razziát követően.[51]

– Hogyan került maga arra az aljas helyre?

– Az Erzsébet-téren ültem egy padon s tanultam, mert az ötödik gimnáziumi osztályból akartam levizsgázni. Aztán jött egy úr, szépen beszélgetett velem, azt mondta, hogy ő tanár és ingyen oktatna. Elhivott a lakására, ott valamivel elkábitott és aztán *megtörtént.*

– Hát miért nem mondta ezt el az apjának, aki derék kereskedő?

– Szégyeltem... Aztán hiába kerültem azt az embert. Rám talált, először könyörgött, aztán ijesztett, hogy becsukat, közben meg minden jót igért. Harmadszor már magam mentem a lakására. Végre egészen megszöktem hazulról, s három hónap óta magam tartom fenn magamat.

– No ez ugyan szép önfentartás!

– Mit tegyek? Most már nem tudom abbahagyni.[52]

Az üzenet egyértelmű: ha valakinek egyszer homoszexuális kapcsolata volt, többé nem vágyik heteroszexuális szexre. Táborit és Székelyt ez aggasztotta leginkább, mivel rettenetesen rombolónak tartották az azonos nemű szexualitást, különösen annak hatásait az egyénre és a tágabb közösségre nézve. Konkrétan úgy vélték, hogy szétrombolja a családokat és a társadalom erkölcsi szövetét. Ezt egyértelműen tükrözi a fenti beszélgetés folytatása:

Mindezt nyugodtan beszélte a tizenhatéves fiu. Csak akkor lett izgatott, amikor a fogalmazó azt mondta, hogy értesiti hollétéről az apját. Erre hirtelen könybe lábadt a szeme, s kétségbeesetten kiáltotta:

– Csak azt ne! Gondolják, hogy meghaltam. Ha nem értesitik, inkább mindent bevallok mindenkire és megesküszöm, hogy soha többé nem megyek a *schwester*-ek közé.[53]

Ennek ellenére a fiút hat hónappal később ismét elkapták a város pesti oldalán. „Ugy állott ott, mint egy utcai leány", kisminkelve, kuncsaftokra várva. Ekkorra már „elhervadt", vén *schwester* volt, és striciként dolgozott, „mint valami öreg keritőnő". Tábori és Székely figyelmezteti olvasóit: „Mennyi fiatalembert tönkre tesznek igy, testileg-lelkileg! Akik egyszer posványba zuhannak, nincs erejük, hogy aztán kivergődjenek belőle."[54] Az ehhez hasonló hatásvadász kijelentések nemcsak az olvasók fantáziáját mozgatták meg, hanem a szerzők valódi aggodalmait is közvetítették.

Ezekből a szövegrészletekből az is kiderül, hogy a szerzők a homoszexualitást életkori különbségen alapulva képzelték el, vagyis feltételezték, hogy az egyik fél jelentősen idősebb a másiknál.[55] Ez a felfogás erősítette a fiatalok, különösen a serdülők nemiségével kapcsolatos aggodalmakat. Azonban az emberek sokkal jobban aggódtak az idősebb partnerrel homoszexuális kapcsolatban lévő fiatalemberek, mint az idősebb partnerrel heteroszexuális kapcsolatban levő fiatal nők iránt. A nőket 14 éves kor fölött már szexuálisan érettnek

tekintették, szemben a fiatal férfiakkal, és különösen azokkal, akik homoszexuális kapcsolatban voltak. Tábori és Székely történetei jól mutatják, hogyan infantilizálták a fiatal férfiakat annak érdekében, hogy az idősebb homoszexuálisok zsákmányaiként mutathassák be őket. A szerzők, és vélhetően általában a társadalom, az azonos nemű kapcsolatokban nagyobb egyenlőtlenséget feltételeztek életkor és vagyoni helyzet szerint, mint a heteroszexuális kapcsolatokban. Úgy képzelték, egy fiatal nőt pusztán egy idősebb férfi vonzereje is rávehet arra, hogy beleszeressen vagy szexuális kapcsolatra lépjen vele, viszont egy fiatal férfi egy idősebb férfival csak akkor akarhat együtt lenni, ha az anyagi előny lehetősége vagy valamilyen más befolyásoló tényező is közrejátszik.

A homoszexuálisok növekvő láthatósága és ennek lehetséges következményei komoly szorongást okoztak az emberekben. Tábori és Székely erkölcsi és közegészségügyi járványnak tekintette a homoszexualitást, mivel úgy gondolták, hogy az azonos neműek iránti vágy kontaktussal terjed. A homoszexualitással szembeni heves kirohanásaik talán abból táplálkoznak, hogy ők maguk igyekeztek elkerülni a megfertőződést, hiszen beszámolójuk alapján saját szexuális egészségüket kockáztatták azért, hogy leleplezzék ezeket a szörnyű, bűnös állapotokat! Táborit és Székelyt megdöbbentették a Budapesten uralkodó borzalmas viszonyok. A londoni, a berlini és a New York-i társadalmi reformerekhez hasonlóan úgy hitték, hogy a szegénység és a túlzsúfoltság társadalmi és pszichobiológiai betegségeket szül.[56] Ebben a kontextusban az azonos neműek közötti szexuális kapcsolatok terjedése és növekvő száma a városi degeneráció szimbólumává vált, és megtestesítette mindazt, amit a modern magyar társadalomban problémásnak tekintettek.

Ha azonban közelebbről megvizsgáljuk, hogyan is jeleníti meg Székely és Tábori a homoszexuálisokat, és hogyan értelmezik azt, mi az a homoszexualitás és mit jelent Budapest lakóira – vagy általában magára a városra – nézve, egészen más képet is kaphatunk.

Az a kijelentésük, hogy „a legnormálisabb emberben is van egy szemernyi perverzitás vagy rá való hajlandóság", figyelemre méltóan haladó abban a korban, amikor a homoszexualitásra vonatkozó európai diskurzusokban a degenerációs elméletek domináltak.[57] Úgy vélték, a városi élet és a perverziók egymás előidézői, ezért ábrázolja a *Beteg szerelem* a homoszexualitást inkább a társadalmi problémák hatásaként, mintsem okaként.[58] Noha szenzációhajhász módon írják le a meleg vágyak terjedését és veszélyét, elkerülhetetlennek tekintik a homoszexuálisok és a meleg szubkultúrák jelenlétét a modern Budapesten. Tábori és Székely véleménye szerint a homoszexuálisok iránt leginkább szánalommal kell viseltetnünk.

Mégis, noha szánalomra szólítanak fel, ahogyan Budapest néhány közismert és köztiszteletben álló személyiségének homoszexualitásáról beszélnek, bizonyíték lehet arra, hogy a homoszexualitásnak csak egyes formáit kívánják normalizálni. Mi másért hencegnének azzal, hogy a budapesti homoszexuálisok köreiben megtalálható számos ismert író, egy zongoraművész, egy milliomos mecénás (műpártoló) és egy híres színész?[59] Nem nevezik meg ezeket a személyeket, de a sokatmondó leírás alapján sejthetjük, hogy legtöbb olvasójuk könnyen be tudta őket azonosítani. A neves és népszerű közszereplők leleplezése bizonyítékul szolgált arra, hogy a valódi homoszexualitás nem zárja ki a tisztességet és a magas társadalmi helyzetet. Tábori és Székely Oscar Wilde botrányáról is együttérzéssel ír, ami szintén ezt az empatikus, homoszexualitást normalizáló megközelítést példázza. Wilde történetének leírásakor (akit, mint megtudjuk, néhány budapesti közszereplő „lefőz perverzitásban") hangsúlyozzák, hogy „Anglia törvényei brutális módon gázoltak keresztül" az ország egyik legnemesebb művészén, akinek „egyetlen hibája volt, hogy *betegség gyötörte*."[60]

Az I. fejezetben tárgyalt budapesti hatóságokhoz hasonlóan Tábori és Székely is különbséget tett a normától eltérő szexualitás elfogadható és elfogadhatatlan formái között. Írásaikban szerepel a homoszexuálisok egy olyan kategóriája, amelyet ha nem is ünnepelnek,

de empátiával és bizonyos mértékű tisztelettel kezelnek. Tábori és Székely nem kérdőjelezi meg bizonyos melegek, a „valódi lovagok" létezését vagy létjogosultságát, és tiszteletet érdemlőnek állítják be őket a normától eltérő szexualitás más formáihoz képest. Ez összhangban van mind a „tisztes" melegek iránti tolerancia diskurzusával a kortárs haladó és liberális körökben, mind a „tisztes" homoszexuálisokkal szembeni tényleges viselkedéssel.[61] A fennmaradt bírósági anyagok, amelyekkel az V. fejezetben foglalkozunk, rávilágítanak arra, hogy a hatóságok szelektíven korlátozták a normától eltérő szexualitást. Ez gyakran azt jelentette, hogy a „legitim és tudományosan igazolt" módon saját nemükhöz vonzódó emberek viszonylagos szabadságban élhették választott életformájukat.[62] De vajon kik voltak Tábori és Székely szerint ezek a „tisztes" homoszexuálisok?[63]

Műveikben egyetlen ponton sem használják vagy definiálják a „tiszteletre méltó" szót. Ugyanakkor valahányszor az azonos neműek kapcsolatairól beszélnek, egy bizonyosfajta homoszexualitást megkülönböztetnek az erkölcstelen, „degenerált", bűnöző elemektől. Amikor Oscar Wilde-ról, egy berlini homoszexuális bálon szerzett élményeikről vagy a magyar elit „közismerten" homoszexuális tagjairól beszélnek, bizonyos fokú tisztelettel teszik ezt. Az ilyen embereknek nem firtatják a konkrét szexuális viselkedését, hanem életük más aspektusait helyezik előtérbe. Bár nem tekintik őket egyenrangúaknak heteroszexuális társaikkal, eredményeik és társadalmi státuszuk miatt némi elismeréssel viseltetnek irántuk. Ezáltal toleranciát hirdetnek a homoszexualitás egy bizonyos fajtája iránt, amelynek pontos definícióját azonban nem adják meg. Ez a kétértelműség nem feltétlenül vált a meleg férfiak kárára.

Tábori és Székely írásaiban a tiszteletreméltóság nem feltétlenül a társadalmi osztály függvénye. Természetesen számított a társadalmi státusz és a vagyoni helyzet: többek között lehetővé tette, hogy az illető szexuális életét a magánszférájában élje, távol a nyilvánosság és a rendőrség figyelő szemeitől, ez pedig a tisztesség egyik előfeltétele.

A szerzők szemében azonban a gazdagság és a hatalom lehetővé teszi a szegény és kiszolgáltatott férfiak kihasználását is. Ezért a magasabb gazdasági-társadalmi státuszú emberek nem feltétlenül érdemelnek több tiszteletet. Azok a felsőbb osztályokba tartozó ismert magyar homoszexuálisok, akiket Tábori és Székely „tiszteletre méltónak" tekint, nemcsak társadalmi helyzetükkel érdemelték ezt ki, hanem a társadalom tagjaként végzett munkájukkal is. Ilyen értelemben a jó társadalmi helyzet nem szükséges és nem is elégséges feltétele a tiszteletreméltóságnak. Egy tiszteletre méltó homoszexuális egyszerre mintaállampolgár a nyilvános szférában és lelkiismeretes a magánéletében.

Tábori és Székely melegeinek világa

A korabeli újságok digitalizálásának és kereshetőségének köszönhetően ellenőrizni tudjuk *A bűnös Budapest* és a *Beteg szerelem* lapjain említett rendőrségi akciók egy részét. A kortárs híradások ugyanis olykor beszámolnak a beépített rendőrségi ügynökök munkájáról, sőt néha a „homoszexuális egység" teljes akcióiról is. A budapesti meleg élet Tábori és Székely műveiben megjelenő ábrázolását azonban csak nagyon kevés történeti forrásból tudjuk ellenőrizni. Mivel céljuk az volt, hogy felhívják a figyelmet a homoszexualitás sötét oldalára, elemzésük fenntartással kezelendő. *A bűnös Budapest* és a *Beteg szerelem* azt mindenképpen megmutatja, hogyan látták a szerzők és olvasóik a melegek helyzetét Budapesten az 1900-as évek elején. Például az első világháború előtt mind a városokban, mind azokon kívül a homoszexuálisok számának növekedését tapasztalták. Ez egyike azon kevés tényeknek, amelyeket a szubkultúra egykori résztvevői is megerősítenek. Az 1900-as évek elejéről származó kevés homoszexuális hang egyike egy férfié, akit egy kriminológus interjúvolt meg, és aki egyetért Tábori és Székely megállapításaival.[64] Az ő szavait idézve:

> Nagyon csalódnék, aki azt hinné, hogy „schwesterek" csakis a nagy városban és a műveltebb társadalmi rétegek között fordulnak elő. Én mint, aki sokat utaztam, és különösen Magyarországot minden vidékein jól ösmerem, személyes tapasztatból mondhatom, hogy nem csak a nagyobb vidéki városokban, de a kisebb községekben is gyakran volt alkalmam schwesterekkel találkozni. És nem egy ízben láttam, schwestert, a ki gatyás paraszt ember volt.

A 20. század elején nemcsak Budapesten, hanem a kisebb városokban is egyre több olyan férfi volt, aki saját identitását és közösségeit szexuális preferenciái alapján alakította ki. A homoszexuális és a normától eltérő szexualitású férfiak egyre kiterjedtebb hálózatot alkottak, amely különböző etnikai hátterű, társadalmi helyzetű és életkorú embereket tömörített. A hálózatépítés legnyilvánvalóbb helyszíne a homoszexuális szövetség volt.

A Tábori és Székely írásaiban szereplő egyik legmeglepőbb információ, hogy a 20. század első évtizedében már formális homoszexuális szövetség működött Magyarországon. Bár hivatalosan nem jegyezték be – a törvény nem is engedte volna –, a lelkes újságírók szerint funkciója hasonló volt, mint más, bejegyzett szervezeté.[65] A szövetség központja Budapesten volt, ám hamarosan „irodái" nyíltak a Magyar Királyság számos városában, így Aradon, Nagyváradon, Kolozsvárott, Pécsett és Székesfehérváron. Az egyes irodák kapcsolatban álltak egymással és a budapesti központi irodával is. Amellett, hogy információkat nyújtottak a homoszexualitással kapcsolatos témákban, ezek a helyek lehetővé tették, hogy a homoszexuális férfiak találkozzanak és társasági életet éljenek.[66] A századfordulóra már homoszexuális bárok és kávéházak is nyíltak, különösen Budapesten, ahol a meleg vendégek közösséget építhettek és szexpartnereket találhattak.[67]

Bár nem voltak hivatalos meleg intézmények, egyes helyszínek a homoszexuálisok gyülekezőhelyéül szolgáltak. Ezek a félig

magánjellegű helyek Pest belvárosában azonban csak a homoszexuális kliensek egy szűk rétegét szolgálták ki: törzsvendégeik általában jól szituált értelmiségiek voltak. A munkásosztály homoszexuális tagjai inkább a szegényebb külvárosokban találtak befogadó intézményekre, általában kevésbé diszkrétekre Tábori és Székely szerint. Mint a *Beteg szerelem* kifejti, a „jobb" homoszexuálisok klubjaiban is vad partik folytak, ám a szegényebb néprétegek „urning partijai" (férfi homoszexuális összejövetelei) váltak hírhedtté mint „viharos farsangi cécók". Voltak ugyan lármás jelmezbálok és vad tombolás, ám a legtöbb meleg rejtőzködött, és igyekezett titokban találkozni társaival. Bár a bulvár olvasói számára ez kevésbé volt izgalmas, a homoszexuálisok nagy többsége nagyon is hétköznapi életet folytatott, és a meleg közösségen kívül titkolta (homo)szexuális életét. Ez a meleg közösség azonban sokuk számára nem korlátozódott Budapestre.

A budapesti meleg közösség bekapcsolódott a nemzetközi információáramlásba, különösen a homoszexualitással kapcsolatos témákat illetően. Magyarországon nemcsak a hatóságok szereztek inspirációt és tudást a nyugat-európai és az amerikai nagyvárosokból. A 20. század első évtizedére a magyar homoszexuálisok aktívan gyűjtöttek információkat a legnagyobb európai városokban élő társaikról, különböző módokon. A meleg közösség tagjai átadták egymásnak a homoszexualitás orvosi és jogi megközelítéseivel kapcsolatos tudást. A homoszexuálisokkal kapcsolatos híradások nemcsak a budapesti, hanem a kisebb és a helyi lapokban is megjelentek. Az írni-olvasni tudók valószínűleg könnyen hozzáférhettek olyan meleg kiadványokhoz, mint a díszes, német *Der Eigene* (Az Egyedi), a Berlinben kiadott első meleg folyóirat.[68] Ezen a lapon felül azonban olvashatták olyan francia szerzők munkáit, mint André Gide, Marcel Proust és Jean Cocteau, akik írásaikban foglalkoznak a homoszexualitással. Tábori és Székely szerint a magyar homoszexuálisok különösen a két „homoszexuális Mekka", Berlin és Párizs legfrissebb trendjeit kísérték figyelemmel. Ráadásul ebben a korban megszaporodtak a

pornográf katalógusok, amelyeket postán lehetett megrendelni. Ha pedig egyvalaki már megrendelte, a katalógus számos más emberhez is eljutott.[69] A kellően mobilis és anyagilag stabil magyar homoszexuálisok és saját nemükhöz vonzódó emberek könnyen elutazhattak Berlinbe, Párizsba vagy Bécsbe, és ezt meg is tették. Mint az előző fejezetben kifejtettük, a homoszexualitással kapcsolatos magyar diskurzusokra különösen Berlin és Bécs volt nagy hatással. A szakkifejezésekhez hasonlóan a homoszexualitásra vonatkozó mindennapi szavak és kifejezések is többnyire a német nyelvből érkeztek, eleinte fordítás nélkül. A 20. század első évtizedének végén az olyan német kifejezéseket, mint *warme bruder, schwester* és *urning*, a hatóságok és a homoszexuálisok egyaránt használták. Mint az idézetekből is kiderül, a *buzeráns, warme bruder, schwester, urning* és egy idő után a *homoszexuális* szavakat nemcsak pejoratív értelemben alkalmazták, hanem az érintettek is hivatkoztak így önmagukra.[70] Úgy tűnik, hogy Tábori és Székely idejében a szexuálisan és érzelmileg más férfiakhoz vonzódó férfiak legszívesebben a Berlinben is legelterjedtebb *schwester* (nővér) szót használták magukra.[71]

„A perverzek parazitái": férfi homoszexuális prostituáltak

A homoszexualitás „legalattomosabb" formája, ami Táborit és Székelyt leginkább aggasztotta, a férfiprostitúció volt. A *Beteg szerelem*ből megismerjük „a perverzek parazitáit", mivel „a fővárosban egész sereg ember olyanformán keresi meg a kenyerét, mint a nyilvános házak nőlakói".[72] Tábori és Székely írásait és azt, ahogyan a homoszexuálisokat típusokba sorolták, a prostitúció és annak nem kívánt hatásai kontextusában kell vizsgálnunk. A 19. század utolsó évtizedeire a férfi prostituáltak Budapest állandó szereplőivé váltak. Szemben a női prostitúcióval, amelynek magyar szabályozása hosszú időre nyúlik vissza,

soha nem születtek hivatalos intézkedések a férfiprostitúció szabályozására; a hatóságok nem tartották szükségesnek, hiszen a férfiak közötti szex eleve tilos volt. Idővel azonban, bár a női prostituáltaknál kevesebb „szabadságot" élveztek, a férfi prostituáltak is megtalálták a maguk vadászterületeit. Mint Tábori és Székely kifejti, leggyakrabban zsúfolt utcákon dolgoztak, ahol minden prostituáltnak megvoltak a maga útvonalai és utcasarkai. A Városliget és az Erzsébet tér szerzett leginkább kétes hírnevet ilyen tekintetben, de a Duna-korzó és a Várkert is „a férfi-szerelmek randevuinak kedvelt helye"[73] volt. A férfi prostituáltak jelmezbálokon és bárokban is felbukkantak, illetve gyakran látogatták a város fürdőit. Ahogy a budapesti fürdőkultúra fejlődött és nemzetközi hírnévre tett szert, egyre nőtt a fürdőket látogató vendégek, köztük „a beteg szerelem lovagjainak" száma.[74] Egyes férfi prostituáltak még különböző újságok társkereső rovataiban is hirdették magukat. Ilyen volt például az egyik napilap apróhirdetései között az alábbi: „Csinos *ifju*, Csak 18 éves, barátságot kötne energikus, jómódu urral. Levelek Bpest, »Éjszemü« jeligével a kiadóba."[75]

Noha Tábori és Székely a legtöbb férfi prostituáltat megvetette, különbséget tettek azon férfiak között, akik ugyan áruba bocsátották testüket, de elég erősek voltak ahhoz, hogy megőrizzék „heteroszexuális férfiasságukat", és azok között, akik végül maguk is „perverzekké váltak". Nagyobb toleranciát, sőt megértést mutattak az olyan férfiak iránt, akik kizárólag a pénzért prostituálódtak, mint a korábban tárgyalt 16 éves fiú és társai iránt, akik idővel „függővé" váltak a férfiszextől. Ez a megbocsátó hozzáállás a szexmunkások egy része felé éles ellentétben állt a rendőrség és a bíróságok attitűdjével, amelyek más országokhoz hasonlóan szigorúan ítélték meg azokat, akik áruba bocsátották a testüket. Tábori és Székely sokkal inkább a társadalmi reformerekhez hasonlítanak, amikor a női prostitúciót a rossz életkörülményeknek és a kétségbeesésnek tudják be. Az olyan férfiakat illetően, akiket a szegénység testük áruba bocsátására kényszerít, Tábori és Székely a kereslet felelősségét is felveti, különösen

azokét a biztos anyagi hátterű homoszexuális férfiakét, akik egyenrangú kapcsolatok helyett nehéz anyagi helyzetben lévő fiatalemberek szolgáltatásait vásárolják meg.

Tábori és Székely meglepő mértékű empátiával kezeli azokat a katonákat, akik testük áruba bocsátásával keresnek némi zsebpénzt. A hadsereg tagjait (egyenruhában vagy a nélkül) fetisizálták a homoszexuális szubkultúrában, és a nagyvárosokban virágzott a katonaprostitúció.[76] Budapest sem volt kivétel. Voltak olyan kávézók, ahol a „katona-gavallérok" árverésre vitték bájaikat, és a legtöbbet ígérővel mentek el.[77] Tábori és Székely azonban mindezt nem jellemhibának fogja fel. Mint kifejtik, a hírhedten alacsony gyalogsági zsold miatt, amiből „szivarra se telik", a katona „médiuma lesz a perverz uraknak", akiknek egyenruha iránti rajongása közismert.[78]

A katonaprostituáltat azért tekintették másnak, mint a többi férfi prostituáltat, mert úgy vélték, „robusztus idegzete elbirja ezt a keresetet is", vagyis hiába árulja szexuális szolgáltatásait más férfiaknak, képes megőrizni integritását és heteroszexualitását. Ráadásul a feltételezések szerint a katonákra nemcsak az autentikus (heteroszexuális) férfiasság volt jellemző, amelyet időnként áruba bocsáthattak, hanem a többi férfi prostituáltnál tisztességesebben és etikusabban bántak klienseikkel.[79] Ezzel a nézettel Tábori és Székely nem feltétlenül volt egyedül. Matt Houlbrook például leírja, hogy a brit hadsereg tagjai ugyan megtestesítették a nemzet hagyományos maszkulinitását, ugyanakkor a melegek vágyainak célpontjai is voltak, és pénzért olykor szexuális szolgáltatásokat nyújtottak nekik.[80] Tábori és Székely megközelítésében inkább az az egyedi, hogy más férfi prostituáltakkal ellentétben a katonák iránt megbocsátók voltak. Úgy tűnik, köztiszteletnek örvendő társadalmi státuszuk nemcsak heteroszexualitásukat garantálta, de homoszexuális határátlépéseiket is elfogadhatóvá tette. Hasonlóan azokhoz a köztiszteletben álló magyar polgárokhoz, akik történetesen homoszexuálisok voltak, a katonáknál is elhomályosította a szexualitást a társadalmi státusz.

Tábori és Székely tipológiával kevert gazdasági-morális hierarchiájában a legalsó helyet azok foglalták el, akik nemcsak áruba bocsátották a testüket, hanem utána még meg is zsarolták kuncsaftjaikat. A szerzők különbséget tesznek a csak szexuális szolgáltatást nyújtó férfi prostituáltak és azok között, akiknél ez a tevékenység zsarolással párosul. Mint már láttuk, olykor együttérzést mutattak azon prostituáltak iránt, akiket anyagi nehézségek kényszerítettek erre a pályára. A valódi problémának azokat a férfi prostituáltakat tekintették, akik elég okosak lettek volna más „tisztes" módokon pénzt keresni, ehelyett kihasználják azokat, akik „természetüknél fogva" a saját nemükhöz vonzódnak. Élénk színekkel festik le a „perverzek parazitáit", akik csapdába csalnak és azután megzsarolnak tisztes polgárokat. Ebben az esetben a szerzők, akárcsak a hatóságok, nem a keresletet, hanem a kínálatot tekintették hibásnak és elítélendőnek. Ezek a személyek, akiket a kortársak *mitmacherek*nek neveztek (ez a német szó „csendestársat" jelent), Tábori és Székely szerint „rendesen roszindulatu, erkölcstelen, szív és lélek nélküli lények, felhasználva a schwesterek gyengéit, minden módon zsarolják azokat."[81] Moravcsik Ernő orvos szavaival élve ők „az emberiség igazi söpredéke".[82] Tábori és Székely szerint ebben rejlik a „tiltott szerelem" igazi veszélye.[83] Nem maga a homoszexualitás veszélyes tehát, hanem annak utózöngéi: az azt elkerülhetetlenül övező erkölcstelenség és bűnözés.

Azt, ahogyan Tábori és Székely értelmezte és ábrázolta a normától eltérő szexualitást, erősen befolyásolta az érintettek neme. Az a feltételezés, hogy a katonák, még ha férfiakkal szexelnek is, megőrzik férfierejüket és maszkulinitásukat, a magyar férfiak erejéről alkotott közkeletű elképzelésekben gyökerezett.[84] A nők viszont (akiknek többségét szintén anyagi okok taszították a prostitúcióba) mind nőiességüket, mind erkölcsi tisztaságukat elveszítették, ha áruba bocsátották a testüket. Még ha szánták is őket a szerzők, úgy tartották, ezek a nők nemcsak önnön tisztaságukat sározzák be, hanem egész Budapestét vagy akár a nemzetét. Ezzel szemben a katonák sem a

magyar erkölcsöket nem károsították meg, sem saját férfiasságuk nem került veszélybe.[85] Tábori és Székely, akárcsak a fővárosi rendőrség, fontosabbnak tartotta a prostituált mint a kuncsaft nemét. Egy nő számára lehetetlen volt pénzért szexuális szolgáltatásokat nyújtani és ugyanakkor tiszteletre méltó, decens nőnek maradni, de a prostituáltként tevékenykedő katonákat a nemzet védelmében folytatott fegyveres szolgálatuk továbbra is tiszteletre méltóvá tette. A jelek szerint nemcsak a szerzők, hanem maga a hadsereg sem aggódott a férfiak közötti szex következményei miatt. Mint Deák István a Habsburg Monarchia katonatisztjeiről írott korszakalkotó tanulmányában megállapítja: noha a hadseregben elterjedt volt a homoszexualitás, „[m]indent egybevetve, a katonai bíróságok nem túlságosan gyakran tárgyaltak szexuális bűntetteket". Deák arra a következtetésre jut, hogy a hadsereg csak akkor lépett fel a homoszexualitás ellen, ha az nem kölcsönös beleegyezésen alapult, illetve ha az egyik partner kiskorú vagy alacsonyabb státuszú közlegény volt.[86] A katonák (és a legtöbb magyar férfi) megkérdőjelezhetetlen férfiasságát és „heteroszexualitását" nemcsak a korabeli hatóságok, hanem a történészek is magától értetődőnek tekintik.[87]

A „leszbosziszerelem"

Bár kevésbé részletesen, de Tábori és Székely azokkal a nőkkel is foglalkozik, akik a „leszbosziszerelem" hívei.[88] Az, hogy a női homoszexualitásnak műveikben jóval kisebb figyelmet szenteltek, tükrözi a szexről és a homoszexualitásról való korabeli közgondolkodást. A női homoszexualitást magánjellegűbbnek és épp ezért kevésbé veszélyesnek tekintik, mint a férfiak közöttit. A nők, még az alsóbb osztályok tagjai is, diszkrétebbek voltak, és ha lehetőségük volt rá, otthon vagy más magánjellegű térben bonyolították viszonyaikat. Titkossága miatt a női homoszexualitás a korabeli gondolkodás szerint kevésbé

fenyegette a közerkölcsöt és a társadalom patriarchális berendezkedését. Ráadásul mivel a nők közötti homoszexuális cselekedeteket nem büntette a törvény, a szerzők jóval kevesebb bűnügyi és törvényszéki anyagra támaszkodhattak. A társadalom többségével együtt így joggal állíthatták, hogy nehéz leírást adni a női homoszexualitásról, noha a leszbikusok száma Magyarországon vélhetően nem volt jelentéktelen. Megtudjuk például, hogy a női prostituáltak körében gyakori volt a homoszexualitás. Tábori és Székely hozzáfért a prostituáltak nyilvántartásához és közelről ismerte Budapest bordélyait, ezek alapján jelentették ki, hogy a budapesti prostituáltak körülbelül 30 százaléka leszbikus, majd föltették a költői kérdést: „És ki hinné, ép a szerelem hivatásos papnői között dühöng legjobban a lesbosi szerelem? A férfiakkal való tulhajtott élvezet a perditát lassan eltompitja a férfi iránt s szerelemre éhesen annál könnyebben jut a perverzitás mámorába."[89] Általánosan elterjedt nézet volt, hogy a prostituáltak között gyakori a homoszexualitás, mert ezek a nők (szó szerint és átvitt értelemben is) belebetegedtek a férfiakkal való szexbe.[90] Ez kapcsolódott ahhoz az elképzeléshez, hogy a női homoszexualitás nem veleszületett, hanem a legtöbb esetben szerzett. Abban a korban, amikor a szexuális vágyat csak a férfiak és az erkölcstelen nők sajátjának tekintették, ha egy nő szexuálisan vonzódott valakihez, különösen ha meg is élte ezt, elveszítette tiszteletre méltó státuszát. Nem meglepő tehát, hogy Tábori és Székely a női homoszexualitást, vagy ahogy ők nevezték, a „leszbosziszerelmet", azokkal a nőkkel hozza kapcsolatba, akiket a kor egyébként is aktív szexuális ösztönnel ruházott fel: a női prostituáltakkal.

Nem sokat írnak a született, „tisztes" női homoszexuálisokról, akik nem tehetnek vonzalmaikról, és akiket romantikus kapcsolat fűz más nőkhöz. Az egyetlen kivétel egy rövid anekdota, amelyben egy orvos meglátogat egy arisztokrata hölgyet, aki régóta egy barátnőjével él. Az orvost akkor hívták ki, amikor a hölgy „súlyos idegbajt" kapott. Mint Tábori és Székely leírja,

az előhivott orvos csodálkozva nézte, hogy minő buzgalommal és önfeláldozással ápolta a barátnője. Szinte átszellemült arccal türte a beteg minden kifakadását. Ha az orvos a betegnek valamely fájó tagját megérintette, ő is összerázkódott, a szenvedőnek minden fájdalma tükröződött le arcáról s az álmatlanság, étvágytalanság átment a betegről az egészséges ápolóra is.[91]

Ez a történet a leszbikusságot a nők közötti, természetellenesen szoros kötelékként írja le, amely már-már beteges függésnek minősül. A szerzők megállapítják, hogy a leszboszi szerelmesek „bámulatos, mennyire csüggnek egymáson, hogyan vágyakoznak egymás után, milyen gyöngédséggel nézik egymást".[92] Noha ez a leírás sugallhat szexuális kapcsolatot is, értelmezhető egy nagyon szoros plátói barátság ábrázolásaként is. Egy olyan korban, amikor a közép- és felső osztályokban a nemek a mindennapi életben még mindig elkülönültek, a leszbikusságot a homoszocialitás egyik végpontjaként fogták fel. Akárcsak a férfi homoszexualitással kapcsolatos teóriák, ez is pontosan beleillett a nemekkel kapcsolatos korabeli elképzelésekbe.

A kor emberei nem kérdőjelezték meg azt, hogy a férfiakban természetes a szexuális ösztön (még ha a homoszexuálisok esetében ez rossz irányba fordul is), a leszbikusokat pedig nem szexuális lénynek tekintették, hanem olyan nőknek, akik természetellenes mértékű együttérzéssel fordulnak más nők felé. Amit a leszbikusság történetét kutató Lilian Faderman *Odd Girls and Twilight Lovers* című könyvében a 19. századi Egyesült Államokról leírt, érvényes a kora 20. századi Budapestre is: az orvosi diskurzusokon kívül azt, hogy tisztes, „egészséges" nők *szexuálisan* vonzódhatnak más nőkhöz, a társadalom számára talán elképzelni is nehéz volt, nyíltan beszélni róla pedig lehetetlen.[93] Úgy tűnik, ez alól Tábori és Székely sem volt kivétel.

Akárcsak a férfi homoszexualitás esetében, Tábori és Székely a nőknél is különös figyelmet fordít a „nem valódi" homoszexuálisokra mint a társadalom számára legveszélyesebb elemre: ők azok,

akik megzsarolták és kihasználták a valóban saját nemükhöz vonzódó nőket. Bár külsejük kevésbé feltűnő és tevékenységük kevésbé látható volt, mint férfi kollégáiké, „[e]rkölcsük azonban teljesen egy amazokéval s a hinárjukba került áldozat alig szabadulhat tőlük".[94] Ez a leírás egybevág azzal a képpel, amit Nagy Irma *Sötét bűnök. Egy úrileány vallomásai* című, pár évvel korábban kiadott könyve fest. Ennek a félpornográf történetnek a hősnője, miután érzelmi sérüléseket okozott férfi szeretőinek, a könyv végén egy nővel való kapcsolatban találja meg a boldogságot és az erotikus kielégülést.[95] Mindkét esetben a nő (homo)szexualitása mögött hátsó szándékok húzódnak meg. Így a Sharon Marcus által a Viktória korabeli Angliára tett megállapítás Magyarországon is igaz volt: nem arról volt szó, hogy a kortársak el se tudták volna képzelni a nők közötti erotikát vagy intim barátságot. Ezeket azonban az erkölcstelen nőkkel kapcsolták össze, és a „tisztes" magyar köz- és magánszférában nem illett ilyesmiről beszélni.[96]

A hasonló történetek örökre feledésbe merültek, hacsak a megzsarolt fél nem fordult a rendőrséghez, ami Tábori és Székely szerint igen ritkán fordult elő. Úgy derülhetett még fény az ilyen kapcsolatokra, ha a tiszteletre méltó hölgy rokonai panaszt tettek a rendőrségen, hogy megpróbálják „egy-egy beteges női hozzátartozójukat a cselédje vagy barátnője veszedelmes »hipnózisa« alól kivonni".[97] A megzsarolt nő inkább hajlandó volt tovább fizetni, nehogy a hírnevén csorba essen. A leszbikusságot tárgyaló rövid szakasz végén Tábori és Székely arra a következtetésre jut, hogy akárcsak a férfiaknál, a zsarolás a női homoszexuális kapcsolatokban is elkerülhetetlen, ha az egyik felet nem valódi szenvedély hevíti. Konklúzióként megerősítik a homoszexualitásról vallott nézetüket: „A perverzitás betegség, de a baj visszaélés esetén undok bűnné válik."[98] Figyelemre méltó, hogy az általuk lefestett valódi leszbikusok igen kevés irányítással rendelkeznek érzelmeik és ezáltal életük fölött. A törékeny valódi homoszexuális nőt a kapzsi szolgálóval vagy a telhetetlen barátnővel

állítják szembe. Az arisztokrata leszbikus szó szerint gyenge, könnyű kihasználni. Szemben a jómódú valódi homoszexuális férfiakkal, akik potenciális veszélyt jelentenek a fiatalemberekre nézve, az „igazi" leszbikusok szinte sajnálatra méltók, hiszen saját érzelmeik rabjai, és ezek az érzelmek előbb-utóbb a zsarolók karjaiba taszítják őket. Míg Tábori és Székely elismeri, hogy a férfi homoszexuálisok lehetnek köztiszteletnek örvendő, sikeres emberek, azt sugallják, hogy a nőket fogságban tartja „abnormális" szexuális hajlamuk. Ha egy nőben megjelenik a szexuális vágy (esetünkben más nők iránt), az teljesen uralma alá vonja személyiségét, neveltetését és képességeit. Ez a megközelítés változást jelentett a diskurzusban: korábban – ahogy Faderman és mások is leírták – nem feltételeztek szexuális intimitást a nők romantikus barátságaiban és homoszociális kapcsolataiban, most viszont ezek egyre gyanúsabbakká váltak.[99]

Tábori és Székely írásainak hosszú távú hatása

A bűnös Budapest és a *Beteg szerelem* is azonnal sikerkönyv lett, egészen az 1940-es évekig népszerűek maradtak. Ezután azonban hirtelen feledésbe merültek: a háború utáni államszocialista rendszerben egyszer sem publikálták őket vagy hivatkoztak rájuk. Az elmúlt 15 évben azonban „újra felfedezték" és kiadták őket. *A bűnös Budapest* újra állandó helyet foglal el a könyvesboltok polcain. Valószínűtlen azonban, hogy valaha is találunk olyan bizonyítékokat, amelyek kétséget kizáróan igazolják Tábori és Székely melegekről írott beszámolóit. A praktikus nehézségeken felül ez a vállalkozás nem sok reménnyel kecsegtetne, és talán nem is volna hasznos. Mivel Tábori és Székely írta a magyar homoszexuálisokról és kultúrájukról szóló egyetlen, széles körben olvasott könyvet, „a beteg szerelem lovagjaira" vonatkozó jellemzéseik, megfigyeléseik és elképzeléseik referenciaponttá és bizonyos értelemben „igazzá" váltak a kortársak szemében. Írásaik

valószínűleg értékes információkat nyújtottak azoknak is, akik szerettek volna meleg közösségekhez kapcsolódni; az ő számukra hasznos lehetett, hogy a szerzők nevesítették és leírták a homoszexuálisok és más alternatív szexuális közösségek gyülekezőhelyeit.

A melegvilág ilyetén leleplezése egyszerre volt reklám, az olvasók meghívása és kíváncsiságuk felkeltése, ugyanakkor veszélyt is jelentett a melegek számára. A szövegben is megjelenik ez az írásaikban tetten érhető paradoxon, amikor elmondják, hogyan vezetett „felfedezésük" ahhoz, hogy a rendőrség lecsapjon egyes meleg szórakozóhelyekre, és letartóztassa látogatóit. Tábori és Székely legjelentősebb hatása mégis talán az volt, hogy információkat terjesztett a normától eltérő szexualitásról. Széles olvasóközönségük lévén, a tiszteletre méltó melegek és a veszélyes „buzeránsok" közötti megkülönböztetésük a társadalomban is elterjedt. A második világháború előtti időszakban a homoszexualitást tárgyaló későbbi kiadványokban kétségtelenül fellelhető Tábori és Székely leírásainak hatása. Az azonos neműek iránti vonzalom és a homoszexuálisok ábrázolása mind Krúdy Gyula vagy Szép Ernő regényeiben, mind a korabeli értelmiségiek és orvosok laikus közönségnek írott munkáiban Tábori és Székely leírásaira támaszkodik.[100] Ezekben a művekben is megjelennek a tiszteletre méltó homoszexuálisok, akik ugyan a saját nemükhöz vonzódnak, de ettől eltekintve tisztes életet élnek. Ezeknek az írásoknak egy része még emberibben ábrázolta a homoszexualitást, sőt kiállt a legalizálásáért is. Ahogyan Tábori és Székely bemutatta a meleg Budapestet, egyszerre volt újszerű, ugyanakkor jellemző a magyarországi progresszív körök attitűdjére, akik szerint a homoszexuálisok a modern városi élet szükségszerű velejárói.

Míg Tábori és Székely a laikus közönségnek írt, a magyar jogászok szakmai szervezete nyíltan tárgyalta a homoszexualitás dekriminalizációjának kérdését. A Magyar Jogászegylet 1909. márciusi ülésein két fontos előadás is elhangzott a homoszexualitásról. Ezek mögött valószínűleg az a tény húzódott meg, hogy akkoriban Ausztriában és

Németországban is vita zajlott a büntető törvénykönyv megreformálásáról. Ausztriában, ahol a férfi és a női homoszexualitást egyaránt büntette a törvény, 1909-ben adtak ki új büntető törvénykönyvet, ez azonban csak megerősítette az addigi joggyakorlatot.[101] Németországban azonban a kormány kérésére olyan javaslatot terjesztettek be, amely a 175-ös paragrafust a női homoszexualitásra is kiterjesztette volna, ez pedig nemcsak jogászi, hanem laikus körökben is vitát gerjesztett.[102] A Budapesten a témáról vitatkozó magyar jogászok vélhetően ismerték az osztrák és a német eseményeket, és ezek ösztönzőül hatottak rájuk. Azonban az, hogy ugyanekkor Magyarországon is elindult egy ilyen vita, azt mutatja, hogy itthon is jelentős támogatói bázisa volt a homoszexualitás dekriminalizációjának.

A Magyar Jogászegylet homoszexualitással foglalkozó előadásai figyelemre méltó bizonyítékul szolgálnak arra, hogy a „tisztes" homoszexuálisokat sokan szerették volna védelmükbe venni.[103] Az első előadást 1909. március 20-án tartotta Fischer Ignácz orvos. Fischer ideggyógyász és a törvényszéki orvostan szakértője volt, és „A homosexualitás és annak forensikus méltatása" című előadásában hevesen kiállt a homoszexualitás kriminalizálása ellen.[104]

> Én Hirschfelddel, Merzbachchal Nackével s Löwenfelddel egy felfogással vagyok s azt mondom, hogy a homoszexualitás nem psychikai zavar, csak egy anomália, hol a nemi érzet a rendestől eltérően kíván kielégítést, de az egyént kinél ily irányban fennáll, semmi tekintetben sem teszi inferiorisabbá, mint kinél a nemi érzet az ellenkező neművel szemben nyilatkozik meg. … Mint nem tartjuk csekélyebb szellemi értékű egyénnek azt, kinek görbe orra, vagy kurta lába van, épp úgy nem lehet s nem szabad psychikailag lekicsinyelni azt, kinél a nemi érzet a rendestől eltérően nyilatkozik meg.
>
> Mivel a törvényt nem tudjuk megváltoztatni, vagy eltörölni, nekünk kik át vagyunk hatva azon érzéstől, hogy a közfelfogás sokat vét ezen szerencsétlen a természettől a sexualis téren másképp

> berendezett egyénekkel, *kötelességünk, hogy felvilágosítjuk az embereket, hogy szellemi tekintetben erkölcsi érzésben teljesen egyenértékűek a normális sexualis egyénekkel, kik megvetésére nem adtak okot, még kevésbé büntetésre.*[105]

Figyelemre méltó, hogy Fischer, aki neves német orvosi és jogi szakértőkre hivatkozik, ugyanazt a képet és üzenetet közvetíti a tiszteletre méltó homoszexuálisokkal kapcsolatban, mint *A bűnös Budapest* és a *Beteg szerelem*. Mintegy válaszként Tábori és Székely törekvésére, hogy tájékoztassák az embereket a „valódi" Budapestről, Fischer hangsúlyozza, hogy a hatóságoknak és a város lakóinak nem a tisztes homoszexuálisoktól kell tartaniuk. Az az érve, hogy intellektuális és főleg etikai szempontból a homoszexuálisok egyenértékűek más tisztes polgárokkal, szintén Tábori és Székely nézeteit tükrözi. Fischer azonban még náluk is egyértelműbben veszi védelmébe a tiszteletre méltó homoszexuálisokat, és tovább is megy náluk, amikor felhívást intéz közönségéhez: terjesszék azt a nézetet, hogy a homoszexuálisokat a magyar társadalom teljes jogú tagjainak kellene tekinteni. Igazán rendkívüli álláspontnak minősült, hogy a szexuális irányultság nem befolyásolja, tagja lehet-e valaki a nemzet közösségének. Fischer szavai azt is mutatják, hogy a magyar hatóságok egy része is azt tartotta a „modern" haladás útjának, ha a tiszteletre méltó homoszexuálisoknak egyenlő jogokat biztosítanak. Ez a megkülönböztetés a „szexuálisan abnormálisak" védelmet érdemlő és védelmet nem érdemlő csoportja között egy évtizeddel később a weimari köztársaságban is előkerült, ahol a javaslatok szerint a homoszexuálisok egyik típusa új jogi státuszt kapott volna, míg a másik elveszítette volna jogait.[106]

A második előadás a Magyar Jogászegylet következő ülésén hangzott el. Az előadó Halász Zoltán jogász és jogtudós volt, aki Fischerhez hasonlóan a homoszexualitás dekriminalizációja mellett tört lándzsát.[107]

A homosexuális egyén tehát homosexuálisnak születik és a ki ilyennek nem született, az homosexuálissá soha, semmilyen körülmények között nem lesz. Szükségesnek tartom ezen momentumot már itt beszédem elején különösen kiemelni azok állításával szemben, akik a paederasstiat (sic!) [itt „homoszexualitás" értelemben] büntetendőnek tartják a psychikai contagien miatt, abban a véleményben lévén, hogy a homoszexualitás repressáliák nélkül elterjed, utánzókra és követőkre talál a homosexuális emberek cselekedete. Jellemző kijelentés ennek ellenében, amely helyesen vilagítja meg a kérdésnek ezen oldalát, midőn valaki az abolitioniták [vagyis a dekriminalizációt pártolók] közül a pysicai contaies ellenében azzal érvel, hogy ő mint heterosexuális egyén képesnek tartja magát vagy legalább es tudja képzelni azon esetet, hogy bizonyos körülmények között a büntetőtörvénykönyvek összes delictumait végig csinálja, de ezt az egyet képtelen volna elkövetni, akármennyire szabadjára is volna hagyva ez a cselekmény.[108]

Halász azon meggyőződése, hogy a homoszexualitás nem „fertőző", szemben állt Tábori és Székely, illetve általában a társadalom véleményével, miszerint az azonos nemű szexualitás láthatósága vágyat ébreszthet emberekben a saját nemük iránt. Halász hivatkozik a heteroszexuális abolicionisták azon érvére, hogy egy heteroszexuális férfi sosem bonyolódna homoszexuális aktusba – vagyis voltak olyan szószólók, köztük sok heteroszexuális, akiknek közös érveik voltak nemcsak a homoszexualitás dekriminalizálása mellett, hanem az azzal kapcsolatos mélyen gyökerező stigmával szemben is. Halász elfogadó nézeteit tekintve nem meglepő, hogy a homoszexuálisok egy bizonyos kategóriáját ő is jogi védelemre méltónak találta. A „valódi" homoszexuálisok közötti „normális" homoszexuális kapcsolatot egy szerelmen és közös beleegyezésen alapuló párkapcsolatként ábrázolja.

[E]gy különben egészséges ember – fit venia verbo – sohasem fog fiatal gyermekeket vágya tárgyaivá tenni. A kérdés úgy áll, hogy valamint heteroszexuális szempontból a kimerült idegzetű vén roué fiatal gyermeklányokra vágyakozik, éppúgy a quad erectionem impotens urning [vagyis egy impotens férfi homoszexuális] fiúgyermekek után fog vágyakozni. A nem perverz homoszexuális ember gyermeket soha nem fog kívánni; ő a maga szerelmi mechanizmusa tárgyául mindig csak felnőtt, bizonyos életkoron és pedig fanosodas korán túl levő férfiakat fog kívánni.[109]

Az üzenet egyértelmű: azok az egyéb szempontból „normális" emberek, akik történetesen a saját nemükhöz vonzódnak, nem különböznek heteroszexuális társaiktól, és nem is jelentenek veszélyt rájuk. Paradigmaváltást jelez az állítás, hogy az azonos nemű kapcsolatok két felnőtt férfi között köttetnek, ami Gert Hekma történész szerint az egész európai kontinensen megfigyelhető volt a férfiak közötti szexuális kapcsolatokban.[110] A 20. század előtt a homoszexuális partnerek között jellemzően fennállt valamilyen egyenlőtlenség életkor, illetve gazdasági-társadalmi helyzet szempontjából. A 20. században viszont egyre elterjedtebbé váltak az egyenrangú párkapcsolatok. Halász úgy vélte, a különböző generációk közötti szex – akár hetero-, akár homoszexuális – beteges, viszont a hasonló korú férfiak kölcsönös beleegyezésen alapuló kapcsolatai nem tekinthetők bűnnek, így büntetni sem kellene őket.[111] Halász szerint a társadalom és az állam erőforrásait sokkal inkább a szexuális erőszak, a kizsákmányolás és a kiskorúakkal folytatott szexuális viszonyok leküzdésére kellene fordítani, mintsem felnőttek kölcsönös beleegyezésen alapuló kapcsolatait üldözni.

Fischernek és Halásznak egyértelmű véleménye volt a homoszexuálisokról, akiket pozitívabban és kevésbé szenzációhajhász módon mutattak be, mint Tábori és Székely. Azonban mind a négyen fenntartották, hogy léteznek tiszteletre méltó homoszexuálisok.

Fischer és Halász orvos, illetve jogász volt, vagyis más jellegű tekintéllyel bírtak, mint a rendőr Székely vagy az oknyomozó újságíró Tábori. Mégis mindannyiuk véleménye tükrözte azt, ahogyan Budapest hatóságai és lakosai kezelték a város gyors modernizációját és annak komplex következményeit. Anélkül, hogy letagadnánk személyes érdekeiket – hiszen Székelynek és Táborinak anyagi hasznot hozott „a beteg szerelem lovagjairól" írott történeteik kiadása –, ez a négy férfi szívén viselte a magyar főváros jobbá tételét, és ezért foglalkozott a normától eltérő szexualitással. Tábori és Székely, valamint Fischer és Halász gondolatai és az, ahogyan foglalkoztatta őket „a beteg szerelem" terjedése, része volt egy általánosabb aggodalomnak Budapest és a magyar nemzet jövője miatt. A homoszexualitás iránti érdeklődésük kapcsolódott a kor más társadalmi kérdéseivel kapcsolatos diskurzusaihoz, mint a szegénység, a társadalomhigiénia és a nők munkavállalása. A meleg szexualitásról alkotott képük összecseng azokkal a korabeli és történeti művekkel, amelyekből a modern magyarság hanyatlása és összetétele miatt aggódó társadalom rajzolódik ki. Rámutat a város és a szexipar gyors növekedésére is, ahogy az emberi testek (földrajzilag és intimitás szempontjából is) egyre gyorsabban mozogtak, a hatóságok pedig képtelenek voltak szabályozni ezeket a változásokat.[112] Mind a négy férfi és valószínűleg sok más budapesti lakos szemében a „nem valódi" (vagyis nem veleszületett) és/vagy „erkölcstelen" (vagyis másokat kihasználó) melegek a városi szegényekhez és a prostituáltakhoz hasonlóan Budapest lezüllésének megtestesítői voltak. Azok a magyar közbeszédek, amelyek a melegeket a nagyvárosi élet látható produktumának tekintették, olyan nemzetközi diskurzusokat használtak fel és másoltak le, amelyek a homoszexualitást betegségnek, a modern városiasodás negatív következményének tekintették.[113] Ámde mint Tábori és Székely, valamint Fischer és Halász bizonyítja, egy alternatív diskurzus is létezett, amely nemcsak létrehozta, de védelmébe is vette a homoszexuálisok egy alkategóriáját.[114] Tábori és Székely, valamint Fischer és Halász

írásai azért voltak fontosak, mert felkarolták és terjesztették azt a gondolatot, hogy léteznek „tiszteletre méltó homoszexuálisok". Ez a megkülönböztetés azért születhetett meg, mert a vallásos erkölcstan visszahúzódásával a szexualitás a tudomány terepévé vált, illetve mert az emberek, köztük ez a négy férfi, egyre növekvő sokszínűséget láttak a város tereiben.

Összefoglalás

A bűnös Budapest és a *Beteg szerelem,* bár később feledésbe merültek, az első széles körben olvasott magyar kiadványok voltak a meleg szexualitás témakörében. A meleg szexualitással kapcsolatos szorongásokon és fantáziákon alapultak, és meg is erősítették azokat. A meleg férfiak és nők bemutatásának módja önmagában tanúskodott arról, hogy Budapest elfoglalta helyét a modern világban. Tábori és Székely írásai széles körű, élénk homoszexuális kultúráról tanúskodnak Budapesten az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása előtt. Mint kifejtettem, az 1900-as évek elején számos körülmény hozzájárult, hogy a „magyar homoszexuális" bekerüljön a közbeszédbe: egy aktív, társadalmilag haladó nézeteket képviselő liberális értelmiségi réteg, amely Budapestet modern (nyugati) nagyvárossá kívánta tenni; a tömegmédia megjelenése és igen megengedő szabályozása; a normától eltérő szexualitással kapcsolatos német (orvosi, jogi és populáris) diskurzusok; és az egyre növekvő meleg férfi szubkultúra Magyarországon.

Az, ahogyan Tábori és Székely az azonos nemű vágyakat és kapcsolatokat ábrázolta, a normától eltérő szexualitásra vonatkozó számos, Európa fővárosaiban bevett elképzelésből merített. Szóhasználatuk és egymásnak ellentmondó leírásaik mutatják, mennyire nem tudták az emberek, mit gondoljanak a valóban saját nemükhöz vonzódó társaikról és hogyan kezeljék őket. A hatóságokhoz hasonlóan

azonban Tábori és Székely is különbséget tett a „tisztes"/valódi és erkölcstelen/nem valódi homoszexuálisok között. Írásaik alternatívát kínáltak azon domináns nézethez képest, hogy a homoszexualitás egyszerűen csak a modern városi élet mocskos és beteges következménye. Azzal, hogy a „rossz buzik" mellett a „tiszteletre méltó homoszexuális" kategóriáját is megalkották, Tábori és Székely hosszú távon befolyásolta azt, hogyan fogták fel és mutatták be kortársaik és a két háború közötti generációk a homoszexuális férfiakat.

III.

A „szexuális abnormálisok" rehabilitációja a Tanácsköztársaság idején

Oroszország után Magyarország volt a második állam a világon – 1919. március 21-én –, amely kikiáltotta a proletárdiktatúrát, a kommunisták által irányított Tanácsköztársaságot. A Tanácsköztársaság megítélése az idők során igen vegyes volt. Már létezése idején sokan megvetették és kritizálták a vörösterror és Magyarország „megcsonkítása" miatt, hiszen ekkor írták alá a trianoni békeszerződést, amelynek hatására az ország korábbi területének kétharmadát elveszítette. Az ilyen vádak még jobban felerősödtek a Tanácsköztársaság bukása után, és végig fennmaradtak a két háború között. A második világháború után, a hidegháború kezdetével és a szocialista egypártrendszer kiépülésével párhuzamosan, az 1919-es forradalmárokat rehabilitálták, és nemzeti hősként ünnepelték. Az 1989-es rendszerváltással újabb fordulat következett be, a Tanácsköztársaságot a magyar történelem sötét és szégyenletes epizódjának kezdték tekinteni.

A kommunista uralom rövid öt hónapja alatt a hatóságok a forradalmi elképzeléseket az igazságszolgáltatás rendszerére is alkalmazták, és létrehozták a Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztályát. A Forradalmi Törvényszék rémtettei, politikai indíttatású ítéletei és kivégzései jól ismertek. A legtöbb történész a magyar kommunista forradalmi rezsim tömegterrorját, *ad hoc* intézkedéseit és

általános negatív következményeit emeli ki. Anélkül azonban, hogy ezeket tagadnánk, a nemrég előkerült bizonyítékok fényében újra kell gondolni a rövid életű forradalmi rezsim jelentőségét legalább egy tágabb területen. Ha a politikai ellenfelekkel szembeni kegyetlen bánásmód helyett azt vizsgáljuk, hogyan kezelték a kommunisták azokat az embereket, akik szexuális nonkonformizmusuk miatt kerültek állami bíróság elé, gyökeresen eltérő képet kapunk a Tanácsköztársaság igazságszolgáltatásáról.

A Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztályának fennmaradt dokumentumai nem terrorról és politikai indíttatásról árulkodnak, hanem a bűncselekmények komplex szociálegészségügyi megközelítéséről, amelybe a pszichoanalízis elméleteit is integrálták. A szocialista igazságszolgáltatás rendszere nem csak az Osztrák–Magyar Monarchia burzsoá jogrendjének hibáit igyekezett helyrehozni. A Tanácsköztársaság igazságügyi szakértői az egyéneket komplex érzelmi, testi és társadalmi lényeknek tekintették, és ennek alapján újraértelmezték a bűncselekmény fogalmát. A legújabb tudományos eredményeket humanista megközelítéssel ötvözve az egész társadalmat kívánták megváltoztatni. Ebben a fejezetben a Tanácsköztársaság normától eltérő (meleg) szexualitáshoz való hozzáállását vizsgálom a Kriminológiai Osztály és a melegekkel kapcsolatban alkalmazott módszerei elemzésén keresztül. Forrásaim a Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztály és az Országos Kriminológiai Intézet iratainak gyűjteménye, mindkettő Budapest Főváros Levéltárában található. Ezenkívül felhasználtam a *Proletárjog: A Szocialista Jogászszövetség hivatalos lapja* folyóiratot, amely a Tanácsköztársaság idején jelent meg, és részletes beszámolókat közölt a Kísérleti Kriminológiai Osztály elképzeléseiről, joggyakorlatáról és működéséről.[1] A fejezetből egy figyelemre méltó kísérlet története rajzolódik ki, amelynek során az egyén élettörténete volt mind a szexuális bűncselekmények értelmezésének, mind a nem annyira fegyelmező, inkább rehabilitációs intézkedéseknek az alapja.

Azzal, hogy a szexualitást változónak és befolyásolhatónak, a szexuális tapasztalatokat pedig az egyének cselekedetei szempontjából meghatározónak tekintették, a Tanácsköztársaság bíróságai nemcsak magyar, hanem nemzetközi szinten is újszerű megközelítést vezettek be a normától eltérő szexualitást szabályozó joggyakorlat területén. A Kísérleti Kriminológiai Osztály homoszexualitáshoz való hozzáállása a kommunista vezetés azon őszinte meggyőződésén alapult, hogy az emberekben megvan a változás lehetősége, és az egész társadalom is gyökeresen átalakítható. Erre vonatkozó törekvéseik rekonstruálása megmutatja a magyar Tanácsköztársaság azon grandiózus – ámbár nem teljesen megvalósított – tervét, hogy Magyarország lakóit kommunistává formálják. A magyar kommunisták, akik az élet minden területén elkötelezettek voltak a radikális újítások iránt, ebben a folyamatban központi szerepet szántak a pszichoanalízisnek, illetve tágabb értelemben a humán- és a társadalomtudományoknak.

Általában a pszichoanalízis eredetét magától értetődően Sigmund Freuddal és a századfordulós Béccsel, virágzását pedig a bécsi és a berlini liberalizmussal és szociáldemokráciával kapcsoljuk össze.[2] A pszichoanalízis korai történetére gondolva a legtöbben egy burzsoá klienst képzelünk magunk elé a díványon, miközben Freud professzor szorgalmasan jegyzetel következő könyvéhez. De mi történik akkor, ha Bécs helyett a kommunista Budapestet helyezzük a fókuszba, Sigmund Freud helyett Ferenczi Sándort, a dívány helyett a kísérleti laboratóriumot? Egy sor váratlanul felfedezett dokumentum Budapest Főváros Levéltárában, „Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztály és az Országos Kriminológiai Intézet iratainak gyűjteménye" címmel, ritka bepillantást nyújt abba, hogyan alkalmazták a magyar kommunisták a pszichoanalízist a Tanácsköztársaság idején.[3]

A forradalmi kommunista projekt megvalósításának egyik módja az volt, hogy a tanácsállam büntetés helyett rehabilitációs módszereket kínált a saját nemükhöz vonzódó férfiak és nők számára. Míg 1918 előtt, az Osztrák–Magyar Monarchia idején a férfi homoszexualitás

kezelése Budapest modernitásának fokmérője volt, a kommunista vezetés a normától eltérő szexualitást a burzsoá modern Nyugat „nem kívánt melléktermékének" tekintette. Noha a korban az volt az általános nézet, hogy a homoszexualitás és általában a normától eltérő szexuális gyakorlat betegség és deviancia, a kommunisták diktatúrája alatt az „abnormális" szexualitást a gazdasági-társadalmi körülményekre és az egyén pszichológiai fejlődésére vezették vissza. A pszichoanalízis, a pszichológia és a szociológia hatása alatt az igazságszolgáltatási rendszer a történelemben először pszichoanalitikus és pszichoszociális keretben értelmezte a törvényellenes szexuális viselkedést. A Kísérleti Kriminológiai Osztály fennmaradt anyagai alapján ez a fejezet a szexualitással kapcsolatos gondolkodást és hozzáállást próbálja rekonstruálni, ám arra nem vállalkozhat, hogy gyakorlati alkalmazásukat is megvizsgálja. Az elérhető források túl töredékesek annak megállapításához, mennyire tudták a kommunisták elképzelésüket a gyakorlatba is átültetni. De még ha bőségesen állnának is rendelkezésre források, kevés értelme lenne ezzel foglalkozni, mivel a Tanácsköztársaság alig hat hónapig állt fenn, a gyakorlati végrehajtás minden bizonnyal részleges és befejezetlen maradt.

Forradalmi igazságszolgáltatás: a Kísérleti Kriminológiai Osztály megalapítása

1918 előtt Magyarországot a leggazdagabb arisztokrata családok irányították, a választási rendszer pedig a lakosság jelentős részét kizárta a politikai részvételből.[4] A háború azonban felbátorította a nőket és a férfiakat egyaránt, és egyre többen követelték a változást. Mint számos más európai fővárosban, Budapesten is mindennapossá váltak a tiltakozások a háború utolsó két évében, mivel a politikai vezetés nem tudta kezelni az élelmiszerek és az alapvető fogyasztási termékek hiányából fakadó társadalmi feszültséget.[5] 1918 őszén a

tengelyhatalmak vereségének híre volt az utolsó csepp a pohárban. Akárcsak Bécsben, a liberális és szociáldemokrata ellenzék a háború befejezése mellett átfogó politikai reformokat is követelt.[6]

Az éhező nép és a háborúból hazatérő katonák segítségével 1918 őszén kirobbantották az úgynevezett őszirózsás forradalmat, amely nevét a támogatói által viselt őszirózsáról kapta. A forradalom vezetője, Károlyi Mihály haladó baloldali arisztokrata volt, aki átfogó reformokat kívánt bevezetni Magyarország demokratizálása érdekében.[7] 1918. november 16-án kikiáltották az (első) Magyar Népköztársaságot, amelynek elnöke Károlyi lett, és az új kormány demokratikus változásokat vezetett be. Ezek az ország legtöbb lakója szemében radikálisak voltak, hiszen Magyarország azelőtt soha nem volt köztársaság, és sosem vezette szociáldemokrata párt. Budapest magyar ajkú lakói eleinte bizakodtak: vége lett a háborúnak, kiterjesztették a szavazati jogot többek között a nőkre is, és jelentős reformok készülődtek. Mindeközben azonban a háború győztesei a korábbi birodalmak sorsáról döntöttek, a román, a csehszlovák és a szerb hadsereg pedig korábban magyar fennhatóságú területeket foglalt el vagy a magyar hadsereg ellen harcolt. A Népköztársaság kezdeti széles körű támogatottsága nem tartott sokáig. Miközben a Károlyi-kormány egyre több nehézséggel nézett szembe, Kun Béla vezetése alatt a kommunisták gyorsan szervezkedni kezdtek, és egy „második forradalommal" 1919 márciusában megalakították a Forradalmi Kormányzótanácsot, és kikiáltották a Tanácsköztársaságot. Az ország öt hónap alatt Európa egyik legjelentősebb királyságának részéből demokratikus köztársasággá, majd a világ második államszocialista országává változott.

A kommunisták uralma csak rövid ideig (133 napig) tartott, ám ezalatt az új politikai elit alapvető változásokat hozott létre a magyar társadalomban. A magyar kommunisták célja az volt, hogy a magyar társadalmat teljes mértékben átalakítsák, és újraépítsék (a kommunista világrend elérésének egyik lépéseként) marxista–leninista elvek alapján.[8] Amellett, hogy különválasztották az egyházat és az államot és ál-

talános szavazati jogot vezettek be, radikális változásokat eszközöltek a művészetek, a tudomány és a felsőoktatás területén is.[9] A szocialista társadalom létrehozásának programja során teljesen átalakították a szociális és az egészségügyi rendszert. Ennek első lépéseként minden egészségügyi intézményt államosítottak, és ingyenes egészségügyi ellátást biztosítottak az összes dolgozónak.[10] A társadalom bolsevik elvek szerinti átalakítása természetesen új igazságszolgáltatási rendszert is kívánt. Miután azonnali hatállyal felfüggesztették a „burzsoá" bíróságok működését és üldözni kezdték azok dolgozóit, a Forradalmi Kormányzótanács forradalmi törvényszékek rendszerét hozta létre.[11] Ezek figyelme nagyrészt a „közvetlen veszélyekre" koncentrálódott, így a bíróságok munkájában a politikai tárgyalások domináltak. Az ilyen ügyekben a forradalmi törvényszékek módszereit és döntéseit ideológiai megfontolások határozták meg: a vádlott gyakran semmiféle jogi védelemben nem részesült, a bírók kezében volt a legfelsőbb hatalom, és több száz kivégzést rendeltek el. Ha azonban a politikai tárgyalások helyett az úgynevezett közönséges bűnügyekre fordítjuk figyelmünket, már egészen más kép tárul elénk.

Maga az, hogy a törvényszék kiegészítő intézményeként létrehozták a Kísérleti Kriminológiai Osztályt, mutatja az új szocialista igazságszolgáltatási rendszer azon törekvését, hogy működését a tudományos objektivitásra és racionalitásra alapozza. Az osztály célja az volt, hogy a nem politikai bűncselekményekkel vádolt személyekről „szakvéleményeket" állítson ki, és ezzel hozzájáruljon a vádlott elfogulatlanabb, igazságos kezeléséhez.[12] Ez lett volna a jövő kommunista igazságszolgáltatásának modellintézménye. Mivel a Tanácsköztársaság likvidálni akarta a korábbi burzsoá igazságszolgáltatási rendszert, a folyamatban vagy függőben lévő ügyeket is átadta a Kísérleti Kriminológiai Osztálynak. Működése során az osztály összesen több mint 3000 ügyben nyújtott szakvéleményt.[13] Noha a legtöbb kortárs és későbbi beszámoló azt hangsúlyozza, hogy a Tanácsköztársaság az élet minden területét politizálta, a Kísérleti Kriminológiai Osztály

védett közeg volt, ahol intenzív tudományos munka folyt. Mint a Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztály alapító okirata is tanúsítja, a kommunisták azt vallották, hogy „a kriminológiai intézet elsősorban tudományos intézmény", és az intézetben folyó munka az intellektuális szabadság jegyében zajlott, amely „minden tudományos munkássághoz szükséges".[14] A „tudományos objektivitás" mellett az intézet célja volt az is, hogy a tudományos kreativitás és kutatómunka laboratóriumaként működjön. Az osztályt azonban nem a tudományos racionalitás tette egyedivé, hanem az, amilyen tudományokra támaszkodott.

A kommunisták a Kriminológiai Osztály tevékenységében kulcsszerepet szántak olyan modern tudományoknak, mint a pszichoanalízis, a pszichológia és a szociológia – egyfajta arculcsapásként a törvényszéki orvostan, illetve általánosságban a pszichiátria és az ideggyógyászat számára, amelyek korábban az orvosi szakvéleményeket szolgáltatták, és ezáltal jelentősen befolyásolták mind a bűncselekmények meghatározását, mind a vádlottakkal való bánásmódot. Pusztán ideológiai szempontból a magyar kommunisták már csak azért is támogatták a pszichológiát, a szociológiát és a pszichoanalízist, mert korábban ezek marginalizált tudományok voltak. Mint Ferenczi Sándor (1873–1933) magyar pszichoanalitikus, Freud közeli munkatársa „Pszichoanalízis és társadalompolitika" című 1922-es tanulmányában kifejti, a forradalmárok elvből adtak intézményes hatalmat annak, ami korábban a perifériára szorult, többek között a tudományokban is: „a forradalmakkal együtt jár az a jelenség, hogy bizonyos újszerű vagy eddig a hivatalos köröktől mellőzött irányzatokat – *és ilyen a pszichoanalízis is* – elvből támogatnak".[15] 1919 előtt az egészségügy a pszichológiát és társtudományait „álruhában járó pornográfiának" tekintette, művelőiket pedig bizonyítéknak a burzsoá társadalom romlottságára és hanyatlására.[16] A kommunisták annyira szembe akartak fordulni elődeikkel, hogy ironikus módon felkarolták a pszichológiát. Amikor alapjaiban átszervezték

más egyetemekkel együtt az orvosképzést is, Ferenczi Sándort, aki Sigmund Freud mellett a kor legbefolyásosabb pszichoanalitikusa volt, megtették a világ első „psychoanalytikai tanszékének" élére.[17] Így Freud tanai először nem Bécsben, Berlinben vagy Londonban, hanem Budapesten kaptak hivatalos támogatást.[18] Noha mind a kortársak, mind a korszakkal foglalkozó történészek általában „burzsoá" tudományként tekintenek a pszichoanalízisre, a Kísérleti Kriminológiai Osztályra vonatkozó újabb bizonyítékok, valamint a pszichoanalízis intézményesítése és Ferenczi kinevezése azt tanúsítják, hogy a 20. század elején a kommunisták felkarolták a pszichoanalízist.[19] A szociáldemokrata, de még inkább a kommunista rendszer, amikor a pszichoanalízist intézményesítette az orvostudományon belül, nyíltan szembehelyezkedett a Magyar Orvosi Kamarával, amely közismert volt hierarchikus rendszeréről és arról, hogy kategorikusan ellenzi a pszichoanalitikus megközelítést.[20] A pszichológia és a szociológia státusza is megemelkedett, bár ezeket kevésbé vetette el a korábbi rendszer.[21] Károlyi szociáldemokrata és különösen Kun Béla kommunista vezetése alatt a pszichoanalízis, a pszichológia és a szociológia is intézményes támogatást kapott. Szemben a bolsevik Oroszországgal, ahol a pszichoanalízist és a kísérleti szociálegészségügyi elméleteket csak kezdetben tolerálták, „mivel érvelni lehetett azzal, hogy támogatják a forradalmat", Magyarországon a Tanácsköztársaság nyíltan felkarolta őket.[22] A kommunista vezetés a társadalom átalakítását célzó erőfeszítéseiben kulcsszerepet szánt ezen „fiatal" tudományok elméleteinek és megközelítésének.

Az, hogy a magyar kommunista rendszer a korábban periférián működő tudományoknak jelentőséget tulajdonított, mutatja, hogy elkötelezetten támogatták az úttörő jellegű tudományos munkát.[23] Radikális reformjaik révén modernizálni akarták a magyar tudományt és az egyetemi oktatást, és felemelni a nemzetközi tudomány élvonalába, amivel heves ellenkezést váltottak ki a meglévő, rendkívül hierarchikus egyetemi intézményekben.[24] Ennek része volt

olyan „modern" tudományterületek integrálása, amelyek korábban intézményes és személyes tiltakozást váltottak ki. A tudósok azonban örömmel üdvözölték ezeknek az új tudományoknak az állami támogatását, saját, gyakran kommunistaellenes nézeteiktől függetlenül.[25] Az újító szándékú szakemberek munkájuk átpolitizálása nélkül, „tisztán tudományos" tevékenységekre koncentrálhattak, az éppen hatalmon lévő kormánytól függetlenül.[26] A Kísérleti Kriminológiai Osztály esete tanúsítja, hogy a hatóságok és a tudósok egyaránt előtérbe helyezték a tudományos célokat. Nézzük meg például a Kísérleti Kriminológiai Osztály szabályzatát.

> Hogy a szabadság ne váljék rendszertelenséggé és hogy az egyes munkatársak tapasztalatai teljes mértékben hasznosíthatók legyenek az intézet egységes tudományos fejlődésére ezért az együttműködést a következő irányelvek vezessék:
>
> I. A sociológus valamint az orvos tartsa szem előtt, hogy egy konkrét ügyben a *legbehatóbb* feldolgozás a lehető *legkevesebb időveszteséggel* történjék meg.[27]
>
> II. A sociológiai és psychológiai vizsgálat sorrendje és időpontja az egymáshoz beosztott sociológusok és orvosok kölcsönös megegyezésén alapul s bármikor végezhetők. A sociológusok és orvosok vizsgálóbizottságba való beosztására az eddig történt intézkedések irányadók.
>
> III. Az intézet tagjai minden csütörtökön délután négy órakor ülést tartanak, melyen a sociológus és orvos csoportvezetők elnökölnek, az ülés melyen a megjelenés minden tagra kötelező; tárgya lehet:
>
> a. inditványok (a munkaprogrammra és a szervezeti szabályokra vonatkozóan)
> b. előadások
> c. bemutatások
> d. kritikai hozzászólások.[28]

Attól, hogy a szocializmus Kelet-Európában később más fordulatot vett, ezeket a szavakat még komolyan vehetjük. A Kísérleti Kriminológiai Osztályra vonatkozó, frissen felfedezett dokumentumok, amelyek között számos előadás és szeminárium leírása és összefoglalója is szerepel, döntő többségükben azt igazolják, hogy rövid létezése során a Kísérleti Kriminológiai Osztályon intenzív tudományos munka és oktatás folyt.[29] A dokumentumokból intenzív szellemi munkát ösztönző, izgalmas munkakörnyezet képe bontakozik ki. A II. és III. szabálynak megfelelően ismert szociológusok, pszichológusok és pszichoanalitikusok adtak elő és vitáztak a bűnözésre és a bűnözőkkel való bánásmódra vonatkozó legfrissebb nemzetközi elméletekről.[30] Nem szabad elfelednünk, hogy 1919-ben, öt év háború után, hadműveletek és súlyos gazdasági válság közepette komoly nehézségekbe ütközött Budapesten egy tudományos intézet létrehozása és működtetése. Ám a társadalmi, gazdasági és katonai nehézségek ellenére voltak olyanok, mint Ferenczi Sándor és a Kísérleti Kriminológiai Osztály munkatársai, akik hittek abban, hogy orvosi és kutatómunkájuk folytatásával hozzájárulhatnak a válság leküzdéséhez és Magyarország stabilizálásához. Ők voltak azok, akik gyakran személyes politikai meggyőződésüktől függetlenül mélyen hittek a Kísérleti Kriminológiai Osztály tudományos küldetésében, és fáradhatatlanul dolgoztak egész fennállása alatt.[31] Bizonyos szempontból a Kísérleti Kriminológiai Osztály megvalósította Ferenczi álmát egy olyan új igazságszolgáltatásról, amely a pszichoanalízisre támaszkodva próbálja megvédeni a társadalmat, és segít az elkövetőknek visszailleszkedni a közösségbe. Így egyedi, bár rövid életű kísérlet jött létre, amelynek során a pszichoanalízist integrálták az igazságszolgáltatás hivatalos rendszerébe.[32]

A Kísérleti Kriminológiai Osztály

A Kísérleti Kriminológiai Osztály rövid élete során tárgyalt csaknem 3000 eset fennmaradt dokumentumai közül a Fekete Gyula ügyére vonatkozóból tudhatunk meg legtöbbet a kommunisták szexualitáshoz való hozzáállásáról.[33] Ez a 35 éves napszámos keresetkiegészítésként szexuális szolgáltatásokat kínált jómódú férfiaknak különböző budapesti kávéházakban. Vevőkörének kiterjesztése érdekében ajánlatot tett egy olyan férfinak, aki balszerencséjére álruhás detektívnek bizonyult, így Fekete gyümölcsöző vállalkozásának befellegzett. Feketét nem először kapták el prostitúció miatt, ezért visszaeső bűnözőként ügye a Kísérleti Kriminológiai Osztályon landolt. Amikor korábban, még az Osztrák–Magyar Monarchia idején megvádolták a büntető törvénykönyv 241-es paragrafusának megsértésével, vagyis természet elleni fajtalansággal, a vád szexuális degeneráltnak, munkakerülőnek, a társadalom szégyenének írta le. A törvény szemében Fekete bűnöző volt, mivel „természet elleni" szexuális tevékenységekben vett részt és árulta szexuális szolgáltatásait. Tevékenységét vele született homoszexualitása bizonyítékának látták, amelyre Krafft-Ebing korábbi elméleteinek alapján a törvényszéki orvostan képviselői örökletes degeneráltságként tekintettek. Fekete szexuális tevékenysége azért is minősült különösen deviánsnak, mert rendszerint nyilvános helyeken szexelt férfiakkal. Végül az a tény, hogy pénzért árulta szexuális szolgáltatásait és más férfiak pénzéből élt, ahelyett hogy rendes munkát keresett volna magának, a bűnüldöző hatóságok szempontjából különösen megvetendővé és a társadalomra veszélyessé tette. Mivel többször is elkapták, visszaesőnek számított, és egyre hosszabb börtönbüntetéseket kapott, végül már a kiszabható maximumot, egy évet. A börtönbüntetésen felül szabadulása után általában visszatoloncolták szülővárosába és kitiltották Budapestről. Ha Ausztria–Magyarország nem hullik szét, Fekete valószínűleg egész életében hol börtönben, hol épp szabadlábon lett

volna, degenerált szexuális deviánsnak bélyegezve, aki erkölcsi fenyegetést jelent környezetére, és születési rendellenessége miatt újra és újra kénytelen lesz megszegni a törvényt.

Szemben azzal, ahogyan Fekete ügyét 1919 előtt vagy után kezelték volna, a Tanácsköztársaság idején nem egyszerűen bíróság elé idézték, és bebörtönözték, hanem ügyét továbbították a Kísérleti Kriminológiai Osztályra, ahol alapos értékelésnek vetették alá, és előírták a megfelelő kezelést annak érdekében, hogy rehabilitálhassák a szocialista társadalom teljes jogú tagjaként. A Kísérleti Kriminológiai Osztályon töltött ideje alatt Feketét különböző szakemberek elemezték, akik arra jutottak, hogy Feketét traumatikus gyerekkora és a társadalmi egyenlőtlenségek juttatták jelenlegi helyzetébe, és rehabilitációra van szüksége. Dossziéja, a Kísérleti Kriminológiai Osztály más fennmaradt dokumentumaival együtt, nemcsak a szexualitás egy radikálisan új megközelítésére világít rá, hanem arra is, hogyan tervezték a szocialisták átalakítani a társadalmat.

Amikor megérkezett a Kísérleti Kriminológiai Osztályra, Feketét egy interdiszciplináris vizsgálatnak vetették alá, mint minden más olyan gyanúsítottat, akit az intézetbe utaltak, az általuk elkövetett bűncselekménytől függetlenül. Minden gyanúsítottat egy szociológus és egy orvospszichológus vizsgált meg annak érdekében, hogy értékelése holisztikus legyen. A szociológia és a pszichológia mint új tudományok elképzeléseit és módszereit alkalmazták a bűnözők kezelésére. Neumann Antal, a Kísérleti Kriminológiai Osztály egyik orvos szakértője a *Proletárjog*ban, a kommunisták hivatalos jogi lapjában megjelentetett egy tanulmányt „Az orvospszichológus szerepe az igazságszolgáltatásban" címmel. A szöveg megmagyarázza, miért egy szociológust és egy pszichológust állítottak párba:

> Ma, amikor öntudatlan lelki élet nem sejtett lehetőségét megértettük és értékeljük, ha látjuk, a tapasztalat azt igazolja, hogy a tudatos lélek kis terjedelmű korlátozott tevékenységű érzékelő szerve az öntudatlanban lejátszódó eseményeknek... nem a bűntény számottevő, hanem maga a bűntettes."[34]

Ezért, véli a szerző, „a szociológus előtt a vádlott mint szociális lény, a pszichológus előtt, mint individuum áll".[35] 1918 előtt a hatóságokat a bűncselekmény konkrét részletei és kontextusa foglalkoztatta volna, az új korban azonban a vizsgálatok a személy élettörténetének intim részletekig menő megismerésére koncentráltak, és ezt az egyént körülvevő közösség társadalomtörténetének kontextusába helyezték.[36] Egy másik különbség, hogy korábban a törvényszéki orvos szakértő – szinte minden esetben pszichiáter – elsődleges célja az volt, hogy a bűnöző viselkedést magyarázó biológiai és veleszületett rendellenességeket feltárja. Ezzel szemben a Kísérleti Kriminológiai Osztály integrálta a szociológia, a pszichológia és a pszichoanalízis elméleteit annak érdekében, hogy feltérképezze az egyén pszichológiai és társadalmi élettörténetének lehetséges sérüléseit. Az intézet ezáltal próbálta „pontosan" felmérni az egyének indítékait és megítélni cselekedeteiket. Átfogó elemzést végeztek a gyanúsított személyes, szakmai és gazdasági-társadalmi hátteréről. Ezenfelül kérdéseket tettek fel személyes kapcsolatai és szexualitása alakulásáról, beleértve gyerekkori emlékeit, családi viszonyait, kapcsolatait barátaival és kollégáival, illetve szerelmi és szexuális életét. Az alábbiakban olvasható az a kérdőív, a dolgozóknak szánt utasításokkal együtt, amelyet a Kísérleti Kriminológiai Osztály alkalmazott azoknak a gyanúsítottaknak az értékelésére, akiket a kommunista bíróságok hozzájuk továbbítottak.

Környezettanulmány[37]

I.

1. Kérdések az apára, anyára, nagyszülőkre, testvérekre (hány) vérrokonra vonatkozólag:
   Előfordult és melyiküknél elme- idegbaj, öngyilkosság(kísérlet), lues, iszákosság, morfinismus, karakteri rendellenességek, különczködés, bünözés, zsenialitás?
2. Kérdések a terhelt születési körülményeire és csecsemőkorára vonatkozólag:
   Rendesen született? Rendes időben? Hányadik szülött? A születéskor milyen korban voltak a szülei? Nem voltak-e ittas állapotban a fogamzáskor? Voltak-e csecsemőkori betegségei, különös tekintettel a luesra, görcsös-rángásos (frász) betegségre? Meddig, kinek a tejét szopta?
3. Testi és lelki rendellenességek a gyermekkorban?
   Óriási, törpenövés, angolkór, vízfejűség, visérülés, görcsök az első gyermekkorban vagy a fogamzásnál, éjjeli ágybavizelés, tulságos félénkség, bünözés kezdete, lopkodás, hazudozás, (...)? Milyen viszonyban volt szüleihez, testvéreihez, pajtásaihoz?
4. Az első gyermekkor miliőrajza:
   Szülők viszonya egymáshoz s a gyermekekhez (tulságos szigor, majomszeretet), a szülők inteligenciája, társadalmi és gazdasági körülményei: a gyermek kedélyi élete, mikor kezd járni, beszélni? Falun vagy városon él?
5. Első iskolázása:
   Hol, hogyan tanul, hányszor változtatja iskoláit, miért? Hány elemit végzett? Hogyan viselkedett társaival és tanitójával szemben? Milyen tárgyakban volt különösen erős vagy gyenge? Esetleg miliőváltozás leírása.
6. A nemi érés ideje:
   Mikor? (Korán-későn) a nőknél az első menstruáció sexualitásának megnyilvánulásai a nemi érés előtt és alatt (testi

   rendellenességek) feltünő sápadtság, elhízás, makacs fejfájások; lelkiek: karakterváltozás, általános idegesség, visszavonultság, agressivitás, onánia, bünöző hajlam, elmebaj elmosódott jelei.
7. Kérdések a serdülőkorra vonatkozólag:
   Gazdasági, szocialis viszonyok: pályaválasztás kérdése, oka, mikéntje; szerelme (sexuális) életének további fejlődése; alkoholizmus, bünözés; intellektualitása, könyvek, ismeretek, társas élet, munka, fegyelmezhetőség; világnézet (politikai, vallásosság, szocialitás), konfliktusok a környezettel, testi egészség, lelki problémák, szülői környezettől függetlenítés, öngyilkossági tervek, csavargás stb.
8. Felnöttkor a mai napig:
   Ösztönéletének megnyilatkozásai sexualitás, házassági körülményei, abnórmalitások, indokolatlan indulatkitörések.
   Intellektualitásának foka: (ismeretek, érdeklődési kör)
   Érzelmi élet (vonzalmak, ellenszenvek, családon belül és kívül, feltünő hangulatbeli ingadozások). Elme-, idegbaj, öngyilkosság, lues, más nemi betegség, alkoholizmus, morfinizmus, bünözés, különczködés, zsenialitás; karakter.[38]
   Külső életkörülmények (lakás élelem), szocialis helyzet, sikertendenciák és ehhez viszonyított elért eredmények; nőknél eddigi terhességek száma, lefolyása, abortus.

II.

A büncselekmény körülményei[39]

Ha közelebbről megvizsgáljuk a kérdőívet, láthatjuk: noha a kommunisták újszerű megközelítést alkalmaztak a bűnözők megértéséhez és kezeléséhez, kitartottak a mellett az elképzelés mellett, hogy a bűnözésnek biológiai gyökerei vannak. Például a szülők fizikai és mentális egészségére vonatkozó kérdések azt sugallják, hogy a

kommunisták is kapcsolatot teleleztek fel a bűnözés és a biológiai abnormalitás között, és monarchia korabeli elődjeikhez hasonlóan úgy vélték, hogy ez „tudományos" vizsgálattal feltárható. A kor nemzetközileg elfogadott kriminológiai diskurzusainak és gyakorlatának megfelelően a kérdőív a család kórtörténetével kezdődött; rákérdezett olyan örökletesnek feltételezett problémákra, mint a neurózis, az öngyilkosság vagy az alkoholizmus, amelyek jelenléte arra utalt volna, hogy a gyanúsított biológiai értelemben bűnöző hajlamú.[40]

A kérdőívben máshol is találunk olyan kérdéseket, amelyek összekapcsolják a bűnözést veleszületett és biológiai jellemzőkkel. Például a testi rendellenességekre és az alkoholizmusra vonatkozó kérdések is azt támasztják alá, hogy az új kommunista rendszer is biológiailag meghatározottnak tekintette a bűnözést. Amit más kelet-közép-európai országokban feltártak a kommunisták és az eugenika kapcsolatáról, Magyarországra is érvényes: a kommunista nézetek jól megférteк az örökletes és biológiai vonásokra vonatkozó eugenisztikus gondolkodással.[41] A magyar Tanácsköztársaságban nemcsak a szocializmus osztály- és politikai ellenségeinek nem volt helye, hanem azoknak sem, akikről azt tartották, hogy biológiailag nem alkalmasak a proletariátus magyar és nemzetközi ügyének szolgálatára. Akikről úgy vélték, súlyosan „degenerált" mentális betegek, és képtelenek gondoskodni magukról, azokat intézetbe zárták.[42] A felső vezetéstől a Kísérleti Kriminológiai Osztályon dolgozó szakértőkig a magyar kommunisták magukévá tették a szociáldarwinizmus és az eugenika elveit arról, hogy meg kell védeni a magyar nemzet egészségét. A szocializmus létrehozásának része volt az is, hogy kiiktassák azokat, akik eugenikai szempontból nem felelnek meg ennek a tervnek.

A biológiailag „normálisnak" tekintett emberek túlnyomó többségénél azonban, ahogy Fekete Gyula és általában a „szexuálisan abnormálisak" esetében, a Kísérleti Kriminológiai Osztály szabadon felmérhette állapotukat, és kidolgozhatta a rehabilitációjukra legmegfelelőbb módszert.[43] Állításuk szerint a kriminálpszichológia a

szociológiával együtt már régen kimutatta, hogy a jogszegésnek többnyire „az egyénen kívül álló okai vannak".[44] Miután a szociológiát és a pszichológiát is bevonták az állapotfelmérésbe, az egyén értékelése során a pszichés és a szociológiai tényezők estek a legnagyobb súllyal latba. A Kísérleti Kriminológiai Osztály kérdőíve pszichológiai elméleteken alapult, és kérdéseinek többsége nem a biológiában kereste a bűnözés gyökereit. Ebben mutatkozik meg legjobban az osztály újszerű megközelítése. Az örökletes tényezők helyett orvoscsapatának célja az volt, hogy a vádlott érzelmi fejlődését feltárja, és megtalálja azokat a mentális és érzelmi traumákat és konfliktusokat, amelyek a bűnöző viselkedéshez vezettek.

A Kísérleti Kriminológiai Osztály szakértői az egyén pszichológiáját, érzelmi és szexuális múltját tartották lényegesnek. Komolyan vették Sigmund Freud elképzelését, miszerint a viselkedésnek jelentést kell tulajdonítani.[45] Freudnak és a Ferenczi Sándor nevével fémjelzett, budapesti iskolának nevezett pszichoanalitikai irányzatnak a nyomán a szakértők úgy vélték, a bűnöző (vagy abnormális) viselkedést csak a pszichológiai indítékok feltárásával lehet valóban megérteni. Nem tudjuk ugyan, pontosan milyen kapcsolatban állt Ferenczi a Kísérleti Kriminológiai Osztállyal, de eszméi tagadhatatlanul hatást gyakoroltak rá. A Tanácsköztársaság orvos szakértői szemében a bűnözés csupán tünete a mögötte meghúzódó pszichológiai rendellenesség(ek)nek. Konkrétan az „abnormális" vagy bűnöző viselkedést a személy életkorától függetlenül, gyerekkori fejlődési problémák, leggyakrabban a családban átélt traumák rovására írták.[46] Ezért szerepelnek a környezettanulmányban kérdések a gyerekkori érzelmi zavarokról, a személy kora gyerekkori környezetéről és általános iskolai tapasztalatairól (3–5. kérdés): meg akarták találni a gyanúsított életének korai szakaszában azokat a pillanatokat és töréseket, amelyek eltérítették őt a „helyes" és „normális" útról. Míg a háború előtt Európában a normától eltérő viselkedésű személyeket elszigetelték, „betegnek" tekintették és kezelni próbálták, a Kísérleti

Kriminológiai Osztály megpróbálta a normától eltérő viselkedés gyökereit feltárni. Nem az *egyén,* hanem a *gyakorlat* volt „abnormális" vagy okozott a normától eltérő viselkedést. És ezáltal megnyílt az a lehetőség, hogy ne csak „megbocsássanak" az elkövetőnek és segítsenek neki visszailleszkedni a társadalomba, hanem akár teljesen átalakítsák a személyiségét.

A gyanúsítottak gazdasági-társadalmi hátterének is jelentőséget tulajdonítottak. Ezt mutatja a kérdőívben az a jó néhány kérdés, amely a gyanúsított életszínvonalára, étkezésére, gazdasági-társadalmi státuszára és szakmájában elért sikereire vonatkozik. Míg a pszichológusok a vádlott tudatos és tudattalan érzelmi világát, a szociológusok fizikai és társadalmi környezetét tanulmányozták. Mint Fekete esete is mutatja, a szakértők számára a környezet kulcsszerepet játszott mind a személy szexualitásának alakulásában, mind (bűn)cselekményeinek értékelésében. A szociológus és a pszichológus közösen állapította meg, milyen mértékben felelős a személy gazdasági-társadalmi környezete érzelmi állapotáért, következtetésképpen az adott bűncselekményért. Szemben a forradalmi törvényszékekkel, amelyek többnyire a vádlott politikai és osztálybeli hovatartozása alapján döntöttek, a Kísérleti Kriminológiai Osztály dokumentumaiban nincs bizonyíték arra, hogy a gyanúsított politikai nézeteit vagy gazdasági-társadalmi helyzetét elégséges ellene szóló „bizonyítéknak" tekintették volna.[47] Épp ellenkezőleg: a dokumentumok alapján az osztály szakértői kifejezetten kerülték ezeknek a tényezőknek a tudományos bizonyítékként való felhasználását. Ugyanakkor bár a kommunistaellenes nézetekért, illetve kapitalista vagy burzsoá származásért nem járt büntetés, az „anyagilag kizsákmányolt alsóbb osztályokból" származó gyanúsítottaknál a társadalmi helyzet enyhítő körülménynek minősült, és ezek az elkövetők általában kevésbé szigorú büntetést kaptak.[48]

A Kísérleti Kriminológiai Osztály pszichoszociális megközelítésének szerves része volt, hogy a vádlott szexualitását korábbi életére

visszamenőleg is szisztematikusan megvizsgálták. Különösen a pszichoanalízis propagálta azt a nézetet, hogy az egyén szexuális története nagymértékben tükrözi személyiségfejlődését. Nyilvánvaló, hogy a Kísérleti Kriminológiai Osztály szakértői fontos szerepet tulajdonítottak a szexuális tapasztalatoknak: ezt mutatják azok a kérdések, amelyek az első szexuális érzésekre (6. kérdés) vagy az egyén szexualitásának részletes történetére (7. kérdés) vonatkoznak, beleértve a testi és az érzelmi kapcsolatokat egyaránt. A szakemberek azt vizsgálták, mutatott-e, és ha igen, mikor és pontosan hogyan, a gyanúsított „abnormális" szexuális és érzelmi viselkedést, az emberi viselkedést irányító tudattalan megnyilvánulásait.[49] A pszichoanalízis elméleteivel összhangban a normától eltérő szexuális viselkedést nem a degeneráltság tünetének gondolták, hanem a természetes szexuális ösztön hiányos vagy abnormális fejlődésének tudták be. Céljuk annak megállapítása volt, hol tért le a vádlott a „normális" fejlődés útjáról.

Mint mindenki mást, Fekete Gyulát is e szerint a kérdőív szerint vizsgálták meg. Az alábbiakat tudjuk meg szűkebb családjáról:

> Terhelt édes atyja jelenleg körülbelől 75 éves, iszákos ember, durva, türelmetlen természetű, korlátolt ismeretekkel. Iszákossága miatt terhelt édes anyja nem akart hozzá feleségül menni, de szülei követelték... Soha nem éltek boldog családi életet, a férj durván bánt az asszonnyal, meg is rugdalta... Terhelt édes anyja 9 gyermeket szült, a kik közül 3 kis korában meghalt, 3 fiu és 3 leány életben van.[50]

Ezt követően testvérei és néhány további családtag személyiségét elemzik. Továbblépve Fekete korai gyermekkorára, megismerjük fizikai és érzelmi küzdelmeit és azt, hogy Fekete apjának köszönhetően bántalmazó légkör uralkodott a családban:

> Tulságosan félénk természetü volt, gyermekkorában félt is egyedül maradni, ugy hogy édes anyjával aludt, majd mikor nagyobb lett,

akkor az ágy mellett levő diványon. Édes apjától nagyon félt, mert az goromba ember volt, gyakran ok nélkül is verte, kergette. Testvérei se szerették, állandóan kergették, gunyolták.[51]

Ezt Fekete első szexuális élménye és szexuális öntudatra ébredése követi:

13 éves volt, mikor az istálló melletti szénatárolóban látta, hogy a cselédjükkel egy legény közösül. Csinos lány volt. Fekete is szeretett körülötte legyeskedni, s felhívta őt, hogy vele is közösüljön, különben elmondja mindenkinek, hogy a legénnyel rajtacsípte. A leány engedett a felhívásnak, s néhány nap múlva Fekete is közösült a leánnyal. Amelyet egy párszor azután is megismételt. A leány azután megbetegedett, elment egy más vidékre haza. Akkortájt látta egy másik gyerektől, hogy onanizál, ő is megpróbálta, mert élvezetet okozott s nem volt leányismeretsége, tehát ezt űzte.[52]

Fekete első homoszexuális élményét is megismerjük:

Ebben az időben egy náluk külön szobában albérletben lakó községi hivatalnok behívta őt a szobába, és Fekete nemzőrészét szopta. Ez után felhívta Feketét, hogy most ő szopja a péniszét. Fekete kezdetben hüledezett, de mert a szobaur pénzt adott neki, megtette, az ondócseppeket kiszopta, száját kiöblítette. Ez eset után néhány nap mulva megint behivta a szobaur Feketét. Ő maga lefeküdt, magára fektette Feketét, és egymás péniszét kölcsönösen szopták, mindaddig míg az eiaculatio be nem következett... Kb egy évig lakott ott a szobaur, s addig lett közte és a 13 éves Fekete között ez a „viszony".[53]

Az esettanulmány folytatásából részletesen megismerjük Fekete szexuális hátterét, amelyben női és férfi kapcsolatok egyaránt szerepeltek. Még tizenévesen költözött Budapestre, és hamarosan bekerült

a homoszexuális férfiak köreibe, akik közül sokan magas társadalmi státuszúak, illetve a hadsereg tagjai vagy katonatisztek voltak.[54] A rendőrség többször letartóztatta, és visszaküldte vidéki szülővárosába, ott azonban sosem volt maradása hat hónapnál tovább, és mindig visszatért Budapestre. A tanulmány beszámolója szerint a legutóbbi alkalommal, 1916. május 26-án ajánlatot tett egy idegennek, aki titkosrendőrnek bizonyult, és bevitte Feketét a Vörös Őrség kerületi központjába. Fekete nem tudta megmondani, mi volt tettének indítéka, saját magyarázata szerint beteg hajlama vezette.

Ezek a fennmaradt dokumentumok Budapest meleg történelmének egy elfeledett időszakába engednek bepillantást. Budapest a meleg szexualitás középpontja volt, ahol a férfiakhoz vonzódó férfiak partnert találhattak az ismert melegbarát találkozóhelyeken: a fürdőkben, egyes tereken, a Városligetben, illetve néhány olyan étteremben, mint a Hungária, ahol Fekete Gyula magas társadalmi státuszú férfiakkal ismerkedett. Ha hihetünk a Feketéről készített esettanulmánynak, a homoszexualitás nem korlátozódott bizonyos társadalmi osztályú vagy foglalkozású egyénekre. Fekete beismerte, hogy magas rangú katonatisztekkel is voltak kapcsolatai, és félig nyilvános helyeken is érintkezett velük, vagyis a homoszexuális szubkultúrák a hadsereget sem hagyták érintetlenül. Mivel azonban nem állnak rendelkezésre a Feketéhez hasonló férfiak saját beszámolói, nehéz megállapítani, ők hogyan gondoltak magukra. A dokumentum szerint Fekete azt vallotta, „beteges hajlama" vezette; eszerint az 1910-es évek végén a homoszexualitást medikalizáló diskurzusokat és a homoszexualitás betegségként való értelmezését egyes homoszexuális férfiak is magukévá tették, még az alsóbb társadalmi osztályokban is. Ezzel szemben vagy ezzel együtt az is lehetséges persze, hogy a férfiakkal szexelő férfiak úgy vélték: enyhébb büntetést fognak kapni, ha elítélő orvosi nyelvezetet használnak saját szexualitásuk leírására.

Fekete ügyében az utolsó fennmaradt dokumentum az orvosi szakvélemény, amely bepillantást nyújt a magyar kommunisták

elképzeléseibe a szexszel és a szexuális abnormalitással kapcsolatban. A szakvélemény szerint Fekete „abnormális" homoszexuális viselkedése „szerzett és szituációfüggő", és általánosságban véve egyéni pszichológiai fejlődésének eredménye.

> Apja iszákos, 7 éves korában koponyasérülést szenvedett. Iskolából elmaradt. Írni olvasni nem tud. Ismeretei igen szűk körben mozognak... Elmegyengeségének tudatában van, és ezt célzatosan tulozza is.
>
> A vizsgálat folyamata alatt „fajtalanságának" indító okát illetőleg ellentmondó válaszokat ad, egyrészt izgatott félelmében, másrészt célzatosan nem tudva megítélni, mi hasznosabb rá nézve, a kibocsájtása szempontjából.
>
> A nemi szervek jól ki vannak fejlődve a sekundér nemi jelekkel együtt. Valószínűnek látszik, hogy tényleg fiatalkorában rábírta egy idősebb férfi, a „fajtalanság örömére", helyesebben már fiatal korában pénzt kapott ezért, mikor is természetesen minden tekintetben még beszámíthatatlan volt. Később aztán elmegyengesége következtében a pénzszerzés e módja annál inkább állandósulhatott, mert pénz hiányában és elmegyengesége következtében nőkhöz aligha mehetett.
>
> Noha a „fajtalanság űzésének" büntethetőségével tisztában van, e bűncselekmény szempontjából is beszámíthatatlannak kell nyilvánítani. Minden felügyelet nélkül javulás nem várható.[55]

Az orvosi szakvélemény Fekete személyes történetét vizsgálja szülei részletes leírásától neveltetéséig és a férfiakkal folytatott kapcsolatokig. Nem próbálja meg orvosi kategóriába vagy patológiás típusba sorolni, hanem azokra a konkrét és egyéni (pszichés) okokra koncentrál, amelyek homoszexuálissá tették őt. A szakértők nem címkézik Feketét se bűnözőnek, se homoszexuálisnak. Ezzel szemben (abnormális) szexualitását problémás pszichés hátterére és hátrányos gazdasági-társadalmi körülményeire vezetik vissza. Amikor

hangsúlyozzák a kora gyerekkori hatásokat és ezek szerepét a homoszexualitás kialakulásában, nemcsak a társadalmi-gazdasági és pszichológiai tényezőket integrálják szakvéleményükbe, hanem a pszichoanalitikus magyarázatokat is. A pszichoanalízis hatása érzékelhető azon, ahogyan a szakértők Fekete érzelmi indítékait elemzik, és igyekeznek tudattalanját feltárni.[56] A pszichológus szakértő hangsúlyozza, hogy Fekete kora gyermekkori fejlődése eltért a „normális" gyerekkortól, és ez részben magyarázza felnőttkori „abnormális" szexuális viselkedését. Ugyanilyen jelentőséget tulajdonítottak a szakértők a gazdasági-társadalmi és osztályháttérnek. Mint kifejtik, Fekete homoszexualitásának legfontosabb „oka" az volt, hogy egész élete során anyagi nehézségekkel küzdött. Az, hogy a normától eltérő szexualitást és különösen a homoszexualitást az egyén gazdasági-társadalmi helyzetének számlájára írták, megkülönböztette a Kísérleti Kriminológiai Osztály álláspontját mind az első világháború előtti, mind a két háború közötti időszaktól.

Bár Fekete esetében az orvosi szakvélemény szituációs homoszexualitást feltételezett, a korábbi liberális rendszerhez hasonlóan a kommunisták is úgy vélték, hogy vannak „autentikus" és „nem-autentikus" homoszexuálisok.[57] A legtöbb esetben, amikor „bizonyítékokat" találtak a homoszexualitás szerzett voltára, a Kriminológiai Osztály terápiát írt elő annak érdekében, hogy a személyt „meggyógyítsák", és heteroszexuálisként újra integrálják a társadalomba. Így történt ez Fekete esetében is, akinek orvosi zárójelentésében az áll: „...vagyis heteroszexuálissá válhat".[58] Freud és Ferenczi tanításait követve a Kriminológiai Osztály jelentős befolyásoló erőt tulajdonított a terápiás beszélgetésnek és az emberi psziché gondozásának.[59]

A szakértők meggyőződése, hogy megfelelő pszichológusi segítséggel a gyanúsított „normális" (heteroszexuális) emberré válhat, nem medikalizálta, inkább pszichoszociologizálta a szexualitást. Vagyis számukra a szexualitás nem feltétlenül veleszületett patológia volt, mint azt a kor (és a két háború közötti időszak) uralkodó

orvosi elméletei állították, hanem egyszerre társadalmi (amelyet az egyén fizikai, társadalmi és kulturális környezete befolyásol) és egyéni jelenség (ami egyedi módon jellemzi a személyt korábbi megélései alapján). Ennek következtében úgy vélték, hogy a homoszexualitás a legtöbb esetben gyógyítható pszichoterápia és társadalmi beavatkozások segítségével. Ez a változás a szexualitás megközelítésében egyrészről megmagyarázza, hogy a kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexualitást és más, a normától eltérő szexuális gyakorlatokat miért nem büntették, másrészről a Kísérleti Kriminológiai Osztály új megközelítésével megnyílt a lehetőség arra, hogy a homoszexuálisok visszailleszkedjenek a társadalomba. A kommunista vezetés pontosan ezt akarta, és ezért hozta létre a Kriminológiai Osztályt. Ahelyett, hogy elzárta volna az abnormális szexuális gyakorlatot folytató embereket, a Tanácsköztársaság igazságszolgáltatási rendszere alternatívát kínált a számukra: érzelmi és pszichológiai támogatást, valamint munkalehetőséget biztosított a szexuális bűncselekmények elkövetőinek, hogy „meggyógyuljanak", és integrálódjanak a társadalomba.[60] A kommunisták hivatalos jogi folyóirata szerint az osztály célja nem a barbár megtorlás, hanem a megelőzés volt.[61] Azokban az esetekben, ha a pszichoterápia nem volt elegendő, a vádlottat egy kifejezetten bűnözők számára létesített gyógyintézetben helyezték el (ami nem egészségügyi intézmény volt).

A szex és a Tanácsköztársaság

Hogyan illeszkedtek a Kísérleti Kriminológiai Osztály gyakorlatai a magyar kommunisták homoszexualitással kapcsolatos elképzeléseihez és általában ahhoz, ahogyan a Tanácsköztársaság a szexualitásról gondolkodott? Csak korlátozott számú bizonyíték áll rendelkezésünkre; de ezek alapján a kommunisták egy olyan társadalmat képzeltek el, ahol a szexualitás többé nem tabu, az emberek szerelmi alapon

választják meg élettársukat, a férfiak és a nők egyenlők, és megszűnt mind a férfi, mind a női prostitúció. Ezt a gondolkodást bizonyára befolyásolta az első világháború, a férfiak tömeges besorozása, a háborús szexuális gyakorlatok, az, hogy az emberek hosszú időt töltöttek el homoszociális közegekben. Az egyik első törvény, amit a kommunisták meg akartak hozni, a házasság szekularizációja és a válás megkönnyítése lett volna. A házassághoz a beleegyezési korhatárt levitték a férfiak esetében 18-ról 16, a nők esetében 16-ról 14 évre.[62]

Azonban a bolsevik ideológia szerint ez az új házassági törvény csak átmeneti lépés lett volna, mivel az épülő szocializmusban a házasság intézménye elavulttá válik, és a párkapcsolatok egyenlő felek közös döntésén alapulnak majd.[63] Mint Rónai Zoltán igazságügyi népbiztos írta a kommunisták napilapjában: „ez a jog természetesen csak átmeneti jog, átmenet a mindjobban kialakuló szocialista társadalom joga felé. Minél jobban haladunk a nő gazdasági és szellemi felszabadítása felé, annál inkább veszít a házasság jogi intézménye a maga jelentőségéből."[64] A szocializmus megvalósulásáig a magyar kommunisták az 1918-as bolsevik családjogi törvényre alapoztak, és radikális döntéssel a házasságot polgári intézménnyé tették, amelynek alapja az egyén joga, illetve a férfiak és a nők egyenlősége.[65] A házasságot bármelyik fél kérésére fel lehetett bontani. Ezek az intézkedések egy tollvonással elsöpörték az egyházak hatalmát és a házasság patriarchális alapjait. Mivel már nem volt szükség az egyház áldására, az emberek minden korábbinál nagyobb szabadságot kaptak a házassággal, válással és újraházasodással kapcsolatos döntésekben. Ezek igen radikális elképzelések voltak a magyar lakosság többsége számára, különösen vidéken, ahol továbbra is vallásos normák uralkodtak. Ezeknek a kommunista döntéseknek köszönhetően az ország paraszti közösségeiben az a nézet terjedt el, hogy a budapesti kommunisták nemcsak prédikálják, hanem gyakorolják is a szabad szerelmet.[66]

Ezekhez az elsöprő változásokhoz az is kellett, hogy nyilvános párbeszéd induljon nemcsak a házasságról, hanem a szexről és a sze-

xualitásról is. Pontosabban a szexről másképpen kellett beszélni, mint addig. Magyarországra is érvényes az, amit Michel Foucault a nyugat-európai társadalmakkal kapcsolatban megállapított: a 19. század végétől kezdve a szex és szexualitás a közbeszéd része lett.[67] Ám ezek a közbeszédek orvosi és erkölcsi szempontból közelítették meg a szexualitást, és egyértelmű céljuk volt, hogy felhívják a figyelmet annak veszélyeire, ha valaki a házastársi hálószobán kívül él szexuális életet. Eltekintve tehát a hivatalosan tiltott pornográf kiadványoktól, a szexről elsősorban a bűn és a deviancia kontextusában, vagyis a prostitúcióval és a nemi betegségekkel kapcsolatban esett szó.[68]

Sok kommunista azonban úgy vélte, ideje ezen változtatni.[69] Szerintük a prűd „burzsoá" normákkal és az egyház „elavult" tanításaival szemben úgy kellene a szexualitásról beszélni, hogy egyrészt az emberek informálódjanak a szexuális úton terjedő betegségekről, másrészt viszont lehetőség nyíljon egy olyan párbeszédre, amely mentes a szégyentől, és elismeri az emberi szexualitás pozitív oldalait is. A korábbi szexellenes neveléssel szemben, amely elsősorban a zabolázatlan szexuális vágy veszélyeivel riogatta az embereket, a szexuális felvilágosítás (amelyet a német *Sexual Aufklärung* kifejezésből tükörfordítottak) a szexualitás normalizálására törekedett.[70] Valószínűleg ez motiválta Lukács Györgyöt is, aki a Tanácsköztársaság idején közoktatásügyi népbiztoshelyettes volt, hogy az iskolákban forradalmian új szexuális felvilágosító programot indítson.[71] Minden 14 éven felüli diáknak hetente szexuális felvilágosító órán kellett részt vennie, ahol információt szereztek a testükről és a szexualitásról, és megtanulták elfogadni azokat.[72] A kísérlet rövid életű volt ugyan, de jól mutatja, hogy sok magyar kommunista fontos szerepet tulajdonított a szexualitás újszerű megközelítésének a társadalom átalakításában, amely a kommunisták távlati célja volt.

A szexualitásról szóló közbeszéd ösztönzése azért is fontos volt, hogy javítsanak a szexuális egészség állapotán és visszafogják a nemi úton terjedő betegségeket, amelyek a háború alatt soha nem látott

mértékben elterjedtek.[73] Ilyen szempontból a kommunisták csak a korábbi kormányoknál hatásosabban próbálták befolyásolni a lakosság viselkedését. Az igazán újszerű az volt, hogy felismerték a szexualitásra vonatkozó diskurzusokban rejlő felszabadító potenciált. Hasonlóan a Szovjetunió első éveihez, amikor a szexre vonatkozó közbeszédekkel próbálták a lakosságot mobilizálni a szocializmus megvalósítására, a magyar kommunisták is fontos eszköznek tartották ezeket ügyük népszerűsítéséhez.[74] A kommunista pártban sokan gondolták azt, hogy ha szabadabban beszélhetnek a szexről, az emberek könnyebben elfordulnak a vallástól, és így csökken a szülők hatalma a gyerekeik fölött. Egy olyan korban, amikor a szexuális témákat csak korlátozott mértékben, egyéni szinten és a magánszférában tárgyalták, a népszerűbb, nyilvános szexuális felvilágosítás ötlete valóban radikális gondolat volt.[75] A gyakorlatban azonban a kötelező szexuális felvilágosítás, illetve az új házassági és válási törvény komoly helyi ellenállásba ütközött, különösen vidéken, és még a kormányban is vitát gerjesztett. Az orosz bolsevikokhoz hasonlóan a magyar kommunisták sem értettek egyet abban, mi lenne a szexualitás pontos funkciója és szerepe a kommunizmusban.[76] És akárcsak a Szovjetunióban az 1920-as években, a parasztság ellenségesen fogadta az „istentelen" kommunisták kísérleteit, hogy a szexualitást szekularizálják és kollektivizálják.

A szexualitás szabályozását illetően azonban a magyar kommunisták messze nem a szabad szerelmet hirdették. Épp ellenkezőleg. Friss kutatások szerint Szovjet-Oroszországban és a Szovjetunióban a szexuális felvilágosítás végső soron nem az élvezetet és a szexuális kielégülést szolgálta, hanem a tudományosan irányított heteroszexuális reproduktív monogámiát a kollektíva érdekében.[77] Az 1919-es magyar kommunista vezetés céljai is hasonlók lehettek. Amellett hogy fontosnak tartották a szexuális felvilágosítást és a testhez való egészséges hozzáállást, a két egészséges felnőtt közötti monogám kapcsolatot hirdették a szocializmus építése érdekében. Ugyanaz

a házassági törvény, amely egyenlő jogokat adott a férfiaknak és a nőknek, azt is megszabta volna, hogy csak fizikailag és szellemileg ép emberek köthessenek házasságot.[78]

Mint a Kísérleti Kriminológiai Osztály esetében is láttuk, a magyar kommunisták magukévá tették a (pozitív és negatív) eugenika elképzeléseit arról, hogy meg kell védeni a magyar faj jövőjét (ez a kommunisták elképzelései szerint magában foglalta mindazokat, akik kulturális értelemben magyarok voltak, feltételezett biológiai vagy faji hátterüktől függetlenül).[79] Víziójuk szerint a szocialista társadalom alapja az egészséges proletariátus. Ezért aztán a Tanácsköztársaság vezérelve a magyar faj egészségének védelme és fejlesztése volt. Azzal, hogy könnyebbé tették a házasodást és az újraházasodást, és egyenlő jogokat biztosítottak a házasságon kívül született gyerekeknek, az egészséges magyarok szaporodását kívánták elősegíteni. Azonban azzal, hogy az egészséget a házasság feltételének tették meg, igyekeztek megakadályozni, hogy a nem megfelelő egészségi állapotú emberek szaporodjanak. A szexuális egészség alapvető volt, ha valaki házasodni akart. Azt a nőt vagy férfit, akinél szexuális úton terjedő betegséget állapítottak meg, nemcsak nem engedték házasodni, de ha valaki mást is megfertőzött, büntetőeljárást indíthattak ellene.[80] A megfelelő egészségi állapot megállapítására általános egészségügyi szűrővizsgálatot akartak előírni a házasság előtt. Ha hatalmon maradtak volna, és ezt ténylegesen kötelezővé teszik, 15 évvel megelőzik a náci Németország nürnbergi törvényeit (1935) és több mint két évtizeddel az 1941-es magyar házassági törvényt, amely előírta az ilyen vizsgálatokat Magyarországon.

Ugyanakkor a kommunisták hitték, hogy a legtöbb szexuális deviáns visszailleszkedhet a jövőbeni magyar társadalomba. A Tanácsköztársaság jogászai és jogalkotói nem a prostituáltakat és a melegeket hibáztatták szexuális gyakorlatukért, hanem a kapitalizmust, és úgy vélték, csak az egész társadalom átalakításával szüntethetők meg a férfi és a női szexuális devianciák. Ez nem azt jelentette azonban,

hogy a szocializmus előtti átmeneti időszakban nem kell foglalkozni velük. Bár a Tanácsköztársaság első időszakában a női szexmunkások megpróbáltak saját szakszervezetet létrehozni, egyértelmű volt, hogy a „legősibb mesterség" művelőinek nincs helye az új kommunista társadalomban. A kommunisták a prostitúciót a kapitalizmus káros melléktermékének tekintették, amely a házassághoz hasonlóan megszűnik majd, ha a társadalom eléri a szocializmus érettségi fokát.[81] Az átmeneti időszakban – vagyis tulajdonképpen a Tanácsköztársaság idején – a szexuális szolgáltatásokat pénzért áruló nőket a régi rend maradványainak tekintették, akik elhanyagoló szüleik áldozatai. Mint az egyik beszámoló írja: „Ezek a szerencsétlen teremtések még mind a régi ideológiában élnek és azt hiszik, hogy – mint az elmúlt rendszer alatt – jólétet, kenyeret, szép ruhát csak ugy szerezhetnek, ha eladják magukat."[82] A prostitúció azonban a kommunisták szemében nemcsak burzsoá csökevény volt, hanem közegészségügyi kockázat is. Ezt tekintették a szexuálisan úton terjedő betegségek kiváltó okának, ezért megerősítették a női prostituáltak ellenőrzését és üldözését. Szemben azonban a női prostitúciót szintén üldöző korábbi rendszerekkel, a Tanácsköztársaság vezetői hittek abban, hogy ezek a nők átnevelhetők, és rehabilitálhatók a társadalom hasznos tagjaiként. „Holott az uj társadalmi rend éppen azt célozza, hogy még azok is, akik már régen ebben a tudatban és erkölcsben élnek, szokják és tanulják meg, hogy a kommunista társadalom a dolgozó kezet mindennél többre becsüli és jólétet csakis a munkával lehet szerezni."[83] Akármennyire is aggódtak a kommunisták a női prostituáltak okozta egészségügyi kockázatok miatt, őszintén hitték, hogy maguk a prostituáltak reintegrálhatók a jövő kommunista társadalmába. A korábbi és későbbi politikai rendszerek a prostituáltakat veszett fejsze nyelének tekintették, a kommunisták azonban hajlandók voltak energiát fektetni az átnevelésükbe.

A férfiak normától eltérő szexuális gyakorlatai miatt jóval kevésbé aggódtak. Amíg nem terjesztettek nemi betegségeket és a szexuális

aktus kölcsönös beleegyezésen alapult, a kommunisták azon sem problémáztak, ha a szex fejében pénz is gazdát cserélt. Egyszerűen fogalmazva: a férfiprostitúció és férfihomoszexualitás lehetséges rövid távú hatásai sokkal kevésbé foglalkoztatták őket. Nézetük szerint a férfiak közötti szexuális tevékenység nem jelent különösebb veszélyt az új társadalmi rendre nézve. Mint a *Proletárjog*, a Tanácsköztársaság hivatalos jogi folyóirata kijelentette:

> Nem kell ellenben büntetni az egyén védelmének szempontjától eltekintve – a férfiak közötti fajtalanságot, mert ez a cselekmény a fajegészség szempontjából nem közveszélyes. Itt a természet aberrációjával állunk szemben, amelyet a fajegészség szempontjából büntetni céltalan.[84]

Más országok szocialistáihoz és kommunistáihoz hasonlóan a kommunista párt úgy vélte, a valódi homoszexualitás veleszületett állapot, amelyet nem büntetni, hanem tolerálni kell. A Tanácsköztársaság túl rövid ideig állt fenn ahhoz, hogy új büntető törvénykönyvet vezessenek be, de a fennmaradt dokumentumok alapján egyértelmű, hogy meg akarták szüntetni a kölcsönös beleegyezésen alapuló férfi homoszexualitás büntethetőségét, két évvel korábban, mint hogy azt a szovjet büntető törvénykönyvből törölték volna.[85] Vagyis jogi értelemben a kommunisták messzebb mentek a férfi homoszexuálisok védelmében, mint bármely politikai rendszer 1919 előtt vagy után, egészen a homoszexualitás 1961-es dekriminalizálásáig.

Szemben a férfi homoszexualitással, amellyel mind jogi, mind szociálegészségügyi szempontból foglalkoztak, nincs fennmaradt bizonyíték arra, hogy bármilyen – jogalkotási, közegészségügyi vagy szociálegészségügyi – vita folyt volna a női homoszexualitással kapcsolatban. Az, hogy a kommunisták kiadványai mélyen hallgattak a nők közötti szexről, részben annak köszönhető, hogy a korábbi magyar büntető törvénykönyv sem kriminalizálta a női

homoszexualitást. Mivel ezt a kommunista törvényben is meg akarták tartani, nem volt szükség vitára. Az, hogy leszbikusok ellen nem folyt nyomozás szexuális viselkedésük miatt, azt is megmagyarázza, miért nem esik szó a női homoszexualitásról a Kísérleti Kriminológiai Osztály dokumentumaiban. De a női homoszexualitást körülvevő csend abból is fakadt, hogy a kommunisták jelentéktelennek tekintették közegészségügyi kockázat szempontjából, és – a leszbikusok alacsony száma miatt – a Tanácsköztársaság reproduktív képessége szempontjából is. Ha belegondolunk, hogyan kezelték a női prostituáltakat, egyértelmű, hogy a homoszexuális nőket inkább azért tolerálták, mert nem tekintették őket veszélyesnek a társadalomra, nem pedig azért, mert veleszületett biológiai (homo)szexuális ösztönt feltételeztek róluk. Mindez azt is mutatja, hogy noha a kommunisták formálisan a nemek egyenlőségét hirdették, a szexualitás szabályozása terén elődeikhez hasonlóan kettős mércét alkalmaztak.

Az, hogy a nők szexualitását jobban korlátozták, mint a férfiakét, beleértve a homoszexualitást is, nem jelentett újdonságot, ahogy a kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexualitás dekriminalizálása melletti érveik sem. Az újdonság az volt, milyen mértékben keltek a kölcsönös beleegyezésen alapuló férfi homoszexualitás védelmére, illetve mennyire nem aggódtak a férfiprostitúció következményei miatt. „Egyébként is, ha a férfi prostituálja magát, ennek távolról sincsenek olyan veszedelmes következményei a társadalom szempontjából, mintha ugyanezt a nő teszi."[86] A fennmaradt dokumentumok egyike sem ad átfogó magyarázatot arra, miért tekintették a kommunisták sokkal veszélytelenebbnek a férfiprostitúciót. Több magyarázat is valószínű. Attól, mert egy férfi férfiakkal szexel, még nemzhet egészséges utódokat egy nővel. A háború idején a férfiak a fronton és a hadifogolytáborokban voltak, a nők pedig otthon; ezekben a nemileg szegregált közegekben sokkal kevésbé látták problémásnak a férfiak közötti szexet, mint a férfiak és a női prostituáltak közöttit. Közegészségügyi szempontból közrejátszhatott az a (téves)

feltételezés, hogy a nemi betegségeket jobban terjeszti a női, mint a férfiprostitúció.

Tehát a női prostituáltak azáltal, hogy a férfiakat – jelenlegi, lehetséges és jövőbeni apákat – kiteszik a szexuális úton terjedő betegségek kockázatának, nemcsak magukat a férfiakat veszélyeztetik, hanem a családot és végső soron az egész magyar társadalom jövőjét is. A férfiak közötti szexet azonban a kommunisták nem tekintették büntetendőnek, mivel nem sodorta veszélybe a társadalom biológiai egészségét. Ideológiai szempontból a női prostituáltakra úgy tekintettek, mint akiket ugyan kizsákmányolnak a férfiak, azonban nem végeznek termelőmunkát, sőt kifejezetten improduktívak. A férfi szexmunkát ugyanakkor nem gondolták főfoglalkozásnak. Nem a „prostituált", hanem a „prostituálja magát" kifejezést alkalmazták rájuk annak jelzésére, hogy testük áruba bocsátása mellett további „termelőmunkát" is képesek végezni. Függetlenül attól azonban, hogy a férfiak normától eltérő szexualitását tolerálták, a homoszexualitáshoz és a normától eltérő szexualitás egyéb formáihoz való hivatalos hozzáállás nagyon is összhangban volt a Kísérleti Kriminológiai Osztály álláspontjával, mint az összefoglalásból is látni fogjuk. Hosszú távon ráadásul ezek nem voltak feltétlenül ígéretesek a meleg férfiak és nők számára.

Összefoglalás

Ebben a fejezetben azt mutattam meg, hogy a Tanácsköztársaság Kísérleti Kriminológiai Osztálya radikálisan újszerű módon közelített a szexualitáshoz: fókuszában a pszichoszociális elemzés és a gyanúsított személyes és szexuális háttere állt. Vagyis ahelyett, hogy a bűncselekményt, annak körülményeit és indítékait vizsgálták volna, az osztály szakemberei „háttértanulmányt" készítettek és az egyén személyes történetét nézték. Ezt a módszert és megközelítést nem

alkalmazták sem korábban, sem a rövid életű szocialista rendszer bukása után. A vizsgálathoz használt kérdőív a gyanúsított családi hátterével, érzelmeivel és szexuális érzéseivel foglalkozik, ami mutatja, hogy a bűncselekmény megítélésében és a gyanúsítottal való bánásmódban fontos szerepet játszott az illető szexualitása, pszichés állapota és gazdasági-társadalmi körülményei. A szakemberek az azonos neműek közötti, illetve a normától más módon eltérő szexualitást elsősorban szituációfüggőnek tekintették. Ugyanakkor a legtöbb pszichoanalitikushoz hasonlóan a kommunisták is hittek a „valódi", veleszületett homoszexualitás létezésében. Úgy vélték, ha az általuk vizsgált személy „született" homoszexuális, védelmet élvez, amennyiben a társadalom hasznos tagjaként dolgozik, kizárólag kölcsönös beleegyezés alapján létesít szexuális kapcsolatot és nem terjeszt nemi betegségeket. Az ilyen „természeti aberrációktól" eltekintve azonban a szexualitást fluidnak, és nem veleszületettnek gondolták.

A Kísérleti Kriminológiai Osztály szakvéleményei azt mutatják, hogy az orvos szakértők szerint a szexuális bűncselekmény és a normától eltérő szexualitás a múltbeli feloldatlan traumák tünete volt. Vagyis a nem heteroszexuális irányultságot vagy a normától eltérő szexualitást általában se veleszületett állapotnak, se erkölcstelen vagy bűnöző viselkedésnek nem tekintették. Ez implicit módon azt jelentette, hogy ha a szexualitás „szituációfüggő", akkor meg is lehet változtatni, az „abnormális" szexualitású emberek „meggyógyíthatók". Ennek a konklúziónak három alapvető oka volt.

Először is az, ahogyan a Kísérleti Kriminológiai Osztály a normától eltérő szexualitást értelmezte és kezelte, szorosan összefüggött a magyar kommunista vezetés azon céljával, hogy radikálisan átalakítsa a társadalmat, illetve azzal az elképzeléssel, hogy az emberek formálhatók. (A Kísérleti Kriminológiai Osztály sorsa ugyanilyen szorosan összefüggött a kommunistákéval: amint a Tanácsköztársaságot megdöntötték, az osztályt is feloszlatták.) Hogy elérhessék

a végcélt, vagyis a szocialista társadalmat, a kommunistáknak hinniük kellett az emberek átalakíthatóságában. A magyar kommunisták célja az volt, hogy minden magyarból, még a deviáns elemekből is, kommunista állampolgárt faragjanak. Ezek az elképzelések és megközelítések az elkövetkező évtizedekben lecsapódtak a kommunista pártok működésében Európa-szerte. A Szovjetunióra, majd az 1950-es évektől Kínára és a keleti blokk országaira jellemző szándék, hogy felépítsék a szocializmust és kommunista állampolgárokat neveljenek, már 1919-ben megjelent a magyar Tanácsköztársaságban.[87] Mint ebből a fejezetből láthattuk, a kommunisták szexualitásra vonatkozó nézetei is ezt a víziót tükrözték. Ahogyan az ország vezetése úgy vélte, hogy az emberek átformálhatók szocialistákká, úgy a Kísérleti Kriminológiai Osztály szakértői hittek abban, hogy a „szexuális deviánsok" átnevelhetők a heteronormatív modellre.

Másodszor, a kommunista elvek bevezetése az igazságszolgáltatás rendszerébe ahhoz vezetett, hogy a szexualitást kizárólag környezeti tényezőknek tudták be, ezért a homoszexualitást nem büntették. Ha a normától eltérő szexualitás eseteit a Tanácsköztársaság (nem politikai) büntetőpereinek kontextusába helyezzük, fontos összefüggéseket fedezhetünk fel. A Kísérleti Kriminológiai Osztály dokumentumaiból és különösen a fejezetünkben elemzett Fekete Gyula-ügyből a kommunista igazságszolgáltatás egy olyan elvére derül fény, amely éles ellentétben áll mind az Osztrák–Magyar Monarchia liberális igazságügyi rendszerével, mind a konzervatív Horthy-rendszer bírósági gyakorlatával. Az 1919-es rövid életű kommunista uralom alatt a normától eltérő szexualitást, sőt még az erőszakos szexuális bűncselekményeket sem büntették, amennyiben azok nem fenyegették a proletárdiktatúrát. A kommunista jogfilozófia szerint „ha valamely cselekmény vagy mulasztás formálisan ki is tölti valamely büntetőjogszabály tényállását, de a Tanácsköztársaságra nézve konkrét veszélyt nem jelent, bűnösséget megállapítani nem lehet", ezért a Kísérleti Kriminológiai Osztálynak nem kellett azt mérlegelnie, milyen

büntetést érdemelnek a meleg emberek.[88] Ugyanazon logika alapján, ami a „proletárdiktatúra ellenségeinek" üldözéséhez vezetett, korábban büntetendő cselekmények elkövetőit felmentették.

Harmadszor, a korábban periferikus tudományágak intézményesítése volt az, ami szorosan kapcsolódott mind a kommunisták igazságszolgáltatásról vallott elképzeléseihez, mind a társadalom megreformálására irányuló szándékukhoz. Részben mert a kommunisták őszintén törekedtek a haladó tudományos munka támogatására, részben pedig mert erősen kapcsolódtak az új tudományokhoz, a frissen létrejött szociológia, pszichológia és pszichoanalízis a kommunista vízió hasznára válhattak. A Tanácsköztársaság vezetése támogatta ezt a három tudományterületet, és központi szerepet biztosított nekik az igazságszolgáltatásban. Az új szakterületek segítették a tudományos ítélethozatalt és az olyan elkövetők visszaintegrálását a társadalomba, akiket gyógyíthatónak tekintettek. A magyar Tanácsköztársaság ezen három vonása tette lehetővé azt, ahogyan a Kísérleti Kriminológiai Osztály a normától eltérő szexualitást kezelte, és ami újszerű volt nemcsak Magyarországon, hanem nemzetközi tekintetben is.

Fontos, hogy figyelembe vegyük azt is, milyen következményekkel járt (volna) ez a megközelítés magukra a homoszexuálisokra, illetve a normától eltérő más szexuális gyakorlatok művelőire. A Tanácsköztársaság hozzáállása nemcsak abban volt radikálisan újszerű, hogy társadalmi és rehabilitációs szempontból vizsgálta a szexuális bűncselekményeket, hanem abban is, hogy nem feltétlenül írta elő a heteronormativitást a kommunista állampolgárok számára. A kommunisták úgy vélték, a kölcsönös beleegyezésen alapuló azonos nemű kapcsolatok nem feltétlenül veszélyeztetik az egészséges magyar társadalmat. A magyar történelemben először a nem heteroszexuális férfiak, ha egyébként hasznos munkát végeztek és egészségesek voltak (vagyis nem szenvedtek szexuális úton terjedő betegségben), legálisan megélhették szexuális vágyaikat.

Ám a homoszexualitás ezen elismerése és védelme rövid ideig tartott volna. Paradox módon ugyanaz az ideológia, amely rövid távon elnéző volt a korábbi politikai rendszerekben szexuális deviánsoknak tekintett emberekkel szemben, hosszú távon sokkal komolyabb büntetést szabott volna ki a normától eltérő viselkedésért. Bár a kommunisták hittek abban, hogy vannak veleszületett és pillanatnyilag még nem rehabilitálható homoszexuálisok, úgy képzelték, a jövőben eltűnnek majd azok a gazdasági-társadalmi és személyes körülmények, amelyek a legtöbb meleg ember szexuális irányultsága mögött meghúzódnak. Mivel úgy vélték, a szexualitás fluid, és a homoszexualitást (más, a normától eltérő szexualitásokkal egyetemben) a nem megfelelő gazdasági-társadalmi körülmények és a rossz családi dinamikák *okozzák,* a melegek csak rövid időre lélegezhettek fel. Bár a szexualitás ilyen értelmezése rövid távon könnyebbség volt, hiszen nem büntették a homoszexualitást, hosszú távon kizárta nemcsak a „tisztes" homoszexualitás lehetőségét, hanem magát a normától eltérő szexualitás létezését is. Mint a VI. fejezetben látni fogjuk, ez katasztrofális következményekkel járt a melegekre és a leszbikusokra nézve, amikor a kommunisták másodszor is hatalomra kerültek. Amikor a második világháború után (ismét) kialakult a proletárdiktatúra, a homoszexualitást és a normától eltérő egyéb szexuális gyakorlatokat nemcsak ellentétesnek tekintették a szocializmussal, hanem nemzetbiztonsági kockázatnak is, amelyért súlyos büntetés járt.

Ironikus módon tehát a kommunista megközelítés hosszú távon kevesebb teret biztosított volna a normától eltérő szexualitásnak, és különösen a „tisztes" homoszexualitásnak, mint az azt megelőző vagy azt követő politikai rendszerek. Az Osztrák–Magyar Monarchia liberális jogrendszere kriminalizálta ugyan a férfi homoszexualitást, de a gyakorlatban meglehetősen engedékenyen kezelte. Mivel csak azokat a nyilvános homoszexuális viselkedéseket büntették, amelyek más bűncselekménnyel kapcsolódtak össze vagy közszeméremsértést valósítottak meg, ez a jogrendszer nemcsak tág teret

biztosított a városi homoszexuálisoknak, de időnként még védte is őket. Mint a következő két fejezetből kiderül, a Tanácsköztársaság összeomlása és Horthy hatalmának konszolidációja után a két világháború közötti konzervatív politikai rendszer ugyanúgy kezelte a homoszexualitást, mint a háború előtti liberális vezetés. Sőt nemcsak az 1914 előtti hatóságok gyakorlatát követte, hanem azáltal, hogy tabusította a homoszexualitást, még hozzá is járult a homoszexuális szubkultúra virágzásához.

IV.

Kukkolók és „csírák": egy leszbikus botrány

A fehéreknek is nevezett ellenforradalmi erők már a Tanácsköztársaság ideje alatt (1919. március 21. – augusztus 1.) szerveződni kezdtek.[1] Az antikommunista haderők Horthy Miklós vezetésével Szegeden gyűltek össze. Amikor 1919 novemberében a román hadsereg visszahúzódott, az ellenforradalmi hadsereg bevonult Budapestre.[2] Az úgynevezett fehérterror azonban már ezelőtt elkezdődött. Hihetetlenül brutálisan álltak bosszút a kommunistákon és feltételezett szimpatizánsaikon. Az ellenforradalmárok tárgyalás vagy bármiféle igazságügyi eljárás nélkül csaptak le kommunistákra, szocialistákra, baloldali értelmiségiekre és zsidókra. Még mindig vita folyik arról, pontosan hány embert végeztek ki vagy börtönöztek be; a legfrissebb elemzések szerint a halálos áldozatok száma 1000 és 2000 között mozog, és tízezrek kerültek börtönbe.[3] További tízezrek elmenekültek az országból a megtorlás elől.[4] A Horthy és körei által is támogatott brutális támadások és kivégzések közben az ellenforradalmi erők hatalmukba kerítették az országot. Az, hogy Horthy több vezető politikusa személyesen is részt vett a fehérterrorban, megalapozta a következő elnyomó politikai rezsimet.

1920 márciusára felépült az új politikai rendszer. Magyarország alkotmányos monarchia lett, király nélkül. Horthy Miklós ellentengernagy kormányzóként a király számos előjogával rendelkezett,

amelyeket 1944-es lemondásáig ki is használt.[5] 1920 és 1944 között Magyarország jobboldali vezetésű állam volt diktatórikus elemekkel, ahol a régi konzervatív jobboldal és az új radikális jobboldal versengett a hatalomért. Három hónappal Horthy hatalmának megszilárdulása után a nyugati nagyhatalmak elismerték az új, „csonka" Magyarország határait. Az 1920 júniusában aláírt trianoni békeszerződés a magyar történelem legnagyobb tragédiája volt az 1526-os mohácsi vész óta.[6] Ez a politikai, gazdasági és társadalmi katasztrófa minden magyart érintett. Az ország elvesztette háború előtti területének 67 százalékát, korábbi lakossága 53 százalékát és iparának jelentős részét. A nem magyar nemzetiségű lakosságot nem számítva, a becslések szerint körülbelül 3,2 millió magyar került a határokon túlra. Magyarország jelentős európai nagyhatalomként lépett be a háborúba, és az egyik leginkább megtépázott országként került ki onnan. A háború kezdetén Magyarország volt Európa egyik etnikailag legsokszínűbb országa, ám Trianon után itt volt az egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb az etnikai homogenitás. 1914-ben a magyarok az ország 20,8 milliós lakosságának alig 50 százalékát tették ki. Ehhez képest 1920-ban az ország akkor 7,9 millió lakosának kevesebb mint 10 százaléka volt nemzetiségi.[7] Az új konzervatív vezetésnek nem volt választása, kénytelen volt aláírni a békeszerződést, de ezzel kezdetektől fogva megkérdőjelezte érvényességét. A trianoni határok újratárgyalása és revíziója a Horthy-rendszer alapvető célja lett.

Az 1867 utáni korábbi politikai rendszerekkel szemben a Horthy alatt működő ellenforradalmi erők két elvre alapozták uralmukat: a keresztény nacionalizmusra és az irredentizmusra.[8] A háború előtti szélsőséges liberalizmussal, a szocialisták és a kommunisták 1918–19-es „rémtetteivel" szemben a Horthy-kormány konzervatív irányt képviselt. Ideológiájuk egyszerű volt: „bolsevik-ellenesség, történelmi értékek, pozitív kereszténység, rend, tekintélyelvűség, és ellenállás a zsidó befolyásnak".[9] Az országban uralkodóvá vált az a 19. század vége óta jelen levő konzervatív nézet, hogy Magyarország

jövője az etnikai és vallási tisztaság megerősítésén múlik. Most, hogy hatalomra jutottak, a konzervatív politikusok gondoskodtak arról, hogy ne legyen politikai ellenzékük. Az 1920-as évek elején a Horthy-rezsim a kommunisták és szimpatizánsaik elleni megtorláson felül bevezette a cenzúrát a médiában, a művészetben és a politikában, és meghozta a háború utáni Európa első zsidótörvényeit.[10] Szemben a szomszédos Csehszlovákiával, illetve Franciaországgal, Angliával és a weimari Németországgal, ahol az 1920-as években sokszínű volt a politikai paletta, Magyarországon nem voltak ellenzői a konzervatív nacionalizmusnak. A kommunistákat, szociáldemokratákat és liberálisokat elűzték vagy megsemmisítették; a magyar elitet egységbe forrasztotta a konzervatív kereszténység és az irredentizmus.[11]

Mit jelentett ez a szélsőséges nacionalizmus és a keresztény vezetés a normától eltérő szexualitás értelmezése és kezelése szempontjából? A homoszexuálisok az Osztrák–Magyar Monarchia idején az ország modernitásának szimbólumai, a Tanácsköztársaság idején formálható és heteroszexuálissá rehabilitálható kommunista állampolgárok voltak – most hogyan tekintettek rájuk? Erre keres választ ez és a következő fejezet, bár nagyon különböző esettanulmányok alapján. A következő fejezet a homoszexuálisok elleni jogi fellépést tekinti át a két világháború között, jelen fejezet azonban egyetlen ügyre koncentrál: a két háború közötti Magyarország leghírhedtebb szexbotrányára, amely felvetette a gyanút, hogy az ország legprominensebb női közszereplői leszbikusok. Oscar Wilde, Radclyffe Hall és Eulenburg herceg nevét mindenki ismeri, aki a szexualitás történetével foglalkozik. Ebben a fejezetben azonban egy olyan nemzetközi hírű, a saját korában prominens személyiség esetével foglalkozom, akinek leszbikus botrányát – annak komoly politikai tétje, szaftos részletei, neves tanúi és jelentős sajtóvisszhangja ellenére – a közelmúltig csaknem teljesen elfeledték.

Ez a fejezet részben arra keresi a választ, hogyhogy nem tette tönkre a homoszexualitás országos szenzációt keltő vádja a két háború közötti

időszak két legjelentősebb konzervatív nőalakjának hírnevét. Vizsgálatom során fény derül arra, miért tolerálták továbbra is a meleg szexualitás bizonyos formáit a Horthy-rendszerben. A botrány erősen politikai áthallásai mellett a tárgyalás „felháborító" részletei ritka bepillantást nyújtanak abba is, hogyan gondolkodtak a kortársak a női (homo)szexualitásról. Ebben a fejezetben megvizsgálom, hogy az újságok, a jogi és az orvos szakértők, a per főszereplői és a szolgáik hogyan értelmezték a női azonos nemű szexualitást és hogyan beszéltek róla. A szolgák nézőpontját helyezem középpontba a korabeli jogi és orvosi diskurzusok kontextusában, így látható, hogy a homoszexualitás hétköznapi értelmezései milyen módon függtek az értelmező nemétől, társadalmi helyzetétől és földrajzi hátterétől. Bár vannak folyamatosságok az 1919 előtti homoszexualitásfelfogásokkal, továbbá a női homoszexualitásról másképpen gondolkoztak vidéken, mint Budapesten, a dokumentumokból azt a következtetést vonhatjuk le, hogy falun és városon szegények és jómódúak egyaránt csak szigorúan heteronormatív keretben tudták elképzelni a nők közötti szexualitást.

A szereplők és a botrány kirobbanása

Zichy Rafael gróf (1877–1944) és felesége, Pallavicini Eduardina grófnő (1877–1964) válóperében a társadalmi és politikai vonatkozások, valamint az ügybe belekeveredett harmadik fél, Tormay Cécile (1875–1937) hírneve miatt elkerülhetetlen volt a botrány. Tormay Cécile és Pallavicini Eduardina a konzervatív Horthy-rezsim talán legbefolyásosabb, politikailag aktív, nyilvános tevékenységet folytató nőalakjai voltak. Tormay Cécile sokak szemében a „csonka Magyarország" „nagy megmentője" volt. A legtöbb magyar a *Bujdosó könyv* szerzőjeként ismerte őt, amely nemzetközi hírnévre tett szert mint a kommunizmus borzalmairól szóló beszámoló.[12] A mű naplószerűen meséli el Tormay állítólagos saját tapasztalatait az első világháború

utáni őszirózsás forradalom és az azt követő Tanácsköztársaság borzalmairól.[13] Bár egyes szám első személyben íródott, a könyv a magyar dzsentrik és arisztokraták nézőpontját jelenítette meg, akiknek korábbi életmódját és hatalmát elsöpörte a kommunista uralom. Azoknak a nevében is szólt, akik társadalmi helyzettől függetlenül Magyarország és saját sorsuk hanyatlását a zsidók számlájára írták. Ha figyelembe vesszük, mennyire rettegtek az uralkodó osztályok egész Európában a „kommunista veszedelemtől", könnyen megérthetjük, miért vált népszerűvé Tormay könyve Magyarországon és külföldön egyaránt.[14]

Tormay első írásai – az *Emberek a kövek közt* (1911) és a *Régi ház* (1915) – irodalmi jellegűek voltak, a *Bujdosó könyv* azonban nemcsak műfajváltást jelentett, hanem a szerző politikai karrierje kezdetét is. Hasonlóan a korabeli férfi írók műveihez, sőt még talán azoknál is inkább, a *Bujdosó könyv* egyértelműen tükrözte Tormay politikai nézeteit. A könyv az Osztrák–Magyar Monarchia bukásával és a független Magyarország létrejöttével kezdődik. Az alábbi rövid részletben Tormay leírja, mit érzett a magyar parlament előtt állva, amikor 1918. november 16-án kikiáltották a Magyar Népköztársaságot:

> És gyalázatunkra, most sem akadt egy magyar mozdulat, amely önvédelemből torkára forrasztotta volna a szót. A magyar parlament ünnepi termében, Lenin ágense, kényelmesen kibonthatta a bolsevizmus zászlaját, megfújhatta a szociális forradalom riadóját és hirdethette a világforradalom eljövetelét, mialatt kinn az Országház-téren Jászi Oszkár kíséretében Lovászy Márton es Bokányi Dezső hírül vitték a népnek, hogy a Nemzeti Tanács kikiáltotta a köztársaságot. A kőlépcső pihenőjén Károlyi Mihály is szónokolt. Lenn a téren pedig: Landler Jenő, Weltner Jakab, Buchinger Manó, Böhm Vilmos és Preusz Mór dicsőítették a köztársaságot... Nem volt közöttük egyetlen magyar sem. És ez mindennek a megváltása volt! Fenn az álarc: Károlyi Mihály, alatta az igazi arc: egy idegen faj, amely tudtul adta uralmát.[15]

Tormay Cécile

Mint a fenti részletből is látható, Tormay a szociáldemokrata kormányról és különösen a későbbi kommunista vezetésről is azt tartotta, hogy idegenek, nem illenek Magyarországhoz és a „valódi" magyarokhoz. Egyetlen idézet sem tükrözheti igazán, mennyire árad a *Bujdosó könyv* mindkét kötetéből az egyértelmű antiszemitizmus, antiliberalizmus és kommunistaellenesség. Tormay hosszasan kikel a zsidók és a kommunisták ellen, részletesen leírja rémtetteiket, ugyanakkor beszámol a kialakuló magyar ellenállásról is, illetve arról, mekkora áldozatokat hoztak, hogy Magyarországot visszavezessék a kereszténységhez. Minthogy a könyv az ellenforradalmi erőket tartja a nemzet igazi képviselőinek és hősies megmentőinek, nem csoda, hogy miután az egész ország Horthy és a konzervatív erők kezébe került, hatalmas irodalmi siker lett, szerzője pedig kulturális és politikai közszereplővé vált. Miután 1920-ban Magyarország ismét konzervatív vezetés alá került, Tormay páratlan hírnévre tett szert. 1937-es haláláig az egyik legláthatóbb

és legelismertebb magyar értelmiségi nő volt, aki jelentős nemzetközi hírnevet is szerzett. 1923-ban, a botrány évében a legjelentősebb jobboldali irodalmi folyóirat, a *Napkelet* szerkesztője lett, és ezt a tisztséget élete végéig betöltötte; se azelőtt, se azután nem volt Magyarországon konzervatív folyóiratnak női főszerkesztője. Tormayt ezenkívül kétszer jelölték irodalmi Nobel-díjra (1936-ban és 1937-ben), és 1934-ben beválasztották a Népszövetség Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságába, a Marie Curie halálával megüresedett székbe.[16]

A botrányban érintett másik nő, Pallavicini Eduardina előkelő arisztokrata családból származott, amely jelentős befolyást gyakorolt Magyarország belpolitikájára. Eduardina apja, Pallavicini Ede a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület alelnöke és a parlamenti felsőház tagja volt. Eduardina is jelentős közéleti szerepet vállalt: többek között a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségének elnöke és a Magyar Vöröskereszt helyettes elnöknője volt.[17] Tormayval együtt alapította 1922-ben a Magyar Irodalmi Társaságot azzal a céllal, hogy szembeszálljanak a „lélekromboló irodalommal", és fontos szerepe volt a társaság irodalmi folyóirata, a *Napkelet* beindításában, amely a *Nyugat*, a kor legjelentősebb liberális irodalmi folyóirata ellensúlyaként jött létre.

Pallavicini Eduardina emellett maga is jelen volt az irodalmi világban mint szerkesztő, műfordító és író. Lefordította többek között Michelangelo életrajzát (1926) és Mussolini válogatott írásait (1927). A *Katolikus Nők Lapja* felelős szerkesztője (1926–33), később az *Asszonyok-Leányok* című havilap szerkesztője (1933–44). Saját írásai jelentek meg a *Napkelet*ben, és több könyv társszerzője volt. Vagyis Pallavicini nemcsak egy régi befolyásos család tagja volt, hanem társadalmi és kulturális szervezetek vezetője, és jelentős hatást gyakorolt a magyar politikára is. Tormayhoz hasonlóan Pallavicini is Horthy legközelebbi politikai és kulturális köreihez tartozott, és akárcsak

Tormay, különböző pozícióit felhasználta Horthy konzervatív, katolikus és irredentista nézeteinek támogatására.

Pallavicini férje, Zichy Rafael gróf, aki a válást kezdeményezte és a botrányt elindította, az egyik legrangosabb magyar nemesi család sarja volt, amely a 13. század óta fontos szerepet játszott a magyar történelemben, tagjai a legmagasabb gazdasági, politikai és kulturális pozíciókat töltötték be. Részben családja évszázadokra visszanyúló kulturális, gazdasági és politikai befolyásának köszönhetően Zichy Rafael, aki maga is a parlament felsőházának tagja volt, jelentős ismertségnek örvendett a jómódú magyarok körében.[18] Egy Pallavicini és egy Zichy lehetséges válása nemcsak elidegenítette volna egymástól Magyarország két nagy hatalmú arisztokrata családját, de ráadásul nyíltan megkérdőjelezte volna a konzervatív Horthy-rezsim egyik alapkövét: a házasság szentségét. Ezért aztán, bár az arisztokraták civódásai nem számítottak újdonságnak Magyarországon, ez a válás komoly hatalmi harcokat generált a politikai elitben, és állandó szórakozást biztosított az utca emberének Budapesten és környékén.

Zichy gróf 1923-as válókeresetében azonban a szexuális elem volt az, ami miatt azonnal ismertté és évekre közbotránnyá vált. A homoszexuálisok – vagy ahogy egyes kortársak a férfiakkal szexelő férfiakat emlegették, „a beteg szerelem lovagjai" – már a 19. század végétől felbukkantak a sajtóban. A filléres újságok és a napilapok robbanásszerű szaporodásával több fóruma kínálkozott az azonos nemű kapcsolatokról szóló szenzációhajhász híreknek és félhivatalos beszámolóknak egyaránt, például Oscar Wilde peréről. Magyarországon azonban nem volt még olyan jelentős botrány, amely a homoszexualitáshoz, pláne a leszbikussághoz kapcsolódott volna.

Egyetlen korábbi incidens válhatott volna hasonló botránnyá: Alfred Redl ezredesnek, az osztrák–magyar katonai hírszerzés vezetőjének esete, akit kettős ügynökként lelepleztek, és ezt követően 1913-ban öngyilkosságot követett el. Állítólag az orosz katonai hírszerzés Redl homoszexualitását használta fel a megzsarolására, és

így szereztek szigorúan titkos információkat a Habsburg Monarchia hadseregéről több mint egy évtizeden keresztül.[19] Redl ezredes halála után árulását hamarosan leleplezték. I. Ferenc József császárnak (1848–1916) azonban, részben a kiterjedt katonai vezetésnek köszönhetően, sikerült az ügy intimebb részleteit titokban tartania. A legtöbb magyar újság például nem számolt be Redl homoszexualitásáról.[20] Ilyen értelemben Zichy gróf válópere sokkal inkább mutatott hasonlóságot az Eulenburg-üggyel és II. Vilmos császár hamvába holt kísérletével arra, hogy a nyilvánosság elől eltitkolja Eulenburg Moltkéval folytatott homoszexuális viszonyát.

Horthy Miklós ellentengernagy valószínűleg éppúgy szerette volna elkerülni a botrányt, mint korábban a német császár – hiszen az ügyben érintett volt közeli barátja és szövetségese, „a legnagyobb magyar asszony", Tormay Cécile. Hogy Horthynak mégsem sikerült a botrányt megakadályoznia, többek között a két ügyet elválasztó tíz viharos év politikai és társadalmi következményeinek köszönhető. Különösen két tényező járult hozzá ahhoz, hogy a Zichy–Tormay-ügynek nagyobb lett a sajtóvisszhangja: kisebb volt a kontroll az újságírók felett, akik megtalálták a módját, hogy tudósítsanak a tárgyalásról; illetve Zichy, Tormay és Pallavicini (akit azzal vádoltak, hogy Tormay szeretője) Magyarország legjelentősebb és politikailag legbefolyásosabb személyiségei, illetve családjai közé tartoztak. Paradox módon a szigorú sajtócenzúra, amelyet az új konzervatív rezsim a Tanácsköztársaság bukása után vezetett be, 1923-ra enyhébbé vált. Az újságírók viszonylagos szabadságnak örvendtek, ha nem tettek közzé semmi olyasmit, ami megkérdőjelezte volna a kormányzó, Horthy vagy a parlament hatalmát, vagy veszélybe sodorta volna az ország külpolitikáját, biztonságát és külkapcsolatait. Egy válás vagy egy rágalmazási per nem veszélyeztette ezeket, ezért a sajtó az ügy legpikánsabb részleteit is közzé tudta tenni. Ráadásul az, hogy a két per minden szereplője jól ismert közszereplő volt, biztosította az újságírók és az olvasók figyelmét.

A botrány nyilvános visszhangja

Zichy gróf válópert indított 1923. október 30-án azzal az indoklással, hogy feleségét „természetellenes" kapcsolat fűzi Tormay Cécile-hez.[21] Bár a nők közötti szexuális kapcsolatot a magyar törvények nem büntették, a polgári törvénykönyv értelmében legitim válóoknak számított.[22] Egy tiltott homoszexuális kapcsolat miatt indított válóper valószínűleg a szereplők személyétől függetlenül érdeklődést keltett volna. Mivel ráadásul a két nő aktív és látványos szerepet töltött be a konzervatív keresztény Magyarország (újra)építésében, az ügy egyik napról a másikra országos szenzáció lett. A sajtónak nem okozott problémát, hogy mind a válóper, mind az azt követő rágalmazási per zárt ajtók mögött zajlott; minden jelentősebb újság, beleértve a konzervatív lapokat is, naponta beszámolt a tárgyalóteremből kiszivárgott botrányos részletekről. Mint az *Esti Kurír* egyik cikke megállapította: „Annak ellenére, hogy az ügyet mindvégig zárt ülésen tárgyalták, az egész főváros napról napra értesült a tárgyaláson történtekről. Mint ismeretes, gépírásos tudósítások is cirkuláltak, amiket még a parlamentben is mutogattak."[23] A „civakodó arisztokraták" esete, ahogy sok cikk eleinte aposztrofálta, nemcsak a fővárosiakat érdekelte: az üggyel kapcsolatos pletykák hamar bejárták az egész országot.

A kortársak képzeletét bizonyára felcsigázta, lehetett-e szexuális kapcsolat Tormay Cécile és Zichy grófnő között. Sokan úgy vélték, a grófnak hátsó szándékai voltak a botrány keltésével, mivel neki magának is több más nővel volt viszonya, eggyel tartósan is. „Ennek az egész ügynek a kezdete évekkel ezelőtt indult el, mikor is Zichy Rafael gróf megismerkedett egy fővárosszerte ismert szépasszonnyal. Addig nem is volt semmi baj, a Zichy gróf pár házasságát nem zavarta semmi" – jegyezte meg a *Pesti Hírlap*. A gróf hosszú ideje tartó viszonya a közismerten gyönyörű nővel hihető magyarázatnak tűnt válási szándékára.[24]

Az arisztokrácia férfi tagjainak hűtlensége és válási kísérletei önmagában nem számítottak újdonságnak vagy érdekességnek.[25] Az újságok általános és tulajdonképpen tárgyilagos utalásai a gróf hűtlenségére ezt nyilvánvalóvá is teszik. A kijelentés, miszerint „[A] gróf tíz év óta elhidegült a feleségétől és évek óta foglalkozott a válás gondolatával, hogy mást vegyen feleségül", mindenféle kommentár nélkül jelent meg a legtöbb napilapban.[26] Ezzel szemben egy állítólagos szexuális kapcsolat két közismert nő között új témát kínált a pletykára éhes olvasók számára. Egy másik lap, az *Esti Kurír* beszámolója jól tükrözi, mennyire lebilincselő volt ez a téma az olvasók számára: „Az utolsó évtizedekben kevés olyan bűnpert tárgyaltak Magyarországon, ami akkora érdeklődést váltott volna ki, mint Zichy Rafael gróf és vádlott-társainak hamis tanúzási bűnügye."[27] Miközben a korabeli lapoknak igen óvatosan, ugyanakkor kreatívan kellett bánniuk a szavakkal, ha a nők, különösen ha köztiszteletben álló nők szexualitásáról kívántak beszélni, a grófnő és Tormay kapcsolata kétségtelenül sziporkázóan újszerű témával szolgált. Akármennyire is hitetlenkedve, szörnyülködve vagy elképedve fogadták a kortársak a homoszexuális kapcsolat lehetőségét két nő között, a hír lenyűgözte őket.

Nemcsak a két érintett nő nemesi és közéleti státusza tette érdekessé feltételezett romantikus kapcsolatukat; külön csavart vitt az ügybe az, hogy a legbefolyásosabb olyan nők közé tartoztak, akik az új konzervatív ideológiát képviselték. Az első világháború utáni időszakban a két nő közötti kapcsolat jellegének firtatása adta az első alkalmat a női homoszexualitás elismerésére és megvitatására.[28] A liberalizmus virágkora ugyan már leáldozott, ám a konzervatív politikai rend ellenére a „flapper" és a női szerepek változása megjelent Magyarországon mind a közbeszéd, mind a tapasztalatok szintjén.[29] Különösen Budapesten váltak egyre láthatóbbá a női közszereplők.[30]

Tormay és Zichy grófnő, akik egész bizonyosan nem sorolták volna magukat az „új nők" közé, sok szempontból profitáltak a női

emancipációból.[31] Mindketten több társadalmi és kulturális szervezetben vettek részt, és politikailag jóval aktívabbak voltak, mint a korábbi generációk nőtagjai. Annak ellenére azonban, hogy „modern" életformát folytattak (egyikük férjhez sem ment, és mindketten közszereplők voltak), Tormay és a grófnő egyaránt könyörtelenül konzervatív nézeteket vallott mind politikai szempontból, mind a nemekkel kapcsolatban. Nem annyira „új nők" voltak tehát, inkább egyfajta „konzervatív modernitás" megtestesítői.[32] Modern eszközökkel igyekeztek elérni konzervatív politikai céljaikat: különböző nemzeti szervezetek élén propagálták azt, hogy vissza kell térni a hagyományos nemi szerepekhez, és a nőknek az otthon négy fala közt van a helye.

A két nő 1918-ban megalapította a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét (MANSZ), és a kommunizmus elleni harcra toborozták a magyar nőket. A *Bujdosó könyv,* amely a tárgyalás idejére Tormayt már nemzeti ikonná tette, elmeséli a MANSZ alapításának történetét és a női ellenállás megszervezését a Tanácsköztársaság idején. Tormay és Pallavicini szerint az első világháborúig a magyar nők védett, teljes életet éltek az otthon falai között, ám a háború pusztítása és különösen a kommunista uralom véget vetett ennek az idillnek. Szemben azonban a háborúval és az azt követő demokratikus és kommunista rezsimekkel, amelyek a nőket az otthon falain kívül is mobilizálták, a konzervatív ellenforradalom arra ösztönözte a nőket, hogy otthonukból harcoljanak.

> Nagyobb szenvedés soha sem érte a mi országunkat, mint most, tudtuk hát mindannyian, akik együtt voltunk, hogyha hívni fogjuk hazánk asszonyait, jönni fognak ők és el fogják vetni a nemzeti ellenforradalom csóváját. Nem gyűléseken, nem is a piacon, hanem otthon, a háborútól kimerült férfiak lelkében, akik ma még csüggedtek, de holnapra majd nem merik már meghazudtolni az asszonyokat, akik hisznek a bátorságukban.[33]

Szemben a férjezetlen közszereplő Tormayval, sőt Pallavicinivel is, aki férjezett státusza ellenére aktív nyilvános szerepet vállalt, a magyar nőknek eszerint azzal kellene hozzájárulniuk a keresztény Magyarország helyreállításához, hogy férjüket az otthon négy fala között támogatják. Más országok jobboldali és konzervatív nőmozgalmaihoz hasonlóan a két háború között Tormay vezetése alatt a MANSZ is úgy határozta meg a nők társadalmi szerepét, hogy ki kell egészíteniük férjüket a családon belül, támogatniuk a patriotizmust, és mindenekelőtt keresztény elvek szerint kell élniük.[34] Tormay és Pallavicini víziója nemcsak a magyar nemzeti nőmozgalmat és az ahhoz kapcsolódó, 1921-re már több mint félmillió főt számláló szervezeteket formálta jelentős mértékben, hanem a két háború közötti időszak hivatalos retorikáját is.[35]

Így hát nem csoda, hogy ekkora botrányt kavartak Zichy grófnak a két nő homoszexuális kapcsolatára vonatkozó vádjai. Sokakat felháboríthatott Tormay és a grófnő képmutatása. Úgy gondolták, a dekadencia és az erkölcstelenség ellen papoló konzervatív vezetők házasságtörő viszonya a „bort iszik és vizet prédikál" szólással írható le leginkább. De valószínűleg sokan voltak olyanok, akik éppen a két nő konzervatív nézetei miatt nehezen hitték el az ilyen vádakat. Így annak ellenére, hogy a botrányt éppen Tormay és Zichy grófnő feltételezett homoszexuális kapcsolata okozta, sokan meg is kérdőjelezték az ilyen vádakat két köztiszteletben álló személyiség ellen. Ráadásul a szexuális és romantikus viszonyokat (illetve azok tagadását) illetően a kortársak sokkal inkább hittek két arisztokrata nőnek, mint egy arisztokrata férfinak. Azzal együtt azonban, hogy a legtöbben a nők pártját fogták, a válás és az azt követő rágalmazási per teret nyitott a magyar társadalomban annak, hogy a női homoszexualitásról a jog és az orvostudomány területein kívül is vita alakuljon ki.

A két per

Zichy gróf két érvet hozott fel a válás kérelmezése mellett. Az egyik az 1894-es házassági törvény 76-os paragrafusa volt, amely egyértelműen kimondta: a házasság felbontását kérheti az a házasfél, akinek házastársa házasságtörést vagy természet elleni fajtalanságot követ el. Igaz, hogy a magyar büntető törvénykönyv a homoszexualitást csak férfiak között tekintette bűncselekménynek, a házassági törvény alapján azonban két nő szexuális viszonya is válóoknak minősült. Zichy grófnak ez az érve közvetlen vád volt, amelyet bizonyítania kellett. Bár nem voltak közvetlen bizonyítékai felesége Tormay Cécilelel folytatott viszonyára, azt állította, hogy szolgáinak viszont igen. Emellett a gróf hivatkozott a 80-as paragrafus a. és c. pontjára is, amelyek szerint felesége erkölcstelen viselkedésével szándékosan megsértette házastársi kötelezettségeit. Ezt bizonyítandó a gróf azt vallotta, hogy a felesége „hideg, barátságtalan, gúnyos és felsőbbrendű volt. A gyermekek, a szolgák és idegenek előtt ő [a feleség] arra törekedett, hogy aláássa a gróf tekintélyét; nem értett egyet, és szembe szállt az ő [a férj] szándékával" a gyerekek nevelését illetően.[36] A gróf szerint felesége ezzel gyakran nyilvánosan megalázta őt. Azt is állította, hogy Zichy grófnő pazarlóan költekező. Végül azzal vádolta a feleségét, hogy „normális házastársi érintkezés helyett az egyidejű digitális *manipulatio*kkal combinalt *masturbatio*-szerű coitust követelt". Zichy szerint az a tény, hogy felesége a pénisz általi szexuális kielégülés helyett a kéz általi örömszerzést részesítette előnyben, arra utalt, hogy az asszony e szokást csakis egy másik nővel való szexuális viszony nyomán vehette fel. Vagyis a preferált szexuális pozíció és a kielégülés preferált módja volt hivatott bizonyítani a grófnő homoszexualitását.

Az ezt követő válópert és rágalmazási pert, amelyek 1923-tól 1927-ig húzódtak, három-három bíróság tárgyalta, és csaknem száz tanút sorakoztattak fel, a magyar arisztokrácia krémjétől és orvosoktól a szolgákig. Mindhárom bíróság megtagadta Zichy gróftól

a válást.[37] Annak ellenére, hogy Pallavicini Eduardina nem akart válni, és a gróf felesége is maradt annak 1944-ben bekövetkezett haláláig, 1924-ben ő és Tormay Cécile beperelték a grófot és négy szolgáját eskü alatt tett hazugság és rágalmazás vádjával.[38] A büntetőpert szintén minden lehetséges bírói fórum tárgyalta; ezek végül mind a két nőnek adtak igazat, s a grófot és a személyzet tagjait bűnösnek találták. Az ítélet 1927-ben emelkedett jogerőre, amikor is mindegyiküket börtönbüntetésre ítélték.[39] Csaknem száz évvel később azonban a perek minden bizonnyal bőséges dokumentációjából csak a bíróságok döntései és ítéletei, valamint a szolgák vallomásai maradtak fent; a jegyzőkönyvek, a szakértői vélemények és a prominens tanúk vallomásai mind elvesztek. Ezért a fejezet hátralevő része nem a perek teljes rekonstrukciójára törekszik,[40] hanem a kor női homoszexualitással kapcsolatos diskurzusait igyekszik feltérképezni.

A személyzet hangja: nyelvezet, társadalomföldrajz és a „férfias nő"

A személyzet tagjainak vallomása azért kapott központi szerepet a válóperben, mert a válás kimondása azon múlt, volt-e szexuális kapcsolat Zichy grófnő és Tormay Cécile között. Mivel a szolgák voltak az egyedüli tanúskodni hajlandó személyek, kulcsszereplőkké váltak. Zichyék és Tormay Cécile férfi és női alkalmazottai – Walter József, Poszlik Ferencné és Zeisler Mária – egyáltalán nem szégyenlősködtek a két nő kapcsolatának leírásakor.[41] Szemben olyan homoszexuális botrányokkal, mint a Cleveland Street-i ügy (1889–90) vagy Oscar Wilde pere (1895), ahol a szolgákat promiszkuisnak vagy férfi prostituáltnak tekintették, és ezért tanúvallomásaikat gyanakodva fogadták, a Zichy-ügyben eleinte koronatanúként és az igazság hordozóiként bántak velük[42] – noha később megkérdőjelezték vallomásukat, és rágalmazásért börtönre ítélték őket.

Függetlenül attól, elhisszük-e állításaik valóságtartalmát vagy megkérdőjelezzük indítékaikat, fennmaradt vallomásaik ritka lehetőséget kínálnak annak rekonstruálására, hogyan gondolkoztak a gazdagokat szolgálók a női homoszexualitásról. Az általuk a nők viszonyára használt kifejezések különösen élesen világítanak rá, milyen kép élt a leszbikusságról az orvosi, a jogi és a nagyvárosi diskurzusokon kívül az 1920-as években. Egyaránt értékes információ tehát az, hogy mit mondtak a szolgák és hogyan mondták.

Mi is volt tehát az, amit a személyzet tagjai állításuk szerint láttak, hallottak, tudtak és gondoltak?[43] A bíróság értelmezése szerint a két nő, bár csaknem egy évtizede ismerte egymást, a kommunista forradalom után került igazán közeli kapcsolatba. Tormay Cécile hosszú időszakokat töltött Zichyék budapesti rezidenciáján és vidéki birtokán egyaránt. Ebben az időszakban kezdtek a szolgák pletykálni a grófnő és Tormay „természetellenesen" közeli kapcsolatáról. Ez az információ végül Zichy Rafael gróf fülébe is eljutott, aki 1922-re már bárminek örült, ami segíthet neki elérni a válást. Miután hallott a felesége és Tormay Cécile szokatlanul intim kapcsolatáról, megbízta a régóta szolgálatában álló Walter Józsefet, a család portását, hogy kémkedjen a két nő után. Mikor ez nem vezetett megfelelő eredményre, lyukakat fúratott a grófnő és leánya hálószobájának, valamint a vendégszobának a mennyezetébe. Nehogy bármilyen információ is veszendőbe menjen, a gróf még a csillárokra is mikrofont szereltetett – ez akkoriban élvonalbeli technológiának számított. A portás hónapokon át kémkedett a nők után ezeken a lyukakon keresztül, és rögzítette megfigyeléseit. Ezekre, valamint a személyzet többi tagjának megfigyeléseire építette Zichy a válóperes keresetét, majd a válópert követő bűnügyi pernek is ezek képezték a tárgyát.

A szolgák vallomásaiban a szexualitás nemi alapon való értelmezése tükröződik, a két nő szexualitását és kapcsolatát a hagyományos nemi szerepeken belül értelmezték. Noha biológiailag és nemi önkifejezésüket tekintve az írónő és a grófné mindketten nők

voltak, a szolgák elbeszélése szerint Tormay férfias szerepet vállalt, így „heteroszexuális" párként működtek. A vallomások alapján a grófnő nőies, passzív és engedelmes asszony. Intellektuális képességei és erős személyisége ellenére, amelyek egyértelműen tükröződnek mind a bírósági dokumentumokban, mind férjének írott leveleiben, a grófnőt automatikusan nőiesnek tekintették, hiszen feleség volt és öt gyermek anyja. Tormay Cécile-t viszont, aki sose volt férjnél, nem voltak gyerekei, független íróként dolgozott és hagyományosan „férfias" életformát folytatott, férfias Casanovának és Zichy gróf riválisának írták le. A vallomásokban fennmaradt történetek – amelyek egyaránt alapultak személyes tapasztalaton és hallomáson – Tormay hírhedt étvágyáról és a nőknél elért sikeréről számolnak be; a szolgák szerint a személyzet női tagjaihoz is közeledett, de magasabb társadalmi rangú nőkkel is volt viszonya. A beszámolók nemcsak azt sugallták, hogy Tormay viselkedése közismert volt a felsőbb körökben, hanem hogy veszélyt jelentett szeretői férjeire is. Walter József nőfalónak festette le Tormayt, aki sikeresen beszivárgott több arisztokrata családba, és ezek férfi tagjai kénytelenek voltak lépéseket tenni. Walter például eskü alatt vallotta az alábbiakat:

> Egy időben Tormay a gróf D. családba is be akart fészkelődni, és leutazott a D. grófékhoz, ami olyan időben történt, mikor a gróf nem volt otthon. Időközben megérkezett D. az állomásra és felszállt kocsijára, hogy hazahajtasson. Induláskor kérdezte a kocsist, mi újság van, van-e vendég a háznál. A kocsis azt mondta, hogy a Tormay Cécile a vendég. Erre D. visszahajtatott az állomásra és hazatelefonált, és az üzenetet a telefonon a komornyik vette át, mely akkép szólott: „Jelentse a grófnénak, hogy Tormay azonnal hagyja el a házat, mert hogyha ott érem, lelövöm."[44]

Azt is megtudjuk, hogy Walter korábban Teleki Domonkos házában szolgált, ahol Teleki édesanyját, báró Bánffy Györgynét is

rendszeresen meglátogatta Tormay. Walter elmesélte a Zichy-kastély személyzetének: Tormay és Bánffy báróné viszonya olyan bensőséges és intim volt, hogy amikor Tormay a báróné szobájában tartózkodott, akkor csak egy bizonyos komorna mehetett be oda, és ő is csak akkor, ha konkrétan megkérték, hogy vigyen nekik ételt. Teleki Domonkosnak egyáltalán nem volt ínyére ez a meghitt barátság. Walter szerint a fiú sejthetett valamit a barátság jellegéről, mert amikor tudomást szerzett Tormay közelgő látogatásáról, ekképp intette a cselédséget: „Jön a Tormay, vigyázzatok meg ne ba...on valakit!"[45] De a portás visszaemlékezései itt nem értek véget. Elmesélte, hogy amikor a Bánffy család többi tagja is tudomást szerzett a két nő közötti kapcsolatról, egy meghívásos rendezvényen, ahol Tormay is részt vett, tombolát szerveztek. Amikor az írónő lehúzta a neki szánt díjról a leplet, kiderült, hogy egy hímvesszőjével játszó elektromos majomfigurát kapott. A majom lábánál pedig a következő felirat állt: „Úgy játszik majom a pö...vel (sic!), mint Tormay Cécile a pö...vel (sic!)." A férfi elmondása szerint ez volt Tormay utolsó látogatása a Bánffy családnál.[46]

Bármilyen szokatlannak tűntek ezek a beszámolók a kortársak szemében, a cselédek Tormay és Zichy grófnő kapcsolatára és annak „természetellenességére" vonatkozó elképzelései nagyon is beleillettek a kor gondolkodásába. Tormayt a személyzet azért látta „természetellenesnek", mert férfias viselkedésével áthágta a nemi normákat. Nem számított, hogy Zichy grófnő maga sem felelt meg ezeknek a normáknak, hiszen Tormayhoz hasonlóan közszereplő volt, és szellemi képességek terén messze meghaladta a férjét. Környezete domináns személyiségnek tartotta, a cselédek vallomásában mégis törékeny nőként jelenik meg, a Tormayval való kapcsolatát pedig „heteronormatív" keretbe helyezik. Vagyis a cselédek Tormayt férfiként látták – vagy talán egyfajta „harmadik nemű" emberként, noha a szexológusok ilyen elképzeléseit és kifejezéseit nem ismerhették.[47] A grófnőt a szolgálók leginkább férje iránti ridegsége miatt

hibáztatták, és hangsúlyozták „furcsa" viselkedését, például hogy a grófné lányának át kellett adnia a grófné szobája melletti hálószobáját Tormay részére, valahányszor ő náluk aludt. Mondhatni azzal vádolták, hogy nem teljesíti kötelességeit mint feleség és anya. Ennek ellenére a grófnő szexualitását nem démonizálták, és heteroszexuális mivoltát soha nem kérdőjelezték meg. Ez is mutatja, mekkora védelmet nyújtott a normának megfelelő nemi önkifejezés, esetünkben a „passzív" női szerep felvétele egy azonos nemű kapcsolatban a két háború között.[48]

Nem meglepő tehát, hogy olyan történetet is meséltek a szolgálók, amelyben a grófnő féltékeny feleségként vagy szeretőként jelenik meg, aki nem tudja elviselni a potenciális versenytársakat. Tormay egyik szobalánya állítása szerint egyszer jelen volt, amikor „egy nő a telefonon Tormayt arról faggadta, hogy mikor láthatná őt legközelebb. A grófnő is hallotta a beszélgetést, és Tormayhoz fordulva indulatosan közölte, »Nem akarom, hogy lásd«, miután Tormay a grófné kezét megfogván megcsókolta azt."[49] Ugyanez a szobalány azt is elmondta a közjegyzőnek, hogy Tormayt gyakran látogatta Vay grófnő, aki „ismert volt perverz hajlamairól".[50] A szobalány szerint Zichy grófnő féltékeny volt Vayra: egy alkalommal, amikor a grófnő Zichyéknél kereste Tormayt, Zichy grófnő utasítására a szolgálóknak le kellett tagadniuk, hogy az írónő ott tartózkodik. Vay be akart menni a szalonba, hogy hagyjon pár sort Tormaynak, ám Tormay belülről bezárta az ajtót.[51]

Vay grófnő, avagy „D'Artagnan" különös felbukkanása

Több szempontból is érdekes Vay Sarolta (1859–1918) felbukkanása a történetben. Sarolta, vagy ahogy magát nevezte, Sándor, a történet idején már évek óta halott volt. Ez természetesen alapjaiban

kérdőjelezi meg a szobalány történetének hitelességét. Vay grófnő és „ismert perverz hajlamainak" stratégiai célzatú említése azonban jól példázza, mennyire közismert figura lett az 1920-as évekre. Vay nőnek született, de különc apja férfinak nevelte, és végül férfi identitást és a Sándor nevet vette fel (írásait D'Artagnanként jegyezte).[52] Országos híre ment, amikor megszöktetett egy nőt, és legálisan feleségül vette.[53] Valószínű, hogy a fent idézett szobalány (és a személyzet többi tagja) hallott Vay botrányos válóperéről, és ezáltal a biológiai neme körüli konfúzióról is.[54] Bár a cselédség legtöbb tagja tudott írni-olvasni, nem valószínű, hogy ismerték volna Krafft-Ebing vagy Havelock Ellis részletes szakértői elemzéseit Vay szexualitásáról. A két szexológus Vay esetét mint a veleszületett szexuális inverzió és a leszbikusság prototípusát jellemzi.[55]

Az orvos szakértők és a szexológusok véleménye ellenére azonban sokan elfogadták Vay saját maga által megkonstruált férfiimázsát, aki élete végéig az Osztrák–Magyar Monarchia dzsentrirétegének férfi tagjaként élt.[56] Figurája még a populáris kultúrába is eljutott, leginkább Krúdy Gyulának köszönhetően, aki megjelenítette őt például *Hét bagoly* című regényében (1922), illetve néhány cikkében kifejezetten Vay különcségével foglalkozott. Krúdy Gyula szerint „valamikor a borsóföldek verebei is Vayról beszélgettek Magyarországon".[57] A szobalány vallomásából nyilvánvaló, hogy a személyzet hallott Vayról, és egyes (írástudó) tagjai talán olvasták is írásait vagy Krúdy Gyula vele foglalkozó műveit.[58] Bár Vay felbukkanása a szobalány történetében kétségkívül a fantázia szüleménye, arra enged következtetni, hogy az 1920-as évekre a normától eltérő szexualitásra vonatkozó elképzelések már megjelentek a tágabb populáris kultúrában is.[59]

Vay megjelenése és a rá való hivatkozás a női maszkulinitás bizonyos fluiditására is utal. A szobalány története megbonyolítja a Tormayról alkotott képet. Noha Vayra grófnőként utal, a férfias udvarló szerepében ábrázolja – ez annyira nem meglepő, hiszen Vay

Comtesse Sarolta Vay rajzolt arcképe a *Wiener Tagblatt*ban

maga férfiszerepben élt. Ettől az egy epizódtól eltekintve azonban a vallomások Tormayt írják le férfias, sőt olykor még a valódi férfiakhoz képest is domináns személyként. Ellentétben Tormay és Zichy grófnő kapcsolatának ábrázolásával, amelyben a szexuális normákat áthágó írónő éppen a „nőiesség" szöges ellentéteként jelenik meg, a Vay–Tormay-relációban olyan „hölgyként", akinek udvarolnak. Ez látszólag paradoxon, valójában azonban a normától eltérő női szexualitásnak és nemi identitásnak egy kora 20. századi értelmezését láthatjuk, amely megelőzi a női kapcsolatok orvosi és szexualizált megközelítését.

Tormayt, aki a kor női nemi normáit sem öltözködésével, sem külsejével nem hágta át, aszerint ábrázolták férfiasnak vagy nőiesnek, hogy hogyan értelmezték a szerepét intim baráti és párkapcsolataiban. Férfiasnak látják akkor, amikor döntéshozó fél és udvarló volt a

kapcsolatban, ellenben nőiesnek jellemzik akkor, amikor neki udvaroltak, és ő „hölgyként" viselkedett. Tormay vélt „férfiasságát" – és általánosabban a női maszkulinitást – tehát az 1920-as évek Magyarországán nem a fizikai megjelenéshez kötötték, hanem sokkal inkább az adott nőnek a kapcsolatban betöltött *szerepéhez*. Vagyis egy olyan korban, amikor a legtöbb nő – legalábbis a közép- és felsőbb osztályokban – betartotta a nőies öltözködés szabályait, asszertív személyiségük, férfias magabiztosságuk és a nőkkel, férfiakkal való kapcsolataikban betöltött férfias szerepük volt az, ami a kortársak szemében a nemi normákat fenyegethette.

Az, ahogyan a szolgák a női homoszexualitásról beszélnek, egy korábbi, a medikalizáció előtti nyelvezet, sőt akár elképzelés továbbélését tükrözi. A következő párbeszéd a vallomások szerint két cselédlány között zajlott le, akik közül az egyik éppen távozóban volt a Zichy-birtokról egy másik munkahelyre; beszélgetésük bepillantást nyújt abba, hogyan gondolkodtak a személyzet tagjai a női homoszexualitásról.

> S. (cselédlány): Hála Isten, hogy elmehetek … mert én nem tűrtem volna el azt, amit a Grófné Tormayval véghez visz. Erre K. gúnyosan elnevette magát és megkérdezte Somogyinétól, hogy mit nem tűrt volna el? A felelet az volt: „azt, hogy Tormay olyan nő, aki a Grófnét úgy szereti, mint egy férfi."
>
> K újból azt kérdezte: „hogy-hogy?" Erre Somogyiné kijelentette, hogy Tormay Cecile csira és ezt biztosan tudja. K tovább azt kérdezte, hogy „mi az a csira mert ő még ilyent soha sem hallott." Erre azt felelte Somogyiné, hogy a Grófné és Tormay úgy élnek, mint férj és feleség.[60]

S. látható undorán felül a beszélgetés legizgalmasabb eleme, hogy Tormayra a *csira* szót használja. Ez a szó a Heves megyei nyelvjárásból származik, és olyan embert jelölt, akinek női és férfi nemi szervei

is vannak.[61] 1900 körül még mindig találjuk nyomát, hogy a „csira" és a „hermafrodita" szavakat szinonimaként használják. 1910-re azonban az utóbbi szó lett az egyetlen bevett kifejezés az orvosi és a laikus nyelvezetben egyaránt a ma interszexnek nevezett emberekre.[62] Vagyis a cselédlány által használt „csira" szó az „abnormális" szexualitás korábbi, medikalizáció előtti megnevezése volt. Ha belegondolunk a csira/csíra szó eredeti jelentésébe, logikusnak tűnik a feltételezés, hogy a szexualitásnak ez a megközelítése természeti mintákon alapul. Azt is mutatja, hogy az 1920-as években a falusiak, különösen ha írástudatlanok voltak vagy nem járatták újságot, nem voltak jártasak az orvosi és szexológiai szakkifejezésekben. Az, hogy K. viszont nem ismerte a „csira" kifejezést, arra utal, hogy az 1920-as években a normától eltérő szexualitást leíró szavakban még voltak regionális és nyelvjárási különbségek. Ezek a különbségek főleg közvetlenül Trianon után és az 1920-as években lehettek látványosak, amikor a korábbi Osztrák–Magyar Monarchia területéről számos, gyakran nagyon különböző hagyományokkal rendelkező magyar vándorolt be az új, sokkal kisebb Magyarország területére. A két cselédlány beszélgetése arra is választ ad, hogyan terjedtek a szexualitásra vonatkozó elképzelések az 1918 előtti Magyarország egyik vidékéről a másikra – szájról szájra.

A „csira" szó használata azt is sugallja, hogy a női homoszexualitást szigorúan csak a hagyományos nemi modellek vagy a fiziológiai különbségek szintjén tudták leírni és elképzelni is. Tormay a cselédlány szerint „csira" volt, aki úgy szerette a grófnőt, „mint egy férfi" (a férfi szolgák és férfi arisztokraták közül pedig sokan meggyőződéssel állították, hogy az írónőnek pénisze van) – vagyis csak úgy tudták elképzelni és kifejezni két nő „természetellenes" szexuális kapcsolatát, ha egyiküknek péniszt tulajdonítanak.[63] Ez persze nem jelenti azt, hogy a cselédek csak a behatolásos szexet tekintették volna szexuális vagy „természetellenes" cselekedetnek. Ám csak úgy tudták érthetővé tenni a két nő feltételezett szexuális kapcsolatát, ha

heteronormatív keretben értelmezik őket, vagyis feltételeznek egy férfias aktív és egy nőies passzív felet.

Az ügy koronatanúja, a mennyezetbe fúrt lyukakon át kémkedő portás szerint Tormay és a grófnő többször is „gyanús", azaz szexuális tevékenységet folytatott a takaró alatt.[64] Amikor azonban vallomásában leírja, mit látott a két nő között, mindig közvetlen párhuzamba állítja őket egy heteroszexuális párral. Női homoszexualitásról vagy tribádiáról beszél, bár nem ezekkel a szavakkal, de ezt *nem* heteroszexuális, hanem „heteroszexuális-szerű" kapcsolatként írja le. A vallomásában szereplő olyan megállapítások, mint hogy Tormay és a grófnő az ágyban úgy mozogtak, mint egy férfi és egy nő, vagy hogy Tormaynak nagyobb pénisze van, mint egy férfinak, rávilágít a portás és vélhetően az egész személyzet korlátaira a nők közötti azonos nemű viszonyok leírását és elképzelését illetően.[65] Ez nemcsak azokra volt igaz, akik idejük nagy részét a városon kívül töltötték, hanem azokra a férfi szolgákra is, akik laktak Budapesten, és ismerték a férfi homoszexualitásra használt köznyelvi kifejezéseket. A cselédség minden tagja hasonlóan, egyfajta „nő-férfiként" írta le Tormay szexualitását. Egyfelől *buzerán*snak látták, másfelől azt állították, hogy nemcsak az önkifejezése férfias, hanem férfi testrészekkel is rendelkezik. Persze el lehet töprengeni azon, mennyire hiteles ez a leírás. Ha ténylegesen voltak férfi nemi szervei, magától értetődő, miért gondolta a személyzet egyszerre férfinak és nőnek. Ha azonban diszkurzív eszközként tekintünk erre a leírásra, jobban kiviláglik, mennyire nem tudták a női homoszexualitást a heteronormatív modellen kívül értelmezni. Szemben tehát az orvosi és a jogi szaknyelvvel, amelyekben az 1920-as évekre már kialakult egy szókincs a két nő közötti szexuális vágy kifejezésére, a szolgák vallomásai alapján a „szerelem, mely önmagát megnevezni fél", valóban nem volt nevesíthető vagy akár megfogalmazható a magyar köznyelvben.[66]

A vallomásokból az is kiderül, hogy a felsőbb körök férfi és nőtagjai különbözőképpen reagáltak Tormay „perverzitására". Tormay,

a női Casanova felháborította és feldühítette a férjeket, míg a nők megértőbben és elfogadóbban viszonyultak hozzá. A feldühödött férfi rokonokról szóló beszámolók alapján általában a férfiak voltak azok, akik nem tudták elfogadni Tormay és a grófnő kapcsolatát. A nőket láthatóan kevésbé zavarta a normától eltérő szexualitás. Az egyik férfi szolga ennek illusztrálására elmond egy történetet egy ebédről a Zichy-kastélyban, amelyen a gróf nem volt jelen. X. grófnő Zichy gróf székére mutatva azt mondta Tormaynak, hogy ez igazából az ő (Tormay) helye lenne. A szolga úgy értelmezte X. grófnő szavait, hogy elfogadta Tormayt a Zichy család fejének, és bizonyos tiszteletet is tanúsított iránta.[67]

Általában véve azonban az, hogy a nők közötti azonos nemű szexualitást csak heteronormatív keretben tudták elképzelni, társadalmi osztálytól, nemtől, sőt vidék–város különbségtől függetlenül is jellemző volt. Az üggyel foglalkozó korabeli sajtóból kitűnik, hogy nem csak a szolgák voltak bajban, ha szavakat kellett találniuk a női homoszexualitásra. A tárgyalások persze zárt ajtók mögött zajlottak, és a bíróság eleinte igyekezett korlátozni, mit írhatnak meg az újságok az ügyről.[68] A legtöbb lapnak mégis sikerült lehoznia a történet lényegét, így a hatóságok erőfeszítései, hogy elkerüljék a botrányt, csúfos kudarcba fulladtak. Az újságoknak azonban nemcsak az intim részletek cenzúrázásával gyűlt meg a bajuk, hanem azzal is, hogyan írják le a nők közötti szexuális vágyat és a női homoszexualitást. Az olyan kétértelmű megoldások, mint az idézőjelbe tett „barátság" vagy a „nyomdafestéket el nem bíró ügy", a női homoszexualitást homályossá és olykor fenyegetővé tették. Nem feltétlenül arról volt szó, hogy a kor embere ne ismerte volna az azonos nemű szerelem vagy a nők közötti szex jelenségét, de az erre használt kifejezések, illetve az, mit is takar pontosan a „leszbikusság", sokak számára érthetetlenek voltak. Mint hamarosan látni fogjuk, ez alól a bíróság és általában a jogi diskurzus sem volt kivétel.

Jogi csaták a női homoszexualitás definíciója fölött

A polgári és büntetőbíróságok fennmaradt dokumentumai bepillantást nyújtanak a női homoszexualitással kapcsolatos jogi és orvosi diskurzusokba az 1920-as években. A következő idézet Zichy gróf válókeresetéből származik, amelyben leírja, hogyan alakult ki a feltételezett homoszexuális kapcsolat a felesége és Tormay között.

> Alperest, aki „honunk szebb lelkű leányai" közé sorozza magát és a szellemi kiválóságok iránt nagy bámulattal viseltetik, kétségtelenül fascinálta Tormay Cécil írói tehetsége, s még inkább hírneve és irodalmi működésének csodálatosan nagy külső sikere, suggestív erejű szónoki képességei, szervező talentuma, kétségtelen tekintélye, amelynek főleg a nők között örvend. Ez a bámulat és a csodálat volt a megindítója a további psychikai folyamatoknak. Ez a bámulat és csodálat kedveskedő barátságban és abban az örömben talált visszhangot, ami hasonlatos a magvető öröméhez, aki kisarjadni látja vetését, de a hódítóéhoz is, aki lábainál látja ellenfelét.[69]

Vagyis a grófnőt eleinte Tormay briliáns intellektusa és karizmája bűvölte el. A leírás szerint Tormay közeledett aktívan a grófnőhöz, akit sikerült teljesen lenyűgöznie. Mint a gróf a továbbiakban kifejti: „Ez a bámulat, ez a föltekintés, ez a meghajlás a szellemi erő fölénye előtt már maga is passív elem a két nő egymáshoz való relatiójában."[70] A gróf jogászai úgy gondolhatták, hogy a női homoszexualitás esetén egy (passzív) érzelmi és intellektuális csodálat alakul át fizikai szenvedéllyé. „Ez a spirituális odaadás azután lassu vagy kevésbé lassu fokozatossággal átsiklott a testiség világába is. És miután a nők közötti legconventiónálisabb érintkezés is – a férfiakéval ellentétben – nem nélkülözi a testiségi momentumokat, a gátló képzetek fokozatos elhalványulásával az ösztönök uralma erősbödött és kerekedett felül."[71]

A gróf úgy vélte, hogy mivel a nők barátságaiban is sokkal több a testi érintkezés, mint a férfiakéban – vagyis megpuszilják, átkarolják, megölelik egymást –, a romantikus vonzalom megjelenése könnyebben vezet szexuális kapcsolathoz. Vagyis az érzelmi és spirituális kapcsolat kibontakozásából „alakul ki" a női homoszexualitás.

Az alsóbb fokú bíróságok nem voltak hajlandók állást foglalni abban a kérdésben, mi tekinthető jogi értelemben női homoszexualitásnak. Így a válóper során mindhárom bíróság, rendkívül körülményes eljárásban, elutasította az összes vádat, kivéve a *tribádiát* (ez volt a leszbikusságra akkoriban használt jogi szakszó).[72] Ha erre bizonyítékot találnak, ez lett volna a válás egyetlen érvényes jogalapja. Vagyis nemcsak a válás, hanem az ezt követő büntetőper eredménye is azon múlt, volt-e szexuális kapcsolat a két nő között. Azonban mindhárom bíróság úgy találta, hogy a tribádia vádja nem megalapozott. Az alsóbb fokú válóperes bíróságok az „egy asztalnál ülés" elvét hozták fel érvelésként.[73] Úgy vélték, hogy mivel a gróf a Tormayval kapcsolatos vádak megismerése után továbbra is egy asztalnál étkezett a feleségével, nincs erkölcsi alapja múltbeli események miatt válópert indítani. Vagyis a tribádia vádja bizonyosan nem igaz: „a felperes egyéniségét és társadalmi állását szem előtt tartva kizártnak kell tekinteni, hogy abban az esetben, ha a Walter József tanú által a felperessel közölt cselekményeket az alperes valóban elkövette volna, a felperes a fent körülírt és szinte zavartalan és békés házassági együttélésre való állandó érintkezést tartotta volna fenn az alperessel."[74] Elképzelhetetlennek tartották, hogy „egy házasfél avval a házastársával, akiről az a meggyőződése, hogy ellene még a házasság felbontására is alapul szolgáló vétkes cselekményt követte el (...) hónapokon át a békés együttélésre való helyzetben tartson fenn állandó érintkezést anélkül, hogy házastársának vétkét megbocsátotta volna".[75] Ezen körkörös logika szerint bármit követett is el a grófnő, a férje minden bizonnyal megbocsátott neki, hiszen vele egy asztalnál étkezett; a két nő kapcsolatának természete innentől kezdve nem

releváns, és nem adhat okot a válásra. Az alsóbb fokú bíróságok ezzel gyakorlatilag megoldották, hogy ne kelljen definiálniuk, mi számít jogi értelemben tribádiának. Ugyanakkor számos érvet hoztak fel, miért lehetetlen, hogy szexuális kapcsolat lett volna a grófnő és Tormay között. Valószínűleg két oka volt, hogy a bíróságok ennyire nem akarták és nem tudták definiálni a női homoszexualitást. Lehet, hogy zavarban voltak azt illetően, mi számít szexuális tevékenységnek két nő között; de az is lehet, hogy magának a házasságon kívüli szexnek a témáját kerülték, még ha két nő között történt is, mivel fent kívánták tartani a házasság és az otthon szentségét.

Egyedül a legfelsőbb bíróság, a Királyi Kúria foglalkozott nyíltan a szexualitással és a nők azonos nemű kapcsolatainak következményeivel. Szemben az orvos szakértők véleményével, akik tágabban és inkluzívabban definiálták a homoszexualitást, a Kúria szemében csak a szexuális cselekedetek lehettek a nők közötti „perverz" (vagyis homoszexuális) kapcsolat *egyedüli* meghatározói. A Kúria még a magyar büntető törvénykönyv 241-es paragrafusának legszűkebb férfi homoszexualitásértelmezésén is túltett: elutasította az orvosi szakvéleményeket, és kijelentette, hogy csak a szexuális tevékenységre vonatkozó egyértelmű bizonyítékok adhatnak alapot a válásra. A Kúria szerint:

> A meghallgatott orvosszakértőknek azt a véleményét, amely szerint az orvostudomány szempontjából homosexualis cselekedetek már az egyszerű ölelésben és csókolózásban is megnyilvánulhatnak, a kiemelt jogkérdés eldöntésénél irányadóul elfogadni nem lehet, mert az ilyen cselekedetek magukban véve nem merítik ki a H. T. 76 §-ában meghatározott bontóoknak alkotóelemeit. A H. T. 76 §-a alá eső *természet elleni fajtalanság* mint bontóok ugyanis a kir. Kúria jogi álláspontja szerint csak akkor forog fenn, ha *a nemi ösztön* természetellenesen a házastársi hűséget, szemérmet és erkölcsiséget sértő parázna cselekedetekben *nyer kielégítést.*[76]

Vagyis szemben a férfi homoszexualitással, ami a jog értelmezése szerint a „normális" (heteroszexuális) aktusokat imitáló többféle szexuális tevékenység által is megvalósulhat, ebben a meglehetősen kétértelmű ítéletben a Kúria a lehető legszűkebben értelmezte a női homoszexualitást – kizárólag a behatolásos szexet tekintette annak. Ráadásul az a véleményük, hogy csak akkor beszélhetünk női homoszexualitásról, „ha a nemi ösztön kielégítést nyer", éppolyan izgalmasan hangozhatott a kortársak, mint a mai történész számára. Vagyis a bíróság csak akkor állapítana meg női homoszexualitást, ha bizonyítható az orgazmus? Vajon ezt mivel bizonyíthatnák? Miután a bíróság arra jutott, hogy az azonos nemű vágy megélését kizárólag a szexuális kielégülés bizonyítja, ítéletük azon állt vagy bukott, hogy igazolható és bizonyítható-e a szexuális aktus és kielégülés a grófnő és Tormay Cécile között. Ezt pedig csakis a személyzet vallomásai igazolhatták.

A bíróság és a társadalmi státusz

Mivel a szolgák alacsony és függő társadalmi státuszban voltak, a bíróság mind a válóperben, mind az azt követő rágalmazási perben megkérdőjelezte a feltételezett „perverz" kapcsolatra vonatkozó vallomásaik hitelességét. Figyelembe véve a nemesség magas pozícióját a két háború közötti Magyarországon, nem meglepő, hogy a magas rangú hölgyek és arisztokrata tanúik nagyobb hitelt élveztek, mint a szolgák beszámolói.[77] Ahhoz, hogy teljes mértékben megértsük a bíróságok ítéletét és a szolgák vallomásaihoz való hozzáállását, érdemes figyelembe venni, hogy a Tanácsköztársaság ideje alatt a proletariátus és általában az alsóbb osztályok egyik pillanatról a másikra hatalmi pozícióba kerültek a korábbi felsőbb osztályokhoz képest. Különösen jelentős hatalomhoz jutottak a szolgák, hiszen nemesi és dzsentri munkaadóik fölébe kerültek, legalábbis elméletben. A gyakorlatban

jellemzően nem ez történt. A szolgák nagy része hűséges maradt uraihoz. Mivel általában vallásosabbak voltak munkaadóiknál, hozzájuk hasonlóan gyanakvással viszonyultak a kommunistákhoz és általában a zsidókhoz is.[78] Ennek ellenére az első világháború utáni zavaros időkben az emberek gyanakvók voltak a szolgákkal szemben, és megkérdőjelezték lojalitásukat. A *Bujdosó könyv* jól illusztrálja, hogyan veszett el a felsőbb osztályok bizalma a szolgák iránt a proletárdiktatúra következtében. Egykori tulajdonosaikhoz képest így írja le a szolgák új pozícióját: „A budapesti házakba őröket és spionokat állít az osztálygyűlölet. Minden házban ott van az új hatalom kéme. Leselkedik, kínoz és feljelent."[79] A Tormay által leírt megbízhatatlan és veszélyes szolgák előfutárai Édes Annának, akinek története a két háború közötti időszak egyik legnépszerűbb regénye volt.[80] Míg azonban Kosztolányi regénye a gazdáit végül megölő cselédlányról komplexebben mutatja be az urak és a cselédek viszonyát és kölcsönös függőségét, Tormay ábrázolása sokkal fekete-fehérebb. Szerinte a szolgák önzők voltak, csak magukkal törődtek, és a lelküket is eladták volna az ördögnek, ha hasznuk származik belőle. Amikor a bíróság véleményt alkotott a szolgák vallomásairól, Tormay nézeteit osztották: a személyzet csak bosszút akar állni urain.

A bíróságok osztályelfogultsága és az alkalmazottakkal szembeni negatív attitűdje a legnyilvánvalóbban abban mutatkozott meg, hogy a bíróságok nem elégedtek meg a cselédek és szolgálók vallomásainak ténybeli cáfolatával, hanem ennél jóval tovább mentek: az ítéletekkel a szolgálók hitelességének teljes lerombolását akarták elérni. A bíróságok arra hivatkozva nem adtak hitelt a szolgálók tanúbizonyságának, hogy alárendelt helyzetükből fakadóan ki vannak téve a külső befolyásolásnak (nevezetesen Zichy grófénak és a pletykákénak), sőt érzékelésük, akár látásuk sem megbízható. Jogfosztott helyzetük alapjában megkérdőjelezte vallomásuk hitelességét.

A társadalmi pozíció fontossága talán még kirívóbb, ha összehasonlítjuk a bíróságok viszonyulását az alkalmazottakhoz, illetve

Zichy grófhoz. Noha a gróf keresetét ízekre szedték, arcába vágták hűtlenségét és rágalmazás miatt a vádlottak padjára állították őt, társadalmi státuszát, intelligenciáját, tudatosságát és hitelességét egy pillanatra sem kérdőjelezték meg. Lehet, hogy önző emberként és a szenvedély rabjaként jellemezték, de hitelt adtak neki, és nem kezelték alsóbbrendű emberi lényként.[81] Vagyis noha eleinte a szolgák éppen a családdal való közeli kapcsolatuk miatt váltak lehetséges tanúkká, alárendelt helyzetük miatt végül nem adtak hitelt a szavuknak. A korabeli magyar igazságszolgáltatási rendszer „osztályfüggése" a különböző mértékű büntetések kiszabásában is megmutatkozott. Amíg a felsőbb bíróságok alapvetően helybenhagyták a személyzet tagjainak alsóbb fokon kiszabott büntetését, addig Zichy grófét jelentősen csökkentették:[82] az első fokon eljáró Büntető Bíróság másfél év börtönre ítélte a grófot, a Budapesti Királyi Ítélőtábla mint fellebbviteli bíróság ezt tíz hónap börtönbüntetésre csökkentette, végül a Királyi Kúria 14 nap fogházra mérsékelte, ami a legenyhébb fajta büntetés-végrehajtó intézmény volt.[83]

Miután az alkalmazottak vallomásainak hitelességét teljesen kétségbe vonta a bíróság, már csak egyetlen feladatuk maradt: a két legkiemelkedőbb magyar honleány becsületének visszaállítása. A bíróságok félreérthetetlenül világossá tették a per kontextusáról alkotott álláspontjukat és azt, milyen emléket szerettek volna hagyni erről a botrányos perről az utókornak:

> Az egyik oldalon egy szenvedélynek mindent föláldozó, azért mindent letipró, még a bűncselekménytől is vissza nem riadó, merőben a maga önző céljainak élő fél áll, a másik oldalon ellenben két szellemileg és etikailag magas fokon álló, a köznek értékes szolgálatokat teljesítő személy alakja bontakozik ki a pör során –, olyanoké, akiknek erkölcsi tisztaságát ennek a pörnek az anyaga egyetlen árnyalattal, egy szemernyivel sem homályosította el.[84]

A bírósági ítéletből egy fekete-fehér kép tárul elénk, amelyben az egyik oldalon egy gonosz arisztokrata férj áll Zichy Rafael személyében, míg a másik oldalon két hithű és tiszta erkölcsű nő, Tormay Cécile és Pallavicini Eduardina. Annak ellenére, hogy a homoszexualitás eredetileg központi kérdése lett volna a jogi pereknek, az ítéletekből a bíróságok még a szexualitással kapcsolatos utalásokat is mellőzték. A két nő közti bensőséges viszony és az együtt töltött éjszakák tényét a büntetőbíróság így értelmezte:

> szükségszerű, de mindenesetre a legérthetőbb, legtermészetesebb útja volt az, hogy a közéleti céljaikért lelkesen együtt munkálkodó, egészen különös lelki tehetségekkel megáldott, kifinomult szellemi életet élő két nő a magánéletben is fokozatosan szorosabb, melegebb kapcsolatba került egymással.[85]

A két nő közötti kapcsolatot tehát a bíróság olyan erkölcsileg tiszta és szexualitástól mentes bensőséges barátságként értelmezte, amelyet a közös szenvedély, a haza újjáépítése iránti buzgalom táplált. A bírák nem adtak teret az ezzel ellentmondó orvosi (vagy egyéb) megközelítéseknek. Azokat az orvosi szakvéleményeket és tanúvallomásokat, amelyek alapján a két nő kapcsolata tribádiának tűnhetett, egyszerűen nem vették figyelembe. Szemben a Radclyffe Hall *A magány kútja* című regénye ellen indult perrel, amelyben a leszbikusságot elítélő bíróságok elismerték a nők közötti szexuális kapcsolat létezését, a budapesti bíróságok nem voltak hajlandók belegondolni ebbe a lehetőségbe. Plátóinak tekintették a két nő intim barátságát, pedig – mint különböző országokat vizsgáló történészek kimutatták – a két háború közötti időszakban a nők „romantikus barátságait" már nemzetközi szinten stigma övezte.[86] A bíróságok ítéletei hatására a női homoszexualitás a magyar jogi diskurzusban ismét láthatatlanná vált, és a második világháborúig nem is került ismét szóba.

Az orvostudomány stratégiai használata

Noha a bíróságok végül elutasították az orvosi szakvéleményeket, az, ahogyan a (homo)szexualitásról beszéltek, illetve ahogyan a perek során az egészségügyi szakemberek végig szerepet játszottak, jól mutatja, hogy az 1920-as évekre az orvostudomány jelentős hatást gyakorolt a szexualitással kapcsolatos jogi diskurzusokra. Az orvosi szakvéleményeket idéző fennmaradt utalásokban a homoszexualitásnak mind a biológiai (veleszületett jelenség), mind a pszichológiai (helyzetfüggő) magyarázatára látunk példát. A kétfajta magyarázat párhuzamos létezéséből látható, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia és a Tanácsköztársaság korának orvos szakértői és elméletei továbbra is befolyásosak maradtak. Bár a jog továbbra is konkrét cselekményként határozta meg a homoszexualitást (jóllehet elég homályosan), az 1920-as évekre egyértelmű volt, hogy több egyszerű fizikai aktusnál két azonos nemű személy között. A homoszexualitás értelmezése zavarosabb lett, és erősen támaszkodott a korabeli orvosi és pszichológiai elméletekre. És mivel nem volt konszenzus az orvosszakmában a tekintetben, milyen bizonyíték alapján dönthető el a „női homoszexualitás" ténye, a felperes és az alperes egyaránt neves szakértőket tudott felsorakoztatni álláspontja igazolására. A tribádia legjelentősebb orvos szakértői közül három is tanúskodott a perben. Dr. Fischer Ignácz, Németh Ödön és Oláh Gusztáv professzorok mindhárman nemzetközi hírnevet szereztek, a Monarchia utolsó két évtizedében végezték az orvosi képzést, világlátott emberek voltak, és együtt dolgoztak a kor legbefolyásosabb pszichiátereivel és neurológusaival, például Párizsban Jean-Martin Charcot-val (akinek Freud is a tanítványa volt). Fischer a homoszexualitás dekriminalizációjának korai támogatója volt, és 1909-ben a Magyar Jogászegylet vitáján lelkesen felszólalt a „tisztes" homoszexuálisok védelmében. Minthogy mindkét oldalt ilyen szakértők támogatták, nyilvánvaló volt, hogy az orvosi szakvéleményeknek komoly szerep jut majd a per végkifejletében.

A per során felszínre került mind a szexualitás medikalizációja, mind a női homoszexualitás ellentmondásos értelmezései. A válóperben például Zichy grófnő és ügyvédei, noha egyébként tagadták az összes vádat, arra hivatkoztak, hogy a szexualitás és a szexuális aktusok nem racionális és szándékos cselekedetek, így nem minősülnek a természet ellen elkövetett bűnnek.[87] Érvelésük szerint a tribádia nem elfogadható válóok, hiszen „az orvosi vélemények szerint a tribádia nem szándékos cselekmény, hanem az illetővel veleszületett agyi illetve ideghiba és ebből folyó beszámíthatatlan cselekvés, márpedig a H. T. 76-os §-ában meghatározott természetelleni fajtalanság elkövetéséhez szándékosság kell".[88] Szintén sokatmondó a bíróknak az a feltételezése, hogy a homoszexualitásnak testi jelei is vannak (például szokatlanul nagy nemi szerv vagy arcszőrzet); ennek jegyében kérdezték meg a férjet, hogy házasságuk során tapasztalt-e ilyen abnormalitásokat a feleségén. Végül a válóperes ítéletben a bíróság azt állította, hogy „a tribadia nem más, mint ellenállhatatlan ösztön".[89] Több szinten is megfigyelhető tehát az egymásnak ellentmondó orvosi elméletek beszivárgása a jogi diskurzusba.

A homoszexualitás veleszületett és biológiai jellegét hangsúlyozó orvosi elméletek mellett a források gondos olvasása a szexualitás pszichológiai magyarázataira is talál példákat. Ez nemcsak a bíróságok által idézett orvosi szakvéleményekben mutatkozik meg, hanem abban is, ahogy a különböző bíróságok indokolták a két nő „szokatlanul közeli" barátságát. Például a válóperben a Királyi Kúria kifejtette, hogy a grófnő „az után, hogy férje a vele való házassági életközösséget megszakította, a hitvestársi szeretetet és bizalmat nélkülözve, a hozzá szellemileg és lelkileg közel álló s vele a közélet terén is együttműködő barátnőjével csakugyan a szokásosnál bensőbb barátságot tartott (...) fenn".[90] A Kúria azt a pszichológiai magyarázatot adta a két nő közeli kapcsolatára, hogy a testi és lelki intimitás az emberi kapcsolatok fontos és alapvető eleme.

Zichy grófnő életében a bíróság szerint korábban megvolt ez az intimitás, hiszen férjnél volt, ám férje távozásával hiányt szenvedett benne. A Kúria érvelése szerint teljesen normális az, hogy az érzelmi és fizikai elhanyagoltság állapotában a grófnő Tormaynak nyílt meg, aki jelen volt a mindennapjaiban és odafigyelt rá, így betölthette a Zichy gróf által hagyott űrt. Vagyis a Kúria nem tagadta a két nő „abnormális" kapcsolatát, hanem pszichológiai magyarázatokkal normalizálta. A női homoszexualitás nem biológiai magyarázatának legbizarrabb példája a gróf azon állítása volt, hogy felesége „a normális házastársi érintkezés", vagyis a pénisszel való behatolás helyett jobban kedvelte, ha kézzel elégítik ki. Ezen érvelés szerint a grófnő „fura" szexuális szokásai annak köszönhetők, hogy „megtanították" neki a leszbikus szexet. Vagyis ha a nem behatolás alapú szex kipróbálása leszbikussá tehet valakit, közvetlen kapcsolat áll fenn a preferált szexuális gyakorlat és a homoszexualitás között.

Mivel nem állnak rendelkezésünkre az orvos szakértők vallomásai, nehéz átfogó képet adni arról, honnan származnak a szexualitással kapcsolatos elképzelések, és ki melyik fél oldalán hozta fel őket. A fennmaradt dokumentumok és a korabeli orvosi kiadványok azonban azt sugallják, hogy a Horthy-rezsim budapesti orvosai tisztában voltak az európai szexológusok és pszichiáterek legfrissebb elméleteivel, és (szelektíven) alkalmazták is azokat. Noha az orvostudomány jelentős presztízzsel bírt, egyértelműen látható, hogy a bíróságok és az érintett felek a kor homoszexualitással kapcsolatos orvosi és pszichológiai elméletei közül kimazsolázták azokat, amelyek az ő álláspontjukat támasztották alá. Ez különösen jól látható olyan orvosi szakvéleményekből, mint: „[a három szolga] vallomásában megjelölt tények [Zichy grófnő és Tormay kapcsolatáról], ha igazak, akkor a tribadia fogalmát fedik, azok homosexualis cselekedetnek az eredményei, és a tribadia pedig nem más, mint ellenállhatatlan ösztön"[91].

A felperesen kívül senki sem volt hajlandó, hogy ezt az álláspontot és ennek lehetséges következményeit továbbgondolja. Végül

a bíróságok orvosi és pszichológiai érvek alapján elvetették annak a lehetőségét, hogy a két nő között szexuális kapcsolat állt fenn. A Királyi Kúria így érvelt: „még valószínűségének látszata sem szól amellett, hogy az alperes [Zichyné], aki a felperessel normális nemi életet élt, mert hiszen magának a felperesnek előadása szerint öt gyermeknek adott életet, akkor, amikor a nemi élet kielégítésére törekvő ösztön már az alperes koránál fogva is hanyatlott, a keresetben megjelölt természet elleni fajtalanságot követte volna el."[92] Nem valószínű, hogy hasonló érvet hoztak volna fel egy negyvenes évei közepén járó férfival kapcsolatban, de a női szexuális vágyra vonatkozó orvosi elméletek alapján gyakorlatilag aszexuális lényként tekintettek Zichy grófnőre, aki így homoszexuális sem lehetett. Tehát hiába bukkantak fel orvosi és pszichológiai elképzelések a szexualitással kapcsolatos jogi diskurzusban, a bíróságok és a peres felek szelektíven alkalmazták ezeket.

Korabeli hírnév és feledékeny utókor

Távolabbról nézve megállapítható, hogy sem a válópernek, sem az azt követő rágalmazási pernek nem volt célja a női homoszexualitás definiálása vagy elítélése. A Zichy–Tormay-ügy elemzése felfedi, hogy „a leszbikusság vádja nem önmagában való cél volt, hanem csak eszköz egy személyes vagy politikai cél eléréséhez".[93] Ebben az esetben a perek (végül el nem ért) célja a válás volt, illetve kisebb mértékben a kor két jelentős politikai szereplőjének befeketítése. Annak ellenére, hogy a két háború közötti időszakban a tisztes női viselkedés alapértéknek számított, a politikai vezetésnek érdekében állt, hogy Tormay Cécile és Zichy grófnő nevét tisztára mossa. Mint sok más esetben, a szexualitás kérdése itt is politikai töltetet kapott.

Az 1920-as évekre Magyarországon megszilárdult a konzervatív politikai irányzat: a történelmi arisztokrácia irányította az országot,

és visszafogta (egyben szigorúan cenzúrázta) mind a kommunistákat, mind a szélsőjobboldalt.[94] Persze nem csak Magyarországot jellemezte, hogy a felsőbb osztályok befolyásolták a bíróságok határozatait, és azok gyakran az ő javukra döntöttek. A perek azonban azt mutatják, hogy a társadalom fokozatosan átalakult, és komplexebbé vált, a hagyományos földbirtokos réteg immár osztozott a hatalmon a középosztállyal, beleértve annak alsóbb rétegét is.[95] A főnemesség (mint a Zichy grófok) politikai hatalmával és befolyásával szemben egyre inkább fellépett a dzsentriréteg (mint Tormay). Ebben a közegben Zichy gróf válópere, majd az ezt követő rágalmazási per gyakorlatilag az uralkodó politikai körökön belüli hatalmi harc volt, amelynek végeredménye egyrészt Horthy befolyását, másrészt a jogrendszer előítéletességét mutatta. A bírósági ítéletek, amelyek alapvetően mindenért Zichy grófot és szolgáit hibáztatták, és elképzelhetetlennek tartották a két nő közötti szexuális kapcsolatot, nyilvánvaló arculcsapást jelentettek a grófnak, és csalódást azoknak, akik átláthatóbb igazságszolgáltatást szerettek volna.[96] Az ügy politikai jellege eleinte abban merült ki, hogy Zichy gróf saját politikai tőkéjét igyekezett felhasználni a bíróság befolyásolására. Az ügy azonban váratlan fordulatot vett, amikor maga a kormányzó, Horthy ellentengernagy is közbeavatkozott. Ekkor a politikai ellenzék és a perifériára szorult szociáldemokraták arra használták fel az ügyet, hogy rávilágítsanak a politikai rendszer korrupt és képmutató jellegére.[97]

Egyes jelek arra mutatnak, hogy az ítéleteket a legmagasabb politikai szintről befolyásolták. Zadravecz István, a Nemzeti Hadsereg tábori püspöke, aki tisztségénél fogva bejáratos volt Horthyhoz, a naplójában részletesen beszámol az esetről. *Páter Zadravecz titkos naplója* című könyvében felidézi azt, amikor Horthy utasította, hogy lépjen közbe a bíráknál, és érje el, hogy Zichy grófot minden szempontból elmarasztalják.[98] Zadravecz naplója szerint a büntetőper ítéletének napján Horthy személyesen elismerte, hogy az ő közbenjárása döntötte el az ügyet: „Na, a mai napot a legfőbb triumfom napjának

tartom, mert ma másfél évi börtönre ítélték el azt a gazember Zichy Rafaelt, felesége és Tormay Cécile megrágalmazásáért. Ez az ítélet egyes egyedül az én erős közbelépésemre történt. Maga az igazságügy-miniszter kételkedett, vajon egyáltalán hoznak-e legalábbis elmarasztaló ítéletet... de én szorítottam a dolgon!"[99]

Zadravecz naplója a Tormay és Horthy közötti kapcsolatot kifejezetten bensőségesnek ábrázolja.[100] És valóban: egészen az írónő 1937-ben bekövetkezett haláláig közeli volt a viszonyuk. Mindketten dzsentricsaládban születtek, valamennyire kívülállók voltak a főnemesek világában, és eredményeik ellenére – annak számos régi tagjához hasonlóan – mindvégig azok is maradtak. Mindketten előnyt tudtak kovácsolni az őszirózsás és a kommunista forradalomból, és csillaguk aznap kezdett emelkedni, amikor Horthy bevonult „a bűnös városba", ahogyan mindketten gyakran hivatkoztak Budapestre.[101] 1919 novemberében Tormay egyike volt azoknak, akik a főváros részéről üdvözölték a fehér lovon bevonuló ellentengernagyot. Szövetségük mindkét fél számára hasznosnak bizonyult. Horthy a legnagyobb tiszteletben tartotta Tormayt, és közvetlen szerepet játszott abban, hogy az írónő a rangos konzervatív irodalmi folyóirat, a *Napkelet* első női főszerkesztője lehetett. A *Bujdosó könyv* révén népszerűvé vált Tormay, a MANSZ elnöke a hivatalos keresztény-nemzeti eszme konzervatív szószólójaként élete végéig hű maradt a kormányzóhoz.[102]

Figyelembe véve, hogy Tormay és Zichy grófnő mindketten konzervatív katolikus honleányoknak mutatták magukat, hevesen tagadták a leszbikusságukra vonatkozó vádakat, ráadásul fontosak voltak a korabeli magyar politikai vezetés számára, egyáltalán nem meglepő a perek végkifejlete. Horthy sikeres közbeavatkozása és az, hogy Tormay becsületén az ügy hatására szinte semmilyen csorba nem esett, politikai változásokat tükröz a két háború közötti Magyarországon, ahol a történelmi arisztokrácia lassan veszíteni kezdett hatalmából a kispolgársággal és a dzsentriréteggel szemben.

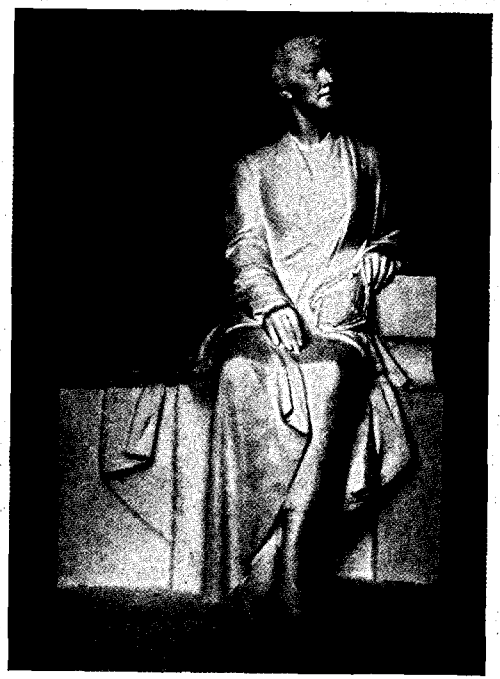

Tormay Cécile szobra, 1939

Hozzátehetjük, valószínűleg nem a véletlen műve, hogy a perrel kapcsolatos minden „érzékeny" anyag eltűnt a bírósági nyilvántartásokból (beleértve a tanúk és az orvos szakértők vallomásait). Bár nincs egyértelmű bizonyítékunk arra, miért semmisítették meg a válóper alperesének, felperesének, orvos szakértőinek és tanúinak vallomásait, a Horthy-rendszernek nem lehetett érdeke, hogy fennmaradjanak olyan bizonyítékok, amelyek a két nőt illetően kompromittálók lehettek. Ez különösen azért lényeges, mert a bíróság nem a szakvélemények, hanem „a közös [kortárs] életszemlélet" alapján hozta meg ítéletét.[103] Mivel a tanúk és a szakértők vélhetően azt tartották, hogy lehetett szexuális kapcsolat a két nő között, és Tormay homoszexuális, nem meglepő, hogy az illiberális konzervatív rezsim megsemmisítette vallomásaikat.

A korban máshol zajlott híres „homoszexuális" perek, mint Oscar Wilde-é vagy Radclyffe Hallé, megszégyenítették a homoszexualitással vádolt személyeket, ugyanakkor fontos szerepet játszottak abban, hogy megfelelő nyelvezet és tudás alakuljon ki a marginalizált szexualitással kapcsolatban. A Tormay–Zichy-ügy azonban nem vezetett sem pontosabb kifejezések kialakulásához, sem a homoszexualitással kapcsolatos tudás elterjedéséhez. A legtöbb magyar kortárs számára nem lett volna kívánatos vagy biztonságos, ha az uralkodó konzervatív rezsim két legjelentősebb női szószólójának hírnevén folt esik. A bíróságok sikerrel jártak: tisztára mosták Tormay és Zichy grófnő nevét. Miután a szocialista vezetés negyven éven át hallgatott a két háború közötti időszak polgári és nemesi szerzőiről, Tormay Cécile neve a 2000-es években vált újra ismertté, mégpedig pont olyan formában, ahogyan az 1920-as évek bíróságai szerették volna.

Összefoglalás

Mióta 2010-ben a Fidesz elsöprő győzelmet aratott a választásokon, és a szélsőjobboldali Jobbik népszerűsége rakétasebességgel emelkedni kezdett, mindkét párt igyekezett a Horthy-korszakot rehabilitálni, és pozitív színben feltüntetni „nyugatellenes" programja részeként.[104] Ezen erőfeszítés részeként a jobboldal és a szélsőjobb örömmel ünnepelte Tormayt mint a múlt század ideális honleányát. Tormay összes könyvét újra kiadták, és a *Bujdosó könyv* kultuszregény lett. 2012 márciusában szobrot emeltek neki Budapesten, mint a „legnagyobb magyar nők" egyikének. Ugyanebben az évben az oktatási államtitkárság komolyan fontolóra vette, hogy bevegye Tormayt az új Nemzeti alaptantervbe. Bár ezt számos irányból kritizálták, és végül meghiúsult, a Fidesz pedig többé nem támogatta nyilvánosan Tormay rehabilitációját, az írónő továbbra is népszerű a konzervatívok és a szélsőjobboldaliak körében.[105]

Tormay rehabilitációjával kapcsolatban nem meglepő, hogy a konzervatívok és különösen a szélsőjobb képviselői vonzónak és időszerűnek érezték az ő (és számos más Horthy-korszakbeli közszereplő) antiszemita, irredenta, nacionalista és hagyományos nemi szerepeket hirdető nézeteit. Azt azonban nem vették figyelembe, hogy Tormay élete éppen azt képviseli, ami ellen ők a leginkább ágálnak: hiszen erős, független nő volt, sosem ment férjhez, nem szült gyereket, férfifoglalkozást űzött és (a történelmi bizonyítékok alapján) a saját nemében vonzódott. Míg Tormay írásai és nyilvános szerepvállalása támogatja a konzervatív és a szélsőjobboldali családcentrikusságot és a hagyományos nemi szerepeket, élettörténete látványosan szembemegy ezekkel. E látszólagos ellentmondás ellenére azonban 21. századi rajongói feltétel nélkül ünneplik. Ezt részben magyarázza az, hogy a jobboldal és a szélsőjobboldal vagy ignorálta a Tormay magánéletére vonatkozó információkat, vagy az ellenzék lejáratókampányát látta bennük. Kizárólag az írónő műveivel és nyilvános szerepvállalásával foglalkoztak, így neme és szexualitása irreleváns volt – éppen ezért tudták jól felhasználni. Mivel nem törődtek azzal, hogy nő, megbocsáthatóak voltak férfias foglalatosságai (irodalmi és közszereplői tevékenysége); mivel nem törődtek a (normától eltérő) szexualitásával, az összes nő nevében beszélhetett a patriarchális értékek és intézkedések védelmében.

Akárcsak más országok szélsőjobboldali és konzervatív pártjai a történelem során, a Fidesz és a Jobbik hasznot húzott egy elvont konzervatív nőalakból, aki nemcsak felszólal a nemzet érdekében, hanem meg is testesíti az ideális nemzetet.[106] Irodalmi művei által, amelyek férfiak és nők számára különböző, egymást kiegészítő normákat ír elő, Tormay nemcsak a magyar nők, hanem az egész magyar nemzet szimbólumává is vált. Az az attitűd, hogy a Tormay által hirdetett hagyományos nemi szerepeket ideális és követendő példának tekintik, a magánéletét viszont irrelevánsnak, a jelek szerint a konzervatívok védjegye; ebből a szempontból a 21. századi jobboldal

Klebelsberg Könyv

és a szélsőjobb a két háború közötti elődök nyomdokában jár. Ironikus módon ugyanaz a politika és diskurzus, amely Tormay életében láthatatlanná tette az azonos neműek közötti szexualitást (erről részletesebben a következő fejezetben), a leginkább kitartó elhallgattatási mechanizmusnak bizonyult a (homo)szexualitás történetében. Így mind a Horthy, mind a Fidesz vezette illiberális rezsim lelkesen ünnepelhetett olyan személyeket, akiknek szexuális és magánélete nagyon távol állt az ezen rezsimek által propagált heteronormatív, családközpontú ideáltól, modelltől.

Tormay Cécile szexualitása és perei még nem foglalták el helyüket a (homo)szexualitás történetében. Egyrészt azáltal, hogy a Horthy-korszakban, majd a második világháború után az államszocializmus idején is tabu volt a normától eltérő szexualitás, nehéz (bár nem lehetetlen) rekonstruálni és értelmezni Tormay szexualitását. Másrészt az LMBTQ-közösség többsége sem tekinti előfutárának, főként politikai meggyőződése miatt. Tormayt antiszemita, fasiszta és irredenta nézetei a közelmúltig túl ellentmondásossá tették ahhoz, hogy a magyar leszbikusok ősanyjuknak tekintsék őt.

V.

Szokatlan szövetségesek: a melegek és a Horthy-korszak konzervatív vezetése

1932-ben egy brutális, hidegvérű gyilkosság rázta meg Budapest lakosságát. Az áldozat egy jómódú étteremtulajdonos volt, aki – egy közvetítőn keresztül – gyakran bérelt fel fiatal férfiakat (többnyire katonákat) szexuális célokra. A bűntényt három katona követte el egy közeli laktanyából, akik korábban szexuális kapcsolatot létesítettek az áldozattal, most pedig kirabolták és megölték; végül a homoszexuális-nyilvántartás segítségével kapták el őket.[1] Jellemző volt a konzervatív Horthy-korszakra az, ahogyan az újságok beszámoltak az esetről: a homoszexualitás csak botrányok vagy gyilkosságok kapcsán került szóba. Ezúttal számos újság megtörte a homoszexualitást övező csendet, és beszámolt az ügyről. A „tisztes" áldozat homoszexuális irányultságára azonban csak igen homályos utalásokat tettek; a kor szokásainak megfelelően egy köztiszteletben álló áldozat esetén szándékosan el kellett hallgatni a melegségét. A *Város* című jobboldali napilap azonban, bár közvetlenül nem hivatkozott erre a gyilkosságra, hosszan kifakadt a városban élő homoszexuálisok ellen. Ez ritka példája annak, hogy valaki nyilvánosan elismerte a meleg Budapest létezését és azt, hogy ezt a konzervatív politikai vezetés is tolerálta.

> Az a helyzet, hogy ha ezek az emberek nyilvánosan nem sértik az illemet s nem okoznak botrányt, akkor privát lakásokban azt tehetik, amit akarnak. A rendőrség, még ha tudomására jut is az eset, nem tehet semmit...
>
> Köztudomású, hogy a főváros szívében több helyen is kaszinószerű alakulatok ütötték fel a fejüket s jóformán egészen leplezetlenül folytatják üzelmeiket, s Budapest már eljutott arra a szintre, hogy a „szerelmi ügynökök", Párizs, Berlin, a Riviera szodomikus bűnözői már a magyar fővárosban is megteremtették a legfrissebb s legundorítóbb iparágat.

Ezután a cikk kitér arra, hogy mindkét nem képviselteti magát az „áldozatok" között, ám a nők szervezettebbek, és besúgók sincsenek közöttük.[2] Ez a szövegrészlet alátámasztja az előző fejezet megállapításait. Noha a hatóságok nem feltétlenül tudták egyértelműen definiálni a női homoszexualitást, tudatában voltak annak, hogy egyes nők más nőkkel létesítenek szexuális kapcsolatot. A leszbikusságot azonban nem tiltotta a törvény, ezért a rendőrség, az igazságszolgáltatás és más hatóságok sem foglalkoztak vele; sokkal inkább a heteroszexuális, majd az 1930-as évektől egyre inkább a homoszexuális férfiprostitúció kötötte le a figyelmüket. A nők közötti szerelmet nemcsak nem büntették, hanem a főbb hangok hallgatólagosan megegyeztek abban, hogy „amiről nem beszélünk, az nincs". A hivatalnokok és a közszereplők egyaránt úgy vélték: ha nyilvánosan beszélnének a női homoszexualitásról, még felkeltené a kíváncsiságot ártatlan nőkben a leszbikus szerelem iránt, ezért jobb, ha nem beszélnek róla nyilvánosan.

Ha a női homoszexualitás mégis megjelent a közbeszédben, mint Tormay és Pallavicini ügye kapcsán, a Horthy-rezsim szándékosan igyekezett a minimálisra szorítani vagy teljesen elnémítani az ezzel kapcsolatos párbeszédet. Mindez egy olyan politikai és társadalmi közegben történt, ahol az egymást követő konzervatív kormányok

speciális szerepekbe próbálták a magyar nőket beleszorítani. Továbbá, mint ebben a fejezetben láthatjuk majd, a hatóságok sokkal keményebben ellenőrizték és büntették a normaszegő női viselkedéseket, különösen a prostitúciót, mint korábban az Osztrák–Magyar Monarchia sokkal liberálisabb kormányai. A női szexualitás szigorúbb szabályozása ellenére a női homoszexualitás sosem vált nyilvános beszédtémává, és a két háború között nem is büntették. A leszbikusokról sem a bűnüldözés, sem a társadalom nem vett tudomást.

Mi a helyzet azonban a férfi homoszexualitással az 1920-as és 1930-as években? Hogyan kezelték a hatóságok a férfi homoszexualitást az egyre konzervatívabb politikai közegben? A korábbi fejezetekből láttuk, hogy Magyarország a német büntető törvénykönyv 175-ös paragrafusa mintájára 1878-tól büntetendővé tette a férfiak közötti szexuális tevékenységeket. A magyar büntető törvénykönyv 241-es paragrafusa mind a férfiak közötti, mind az állatokkal való közösülést a *természet elleni fajtalanság* kategóriájába sorolta, amelynek büntetése egy évig terjedt a legkevésbé szigorú büntetés-végrehajtó intézményben. A 242-es paragrafus a *természet elleni fajtalanság* erőszakos eseteire vonatkozott, amelyeket öt évig terjedő börtönnel büntettek, ám az elkövető akár életfogytiglant is kaphatott, ha áldozata a cselekmény következtében meghalt. Attól azonban, hogy konkrét törvények büntették a homoszexualitást, még nem biztos, hogy ezeket be is tartották.

Mint az első két fejezetben láttuk, 1878 és az első világháború vége között a budapesti fővárosi rendőrség a modern tudományos módszerek segítségével homoszexuális-nyilvántartást hozott létre, és nyomon követte a homoszexuális férfiakat. Azonban az érintettek többsége számára semmilyen jogi következménnyel nem járt az, hogy homoszexuálisnak minősítették, és bekerült a nyilvántartásba. Mint a III. fejezet kifejti, 1919-ben a kommunisták rövid életű kísérletet tettek a homoszexualitás dekriminalizálására és a melegek rehabilitálására. A két háború között, szemben a normaszegő női

viselkedéssel (prostitúció), a férfi homoszexualitásra vonatkozó elképzelések, a szabályozás és az intézkedések meglepő folytonosságot mutatnak az 1918 előtti időszakkal. Nem születtek további diszkriminatív törvények vagy törvényszigorítások a férfi homoszexuálisok ellen (szemben a vallási és etnikai kisebbségekkel), és a meglevő törvényeket sem juttatták jobban érvényre. Noha a radikális jobboldal egyre nagyobb teret nyert, és az 1929-es gazdasági válságot követően gyorsan növekedett a szélsőjobboldali elemek száma és láthatósága, mint a *Város* című lapból vett idézet is mutatja, az 1930-as években a homoszexuálisokat nem tették meg bűnbaknak és nem büntették a korábbinál jobban.

De vajon miért tolerálta a férfi homoszexualitást egy olyan konzervatív politikai rendszer, amely a „keresztény erkölcs" kialakításában (vagy visszaállításában) látta a magyar nemzet közösségének alapját? Egy olyan rendszer, amely többek között a háború utáni időszak első zsidótörvényeit meghozta, hogyhogy védelmébe vette a homoszexuális férfiakat, amikor a legtöbb európai országban egyre inkább üldözték őket?[3] Hogyan lehetséges, hogy ez a konzervatív, diktatórikus rendszer, amely a (heteroszexuális) család védelmét tette meg ideológiája sarokkövének, nem vette célba a homoszexuális kisebbséget? Az 1920-as és 1930-as években még a jobboldal is gyanúsan hallgatott Budapest jelentős méretű homoszexuális közösségéről. Miként lehetséges ez? Milyen tényezők alakították ki ezt a látszólagos anakronizmust – egy erősen konzervatív államot, amely tolerálja a normától eltérő szexualitást? És végül, hol volt ennek a toleranciának a határa a törvény, a kultúra és a közegészségügy szempontjából nézve? Ezekre a kérdésekre keresi a választ ez a fejezet. A válaszok természetesen nem lesznek egyértelműek. Különböző tényezők bonyolult összjátékának volt köszönhető, hogy 1918–19 viharai, a liberalizmus megszűnése és a szélsőségesen konzervatív rezsim 1919-es bevezetése ellenére az új rendszer nem hozott változást a normától eltérő férfiszexualitás kezelésében. Ilyen tényezők voltak az első világháború

utáni forrongás; Trianon politikai, társadalmi és gazdasági következményei; a férfiasság és általában a férfiszexualitás háború utáni értelmezése; a nemi betegségek heteroszexuális úton való terjedése fölötti aggodalom; valamint a homoszexualitáshoz való engedékeny, rehabilitáció-központú orvosi megközelítések fennmaradása. Azt állítom, hogy a társadalmi szabályozás nemi dinamikája kiterjedt a homoszexualitásra is, így paradox módon a férfi homoszexualitás egy bizonyos formája fennmaradhatott a konzervatív rezsim alatt.

A Horthy-rendszer szexuális és erkölcsi rendje

Annak megértéséhez, hogy az egyre konzervatívabb Horthy-rendszer miért tolerálta továbbra is a homoszexualitást, az első világháború következményeit a nemek szemszögéből kell megvizsgálnunk. Mint az előző fejezet is mutatta, a Horthy-rezsim célja az volt, hogy helyreállítsa a rendet az élet minden területén. Ezért igyekezett a liberalizmus minden formáját visszaszorítani. Különösen igaz volt ez Budapestre, amely a modernitás élharcosának, a liberális és progresszív gondolkodás melegágyának számított. Nem véletlen, hogy bevonulásakor Horthy „a bűnös Budapest" jelzővel illette, és az új konzervatív kormány nagy energiabevetéssel próbált megszabadulni a város „mocskos" és „erkölcstelen" elemeitől.[4] Miután tehát a rezsim megbüntette az ellenzéket, és sokakat emigrációba kényszerített, figyelmét azokra a kulturális és társadalmi jelenségekre fordította, amelyeket összeegyeztethetetlennek tartott az új keresztény nemzeti közösséggel. Budapest megtisztításában fontos szerepet szántak a hagyományos nemi szerepek és a szexuális erkölcs helyreállításának.

Éles ellentétben a korábbi szociáldemokrata és szocialista kormányokkal, sőt a dualizmus korával is, a Horthy-korszak városvezetése elengedhetetlennek tartotta a hagyományos nemi szerepek visszaállítását Magyarország „fejlődése" érdekében. Budapest, „a bűn

központja" kiemelt figyelmet kapott, de a konzervatív vezetés az összes keresztény egyházzal együttműködésben – és gyakran azokon keresztül – vidéken is igyekezett ezt a célt megvalósítani. Az egyik prioritás a népességcsökkenés megállítása volt, ezért hevesen támadták az egyre inkább terjedőben lévő egykézést.[5] A frissen kapott hatalmát élvező katolikus egyház állt azoknak az erőfeszítéseknek az élére, amelyek a konzervatív nemi és szexuális normákat igyekeztek propagálni mind a nyilvános, mind a magánszférában.[6] A kereszténység nevében a vallási és a világi vezetés a nemi szerepek elkülönítését tette meg az új, konzervatív magyar társadalom alapjának.[7] A férfiakat és a nőket prédikációkban, az iskolában és a katolikus egyházhoz szorosan kötődő szervezetekben okították a nekik szánt társadalmi szerepekről. Az *Utam a gólyafészek körül* című kortárs kiadvány, amely a szexuális neveléshez nyújtott segítséget szülők és tanárok számára, felvázolja az ideális erkölcsi rendet: bátor magyar férfiakat erkölcsös nők támogatnak. Hangsúlyozza, a fiúgyermekekből igazi, önálló, patrióta férfiakat kell nevelni, akik egy nap visszaszerzik a Trianonnál elvesztett területeket, és ismét dicsőséget hoznak a magyar népnek; a lányokat azonban nem kell a nyilvános szférára felkészíteni, az ő hivatásuk az, hogy jó anyák és háziasszonyok legyenek.[8]

Az első világháború után a háborúban részt vevő összes ország, politikai vezetésétől függetlenül, igyekezett helyreállítani a heteroszexuális családokat, és pronatalista politikát folytatott.[9] A „csonka Magyarországon" azonban különös jelentőséggel bírt az, hogy a lehető legtöbb egészséges magyar gyermek szülessen. Trianonban az ország hatalmas területeket veszített, és az ideológia szerint ezek visszaszerzéséhez és az ország feltámadásához alapvető fontosságú volt, hogy férfiak és nők új generációja növekedjen fel, és megfelelő szerepeket töltsön be. A keresztény alapelvek szerint a nőknek jó anyáknak és háziasszonyoknak kellett lenniük, a férfiaknak viszont testileg, mentálisan és erkölcsileg erősnek. A Horthy-korszak

politikusai a 19. század polgári családját tekintették ideálnak: az istenfélő hazafi a családfő, a család egészségét és erkölcsi tisztaságát (valamint a férj boldogságát) pedig a feleség biztosítja – noha a feleség feladatai egyre „professzionálisabbakká" váltak, és az első világháború utáni időszakban az asszonyoknak el kellett sajátítaniuk a modern háztartásvezetéshez szükséges készségeket, hogy a magánszférában kiegészíthessék férjük nyilvános szférában végzett kenyérkereső tevékenységét.[10]

A férfiak testi és erkölcsi épsége nemcsak az új konzervatív rendszer, hanem az ország revizionista céljai miatt is központi kérdés volt. Az első világháború hatására a magyar elit egyre nagyobb figyelmet fordított fiai fizikai erejére.[11] Vesztes országként Magyarország hadseregét 35 000 főre korlátozták, a kötelező sorkatonai szolgálatot pedig csak 1939-ben vezették be. Az 1920-as évektől kezdve azonban a magyar hatóságok szisztematikusan manipulálták a közigazgatási eljárásokat annak érdekében, hogy katonákat toborozzanak és képezzenek ki.[12] A „leventetörvény" és az annak hatására kialakuló „leventemozgalom" például gyakorlatilag kötelezővé tette a férfiak számára a testgyakorlást 12 és 21 éves kor között.[13] 1924-től kezdve a leventeszervezetek biztosították, hogy minden fiatal magyar férfi megfelelő testi kiképzést kapjon, függetlenül attól, jár-e iskolába. A hatóságok emellett különösen aktívan támogatták a Magyar Cserkészszövetséget, amelynek tagsága az 1930-as években megnövekedett. A keresztény erkölcsi alapokra épített új konzervatív oktatási rendszer számára is kulcsfontosságú volt a leendő magyar katonák testi ereje és férfiassága.[14] Számos konkrét lépést tettek a konzervatív szexuális erkölcs bevezetésére is. A katolikus egyház nem vette figyelembe a házasság előtti szexuális kapcsolatok gyakoriságát mutató statisztikákat, és szűzen kötött házasságokról, az önkielégítés és a pornográfia veszélyeiről prédikált.[15] Az erkölcsi és a szexuális tisztaság nevében a kormány a médiatartalmakat is szigorúbban ellenőrizte. Így a korábban liberális sajtó, amely 1914 előtt az egyik legkevésbé

cenzúrázott volt Európában, az 1920-as évekre jóval konformistábbá vált.[16] A hatóságok hevesebben üldözték azokat az orvosokat és bábákat is, akik abortuszokat végeztek.[17] Az abortuszt végeztető nőket, valamint az ilyen szolgáltatásokat kínáló nőket és férfiakat büntették, nem foglalkoztak viszont sem a nőket teherbe ejtő férfiakkal, sem azokkal az általánosabb gazdasági-társadalmi problémákkal, amelyek miatt egyes nők a magzatelhajtást választották. A leglátványosabb példa arra, hogyan próbálták a konzervatívok kisöpörni Budapestről a korábbi szexuális dekadenciát, az volt, hogy felhatalmazták a rendőrséget a közerkölcs szabályozására és a prostitúció megreformálására.

1927-ben a közerkölcs védelmét nemzetbiztonsági kérdéssé tették. Egy körrendeletben az Igazságügy-minisztérium felhatalmazta a rendőrséget, hogy eljárást indítson bárki ellen, aki a közerkölcsöt veszélyezteti.[18] Mint „A közerkölcs védelme" című körrendelet bevezetőjéből származó idézet is mutatja, a konzervatívok egészen máshogy közelítették meg ezt a kérdést, mint az 1918 előtti vezetés: „A közerkölcsiség védelme, vagyis annak biztosítása, hogy a társadalmi élet külső megnyilvánulásaiban az egyesek magatartása mindenkor megfeleljen a jó erkölcs és a jó ízlés követelményeinek, a hatóságoknak, kiváltképen pedig a rendőrhatóságoknak és közbiztonsági szerveknek egyik legfontosabb feladata."[19]

A rendőrség feladata az Osztrák–Magyar Monarchia idején egészen más volt: akkor a gyorsan növekvő nagyváros problémáit igyekezett megoldani, a két háború között azonban a társadalmi változások fontos mozgatóerejének tekintették. Drámai változás, hogy az első világháború előtt a rendőrség elsősorban a lakosság védelméért volt felelős, most viszont a konzervatív erkölcsök fenntartásáért.[20] Ráadásul hatáskörét is kiterjesztették: a rend őrei bárki ellen eljárást indíthattak, aki véleményük szerint megsértette a nyilvános viselkedés elfogadott (konzervatív) szabályait. Például bármilyen (táncos vagy színházi) előadást vagy eseményt leállíthattak, ha úgy vélték,

hogy az vagy annak bármely része „a jó erkölcsökbe ütközik".[21] Ha valaki csak olyan szót mondott vagy mozdulatot tett, amely a rendőrség szerint „alkalmas arra, hogy mások jó ízlését és erkölcsi érzését sértse", a rendőrőrsön találhatta magát szabálysértés vádjával. Ugyanez a rendelet azt is tiltotta, hogy egy férfi nyilvános helyen kérés nélkül megszólítson egy tisztességes hölgyet, tisztességtelen ajánlatot tegyen neki vagy zaklassa. Végül, de nem utolsósorban tilos lett „nyilvános helyen bármily természetellenes fajtalanságra való felhívás, vagy ennek látszatát keltő mindennemű feltűnő viselkedés (tolakodó megszólítás, követés, illetlen taglejtés stb.)".[22] Egyértelmű tehát, hogy a konzervatív vezetés igyekezett szigorúan felügyelni a közerkölcsöt és az állampolgárokat. Szándékosan homályosan fogalmaztak azt illetően, milyen viselkedések sértik a közerkölcsöt, így a rendeletet nemcsak megfélemlítésre, hanem a rendszer potenciális ellenségei ellen is fel lehetett használni.

A prostitúció átfogó megreformálása ugyanebben az évben történt, és két célt szolgált: az erkölcstelen elemek láthatóságának csökkentését és a budapesti lakosság fölötti kontroll kiterjesztését. Az Igazságügy-minisztérium szerint a reformra a közerkölcs, a közegészség és a nők védelmében volt szükség.[23] A reform megerősítette a rendőrség teljes körű felügyeletét a prostitúció intézménye fölött. Már korábban, a 19. század vége óta ők végezték a prostituáltak kötelező nyilvántartásba vételét és kéthetenkénti orvosi vizsgálatát; mostantól azt is ők dönthették el, ki lehetett prostituált, hol dolgozhattak és lakhattak a szexmunkások és hogyan kínálhatták szexuális szolgáltatásaikat. Az új rendelet szerint minden olyan nőt, aki nyilvántartásba akarta vetetni magát, meginterjúvolt az erkölcsrendészet, és az interjú során megpróbálta eltántorítani őt ettől a foglalkozástól. A nyilvántartott prostituáltakat a rendelet valamelyest védte a visszaélések ellen. Mivel az összes bordélyház engedélyét visszavonták, és kiiktatták a képből a futtatókat és a nőket kizsákmányoló közvetítőket, a prostituáltak kiszolgáltatottsága csökkent.[24] Sorsuk azonban alapvetően

a rendőrség kezében volt. A rendőrök bármikor dönthettek úgy, hogy a prostituált nyilvános vagy magánszférában mutatott viselkedése nem felel meg a 60 cikk hosszú rendelet minden pontjának, és ekkor nemcsak engedélyét veszíthette el, hanem börtönbe kerülhetett vagy munkanélküliként kitoloncolhatták Budapestről.

A prostitúció új szabályozása látványosan szakított a múlttal, és tükrözte a Horthy-rendszer azon meggyőződését, hogy a bordélyházak és a prostitúció a felelős a magyar társadalom erkölcsi állapotának hanyatlásáért. A konzervatív hatóságok azonban, hasonlóan 1918 előtti elődeikhez, nem akarták azonnal teljesen megszüntetni a prostitúciót, hiszen tudatában voltak, mennyire szerves része a magyar társadalomnak. Látványos változás következett azonban be abban, ahogyan a rendőrség és a városi hatóságok a prostitúcióról beszéltek és azt kezelték. Az új hivatalos diskurzus már nem „szükséges rossznak" vagy a városi szegénység elkerülhetetlen következményének tekintette a prostitúciót, hanem egyre inkább kizárólag az erkölcstelenségre vezette vissza. Persze ez nem volt teljesen újdonság.

A korábbi magyarázatok azonban az erkölcstelenség mellett a szegénységet is hangsúlyozták, és azzal érveltek, hogy a nők általában kétségbeesésből választják a prostitúciót, a férfiak pedig gazdasági és társadalmi okokból válnak a fogyasztóivá; ezzel szemben az új retorika egyenlőségjelet tett a prostitúció és az erkölcstelenség közé. Bárki, aki a prostitúcióhoz kapcsolódott – tehát mind a szexuális szolgáltatásokat nyújtó nők, mind férfi kuncsaftjaik –, erkölcstelen elemmé vált, aki veszélyt jelent a társadalom egészségére és moráljára, valamint Magyarország jövőjére. Annak fényében, milyen büntetőjogi intézkedéseket vezetett be a Horthy-rendszer a közerkölcs fenntartására (vagy kialakítására), azt várnánk, hogy a homoszexualitást és a homoszexuális-nyilvántartásban szereplő embereket is jobban üldözték. Mint azonban a fejezet további részéből láthatjuk majd, nem így történt.

K. élete – egy magyar homoszexuális a két háború között

Ebből a korból még nem találtunk meleg memoárt, és mint a bevezetőben is elismertem, másodkézből származó leírások alapján csak korlátozott mértékben tudjuk rekonstruálni Budapest meleg történelmét. Homoszexuális memoár vagy önéletrajz híján azonban támaszkodhatunk legalább egyetlen anonim férfi esetére, akit K.-nak fogok nevezni, és akinek részletes élettörténetét az 1930-as években írta meg Nemes Nagy Zoltán orvos. Nemes Nagy K. történetét a *Katasztrófák a szerelmi életben* című, 1933-ban kiadott könyve egyik esettanulmányaként jelentette meg.[25] K. a páciense volt az 1930-as évek elején.[26] Nemes Nagy gyakorló szexuálpatológus és a nemi élet „zavaraira" specializálódott orvos volt, így K.-ról írt esettanulmánya nem elfogulatlan; K. „furcsa" szexualitására koncentrál, ráadásul egy, a nemi élet „katasztrófáiról" szóló kötetben.[27] A könyv a különböző szexuális zavarok tárháza, vagyis az, hogy K. története itt szerepel, mutatja, hogy Nemes Nagy a homoszexualitást „katasztrófaként" fogta fel. Elfogultsága ellenére ez a történet a sorok között olvasva izgalmas bepillantást nyújt a magyar homoszexuálisok életébe a 20. század első három évtizedében. A továbbiakban Nemes Nagy leírására támaszkodva K. történetét a magyar történelem kontextusában vizsgálom. Mint látni fogjuk, K. tapasztalatai illusztrálják, hogy Budapesten a homoszexuális férfiak viszonylag szabadon élhettek az 1920-as és 1930-as években, másfelől az is kiderül, milyen lehetett bekerülni a homoszexuális-nyilvántartásba és érezni a társadalom megvetését.

Mint sok fővárosi lakos és a budapesti homoszexuálisok nagy része, K. is vidéken született és nőtt föl, tizenéves kora végén költözött a fővárosba. Az első világháború kitörésekor több millió társával együtt bevonult, hogy harcoljon az Osztrák–Magyar Monarchiáért. A háború borzalmai és kimenetele mindenki számára jól ismertek.[28]

Kevesebb szó esik azonban arról, hogy a lövészárok és a hadifogolytábor, ahol több ezer más férfival voltak összezárva, egyes férfiak számára új szexuális lehetőségeket hordozott. Nemes Nagy szerint K. is azok közé tartozott, akik a háború poklában valami pozitívumot is felfedeztek: esetében ez szexuális vágyai megélése volt. Különösen igaz volt ez az oroszországi fogolytáborra, ahol Nemes Nagy szerint K. „aránylag jól érezte magát" „mint tapasztalt homosexualis".[29]

K. feltételezett szavaival élve „kedvezőnek találta a talajt" az egynemű közegben, és tapasztaltsága miatt bőven válogathatott potenciális partnerekből. Sok olyan férfi, aki évek óta a háborúban szolgált, és hosszú ideje nem volt nővel, nyitottá vált, sőt fellelkesült a más férfiakkal való szexuális tapasztalatokért. Nemes Nagy leírása szerint K. tisztában volt vele, hogy ezek a férfiak csak a hosszú, kényszerű szexuális önmegtartóztatás miatt mentek bele szexuális kapcsolatokba, de szívesen felajánlotta szolgálatait, és általában véve pozitív tapasztalatnak élte meg a hadifogolytábort.[30] Ez a leírás összecseng azzal, ahogy más európai homoszexuálisok megélték az első világháborút.[31] Ezen beszámolók szerint a borzalmas körülmények ellenére mind a lövészárokban, mind (azok esetében, akiket fogságba ejtettek) a hadifogolytáborban különleges, bár keserédes lehetőségek nyíltak azok számára, akik korábban csak titokban élték meg homoszexualitásukat. Természetesen nem lehetséges rekonstruálni, milyen gyakran és/vagy milyen mértékben jelent meg a férfiak közötti szexualitás a különböző hadseregekben, illetve a különböző frontokon. K. története, illetve a háború után közzétett hivatalos magyar jelentések azonban arra engednek következtetni, hogy a magyar katonák között gyakoriak voltak a szexuális kapcsolatok.[32] Nemes Nagy beszámolója K. háborús tapasztalatairól azt is megmagyarázza, miért vádolták a Horthy-korszak hatóságai a háborút azzal, hogy Magyarország legnemesebb fiait homoszexuálissá tette.[33] A hatóságok szerint ugyanis az, hogy a háború idején a férfiak sokáig voltak homoszociális közegben, nemcsak az olyanoknak adott

lehetőséget a homoszexuális kapcsolatok kialakítására, akik addig is a saját nemüket kedvelték, hanem sok más férfit is bevezetett az azonos nemű szexualitás elméletébe és gyakorlatába. Lehet, hogy nem is tévedtek nagyot: a háború után más európai nagyvárosokhoz hasonlóan Budapesten is láthatóbb lett a férfi homoszexualitás, mint valaha.[34] Bár nincsenek hivatalos adataink a homoszexuálisok számáról, különböző becslések a „valódi" homoszexuális férfiak számát az 1930-as évekre 15 000 körülire tették.[35]

Homoszexuális találkozóhelyek a két háború közötti budapesten

K. a háborút követően, amely a szexuális „sikerek" mellett hihetetlen fizikai és lelki szenvedéseket is okozott neki, visszatért Budapestre. Az a Budapest azonban, ahová visszatért, egészen más város volt, mint ahonnét annak idején elindult a nagy háborúba. A város szegény és gazdag lakosai egyaránt szenvedtek az éhínségtől, a reménytelenségtől és a terror borzalmaitól. A pusztítások, a veszteségek és a gazdasági nehézségek ellenére azonban az 1920-as évek budapesti lakosait elragadta a szórakozási láz. Idős és fiatal, régi és újonnan jött budapestiek egyaránt kihasználták a gyorsan újjáépülő szórakoztatóipart: „*a mulatnivágyás nagy hulláma* öntötte el Budapest társadalmát".[36] Legtöbb társához hasonlóan K. is készen állt az újrakezdésre, és arra is, hogy megszerzett bőséges szexuális tudását kamatoztassa. Ez nem volt nehéz egy olyan városban, amelynek lakossága gyorsan növekedett, és hamarosan meghaladta a háború előttit; 1925-ben körülbelül 1,3 millióan laktak Budapesten.[37] A bevándorlók és a leszerelt katonák nagy számának köszönhetően a város tele volt férfiakkal. Ebben a közegben K., „miután évek folyamán nagy rutint szerzett a homosexualis érintkezésben", magabiztosan folytathatta választott életformáját.[38]

Budapest homoszexuálisaira is igaz volt, amit George Chauncey New York-i társaikról megállapított: kettős életet éltek.[39] A K.-hoz hasonló férfiak elvegyültek a heteroszexuális nyilvános és szakmai terekben, ugyanakkor izgalmas homoszexuális életet folytattak. K. könnyen felismert más homoszexuális férfiakat, így mindenhol megtalálhatta lehetséges partnereit: az utcákon, az éttermekben vagy akár üzleti megbeszéléseken.[40] A leírásból az is kiderül, hogy ha egy férfi megtalálta a párját, számos helyre elvonulhattak szexelni. Szemben Berlinnel, Amszterdammal vagy Párizzsal, az 1920-as években Budapesten nem volt sok nyíltan meleg vendéglátóhely. A *Detektív* című rendőrségi folyóirat egy 1921-es cikke büszkén jelenti be, hogy Berlinhez képest Budapesten a homoszexuálisok sokkal kevésbé láthatók, és találkozóhelyeiket is csak a bennfentesek ismerik.[41]

A rendőrség büszke volt, hogy a budapesti homoszexuálisok kevésbé vannak szem előtt, mint berlini társaik a weimari köztársaságban. Ugyanakkor az összehasonlítás Budapest és az 1920-as években a világ homoszexuális fővárosának számító Berlin között egyben ironikus is, hiszen – mint K.-tól megtudjuk – a homoszexuális férfiaknak Budapesten is számos lehetőségük volt arra, hogy nyilvános vagy félig nyilvános helyeken korzózzanak vagy férfiakat szedjenek fel. A város melegtérképe gyorsan újrarajzolódott a háború után. A Városliget, a Népliget, az Erzsébet tér és a Duna-korzó, valamint az EMKE-sarok továbbra is találkozóhely volt kezdő és gyakorlott homoszexuális férfiak számára egyaránt.[42] Új népszerű korzók is alakultak Pest forgalmas terein, például a Berlin téren (ma Nyugati tér) és a Kálvin téren. Ráadásul kibővítettek néhány korábban kisebb gyógyfürdőt, mint a Széchenyit és a Gellértet, illetve új fürdők is épültek, mint a Dandár; ezek nemcsak öregbítették Budapest fürdővárosi hírnevét, hanem a meleg férfiak ismerkedési lehetőségeit is bővítették. Azt is megtudjuk, hogy akik már „partnerre találtak", gyakran kirándultak a budai hegyekbe vagy eveztek ki a Duna valamelyik kisebb, eldugott szigetére.[43] Nemes Nagy K.-ról készített

esettanulmányából ugyanolyan széles körű és sokszínű homoszexuális közeg bontakozik ki az 1920-as évekből és az 1930-as évek elejéről, mint az 1920-as évek rendőrségi és orvosi jelentéseiből, amelyek a férfi homoszexuálisok számának és láthatóságának növekedéséről számoltak be.[44] Még ha „avatatlan" szemnek nem is mindig tűnt fel, K. története alapján jelentős homoszexuális hálózat jellemezte ebben az időszakban Budapestet, és felfedezhetők voltak egy szubkultúra kialakulásának elemei is.

K.-története, illetve Nemes Nagy más homoszexuálisokat bemutató esettanulmányai meglepően kevés figyelmet fordítanak a homoszexualitás rendőri üldözésére, illetve társadalmi stigmatizációjára. Figyelembe véve azt, hogy ekkoriban a „természet elleni fajtalanságot" elvben egy évig terjedő börtönnel büntették, érdekes, hogy K. története alig említi az ebből fakadó nehézségeket. Mégis, noha élete – K. saját beszámolója szerint – sokszínű, izgalmas és boldog volt, ha közelebbről megnézzük történetének részleteit, jobban megértjük azt az első világháború utáni Magyarország kontextusában, és belepillanthatunk abba is, milyen nehézségeket rejtett a homoszexuális életforma.[45] Például megtudjuk, milyen gazdasági nehézségekkel kellett szembenéznie homo- és heteroszexuális embereknek egyaránt közvetlenül a háború után, majd az 1930-as években ismét. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, mekkora gazdasági válság sújtotta Budapestet 1916-tól az 1920-as évek közepéig, majd 1929 után ismét.[46] Szemben például New Yorkkal, ahol a legtöbb dolgozó meleg férfi megengedhette magának, hogy egyedül lakjon, a zsúfolt budapesti lakáskörülmények között csak a közép- és felsőbb osztályoknak jutottak hasonló előjogok.[47]

Ugyanakkor a magas munkanélküliségi ráta és a növekvő erőszak hatalmas terhet rótt nemcsak Budapest lakosaira, hanem a rendőrségére is.[48] Ez részben magyarázza, miért nem mutat K. különösebb aggodalmat a rendőrség miatt. Az 1920-as évek első felében (és különösen az 1929-es világgazdasági válság után) a rendőrség

EMKE kávéház

elsősorban az erőszakos és veszélyes bűnözőket igyekezett kordában tartani, így a legtöbb magyar homoszexuális ellen nem indult eljárás. Még ha több eszközzel és felhatalmazással rendelkezett is a rendőrség az erkölcstelenség elleni küzdelemben, a két háború közötti időszak gazdasági és társadalmi problémái közepette a homoszexuálisok üldözése nem élvezett prioritást. Így K., noha több ezer homoszexuális kapcsolata volt, több mint egy évtizeden keresztül (1933-ig) nem jutott a rendőrség kezére. Az ő története is illusztrálja, hogy két férfi kölcsönös beleegyezésen alapuló szexuális tevékenysége, különösen ha nem nyilvánosan történt, kevéssé foglalkoztatta az elsősorban erőszakos bűncselekményekre és lopásokra koncentráló rendőrséget.[49]

A rendőrség és a homoszexuálisok a két háború közötti Budapesten

K.-t végül akkor tartóztatták le és vették nyilvántartásba, amikor egyszer nőnek öltözött; Nemes Nagy szerint időnként előszeretettel viselt női ruhákat. Két német férfival, akik nőnek hitték, felment egy hotelszobába, azok viszont botrányt csináltak, mikor felfedezték, hogy K. valójában férfi. Mindhármukat bevitték a rendőrőrsre, K.-t felvették a homoszexuális-nyilvántartásba, és kihágási eljárást indítottak ellene.[50] Büntetőperre azonban végül nem került sor; K. kiszabadult, és tovább folytatta addigi életmódját, bár óvatosabban válogatta meg a partnereit.

K. tapasztalata a rendőrséggel és a jogrendszerrel azt mutatja, hogy a Horthy-korszakban új trendek jelentek meg a bűnözés felügyelete és üldözése terén. A hatóságok hozzáállására jellemző, hogy K.-t nyilvántartásba vették ugyan, de utána vádemelés nélkül futni hagyták. A rendőrség ebben az időszakban továbbra is nyilvántartásba vette azokat a férfiakat, akiket más férfiakkal rajtakaptak, vagy akikről feltételezték, hogy férfiakkal szexelnek. Az 1930-as évek elejére 3500–5000 név szerepelt a nyilvántartásban, ami jelentős növekedés az első világháborút megelőző időszakhoz képest.[51] A két háború közötti időszak fennmaradt dokumentumai ezenfelül igazolják, hogy a homoszexuálisokkal foglalkozó rendőrségi osztag meglehetősen aktívan nyomozta le és vette nyilvántartásba a férfiakkal szexelő férfiakat. Korábban azokra a „nem valódi" homoszexuálisokra koncentráltak, akik általában valamilyen ellenszolgáltatásért cserébe bonyolódtak szexuális kapcsolatba más férfiakkal. Az 1920-as években viszont elkezdték az úgynevezett valódi homoszexuálisokat is nyilvántartásba venni. Maga a nyilvántartás is részletesebbé vált, az 1920-as évektől további információkat is tartalmazott a homoszexuális férfiakról, mint például konkrét munkahelyi beosztásuk, élettörténetük, iskolázottságuk és női nevük.[52] Az 1920-as évek közepétől

Duna Strandfürdő, 1929

Budapest határában, 1943

a rendőrség eljárásokat indított olyan homoszexuális férfiak ellen, akiket egyéb bűncselekmény miatt tartóztattak le. Ez egyrészt azt mutatja, hogy a konzervatív rezsim mindenáron „meg akarta tisztítani" a „bűnös" fővárost a bűnöző és törvénytelen elemektől, másrészt azt, hogy a rendőrség egyre hatékonyabban tudta felügyelni a köztereket. Tehát a homoszexuálisoknak nagyobb esélyük volt, hogy letartóztatják őket és vádat emelnek ellenük – akár azért, mert rajtakapták őket azonos neművel szexuális tevékenység közben, akár azért, mert egyéb törvényellenes cselekményeket követtek el.

K. története azonban azt mutatja, hogy ugyanakkor a rendőrség nem feltétlenül büntette jobban a férfiakkal szexelő férfiakat vagy indított gyakrabban eljárást ellenük. Sajnos nem maradtak fenn olyan belső rendőrségi feljegyzések, amelyek a homoszexuálisokra vonatkoznának. A fennmaradt orvosi és jogi dokumentumokon

Duna Strandfürdő, 1929

Római-part, 1929

felül a rendőrség viselkedésére csak azokból az oral history interjúkból következtethetünk, amelyeket az 1980-as és az 1990-es években készítettek homoszexuálisokkal.[53] Ezen interjúk tanúsága szerint a két háború közötti időben egy Cár nevű férfi volt a „homoszexuális osztag" vezetője, akiről „semmi rosszat nem mondtak a homoszexuális legendárium lapjai".[54] Cár ugyanis (akit bírósági dokumentumok is említenek) engedékeny volt, sőt egyes homoszexuális férfiaknak még védelmére is kelt. Lehet, hogy a szexualitás szigorúbb ellenőrzés alá került, de a rendőrség továbbra is elnézően bánt nemcsak az „autentikus" homoszexuálisokkal (akikről úgy gondolták, velük született vágyaikat élik meg), hanem sok más olyan férfival is, akik a normától eltérő szexuális gyakorlatot folytattak. Ennek az enyhe bánásmódnak azonban voltak határai: sokkal szigorúbban léptek fel, ha az aktus nem közös beleegyezésen alapult

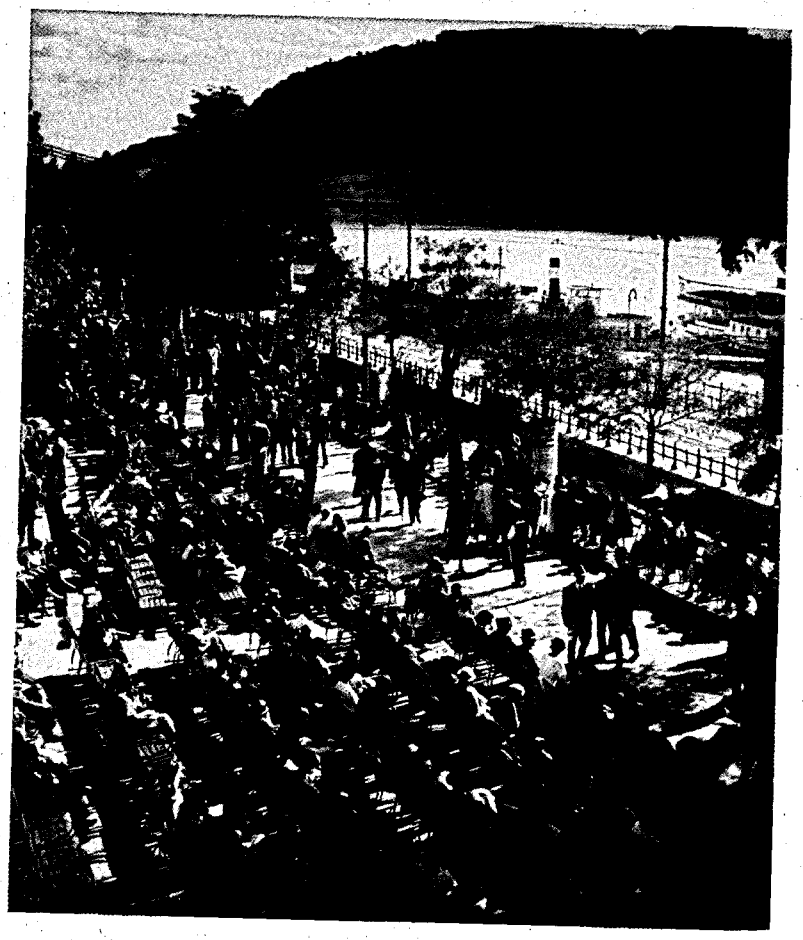

Duna-korzó, 1940

(idetartozott az is, ha az egyik fél 12 év alatti volt), további törvényellenes tevékenység kísérte vagy megzavarta a közrendet. A rendőrség szemében például K. melegsége akkor vált csak problémássá, amikor két másik férfit félrevezetett, és nyilvános botrányt okozott. Azokat a homoszexuálisokat, akiknek egyedüli bűne a saját nemük iránti vonzalom volt, a rendőrség továbbra is békén hagyta, sőt akár védelmébe is vette.

K. történetét olvasva az is kiderül, hogy a homoszexuálisoknak nemcsak az esetleges rendőri konfrontáció és büntetőeljárás miatt kellett aggódniuk, hanem a zsarolók és a homoszexualitást övező társadalmi *stigma miatt is. K. mindkettőt megtapasztalta.* Nemes Nagy ugyan nem említi konkrétan, a beszámolóból mégis egyértelmű: K. tudta, hogy a társadalom őt és a hozzá hasonlókat „abnormálisnak" és betegnek tartja. Nem tudjuk, K. hogyan érzett saját szexualitásával kapcsolatban, de Nemes Nagy szerint „perverz hajlamúként" hivatkozott magára, és egyetértett azzal a társadalmi nézettel, hogy a homoszexualitás „abnormális". A leírásból az is nyilvánvaló, hogy K.-nak óvatosnak kellett lennie, csak kevesek előtt mert nyíltan beszélni a szexualitásáról. A munkahelyén sosem ismerkedett, és a kapcsolatait titokban tartotta. Minden diszkréciója ellenére legalább egyszer feljelentették „természet elleni fajtalanságért" – ez is mutatja, hogy a homoszexuálisok ki voltak szolgáltatva rosszakaróiknak és a potenciális zsarolóknak.

Utolsó információnk K.-ról az, hogy el akart költözni Budapestről, mert anyagi nehézségei adódtak. Ironikus módon ugyanaz a nehéz gazdasági helyzet, amely miatt a rendőrségnek nem volt energiája K.-val és a hozzá hasonlókkal foglalkoznia, azt is eredményezte, hogy sokan kénytelenek voltak elhagyni a budapesti meleg életet. A nagy gazdasági válság miatt K. elvesztette vezetői állását egy divatszalonban. Mivel nem talált új munkahelyet, és pénzhez sem tudott jutni, felmerült benne, hogy elhagyja a fővárost. Komolyan fontolóra vette, hogy feleségül vesz egy vidéki szállodatulajdonos-nőt, akivel Pesten ismerkedett meg, noha „borzalom tölti el" a nővel való kapcsolat gondolatára. A nő beleszeretett, és házasságot ajánlott neki.

Nem tudjuk meg, hogyan végződött K. története, de ha ez a forgatókönyv valósult meg, valószínűleg elköltözött egy vidéki kisvárosba. Ez ugyan anyagi szempontból kifizetődő lett volna neki, homoszexuális életformáját nagyjából halálra ítélte volna. A Trianon utáni Magyarországon Budapest volt az egyetlen város, amely elég

Széchenyi fürdő, 1930

nagy volt ahhoz, hogy mind anonimitást, mind megfelelő méretű homoszexuális hálózatot biztosítson.[55] Aki elköltözött Budapestről, annak fel kellett függesztenie meleg társasági és gyakran szexuális életét is. Függetlenül attól, hogy K. – mint sok más homoszexuális férfi – végül házasságot kötött-e egy nővel, története legalább részben bepillantást nyújt Budapest meleg történetébe. Megtudjuk belőle például, hogy az első világháború és a hadifogolytáborok meghatározó élmények voltak a magyar homoszexuális férfiak számára. Az is kiderül, hogy (homo)szexuális tapasztalataira sokkal kisebb hatást gyakoroltak a háború utáni időszak politikai változásai, mint a gazdasági nehézségek.

Homoszexualitás a budapesti büntetőbíróságokon

Miután a Horthy-rendszer számos törvényt vezetett be a közerkölcs vissza (vagy fel-?) állítására, azt gondolnánk, hogy a homoszexualitást és a homoszexuális-nyilvántartásban szereplő személyeket is a korábbinál jobban üldözték. A jelek szerint azonban nem ez volt a helyzet. K. története is arra utal, hogy még ha valakit többször megvádoltak is természet elleni fajtalansággal a 241-es paragrafus alapján, ez nem feltétlenül vezetett büntetéshez. Nemes Nagy leírja K. találkozását egy szolgabíróval a szülővárosában, aki nemcsak empatikusan viszonyult hozzá, hanem még információval is ellátta. Még azelőtt, hogy K. Budapestre költözött volna, a szolgabíró egyszer követte őt az utcán, amikor női ruhát és sminket viselt, mint az időnként szokása volt. A szolgabíró ezután beidézte, hogy megdorgálja viselkedéséért, figyelmeztette, hogy nyilvános helyen ne viselkedjen így, majd elmondta, hol vannak Budapesten homoszexuális találkozóhelyek, ahol saját magához hasonló férfiakkal találkozhat. Persze bizonyára kivételes helyzet volt, hogy egy szolgabíró, a törvény és rend képviselője nyújtson információt és segítséget ahhoz, hogy valaki a meleg életben elboldoguljon.

Ugyanakkor a fennmaradt bírósági dokumentumok is azt igazolják, hogy a homoszexuálisokkal szemben a tisztességes tárgyalás és a törvény elnéző értelmezése volt jellemző. A budapesti büntetőbíróságok olyan „természet elleni fajtalanság" tárgyú ügyeinek fennmaradt dokumentumai alapján, amelyekben hivatkoztak a 241-es (kölcsönös beleegyezésen alapuló) vagy a 242-es (nem kölcsönös beleegyezésen alapuló) paragrafusok szerinti homoszexuális aktusokra, rekonstruálhatjuk a férfi homoszexualitással kapcsolatos hatósági intézkedések főbb tendenciáit.[56] Az 1895. évi XLIV. törvénycikk elfogadását követően a természet elleni fajtalanság eseteit Budapesten a királyi járásbíróságok tárgyalták, a Fővárosi Királyi Büntető Törvényszék

pedig fellebbviteli bíróságként szolgált.[57] A két háború közötti időszak járásbírósági és fővárosi törvényszéki dokumentumaiból olyan kép bontakozik ki, amely ellentmond a kor konzervatív retorikájának. Mivel a nyilvántartás hiányos, ennek alapján csak becsléseket tehetünk a büntetőperek tendenciáit illetően. A csaknem hiánytalanul megmaradt büntető törvényszéki indexekből azonban arra következtethetünk, hogy az igazságszolgáltatási rendszer Tanácsköztársaság bukása utáni, 1920-as helyreállításától 1940-ig évente 10-től 61-ig terjedő ügyben történt fellebbezés.[58]

A 6. táblázat foglalja össze a büntető törvényszék elé került homoszexuális ügyeket („természet elleni fajtalanság") az 1878-as büntető törvénykönyv 241-es és 242-es paragrafusa alapján.[59] Még ha rendelkezésünkre állna is ebből a korból az összes természet elleni fajtalanság miatti eljárás jegyzőkönyve, akkor sem lenne teljes a kép, hiszen homoszexuális férfiak ellen egyéb bűncselekmények miatt is indíthattak és indítottak is eljárásokat. Vogl József rendőrkapitány 1929-es becslése szerint a homoszexuálisoknak körülbelül egyharmada szegte meg a büntető törvénykönyvet.[60] 1926 és 1929 között a homoszexuális-nyilvántartásban szereplők közül körülbelül 600 személy ellen indítottak eljárást különböző vétségek és bűncselekmények miatt.[61] Ezek között volt lopás, megvesztegetés és kisebb bűncselekmények, illetve rágalmazás és hamis tanúzás. „Természet elleni fajtalanság" miatt általában akkor indítottak eljárást, ha a sértett kiskorú (18 év alatti) volt, vagy ha az aktus nem kölcsönös beleegyezés alapján történt. Mindkét esetben a vádlott, ha bűnössége bebizonyosodott, súlyos büntetésre számíthatott.[62]

Az egész Horthy-korszakban viszonylag kevés olyan ügy volt, amikor valakit feltételezett homoszexualitása vagy feltételezett azonos nemű szexuális vagy párkapcsolatai miatt jelentettek föl. Mint K. is megjegyzi, a homoszexuálisok ritkán közelítettek idegenhez és tettek neki ajánlatot, hacsak nem voltak biztosak benne, hogy az illető értette a jelzéseiket, és nyitott volt a homoszexuális érintkezésre.

6. táblázat. Büntetőperek

Év	Járási büntető törvényszékek	Fővárosi Királyi Büntető Törvényszék (másodfokú)
1918	7	5
1919	7	1
1920	10	*
1921	16	1
1922	25	3
1923	35	6
1924	61	5
1925	48	6
1926	27	10
1927	41	13
1928	40	9
1929	37	8
1930	*	7
1931	9	5
1932	33	5
1933	*	9
1934	*	7
1935	32	6
1936	35	8
1937	24	7
1938	32	8
1939	34	6
1940	40	6
1941	62	3
1942	56	2
1943	*	7
1944	*	1
1945	5	2

* A nyilvántartások hiányosak vagy elvesztek

A bírósági dokumentumokban alig egy-két olyan ügyet találunk, amikor valakit homoszexuális tevékenység kísérletével vádoltak meg. Persze azért is maradt ilyen alacsony a 241-es paragrafus alapján bíróság elé kerülők száma, mert akik feljelenthették volna őket, gyakran inkább saját hasznukra fordították ezt a tudást. Valójában a budapesti homoszexuálisok számára a legnagyobb veszélyt azok a bűnözők jelentették, akik visszaéltek a mások szexualitásáról és szexuális gyakorlatáról (gyakran első kézből) szerzett információkkal, és kirabolták őket, vagy hallgatásuk fejében pénzt zsaroltak ki tőlük. A rendőrséggel való konfrontáció nyilvántartásba vételhez vezetett, a kirablás és a zsarolás következményei azonban ennél sokkal rosszabbak voltak.

Mikor és hogyan kerültek hát bíróság elé emberek „természet elleni fajtalanság" miatt? A büntető törvényszékek az ügyészség ajánlására indítottak eljárást homoszexualitás vádjával. A vádlottakat a rendőrség „homoszexuális egysége" általában nyilvános helyeken, közvécékben, parkokban és közfürdőkben tartóztatta le, miközben „természetellenesnek" minősített tevékenységet végeztek: ez lehetett szexuális aktus egy másik férfival, vagy akár csak annyi, hogy „illetlen" módon megérintették egy másik férfi nemi szervét. Hasonlóan más olyan országokhoz, ahol büntették a homoszexualitást, a különböző bíróságok és a jogtudósok különbözőképpen értelmezték a „természet elleni fajtalanság" fogalmát.[63] Mivel azonban a fennmaradt ügyek többségében az egész Horthy-korszak alatt általában egyetértés mutatkozott a bírók, a védelem és az ügyészség között a „természet elleni fajtalanság" mibenlétét illetően, valószínűleg az igazságszolgáltatásban létezett egy hallgatólagos megállapodás arról, milyen cselekedetek tartoznak a fogalom alá. Ezt támasztja alá az is, hogy 1918 és 1940 között ritka az olyan eset, amikor a vádlott azzal védekezett volna, hogy cselekedete nem merítette ki a 241-es paragrafusban leírtakat. Igen valószínűnek tűnik, hogy a rendőrség csak azok ellen indított büntetőpert, akik egyértelműen „természet elleni fajtalanságot" követtek el.[64]

Ebben a korszakban a vádlottak többsége munkásosztálybeli, illetve alacsony gazdasági-társadalmi státuszú volt. Túlnyomó többségük nem Budapesten született, hanem falun vagy kisvárosban, és munka reményében költözött a fővárosba. Szinte mindegyikük valamilyen fizikai munkát végzett.[65] Nem meglepő, hogy igen alulreprezentáltak a jómódú férfiak, akiknek nem kellett nyilvános helyen folytatniuk szexuális tevékenységüket. A vádlottak 80 százaléka (vagyis ötből négy) nőtlen volt.[66] Többségük katolikus, hiszen a magyar vidék nagy része is az volt. A katolikusok mellett a zsidók is valamennyire felülreprezentáltak a mintában.[67] Életkor szempontjából a minta 17 évestől a hatvanas éveik közepén lévőkig terjed, többségük a húszas vagy harmincas éveiben járt.[68] Összefoglalva tehát, az átlagos, 1918 és 1940 között homoszexualitással megvádolt férfi vidéki származású, és – a nemzetközi trendekhez illeszkedve – huszon- vagy harmincéves, munkásosztálybeli és nőtlen. Így Budapesten a meleg férfiak elleni vádak tükrözik a kor nemzetközi városi tendenciáját, amennyiben aránytalanul sok vádlott került ki a fiatal munkásosztálybeli férfiak közül.[69]

Az 1920-as években a kölcsönös beleegyezésen alapuló, nyilvános helyen elkövetett homoszexuális aktusokért a büntetés a pénzbírságtól a legenyhébb fajta büntetés-végrehajtási intézetben töltött néhány hétig terjedt. Számításba véve, hogy a törvény szövege „egy évig terjedhető fogházat" szab ki büntetésként, figyelemre méltó, hogy a bíróságok kölcsönös beleegyezésen alapuló aktusok esetén ritkán szabtak ki tíz napnál vagy néhány hétnél hosszabb elzárást.[70] Sőt ha az elkövetőnek nem volt priusza, a legtöbb esetben csak felfüggesztett büntetést kapott. Az enyhe büntetés indokolása az volt, hogy a bíróság remélte: ez pozitívan hat majd a vádlottra, aki a jövőben tartózkodni fog ugyanezen bűncselekmény megismétlésétől.[71] Első alkalommal ezért a legtöbb elkövető csak próbaidős büntetést kapott, ami jellemzően pénzbírságot jelentett. Mivel a vádlottak többsége nem volt jómódú, ez szintén okozhatott gondot. Azok, akik nem tudtak fizetni, akik visszaesők voltak, vagy akiket több személlyel

elkövetett több szexuális aktusért állítottak bíróság elé, azok egy vagy több hetet töltöttek a fogházban, ami a legenyhébb büntetés-végrehajtási intézmény volt.

Ám nem is ítéltek el mindenkit. Az ügyek körülbelül 15 százalékában a bíróság „elegendő bizonyíték hiányában" felmentette a vádlottat a „természet elleni fajtalanság" vádja alól.[72] Ez mind az 1920-as, mind az 1930-as években előfordult. A bírók tudatában voltak, hogy a homoszexualitás vádja sérülékeny helyzetbe hozza a férfiakat. Ezért hacsak nem voltak meggyőződve arról, hogy tényleg megtörtént a „természetellenes" aktus a két (vagy több) férfi között, nem szívesen mondtak bűnösnek valakit a 241-es paragrafus alapján. A homoszexualitás vádja besározta a megvádolt jó hírnevét. A bírók jól tudták: sokkal könnyebb ráfogni valakire, hogy „természetellenes cselekedeteket" hajtott végre, mint bebizonyítani, hogy ez a vád hamis. A fennmaradt dokumentumokból az látszik, hogy a bíróság tudatosan védeni próbálta a vádlottakat, amíg bűnösségük egyértelműen igazolást nem nyert. Mivel tudták, mekkora társadalmi stigma övezi a homoszexualitást és milyen súlyú lehet egy ilyen vád, ritkán ítéltek el valakit a 241-es paragrafus megsértéséért egyetlen tanúvallomás alapján.[73] A bíróságok nemcsak megkérdőjelezték a független tanúk szavahihetőségét, hanem a rendőrségi jelentéseket és a detektívek tanúvallomásait is alaposan megvizsgálták, és olykor el is vetették, ha arra a következtetésre jutottak, hogy ezek nem meggyőzőek vagy nem bizonyítják eléggé a vádlott bűnösségét.[74]

Noha az 1930-as évek során a politika egyre inkább a konzervatív, jobboldali diktatúra felé sodródott, a „természet elleni fajtalanság" miatti tárgyalások száma, legalábbis másodfokon, nemhogy nőtt volna, hanem csökkent. Az 1929-es fekete csütörtöki tőzsdekrach és az azt követő, az 1930-as évek elejét beárnyékoló világgazdasági válság idején csökkent a „természet elleni fajtalanság" miatti bírósági eljárások száma, ahogy a gazdasági nehézségek okozta bűncselekmények, mint a lopások és a csalások miatti eljárások száma ugrásszerűen

megnövekedett.[75] Az 1920-as évekhez hasonlóan az 1930-as években is sok homoszexuálist egyéb kisstílű bűncselekmények miatt ítéltek el, nem szexuális viselkedése miatt. Bár a pontos számokat nehéz rekonstruálni, a korabeli orvosi, rendőrségi és jogi források szerint a bűnüldözés újult erővel csapott le a homoszexuális bűnözőkre. A homoszexuális-nyilvántartás egyre bővült, és azon belül új szekciót létesítettek a férfi homoszexuális prostituáltaknak. A homoszexuálisokkal szembeni bírói viselkedés azonban nem változott.

A kölcsönös beleegyezéssel, ám 18 év alatti fiúval szexelő férfiakat viszont súlyosabban büntették (kivéve, ha a kiskorú személy prostituált volt, amely esetben mindkettejük ellen eljárást indítottak).[76] A legsúlyosabb büntetést azok a férfiak kapták, akik 12 év alatti fiúkkal létesítettek szexuális kapcsolatot. Ebben az esetben, akárcsak akkor, ha valaki nem kölcsönös beleegyezés alapján lépett kapcsolatra egy másik felnőtt férfival, a büntető törvénykönyv 242-es paragrafusát alkalmazták, amely az „erőszakkal vagy fenyegetéssel elkövetett természet elleni fajtalanság" bűncselekményét szabályozza.[77] Hiszen, érveltek, egy kiskorú nem „egyezhet bele" a szexbe – hacsak már nem volt korábban annyi szexuális kapcsolata, hogy „romlottá" vált.

A hatóságok úgy vélték, a férfival folytatott erőszakos közösülés nemcsak testileg, hanem erkölcsileg is romboló hatású. Különösen igaznak tartották ezt akkor, ha az áldozat még nem érte el a megfelelő testi és érzelmi érettséget. A bíróságok szerint ilyenkor a „természet elleni fajtalanság" „erkölcsi romlásba" dönthette a fiatal embert. Az érvelés úgy szólt, hogy a férfiak, különösen a fiatal férfiak testi, érzelmi és erkölcsi megerőszakolása nemcsak az áldozatnak okoz kárt, hanem az egész társadalomnak. Ezért kiskorú partner és erőszakkal vagy fenyegetéssel kikényszerített szexuális kapcsolat esetén a homoszexualitást súlyosbító körülményként vették figyelembe. Mivel az áldozatok férfiak voltak, a homoszexualitás, vélték a bíróságok, gyengíti Magyarország férfierejét, és ezáltal szabotálja a nemzet jövőjét. Ezenfelül az 1930-as években olyan ügyekben is

szerepet játszott a 241-es paragrafus, ahol lopás vagy megvesztegetés volt a fő bűncselekmény. Ebben az évtizedben a „természet elleni fajtalanság" miatt indult büntetőperek egyötödében szerepet játszott a lopás.[78] Gyakran kettőnél több férfit érintettek az esetek, amelyeknek a lopás volt a középpontja, a homoszexualitás csak a bűncselekmény lehetőségét teremtette meg, és a bíróságok csak másodlagos szempontként vették figyelembe. A lopás általában a két férfi együttlétéhez kapcsolódott, vagy olyan tartósabb azonos nemű kapcsolatban következett be, ahol az egyik fél jómódú, a másik jóval szegényebb volt. Ezekben az ügyekben az áldozatot is megvádolták a 241-es paragrafus megszegésével, de enyhe büntetést kapott, a lopást viszont sokkal szigorúbban büntették.[79]

Összességében az 1920-as és 1930-as évek bírósági anyagaiból azt láthatjuk, hogy a férfi homoszexualitás büntetőjogi kezelése a két világháború közt meglehetősen stabil maradt. Igaz volt ez a férfi homoszexualitás értelmezésére, amelynek konkrét mibenléte végig hasonlóképpen homályos maradt, illetve az ilyen ügyek engedékeny kezelésére is. A bíróság ártatlannak tekintette a vádlottat, amíg be nem bizonyosodott a bűnössége, és akkor is viszonylag enyhe büntetést szabott ki rá. A jogi szakvélemények és eljárások elnézően viszonyultak a normától eltérő férfiszexualitáshoz, amennyiben az nem veszélyeztetett másokat vagy a közerkölcsöt.

Férfi homoszexuális prostitúció Budapesten a két háború között

A férfiprostitúciót megvizsgálva jól láthatjuk, mekkora volt a különbség a konzervatív kormány szándéka és retorikája, illetve a valóságos helyzet között. Tábori Kornél és Székely Vladimir II. fejezetben taglalt műveiből megtudtuk, hogy a századfordulóra a férfi homoszexuális prostitúció Budapest állandó jellemzőjévé vált. Noha avatatlan

szemnek nem tűnt fel, mint a két szerző elmondja, „a beteg szerelem lovagjai" bőven találhattak olyan férfiakat, akik szexuális szolgáltatásokat ajánlottak nekik. Könyvük írásakor, 1908-ban Tábori és Székely azt remélte: ha felhívják a figyelmet azokra a tényezőkre, amelyek prostitúcióba hajszolnak valakit (még a férfiakat is), az csökkenteni fogja e jelenség káros hatásait.

Ám még a budapesti alvilágot feltáró két oknyomozó újságíró – akik valószínűleg a rendőrök nagy részénél is többet tudtak a homoszexuálisokról – sem láthatta előre, milyen robbanásszerűen megnő majd a homoszexuális férfi prostitúció a városban az 1930-as években.[80] Szántó Jenő gyakorló főorvostól megtudjuk, hogy „[t]alán nincs is mulatóhely, forgalmasabb kávéház, bár, ahol szórványosan férfiprostituáltat ne találnánk".[81] Szántó nyilvánvalóan együtt dolgozott a rendőrséggel, rendszeresen írt a Belügyminisztérium *Népegészségügy* című közegészségügyi folyóiratába és más orvosi lapokba; tőle származik a két háború közötti férfiprostitúció talán legátfogóbb leírása. Szántó cikkei bepillantást nyújtanak azoknak a magyar szakembereknek és bürokratáknak a gondolkodásába is, akiknek az volt a feladata, hogy Budapestet egészségesebb várossá tegyék. Azáltal, hogy egyszerre volt kutató, a normától eltérő szexualitást és a szexuális úton terjedő betegségeket gyógyító orvos, valamint a rendőrség belső embere, Szántónak különleges rálátása volt a problémára.

1934-es, „A homosexualis férfiprostitutio kérdése" című cikkében Szántó kijelenti, hogy a rendőrség titkos nyilvántartásában 1932. májusig „1695 olyan egyén szerepelt, a kiket minden további nélkül prostituáltaknak nyilváníthatunk, mert saját bevallásuk szerint az anyagi érdek vezette őket a homosexualis férfiak társaságába".[82] Elárulja, hogy ezeknek az embereknek a nyilvántartásba vételekor a rendőrség „érdek" címkével látja el az aktájukat, hogy megkülönböztethessék őket a nyilvántartásban szereplő többi homoszexuálistól. Ezután Szántó részletes statisztikát közöl a férfi prostituáltak gazdasági-társadalmi hátteréről, foglalkozásáról (7. táblázat) és életkoráról.

7. táblázat. 1695 nyilvántartott férfi prostituált foglalkozás szerinti statisztikája

Foglalkozás	Fő	Foglalkozás	Fő
Gyárimunkás, napszámos	241	Tanuló (46), egyetemi hallgató (23)	69
Kereskedő, ügynök	194	Fodrász, borbély	44
Magántisztviselő	58	Kárpitos, díszítő, szobafestő	46
Köztisztviselő, közalkalmazott	33	Színész, művész	9
Női- és férfiszabó	124	Mészáros, hentes	30
Vasmunkás, sofőr	180	Mérnök, építész	2
Pínczér, csapos	80	Betegápoló, masszőr	6
Asztalos, famunkás, kőmíves	109	Artista, tánczos	17
Földmunkás, kertész	128	Zenész	14
Pék, czukrász, szakács	53	Textilmunkás, szövő	19
Czipész	86	Könyvkötő, nyomdász	7
Urasági inas	48	Katona (hiányos adatok)	7
Ékszerész, műszerész, fényképész	82		

Szántó: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése." *Népegészségügy* 20–21 (1934): 827–28. (Annak ellenére betűhíven közöljük az eredeti forrást, hogy a szerző által megadott számok összesítése nem stimmel. – *A szerk.)*

A táblázat egyik érdekessége, hogy a rendőrség szerint egyetlen homoszexuális férfi sem volt „munkanélküli" vagy „főfoglalkozású prostituált". Talán tényleg nem feltételezték, hogy ezt bármelyik férfi is főfoglalkozásként űzte volna, valószínűbb azonban, hogy a nyilvántartásban a személyek szakképzettsége és eredeti foglalkozása szerepelt, nem pedig az, hogy a nyilvántartásba vételkor miből éltek. Az 1695 férfi prostituált többsége alacsony származású volt, és Szántó szerint ugyanaz volt a motivációjuk, mint női kollégáiknak: a pénz. A gazdasági világválság mélypontján a munkanélküli vagy alacsony fizetésű férfiak sokszor prostitúcióból egészítették ki a keresetüket. A legtöbb homoszexuális férfi prostituált a húszas éveiben járt, mivel Szántó információforrásai szerint „30 évnél öregebbek már kiöregedtek a prostitutioból". Azt is megjegyzi, hogy a fiatalkorú férfi prostituáltak a valóságban sokkal többen voltak, mint az 1932-ben

nyilvántartottak száma (46).[83] Azt, hogy csak ilyen kevés fiatalkorú került a nyilvántartásba, a rendőrség engedékenységével magyarázta: „mert emberbaráti okokból a fiatalkorúak bejegyzését mindaddig halogatják, amíg remény van arra, hogy azok megjavulnak és ezt az életmódot elhagyják".[84]

Szántó írásai rávilágítanak a hatóságok férfiszexualitással kapcsolatos hozzáállásának belső ellentmondásaira. Egyrészt fennállt az erkölcsi kettős mérce, amely „a férfiak homosexualis cselekményét az erkölcstelenség és fajtalanság megvető bélyegével sujtja, de mosolygó elnézéssel halad el a női homosexualitás mellett".[85] Másrészt a két háború közti Magyarországon továbbra is kulturálisan elfogadott volt, ha egy férfi női prostituálthoz jár, sőt ez valamilyen mértékben a férfiak közötti szexuális kapcsolatokra is kiterjedt. Szemben azonban a női prostitúció szigorú szabályozásával, Szántó rámutat, hogy továbbra sem született szabályozás kifejezetten a férfiprostitúcióra.[86] Szigorúan véve nem ez volt a helyzet, hiszen a közerkölcsiség védelméről szóló 1927-es törvény kisebb vétségnek minősítette szexuális szolgáltatások felajánlását azonos nemű személyeknek (15 napig terjedő elzárással és egy 85 pengős bírsággal büntették), általánosságban Szántó mégsem tévedett.[87] A női prostitúció időről időre a jogalkotók, közegészségügyi és városi hivatalnokok és a nagyközönség figyelmének középpontjába került, de sem a parlament, sem a városi tanács fennmaradt nyilvános dokumentumaiban nem találunk említést a férfiprostitúcióról. Paradox módon tehát bár a társadalom a női prostitúciót jobban elfogadta, a növekvő konzervativizmus nagyobb terheket rótt a női, mint a férfi prostituáltakra.[88]

Azáltal, hogy a női prostitúciót inkább elfogadták, ugyanakkor a női szexualitást egyre erősebben szabályozták és korlátozták, sok férfi prostituált könnyebb helyzetbe került női társainál. Szántó írásából kiderül, milyen nemi dinamikák jellemezték a magyar és általában az európai szabályozást a két háború között.[89] Úgy vélte, az erkölcsrendészetnél prostituáltként nyilvántartásba vett nőket megalázták

és jogfosztottá tették, a férfi prostituáltakkal viszont mindez nem történt meg.

> A reglementatio súlyos és megalázó béklyóit rakta a női prostitutióra és a férfiprostitutióval nem törődik. Míg a női prostitutióból alig van mód a tisztes társadalomba való visszatérésre, a prostitutióból kiöregedett, de barátaik által jól ellátott férfiak számára a polgári érvényesülés minden módja nyitva áll.[90]

Ez persze túlzó általánosítás, és nyilvánvaló, hogy a férfi prostituáltaknak ennél sokkal több problémával kellett megküzdeniük. Szántónak abban viszont igaza van, hogy amikor a Horthy-rendszerben drasztikusan megváltozott a női prostitúció szabályozása és ellenőrzése, a szexuális szolgáltatásokat áruló nők nehéz helyzetbe kerültek. Ugyanakkor a bizonyítékok arra mutatnak, hogy a női prostitúció továbbra is virágzott, és általánosan elfogadták az élet velejárójaként (a férfiak mindenképpen).[91]

A társadalom természetesnek tekintette, hogy a férfiak pénzért vesznek nőktől szexuális szolgáltatásokat, és ettől jó hírnevük semmit sem csorbult. Sőt még férfiasabbnak is számított az, aki „éjjeli pillangókat" látogatott. Ugyanakkor a szexmunka örök bélyeget hagyott egy nő jó hírén, és igen kevés esélye volt, hogy egy korábbi prostituált „tisztes" életet élhessen. Szántó szerint a testüket áruba bocsátó férfiak, bár a társadalom – általában – jobban elítélte őket, hosszú távon jobb kilátásokkal rendelkeztek, mégpedig azért, mert férfi homoszexuális kuncsaftjaik jobban tudtak és akartak segíteni nekik, mint a női prostituáltaknak férfi klienseik. A szexualitás történetét kutató tudósok más országokban is felfigyeltek arra, hogy a férfi homoszexualitást körülvevő stigma és kriminalizáció miatt a homoszexuális prostitúció gyakran „egyenrangúbb" volt és nagyobb közösséget feltételezett szexmunkás és kliens között, mint a női prostitúció.[92] Minthogy ők maguk is perifériára szorultak szexualitásuk

miatt, a pénzért szexet vásárló férfiak közül sokan szárnyaik alá vették korábbi (bér)szeretőiket. Szántó azt is megállapította, hogy ugyanazok a hatóságok, amelyek a női prostitúciót szigorúan szabályozták az 1920-as években, a férfiprostitúció kérdését egyszerűen elkerülték és a rendőrségre hagyták.

Mivel a rendőrséget így nem irányította (és kötötte) szigorú jogi szabályozás, maga dönthette el, hogyan kezeli a férfiprostitúciót. A konzervatív rezsim felállítása után valóban megpróbáltak néhány változást bevezetni. Elkezdték nyilvántartásba venni a férfi prostituáltakat; a fennmaradt források szerint a nyilvántartásban szereplők száma 1695-ről 1932-re nőtt.[93] A homoszexuális bűncselekményekre specializálódott osztag ellenőrzése alatt tartotta a leggyakoribb ismerkedőhelyeket; akiket többször is elkaptak, „közveszélyes munkakerüléssel" vádolták meg, és visszaküldték vidéki lakóhelyükre.[94]

Általában véve azonban a rendőrség és a „homoszexuális osztag" az 1918 előtti gyakorlatot folytatta: minden olyan férfit nyilvántartásba vettek, akit rajtakaptak egy másik férfival (akár prostituált volt, akár nem), de többségük ellen nem indítottak eljárást, kivéve ha cselekedetük közbotrányt okozott, nem kölcsönös beleegyezésen alapult vagy zsaroláshoz vezetett. K. esete azt is sugallja, hogy bár a homoszexuálisok rettegtek a nyilvántartásba vételtől, ennek (még a prostituáltak esetében is) kevesebb negatív következménye volt, mint ha egy nő szerepelt a női prostituáltak listáján. Szántó legalábbis 1934-ben így vélte, és állította, hogy a női prostituáltak nyilvántartásával szemben a férfiaké „nem jár mindazokkal a lealázó következményekkel, mint a nők beírása, ez a beírtat polgári jogaiban semmikép sem korlátozza,"[95] hiszen „csak azt a czélt szolgálja, hogy a rendőrség a prostituáltakat megismerje és szemmel tarthassa". Így a rendőrség jobban átláthatta, hol tevékenykednek a prostituáltak, és el tudta különíteni a visszaeső futtatókat és kerítőket (akik ártatlan fiatalembereket toboroztak) azoktól, akiket a kétségbeesés vitt erre az útra.[96] Szántó szerint a rendőrség azzal, hogy büntetés helyett a

nyomon követést választotta, több információt megtudott a férfi prostituáltakról, és sikeresebben el tudta tántorítani ettől a foglalkozástól azokat, akik nem voltak valódi homoszexuálisok.[97] Nem maradtak fenn olyan belső feljegyzések vagy utasítások, amelyek Szántó állításait igazolnák. Ugyanakkor a meglevő bizonyítékok arra mutatnak, hogy a rendőrség a normától eltérő férfiszexualitásnak csak egy bizonyos fajtájával foglalkozott, és ez magyarázza, miért működhetett a férfiprostitúció nagy része szabályozás nélkül és legalábbis Szántó szerint nagyrészt zavartalanul.

A szexualitás konzervatív szabályozásának nemi vonatkozásai

Ha átfogóbb választ akarunk adni arra, miért tolerálta az egyre konzervatívabb politikai rendszer a homoszexuális férfiakat, figyelembe kell vennünk a férfiszexualitás korabeli értelmezéseit. Akármennyire is szerette volna a rezsim feljavítani a férfiak (és a nők) erkölcseit, a rendőrség, a büntetőjogi rendszer és persze az egészségügy nagyon is tisztában volt azzal, hogy szexuális orientációtól függetlenül a magyar hon fiainak többsége nem követi maradéktalanul a keresztény tanításokat. Ugyanilyen jelentős tényező volt az első világháború, amely számos férfit nemcsak testileg, hanem pszichésen is megnyomorított. A pszichológusok és a pszichiáterek már a háború befejezése előtt is aktívan foglalkoztak a „légnyomást kapott" katonák kezelésével.[98] A békekötést követően a háborúban részt vevő legtöbb országban problémákat és aggodalmat keltett, hogyan integrálják vissza ezeket a férfiakat a társadalomba.[99]

A háborút követő időszak erőszakos cselekedeteit a fronton tapasztalt brutalitásnak, illetve a hadifogolytáborokban elszenvedett nélkülözéseknek tudták be. A források alapján megállapítható, hogy sok férfi nemcsak attól szenvedett, amit ma poszttraumás stressz

szindrómának nevezünk, hanem szexuális „diszfunkcióktól" is.[100] Nyilvánvalóan sok egykori katonának okozott nehézséget visszailleszkedni a civil életbe és a heteroszexuális kapcsolatokba. Így már érthetőbb, miért úgy kezelte a budapesti rendőrség a homoszexualitást, ahogy. Azért hunytak szemet a normától eltérő szexuális gyakorlatok fölött vagy kezelték őket elnézően, mert tudatában voltak, hogy az első világháború milyen romboló hatással volt a férfiasságra és a „normális" férfiszexualitásra.

Maga Szántó is elismeri, hogy a legtöbb férfi nem felelt meg az állam elvárásainak, és nem is lett volna képes erre. „Nagyon kevés olyan férfi van, akinek sexuális élete a valláserkölcsi követelményeknek, mindenkor és minden tekintetben megfelelne... a nemi élet tekintetében nem lehet normalis és nem normalis emberről beszélni, mert különben a férfiak kétharmadát kórosnak kellene nyilvánítani."[101] Csak spekulálhatunk arról, milyen alapon állítja ezt Szántó. A „kóros" szót valószínűleg általánosabb értelemben használta, lefedve a különböző orvosi és pszichés „abnormalitásokon" felül az erkölcsi hiányosságokat is. Vagyis gyakorlatilag azt állította, hogy a magyar férfiak kétharmada nem felel meg azoknak az orvosi és/vagy kulturális elvárásoknak, amelyeket velük mint magyar férfiakkal szemben támasztanak. Így nem meglepő, hogy a két háború közt a rendőrség praktikus megközelítést alkalmazott: védte a közerkölcsöt, ugyanakkor elismerte a szexuális erkölcsök valódi állapotát. Egy dolog volt azt kívánni, bár megszűnne a homoszexualitás, és más érzékelni és elfogadni, hogy a homoszexualitás, sőt a homoszexuális prostitúció a modern városi élet integráns része.

Noha a Horthy-rendszer nagyon szerette volna a városi lakosságot vissza(vagy el)vezetni a keresztény szexuális etikához, azzal a nézettel is találkozhatunk, hogy a szexuális vágyak kielégítése fontos az egyén egészsége szempontjából. Az 1920-as és még inkább az 1930-as évekre már nemcsak a populáris kultúrában, hanem a szabályozó hatóságok megközelítésében is teret nyert az az elképzelés, hogy a szex és

a szexualitás alapvető fontosságú az egyén és a társadalom egészsége szempontjából. Szántó cikkei is mutatják, hogy az egészségügyi szakemberek és a rendőrség szakzsargonjában megjelent a szexuális tevékenység és a kielégülés mint az emberi létezés egyik mozgatórugója, a politikusokéban viszont nem. Az, hogy a férfiakat természetüktől fogva szexuális lényeknek tekintették, legitimálta a női prostitúció létezését, és magyarázatot adhatott a férfiak különböző szexuális viselkedésére, akár a monogám heteroszexuális kapcsolatokon kívül is.

Ezt a toleranciát legjobban a szifilisz és a nemi betegségek ellen folytatott kampány illusztrálja, amely a két háború között erősödött. Noha a retorika továbbra is az önmegtartóztatást és a monogámiát hirdette, a hatóságok gyakorlatiasan közelítették meg a szexuális nevelést, és megfelelő információkat nyújtottak a szexuális úton terjedő betegségek okairól, kezeléséről és gyógymódjairól.[102] Mivel a szexualitást az élet egyik központi elemének, a homoszexualitást pedig veleszületett állapotnak gondolták, indokolható volt a homoszexuálisok védelme.

Szántó talán egyedüliként ismerte be őszintén, hogy „az egyház, a maga magasságából jogosan követelheti az önmegtartóztatást, de a homosexuális férfiak nagy tömege nem tud abba beletörődni, hogy az életöröm legelemibb és legkövetelőzőbb megnyilvánulásából ki legyen zárva". Azonban semmiképpen sem egyedüliként állította, hogy a (homo- vagy hetero)szexuális kielégülés alapvető emberi vágy.[103] A jelek szerint még azok is elismerték a szexuális késztetés jelentős szerepét az emberi viselkedés alakításában, akik a homoszexualitást erkölcstelen, perverz cselekedetnek tekintették. A konzervatívok ugyan a modernitást és a városi romlottságot nevezték meg a szexuális erkölcstelenség fő okaiként, ám a szexuális ösztön hatalmát ők is elismerték.[104] Ilyen szempontból pedig könnyen el lehetett jutni arra az álláspontra, hogy a modern társadalomban az egyénnek joga van szexuális vágyai megélésére, amíg ezzel másoknak kárt nem okoz. Mint az első két fejezetben láthattuk, az egyéni szintű szexuális

jogok már 1918 előtt megjelentek a magyar hatóságok retorikájában és legtöbbször gyakorlatában is. Ilyen értelemben nem volt újszerű Szántó megközelítése:

> Módot kell adnunk tehát ezeknek [a homoszexuális férfiaknak] is arra, hogy ösztönéletüknek eleget tehessenek mindaddig, amíg nem bántják, vagy veszélyeztetik az egyén, vagy a közösség jogait, amíg nem érintik az állam érdekeit és amíg nem sértik megbotránkoztató módon a többség erkölcsi érzését.[105]

Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a Horthy-korszak konzervatív légkörében, 1934-ben Szántó egy hivatalos hatósági publikációban leírhatta azt, hogy két felnőtt ember négy fal között, zárt ajtók mögötti, kölcsönös megértésen és beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolata senki másra nem tartozik. Még meglepőbb az ezt követő kijelentése, miszerint a homoszexuális tevékenység nem feltétlenül sérti az állam érdekeit, és a többség erkölcsi érzékét sem. Ráadásul nem ő volt az egyetlen, aki így érvelt.[106]

A hatóságok körében, akárcsak sok más helyen Európában, Magyarországon is tartotta magát két, már a háború előtt megjelent elképzelés: hogy vannak „valódi" vagy veleszületett homoszexuálisok, akik „nem tehetnek vágyaikról", illetve hogy bizonyos közegek hatására a legtöbb embernél megjelenhet a saját neme iránti vágy.[107] A két világháború közt a rendőrség és a közegészségügyi hatóságok különböző mértékben, de elfogadták azt az elképzelést, hogy fejlődési szempontból a szexualitás egy spektrumnak tekinthető. Így továbbra is elfogadták a „valódi" homoszexuálisokat, hiszen úgy tartották, ők ilyennek születtek, és nem képesek megváltozni.[108]

A korabeli vélekedés szerint azonban a legtöbb homoszexuális irányultsága nem veleszületett, hanem *szerzett,* őket „pszeudo-homoszexuálisoknak" tekintették. A hatóságokat pedig leginkább az foglalkoztatta, mi módon válnak ezek az emberek homoszexuálissá.

Különösen a fiatalok sérülékeny szexualitása miatt aggódtak. Mint Mark Cornwall megállapítja a frissen megalakult Csehszlovákia német ifjúsági mozgalmaival kapcsolatban, elismerték, hogy a nacionalista célok homoszociális közegeket hoznak létre; Magyarországon is aggodalmakat keltett a korszak ifjúsági mozgalmainak homoszocialitása.[109] Akárcsak 1918 előtt, a homoszexuális „fertőzés" miatti félelmek mögött a fiatalok, különösen a fiúk (hetero)szexualitásával kapcsolatos aggodalmak húzódnak meg. Bár a cserkészek vagy a leventeszövetségek az erkölcsi és szexuális tisztaságot hirdették, egynemű csoportokként felmerülhetett velük kapcsolatban a homoszexualitás gyanúja. Továbbra is prioritás maradt tehát a fiatalok és sérülékenynek tartott (hetero)szexualitásuk védelme a portyázó valódi homoszexuálisoktól.

Kevés irodalmi példa maradt fenn ebből a korból, amelyekben megjelenik a homoszexualitás, de ezekben is érzékelhető a heteroszexuális férfiasság törékenysége, az ifjúság védelme pedig célként jelenik meg. Márai Sándor 1930-as *Zendülők* című regénye, illetve Szerb Antaltól az 1937-es *Utas és holdvilág* jól illusztrálja, milyen keskeny volt a határ a fiatal férfiak közötti – plátóinak és ezért ártalmatlannak vélt – homoerotika és az aberrációnak tekintett homoszexualitás között.[110]

Az *Utas és holdvilág,* amely egy polgári származású fiatalember olaszországi nászútját írja le, szimbolikusabb szinten jeleníti meg a homo- és általában a normától eltérő szexualitást, Márai viszont sokkal plasztikusabban mutatja meg, hogyan sérülhet a férfiszexualitás az első világháború és az erős férfimodellek hiánya következtében.[111] A *Zendülők* hőse négy kamasz fiú, akik egy kisvárosban, az első világháború utolsó napjaiban fellázadnak a felnőttek világa ellen – megvetik a felnőtteket, hazudnak nekik, sőt ki is rabolják őket. A regény egy olyan társadalom képét festi elénk, amelyben a fiatal fiúk nem hajlandók szembenézni a valósággal, így nem válhatnak igazi (erős, maszkulin, heteroszexuális stb.) magyar férfiakká. Mint egy kortárs

kritikus megállapítja, ez a generáció „elvesztette hitét és bizalmát a felnőttek zürzavaros s veszedelmekkel telt világában, nem vágyakozott a felnőttség lelki szférájába, hanem megbujt a maga infantilis melegházában, görcsösen belékapaszkodott a gyermekség életformáiba, mint egy hatalmas anya ezerráncú szoknyájába".[112] A fiúkat, akiknek heteroszexuális ébredéseit a környezet elfojtja, barátságuk viszont erotikus töltetű, lenyűgözi Amadé, a helyi színház egyik színésze, akinek nőies allűrjei mögött homoszexualitás húzódik meg. A történet csúcspontján a város zsidó zálogosa (akivel egy lopásuk kapcsán ismerkednek össze) a homoszexuális színész segítségével visszaél a fiúk éretlenségével. Miután leitatták a fiúkat az üres színházban, a zálogos és a színész ráveszi őket egy homoszexuális „színdarab" előadására, amelyben Amadé részt vesz, a zálogos pedig titokban meglesi. A zsidó perverzitás toposza mellett a regény végkifejlete a kortárs számára azt is üzente, hogy a „gyermekesen finom, a szó plátói értelmében vett erotika" milyen könnyen csúszhat át homoszexualitásba. A *Zendülők* tulajdonképpen arról szól, milyen sérülékeny a heteroszexuális férfiasság, különösen kamaszkorban.

Akárcsak Márai regényében, a hatóságok felfogásában sem jelentett egyet a homoszexuális együttlét azzal, hogy valaki homoszexuális lesz. Úgy hitték, egy férfi számos okból léphet szexuális kapcsolatba más férfiakkal: például mert a súlyos pszichés sérülés miatt így próbálja újraátélni a háború homoszociális élményeit; vagy a gazdasági nehézség és szükség veszi rá azokat a férfiakat, akik a háború alatt megtapasztalták a homoszexualitást, hogy más férfiaknak áruljanak szexuális szolgáltatásokat. A rendőrség és a joghatóságok azt remélték, ilyen esetekben a nyilvántartásba vétel és a pénzbírság eltántoríthatja az elkövetőt, és szexualitása így rehabilitálható.[113] Ezenfelül a hatóságok a homoszexuálisok közül a „valódi" bűnözők üldözésére koncentráltak, akik loptak, erőszakoskodtak, kiskorúakkal szexeltek vagy megzsaroltak másokat, így a nem bűnöző „valódi" homoszexuálisoknak meglehetősen tág tere nyílt viszonyaik lebonyolítására.

A kirakós további darabját szolgáltatják a szexuális úton terjedő betegségek. A két háború közötti időszakban Magyarországon volt Európán belül az egyik legmagasabb, ha nem a legmagasabb a nemi betegségek aránya.[114] Nem múlt el nap, hogy a lapok ne tárgyalták volna a nemi betegségeket a női prostitúcióval összefüggésben, ugyanakkor néhány kivételtől eltekintve a férfi homoszexuálisok látványosan hiányoztak a témában zajló nyilvános vagy hivatalos vitákból.[115]

Figyelembe véve a szifilisz és a gonorrea magas arányát, a magyar hatóságok részéről komoly hanyagság volt, hogy nem ismerték el a nemi betegségek terjedését a férfi prostituáltak és kuncsaftjaik körében. Ebben a konzervatív közegben a férfi és női szexualitásról csak heteroszexuális kontextusban beszéltek, az azonos neműek közötti szexualitás sem a hivatalos, sem a nem hivatalos diskurzusokban nem jelent meg. Még az a néhány közegészségügyi dokumentum is, amely említi a férfi homoszexualitást a szexuális úton terjedő betegségekkel kapcsolatban, csak futólag hivatkozik rá. A két világháború közt az volt az általános elképzelés, hogy a szexualitás fluid és alakítható; az emberek leginkább úgy válhatnak homoszexuálissá, ha homoerotikus elképzelésekkel találkoznak vagy homoszociális közegben vannak. Ezért aztán, bár a katolikus és általában a keresztény szexuális felvilágosító anyagok megemlítik a homoszexualitást mint bűnös és mindenáron kerülendő gyakorlatot, a konzervatív katolikus uralkodó osztály, a szélsőjobb vagy akár a szerény méretű liberális ellenzék és sajtóorgánumaik semmit sem szerettek volna kevésbé, mint hogy nyilvános diskurzus alakuljon ki a homoszexualitásról.[116] Mint egy konzervatív bíró és jogtudós kifejtette: „a közhatalomnak e tekintetben nagyon óvatosan kell eljárnia, nehogy tapintatlan föllépése által közbotrányt okozzon oly esetekben, midőn a cselekmény meg nyomtalanul elenyészett volna a bűzhödt posványban, melyben keletkezett."[117] Ebben a korszakban minden társadalmi és politikai csoport úgy állt hozzá a kérdéshez, hogy „amiről nem beszélünk, az

nincs, és minél kevesebbet beszélünk róla, annál jobb". Fontos cél volt erősíteni a nemzet fiainak erkölcseit és férfiasságát, de egyúttal elismerték, hogy ezek törékenyek. És ez nagymértékben magyarázza, miért az elhallgatás volt a fő jellemzője a Horthy-korszak homoszexualitáshoz való hozzáállásának.

Az eugenika és a náci Németország hatása

Magyarországon nagy hagyománya volt az eugenisztikus gondolkodásnak, amely minden politikai irányzatban felbukkant.[118] Az eugenika már a 19. század végétől jelen volt Magyarországon, de az első világháború elvesztése és Trianon hozta igazán felszínre. Az antiszemita „fajtudósok", politikusok és közszereplők a magyar nemzet megújulását tűzték ki célul a magyar „faj" védelme és megerősítése érdekében.[119] Az úgynevezett fajvédők az 1920-as években kezdték hangosan követelni az eugenika alkalmazását, amiben a fajbiológusok is támogatták őket. A biológiai rasszizmus elméleteit követve pozitív és negatív eugenikai intézkedéseket követeltek a nem zsidó magyarság egészségének védelmében, az egészségtelennek tartott csoportok jogait és szaporodását pedig korlátozni akarták. Azonban csak az 1929-es világgazdasági válság és a náci párt ezt követő megerősödése hatására kezdték az eugenika és a fajbiológia érveit felhozni a homoszexualitás kontrollálására.

Persze az eugenika elveit már Hitler és a nácik hatalomra jutása előtt is alkalmazták a szexualitásra.[120] A nácik orvosi és közegészségügyi elképzelései, illetve fajtörvényei azonban nagyban megtámogatták a fajvédők javaslatait és legitimálták céljukat: hogy megtisztítsák a magyar fajt, amely nagy dolgokra hivatott, ám ezeket csak akkor érheti el, ha megszabadul az idegen és „beteg" elemektől.[121] A homoszexualitásra a fajvédők általában kevés figyelmet fordítottak, de hozzáállásuk tükrözte az akkoriban egész Európában uralkodó

diskurzust, miszerint a homoszexuálisok degeneráltak vagy „mentálisan gyengék".[122] Noha az eugenika és a fajvédők támogatói egyetértettek abban, hogy a férfi homoszexualitás veszélyezteti a magyar faj egészségét, és ezért ki kell irtani, szónoki kirohanásaik sosem konkretizálódtak szakpolitikai vagy jogi javaslatok formájában.[123] Ugyanis, bár az eugenika és a szociáldarwinizmus elképzelései egyre inkább megjelentek a közbeszédben, befolyásuk és különösen a negatív eugenikai intézkedések, azaz például a „fajnemesítési" célból elkövetett kasztráció, sterilizáció támogatottsága még az 1930-as évek első felében is igen korlátozott volt.

Akárcsak Olaszországban és más katolikus államokban, a negatív eugenikai intézkedéseket elsősorban a keresztény egyházak akadályozták meg.[124] A magyar hatóságok bőszen üldözték ugyan az abortuszt és a prostitúciót, de a „selejtes" emberek sterilizálását, illetve általában a testi, mentális vagy szexuális alapon diszkrimináló intézkedéseket nem ültették át a gyakorlatba. A konzervatív szexuális etika propagálása mellett a homoszexualitást általános csend övezte. A legtöbben mentális vagy biológiai hiányosságnak tartották, és az orvosi és a jogi hatóságok, valamint a társadalomkritikusok zöme egyetértett abban, hogy a pornográfiához hasonlóan, ha a nagyközönség találkozik az azonos nemű szexualitással az irodalomban, sajtóban vagy a bírósági összefoglalókban, az az „abnormális" szexuális fantáziákhoz és a homoszexualitás terjedéséhez vezethet. Még az egyébként szenzációhajhász liberális sajtó is, amely időnként írt a normától eltérő nemi és szexuális viselkedésről, igen visszafogottan tette ezt.[125]

A radikális jobboldal – olyan nemzetiszocialista és fasiszta pártok, amelyeket az antiszemitizmus, az antibolsevizmus és a Trianon előtti Magyarország helyreállításának vágya kötött össze – is úgy gondolta, hogy a homoszexuális kapcsolatokról szóló, akár elítélő közbeszéd is többet ártana, mint használna. A konzervatívokkal szemben a radikális jobboldal a negatív eugenika elkötelezett híve volt, és rendszeresen követelte, hogy „tisztítsák meg" a magyar

nemzetet a „nemkívánatos elemektől". A homoszexualitásról mégis hallgattak; nem maradtak fenn bizonyítékok arról, hogy valaha is nyíltan beszéltek volna róla.

Meglepő módon a szélsőjobboldal ugyanazt a taktikát követte, mint a társadalom többi része: struccpolitikát folytatott, homokba dugta a fejét. Fennen hirdették a vitézséget és az etnikai tisztaságot mint alapkövetelményt a magyar férfiakkal szemben, de az 1930-as évek legjelentősebb szélsőjobboldali sajtóorgánumainak áttekintéséből az derül ki, hogy vagy magától értetődőnek vették a férfiasságot és a heteroszexualitást, vagy a rendőrséghez és a konzervatív igazságszolgáltatáshoz hasonlóan hajlandók voltak szemet hunyni bizonyos normaszegő viselkedések fölött.[126] A cikkek gyakran szólnak arról, milyen „kivételes" a magyar férfiak – különösen a parasztok – spirituális ereje, szexuális viselkedésükről azonban mélyen hallgatnak.[127]

Annál is látványosabb ez a hallgatás, mert a szélsőjobboldal ugyanakkor egyre hangosabban követelt eugenikai intézkedéseket az úgynevezett zsidókérdés megoldására, és agresszív antiszemita propagandájuk döntő hatást gyakorolt arra, ahogyan a hatóságok később a zsidó kisebbséget kezelték.[128] Ehhez képest a rendíthetetlen konzervatívok, a jobboldali ideológusok és populisták egyaránt tüntetően hallgattak a férfi homoszexualitás kérdéséről. Kevés utalás van arra, hogy felhívták volna a figyelmet a homoszexualitás veszélyeire, megemlítették volna a társadalmi problémák között, és különösen hogy negatív eugenikai intézkedéseket sürgettek volna vele kapcsolatban.[129] Különösen látványos ez annak fényében, hogy a szélsőjobboldali pártok legelitebb csoportjaiban csak férfiakból álló homoszociális környezet alakult ki. Nincs ugyan bizonyítékunk olyan homoszexuális kultúra létezésére, mint Németországban az SA-ban (*Sturmabteilung*, Rohamosztag), de tagjaik között, akárcsak a nemileg szegregált magyar ifjúsági mozgalmakban, nyilvánvaló volt a feszültség a férficsoport bajtársiassága és az egyén heteroszexualitásának biztosítása között.[130]

Magyarország lelkes figyelemmel kísérte Hitler gyorsan ívelő karrierjét és a nácik hatalomra jutását; a teljes szélsőjobboldal és a konzervatívok egy része is örömmel üdvözölte a faji és eugenikai politika bevezetését Németországban. Konzervatív és szélsőjobboldali sajtótermékek egyaránt dicsérték a nácik pozitív és negatív eugenikai intézkedéseit.[131] A Röhm-puccs, más néven a hosszú kések éjszakája kapcsán a média röviden megtörte a csendet a homoszexualitással kapcsolatban, és beszámolt Ernst Röhm SA-vezér dekadens és „undorító" (homo)szexuális szokásairól, ezeknek tulajdonítva Röhm bukását.[132]

Azonban a náci szexuálpolitikát illetően a hosszú kések éjszakáját követő eseményekről a magyar lapok, beleértve a szélsőjobboldaliakat is, már nem számoltak be. Ez a hallgatás persze nem jelentette azt, hogy a vezető orvosi és kormánykörökben ne tudtak volna a Harmadik Birodalom Homoszexualitás- és Abortuszellenes Birodalmi Főhivatalának megalapításáról és céljairól. A Magyar Jogászegylet 1936-os vitáiból és az azok alapján készült kiadványokból látható, hogy egyértelműen felmerült a negatív eugenika alkalmazása a homoszexualitás „kezelésére".[133] Egyes orvosi és jogi vitákban explicit módon a szellemi és testi fogyatékossággal élők, valamint a homoszexuálisok sterilizálása mellett érveltek.[134] Mégis, bár a magyar politikusok és hatóságok tisztában voltak azzal, hogy a nácik negatív eugenikát akartak alkalmazni és üldözték a homoszexuálisokat, mégsem vették nyíltan fontolóra ezeknek a gyakorlatoknak az átvételét.[135] Ennek két fő oka volt. Egyrészt, bár egyre nőtt a népszerűsége, a negatív eugenika elég problémás gyakorlat volt. Mint a köztiszteletben álló jogtudós, Angyal Pál 1936-ban kifejtette:

> Nekünk magyaroknak legalább is rendkívül óvatosaknak kell lennünk a negatív eugenika eszközeivel szemben, mert kevésbé engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy sorainkat megritkítsuk annak a ma még nagyon is kétes értékű és bizonytalan előnynek ellenében, amely a számban megcsökkent magyarok állítólagos nemesbülését igéri.[136]

Vagyis a „csonka Magyarország" hatóságai, mivelhogy folyamatosan aggódtak a népességfogyatkozás miatt, nem mertek bevetni negatív eugenikai módszereket, amíg ezek megfelelően „tudományosnak" és eredményesnek nem bizonyulnak, hiszen túl kevés volt a magyar ahhoz, hogy még ezzel is csökkentsék a számukat. A másik ok az attól való félelem volt, hogy a sterilizáció (és általában a negatív eugenika) legálissá tétele visszaélésekre adhat lehetőséget. Angyal és más vezető jogászok tartottak tőle, hogy a negatív eugenika intézményesülése a büntető törvénykönyvben egyrészt jogilag megalapozatlan lenne, másrészt azzal a kockázattal járna, hogy politikai vagy ideológiai okokból is végrehajtanának embereken ilyen eljárásokat.[137] Ezért hiába volt népszerű az eugenika a nácibarát körökben, és volt egyre erősebb a politikai nyomás a náci eugenikai intézkedések bevezetésére, a konzervatív hatóságok továbbra sem tartották hasznosnak vagy elfogadhatónak a negatív eugenikát, így a homoszexuálisok sterilizálását sem.[138] Sőt nemcsak a sterilizálás lehetőségét vetették el, hanem – ellentétben a német büntető törvénykönyv 175-ös paragrafusával – a magyar büntető törvénykönyvben nem módosították az azonos nemű szexuális aktusok definícióját vagy büntetését.[139]

Összefoglalás

Ha áttekintjük a magyar hatóságok és társadalmi szereplők férfi homoszexualitásról és általában a férfiak normától eltérő viselkedéséről alkotott nézeteit, több jellegzetes vonást figyelhetünk meg. Az, hogy a hatalmon lévő konzervatív jobboldal Budapestet „bűnös városnak" tekintette a vidék feltételezett tisztaságával szemben, több értelemben is önbeteljesítő jóslatnak bizonyult.[140] Mint K. tapasztalatai is

mutatták, a két világháború között a „csonka" Magyarország fővárosa továbbra is megőrizte dekadens oldalát. Ironikus módon az egyre erősödő konzervatív kurzus ellenére a férfi homoszexuálisok szubkultúrája virágzott, és több „melegbarát" intézmény is létrejött. Az, hogy egy konzervatív keresztény rezsim együtt létezhetett egy látható homoszexuális közösséggel a magyar fővárosban, nagyrészt az első világháború és a trianoni békeszerződés gazdasági és társadalmi hatásainak volt köszönhető: a budapesti hatóságokat és rendőrséget lefoglalta a közbiztonság és a közrend fenntartása, így a kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális tevékenység üldözése, különösen ha a privát szférában történt, alacsony prioritással bírt. A fővárosi rendőrség ugyan továbbra is nyilvántartást vezetett a homoszexuálisokról és a férfi prostituáltakról, de csak bizonyos esetekben emelt vádat: ha a szex nem kölcsönös beleegyezésen alapult, nyilvános helyen történt, kiskorú volt a partner, vagy hátsó szándékok húzódtak meg mögötte, mint a zsarolás vagy a lopás.

Nem feltétlenül volt számukra kedvezőtlen, hogy a rendőrség nagyobb ellenőrzést gyakorolt a homoszexuálisok fölött, és nem is jelentett nagyobb mértékű üldöztetést. A két világháború közötti kormányok Magyarországon, akárcsak más európai országokban, a nemzet jövőbeni (erkölcsi, fizikai és számbeli) fölénye érdekében a „normális" szexualitást propagálták. Ez része volt annak a tendenciának, hogy az állam egyre nagyobb mértékben beleavatkozott polgárai életébe, és nem állt meg a hálószoba ajtajánál.[141] A „normális" szexualitás azonban erős nemi eltéréseket mutatott, így más módon korlátozták a férfiakat és a nőket.

Mint láthattuk, például a női és a férfiprostitúció eltérő kezelése is mutatta, mennyivel nagyobb energiákat és erőforrásokat fordított a konzervatív állam a női szexualitás felügyeletére, különösen ha az megszegte a normákat. Nem arról volt szó, hogy az állam megfeledkezett volna a nyilvános férfiszexualitásról, különösen a homoszexualitásról; sőt a két háború között a fővárosi rendőrség a korábbinál

nagyobb mértékben kísérte figyelemmel a homoszexuális tevékenységeket, csak éppen egy speciális módon. Különbséget tettek a „valódi" homoszexuálisok között, akik kizárólag szexuális hajlamaik miatt létesítettek testi kapcsolatot más férfiakkal, és azok között, akik hátsó szándékból, ténylegesen erkölcstelen céllal tették ezt. Bár valóban nagyobb mértékben tartották szemmel a férfiak szexualitását, a „valódi" homoszexuálisoknak ez paradox módon még előnyére is vált. Mivel a hatóságok szigorúbban felügyelték és büntették a valódi szexuális másságot kihasználókat (zsarolókat, tolvajokat stb.), miközben a magánszférában folytatott, kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális kapcsolatokat nem üldözték és jórészt szemet hunytak fölöttük, tulajdonképpen védelmet nyújtottak a férfi homoszexualitás egy formájának, és részben normalizálták azt.[142]

A két háború közötti időszakot, különösen az 1930-as éveket illető talán meglepőbb felfedezés az, hogy még a szélsőjobboldali elemek is takarékra állították magukat a homoszexualitás kérdésében. Sok történész kimutatta már, hogy a magyar radikális jobboldal milyen sikeresen tudta befolyásolni az uralkodó konzervatív elitet. Ez különösen igaz volt az úgynevezett zsidókérdésben: az agresszív antiszemita propaganda fontos szerepet játszott abban, milyen intézkedéseket hoztak a hatóságok a zsidó kisebbség ellen. Ezzel szemben azonban a tősgyökeres konzervatívok, szélsőjobboldali ideológusok és jobboldali populisták mind látványosan hallgattak a homoszexualitásról. Nem találjuk nyomát annak, hogy ezzel a csoporttal nyíltan foglalkoztak volna vagy bűnbaknak tették volna meg. Véleményem szerint ezt az okozta, ahogyan minden politikai oldalon a szexualitást, különösen a férfiak szexualitását értelmezték. Mint ez a fejezet kifejtette, a hatóságok őszintén hittek abban, hogy az emberi szexualitás fluid, így befolyásolható. Ez magyarázza, miért nem volt hivatalosan szó vagy vita sem a férfi, sem a női homoszexualitásról. A hatóságok úgy hitték, hogy ha nyilvánosságra hoznák és elismernék a budapesti homoszexualitás mértékét, az csak súlyosbítaná a problémát,

hiszen invitálásnak érezhetnék a kíváncsiak és azok, akikben megvan a lehetőség a homoszexuálissá válásra. A szélsőjobboldal is egyetértett azzal, hogy ha több szó esik a homoszexuális kapcsolatokról, akár negatív konnotációban, az többet árt, mint használ. Ily módon ugyanazt a struccpolitikát folytatták, mint az egész társadalom. A magyar férfiak erejét és etnikai tisztaságát fontosnak tartották, de vagy voltak kétségeik a magyar férfiassággal és heteroszexualitással kapcsolatban, vagy a rendőrséghez és az igazságszolgáltatáshoz hasonlóan elnézőek voltak a normától eltérő viselkedés egyes formáival szemben.

Paradox módon a szexualitás feltételezett fluiditása magyarázza azt is, miért bántak olyan elnézően a bíróságok és a hatóságok a homoszexuálisokkal. Természetesen ez nem volt egységes, és voltak homoszexuálisok, akiknek durva bánásmódban volt részük. A fennmaradt dokumentumok alapján azonban általában véve a bíróságok igazságosan és elfogulatlanul kezelték a homoszexuálisokat az 1920-as és 1930-as években. Ez különösen annak fényében jelentős, hogy mind a Tanácsköztársasághoz, mind az Osztrák–Magyar Monarchiához viszonyítva a Horthy-rendszer sokkal nagyobb szigort gyakorolt a bűnözéssel és a magyar „erkölcsöt" sértő viselkedésekkel szemben. A férfiakkal szexelő férfiakat mégsem kezelték szigorúbban, mint 1920 előtt. A lopást és a csalást például súlyos erkölcsi vétségnek tekintették, és szigorúan büntették, viszont a felnőttek közötti homoszexuális kapcsolattal szemben elnézőek voltak.

A bíróságok szerint a veleszületett homoszexualitást felügyelni kell és visszafogni, de a legtöbb esetben nem gondolták, hogy a börtönbüntetés célravezető lenne. Ha viszont a megfelelő férfiszexualitás „visszaállíthatónak" látszott – vagyis ha a szakértők és a hatóságok szerint a személy nem volt „veleszületetten" homoszexuális –, a bíróság „menthetőnek" tartotta a vádlottat, különösen ha első ízben sértette meg a törvényt. Úgy vélték, homoszexuális tevékenysége ellenére az ilyen ember visszavezethető a heteroszexualitáshoz.

Az ország egyre inkább jobbra tolódott, az uralkodó elit egy része egyre nyitottabbá vált az eugenika elveivel szemben, ám a szexuális bűncselekmények elkövetőit és különösen a homoszexuálisokat „menthetőnek" tekintették. Amíg fennállt a lehetősége, hogy a „normális" férfiasság és férfiszexualitás helyreállítható, az elkövető kapott egy második esélyt. Mint a következő fejezetből látni fogjuk, csak Magyarország 1941-es hadba lépése és a nácik gyors térnyerése eredményezte azt, hogy a homoszexualitás összeegyeztethetetlenné vált a nemzet közösségével.

VI.

A törékeny együttélés vége: a homoszexuálisok üldözése

Magyarország 1941 áprilisi hadba lépése fordulópontot jelentett a homoszexuálisokat érintő hivatalos gyakorlatok szempontjából. Amikor 1938. március 15-én a náci Németország bekebelezte Ausztriát (ez volt az anschluss), majd 1938–39-ben egyre látványosabban haladt a háború felé, a magyar politika is radikalizálódott.[1] Kevesebb mint egy év alatt a fasiszta Nyilaskeresztes Párt több mint 300 000 tagot számláló tömegpárttá vált.[2] Noha Magyarország csak 1944-ben vált „hivatalosan" fasisztává, 1939-től a parlamenti és informális politikát egyaránt nagymértékben befolyásolták a náci elképzelések.[3] A hatalmon lévő régi jobboldalt egyesítette a gyorsan növekvő szélsőjobboldali mozgalmakkal szembeni ellenszenv, mégis sokan szimpatizáltak a náci Németországgal, mert Hitlert tartották egyetlen lehetséges szövetségesüknek, aki támogatná a Trianon előtti Magyarország helyreállítását.[4] 1938 és 1941 között a németekkel kötött szövetség hatására tényleg felülvizsgálták a trianoni békeszerződést, és Magyarország visszakapta 1918 előtti területeinek egy részét.[5] A Felvidék visszacsatolása hatalmas lelkesedést váltott ki mind a politikában, mind a lakosság körében, és az emberek és a pártok egyaránt stabil szövetségesként tekintettek a náci Németországra és a fasiszta Olaszországra. Ezen országok erősen katonai jellegű, látványos nacionalizmusa nemcsak a magyar szélsőjobb, de egyre inkább a kormányon levő konzervatívok

számára is mintát jelentett. Ám a területek visszaszerzése mellett a nácik faji politikáját is követendő példának tekintették. Elérkezett azoknak a jobboldali és szélsőjobboldali szereplőknek az ideje, akik eddig sikertelenül lobbiztak a faji és az eugenikai intézkedések bevezetéséért a magyar faj „védelme és megerősítése" érdekében. Ezért az ezután hozott törvények és intézkedések jelentősen kibővítették a „szexuális deviancia" fogalmát.

Amikor Magyarország 1941-ben belépett a háborúba, az nemcsak a magyar férfiak és végül a teljes lakosság tömeges mozgósításához vezetett, hanem megváltoztatta az azzal kapcsolatos nézeteket is, hogy kik lehetnek a magyar nemzet teljes jogú tagjai. A Bárdossy-kormány alatt (1941. áprilistól 1942. márciusig) a magyar vezetés nyíltan németbarát volt, és támogatta a Szovjetunió megtámadását 1941 júniusában. A hazai fronton a magyar kormányzat magáévá tette azt a nézetet, hogy a magyar nemzet túlélése etnikai tisztaságától függ.[6] A zsidóellenes törvények végrehajtásával a tisztesség és a magyar faj korábban képlékeny határai szigorúbbakká váltak – vagy fogalmazhatunk úgy is: a magyar hatóságok egyértelműbben definiálták, kiket tekintenek a nemzet részének és kiket nem. Ez a meghatározás nemcsak a faji hátteret és az egészségi állapotot vette alapul, hanem a szexualitást is.

Ebben a fejezetben áttekintem, hogyan szűnt meg a homoszexualitás toleranciája a magyar állam részéről Magyarország hadba lépésétől az államszocializmus 1948-as létrehozásáig. Magyarország hadba lépése után a nácizmus erősödő hatására a homoszexualitás összeegyeztethetetlenné vált a nemzet eszméjével. Az, hogy a homoszexualitás és a homoszexuálisok egyre inkább célpontba kerültek, szorosan kapcsolódott a modern magyar állam terjeszkedéséhez. A háború kitörésekor az államapparátus, beleértve a rendőrséget és a bürokráciát is, már széles körben és igen hatékonyan működött. A magyar állam azonban csak a második világháború után, az államszocializmusban kezdte szisztematikusan üldözni a melegeket.

A közelmúltban elérhetővé vált bírósági dokumentumok arra utalnak, hogy 1961-ig, amikor a büntető törvénykönyvből törölték a „természet elleni fajtalanság" kategóriáját, a homoszexuális férfiakat a magyar állam ellenségeinek tekintették, és ezért kíméletlenül üldözték. Okunk van azt is feltételezni, hogy a homoszexualitás és általában a szexualitás fontos eszköz volt a Magyar Népköztársaság titkosszolgálatának kezében. Még a Rákosi-korszakot és a homoszexualitás dekriminalizálását követően is nyilvántartásba vették a homoszexuálisokat, és a titkosszolgálat aljas célokra használta az ezzel kapcsolatos információkat: emberek megzsarolására, gyanúba keverésére és ügynökként való beszervezésére.

A zsidótörvények és a szexuális kapcsolatok tiltása

A háború ráirányította a figyelmet a szexualitásra, és ürügyként szolgált az államnak, hogy az emberek legszemélyesebb magánéletébe is beavatkozzon. Persze a szélsőjobboldali és jobboldali sajtó Magyarországon, akárcsak Ausztriában és Németországban, már a két háború között démonizálta a zsidó férfiak és nők szexualitását. A jómódú zsidó férfiakat törtetőknek ábrázolták, akik pénzük segítségével „valódi" magyar családokba házasodnak be vagy házasítják be fiaikat és lányaikat, míg a szegényebb zsidókat szexuális ragadozóknak, akik visszaélnek a magyar nők és lányok ártatlanságával.[7] A zsidó nők ezekben a leírásokban erősen szexualizáltan, gyakran bordélyházak madámjaiként jelennek meg, akik a zsidó férfiakhoz hasonlóan kizsákmányolják a magyar nőket.[8]

A szélsőjobboldali lapok szerint a zsidók erkölcstelensége leküzdhetetlen veszélyt jelent a magyar nők, különösen az ártatlan lelkű vidéki magyar nők számára. „Tömegesen züllenek el a falusi lányok Budapest zugelhelyező irodáiban" – ehhez hasonló címekkel

megjelenő cikkekben a szélsőjobboldal a zsidókat, különösen a zsidó nőket azzal vádolta, hogy a hiszékeny magyar parasztlányokat prostituáltakká teszik.[9] Az erkölcstelen, szexuálisan deviáns zsidó képével együtt egyre erősödtek azok a hangok, amelyek zsidóellenes intézkedéseket sürgettek a magyar faj védelmében.[10] Azonban a kormány csak azután érezte szükségesnek a zsidók szexualitásának korlátozását, hogy Magyarország 1940-ben csatlakozott a tengelyhatalmakhoz. Amikor 1941-ben elkerülhetetlenné vált Magyarország hadba lépése a tengelyhatalmak oldalán, a zsidó szexualitást 1941-ben hivatalosan is deviánssá nyilvánították.[11]

Az első zsidóellenes törvényeket még a háború előtt, 1938-ban hozták, ám a szexuális kapcsolatokat explicit módon csak az 1941-es, úgynevezett harmadik zsidótörvény tárgyalta. 1938 májusa (az anschluss) és 1941 augusztusa között a magyar kormány egy sor zsidóellenes törvényt hozott, amelyek a nürnbergi törvényeken alapultak, és a zsidóságot etnikai, nem pedig vallási alapon határozták meg.[12] Ezek a zsidótörvények erősen korlátozták, végül teljesen megtiltották a zsidók részvételét a gazdaságban, a közigazgatásban és a különböző foglalkozásokban, az 1941-es harmadik zsidótörvény pedig megtiltotta a keresztények és a zsidók közötti házasságot. A német vér és a német becsület védelméről szóló nürnbergi törvény mintájára az 1941-es XV. törvénycikk megtiltotta a szexuális kapcsolatot a zsidó férfiak és a magyar nők között.[13] Szemben azonban a kezdeti náci szabályozással, míg a törvény a zsidó férfiak és a nem zsidó magyar vagy külföldi nők közötti kapcsolatot tiltotta, a magyar férfiak továbbra is büntetlenül létesíthettek szexuális kapcsolatot zsidó nőkkel.[14] Vagyis ismét megjelent a férfiak és a nők közötti kettős mérce – a női szexualitást szigorúan felügyelték, míg a férfiak szexuális gyakorlata fölött a hatóságok szemet hunytak.

Mint a korábbi fejezetekből láthattuk, a nők „megfelelő" szexuális viselkedése és a női tisztesség kulcsszerepet játszott a Horthy-korszakban. Az sem volt új elképzelés, hogy az olyan nők, akik zsidó

férfival lépnek szexuális kapcsolatba, „beszennyezik" a magyar fajt. A fajgyalázást tiltó törvény és annak médiavisszhangja azonban minden nőt felügyelet alá helyezett, társadalmi státuszától függetlenül. Egy magyar nő erkölcsi és szexuális tisztességét már az is veszélyeztethette, ha egy zsidó férfi társaságában mutatkozott.[15] A magyar faj tisztasága érdekében az 1941-es törvény ezenfelül elrendelte a házasság előtti kötelező egészségügyi vizsgálatot.[16] Ennek eredeti célja a nemi betegségek és a tuberkulózis megfékezése volt, hamarosan azonban a faji tisztaság biztosításának eszközévé és megelőző eugenikai intézkedéssé vált.[17] Olyan törvény ugyan nem született, amely kifejezetten a homoszexualitással foglalkozott volna, de az eugenikán és a nemi kettős mércén alapuló zsidótörvények végrehajtásával párhuzamosan a hatóságok a férfi homoszexuálisok ellen is felléptek.

A homoszexuálisokkal való bánásmód a második világháború alatt

A magyar hatóságok 1941-ig nem támadták nyíltan a homoszexuálisokat, és a bíróságok, az ügyészségek férfi homoszexualitáshoz való hozzáállása sem változott 1938 és 1941 között. Nem emelkedett a 241-es paragrafus („természet elleni fajtalanság") miatt indított eljárások száma, és nem vált átfogóbbá a homoszexualitás jogi definíciója sem.[18] A büntető törvényszékek anyagai alapján a kormányzat nem vette át a nácik homoszexualitás-ellenes intézkedéseit. A homoszexuálisok és a férfiakkal szexelő férfiak nem váltak a korábbinál nagyobb mértékben célponttá, és nem is üldözték jobban őket, kivéve azokat, akiket zsidónak tartottak. Sőt a közbeszédben és különösen a szélsőjobboldali retorikában egyre inkább elterjedő tirádák a magyar fajt „beszennyező" elemekről szintén nem említik a homoszexuálisokat. A második világháború kitörése után a szélsőjobboldali kiadványok nyíltan követelték a zsidók, a romák és az örökletes betegségekben

szenvedők elkülönítését (és hosszú távon kiutasítását).[19] A közbeszédben újra és újra felmerülő téma volt, hogy fel kell számolni a liberális kapitalista világnézet káros következményeit – az egyedülálló férfiakat és nőket, a gyermektelenséget, a prostitúciót, a pornográfiát, az erkölcstelenséget, az alkoholizmust, a szerencsejátékot és az önző dekadenciát. Ebben a kontextusban még kirívóbb, hogy a homoszexualitást továbbra is csend övezte. Noha a faji és a társadalmi problémák egyre bővülő listája ellen egyre hangosabban szólalt fel a közbeszéd, a homoszexuálisok nem váltak egyértelmű célponttá.[20] Magyarország hadba lépéséig a homoszexuálisokat mind az egyre diktatórikusabbá váló állam, mind a szélsőjobboldali gyalázkodás elkerülte.

Bár a magyar állam valószínűleg nem volt olyan módszeres, mint a náci Németország, 1942-re a zsidók és a romák mellett a homoszexuálisok elnyomása és jogfosztása is megkezdődött.[21] A homoszexuálisokhoz való hivatalos hozzáállásban Magyarország 1941. áprilisi hadba lépése hozta el a fordulópontot. Nem maradtak fenn olyan dokumentumok, például hivatalos parancsok, új törvények vagy törvénymódosítások, amelyek kifejezetten az azonos nemű szexuális kapcsolatok kezelésére vonatkoznának.[22] Ugyanakkor a budapesti büntető törvényszék nyilvántartását áttekintve jelentős növekedést tapasztalhatunk a homoszexualitás miatti büntetőperek számában. Míg korábban évi 30-40 esetről készült feljegyzés, 1941-ben 62, 1942-ben pedig 56 ügyben vádoltak meg valakit homoszexualitással.[23] Ez annál is látványosabb emelkedés, mivel ekkoriban a 17 és 50 év közötti férfilakosság nagy részét besorozták a hadseregbe.[24] 1941-ben és 1942-ben tehát erősödött a homoszexuálisok üldözése. Ráadásul egy, a közelmúltban előkerült dokumentum tanúsága szerint a hivatalnokok, a náci Németország példáját követve, fontolóra vették, hogy a homoszexuális-nyilvántartás alapján lenyomozzák és kényszermunkára küldjék a homoszexuálisokat.[25]

A homoszexuálisok üldözésének legegyértelműbb bizonyítéka a Hadtörténeti Levéltárban található.[26] A dokumentumban a Belügy-

minisztérium Államvédelmi Központjának vezetője kéri a Honvédelmi Minisztériumot, hogy a budapesti homoszexuálisok jegyzékében szereplő személyeket küldjék munkaszolgálatra.[27] A levélben ez szerepel: „Kérem csatolt névjegyzékben felvett közerkölcs szempontjából megbizhatatlan, Budapest székesfőváros területén tartózkodó homosexuális egyéneket honvédelmi munkaszolgálatra behívni."[28] A Honvédelmi Minisztérium azonban megtagadta a kérést, mondván, hogy pusztán szexualitásuk alapján a homoszexuálisok nem tekinthetők „megbízhatatlan és a nemzet szempontjából haszontalan" elemeknek – ez volt az a vád, amelynek alapján a zsidókat munkaszolgálatra sorozták be.[29] Ugyanakkor a honvédelmi miniszter válaszából kiderül: ha a homoszexuálisokat megbízhatónak tekintik, az azzal jár, hogy az „érintetteket ideiglenesen katonai szolgálatra igénybe vesszük", márpedig ő ezt „nem tartja kívánatosnak".[30] A katonatisztek elborzadtak attól a gondolattól, hogy homoszexuálisok szolgáljanak a hadseregben. A Honvédelmi Minisztérium azzal érvelt, hogy a katonai szolgálat megtiszteltetés; ha viszont homoszexuálisokat is besoroznak, az „sérti a háboruban résztvevő többi fedhetlen egyének jó érzését, amikor azt látják, hogy az igénybevételnek elsősorban büntető jellege van."[31] Az álláspont egyértelmű: a hadsereg nem büntető intézmény, ezért a „homoszexuálisok problémája" rendőrségi és közigazgatási, nem pedig katonai megoldást követel.

Az, hogy a hadsereg nem volt hajlandó homoszexuális hadtesteket létrehozni, saját önképének kontextusában is értelmezhető. A hadvezetés szemében a honvédség a becsületet és a testi kiválóságot képviseli, odatartozni megtiszteltetés, nem bűnözők büntetése. Ez magyarázza, miért nem soroztak be embereket politikai nézeteik miatt (tehát nem történt meg a szocialisták vagy a kommunisták csoportos besorozása), és hogy külön roma vagy homoszexuális egységek sem voltak. Akit erkölcsileg és fizikailag harcképesnek gondoltak, még ha roma vagy homoszexuális volt is, azt a „rendes" egységekbe sorozták be, és ott harcolhatott egészen az 1944. márciusi

náci hatalomátvételig. Az egyetlen kivétel a zsidók voltak: őket nem tekintették elég megbízhatónak ahhoz, hogy fegyvert adjanak a kezükbe. Hogy a zsidókat munkaszolgálatra sorozták be, a homoszexuálisokat viszont nem, egyértelműen mutatja, hogy a hadseregben az antiszemitizmus erősebb volt a homofóbiánál.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a második világháború idején sosem látott mértékben megerősödött a homoszexualitástól való félelem. A hatóságok, különösen a katonai vezetés, nagyon is tisztában voltak azzal, hogy a homoszociális közegekben, például a hadseregben és a hadifogolytáborokban, szexuális kapcsolatok alakulhatnak ki férfiak között. Ezért a hadsereg „erejének" megőrzéséhez kulcsfontosságú volt, hogy ne engedjenek ott ismert homoszexuálisokat szolgálni, még ha ők képesek és nyitottak lennének is erre. Vagyis elképzelésük szerint nagyobb hátrányt jelentett a hadseregre, hogy a „valódi" homoszexuálisok esetleg „megrontják" a fiatal katonákat, mint amekkora előnnyel a szolgálatuk járt volna. Az első világháború tapasztalatai és főleg az a tudat, hogy a hosszan tartó háborúban szexuális kapcsolatok alakulhatnak ki a katonák között, megelőző intézkedéseket kívánt az „egészségesek" védelmére és büntető intézkedéseket a saját nemükhöz vonzódó férfiak ellen.[32]

Részben azért is akarták ilyen görcsösen megelőzni az egészséges katonák degenerációját, mert ez megkérdőjelezte volna a magyar nép nagyságát. Egy dolog volt kijelenteni, hogy a magyar magasabb rendű faj és „harcos nemzet", és más dolog bizonyítani.[33] A kor jobboldali és szélsőjobboldali kiadványai a harcoló magyar katonát mint a leendő magyar birodalom megteremtőjét ábrázolták; ebből is látható, hogy a nácibarát körök szemében a háború kitörése nemcsak a Trianonnál elvesztett területek visszaszerzésére nyújtott lehetőséget, hanem arra is, hogy a magyar férfiak nemzetközi szinten is bebizonyítsák férfiasságukat. Azonban, mint a történészek sűrűn hangsúlyozzák, a magyar hadsereg nem volt megfelelően felszerelve és felkészülve egy hosszan tartó háborúra.[34]

Ráadásul a magyar férfiak többségét nem fűtötte annyira a vágy, hogy bizonyítsa nemzete felsőbbrendűségét. Mint Cecil Eby történész megállapítja: „[A] budapesti utcák válasza a háború kitörésének hírére általános közöny volt."[35] Eby szerint még a jobboldal leglelkesebb támogatói sem tolakodtak, hogy jelentkezzenek a hadseregbe. Így írja le az általános hozzáállást: „Ez a hír akár a Holdon folyó háborúra is vonatkozhatott volna. Az átlagpolgár (...) bizonyára úgy érezte, hogy ha a németek és az oroszok gyilkolják egymást, legalább mindkettőtől megszabadulnak, de a magyaroknak semmi okuk nincs ebbe beavatkozni."[36] Még Magyarország legjelentősebb katonai szövetségese, Németország is úgy vélte, hogy a magyar erők nincsenek megfelelően felkészülve a háborúra.[37] Úgy tűnik, a magyar férfiasság már azelőtt is ostrom alá került, hogy az ország formálisan belépett volna a háborúba. Egy ilyen légkörben a nácibarát oldal számára, amely egyre nagyobb hatalommal bírt a kormányban és a hadseregben egyaránt, központi kérdéssé vált, hogy megszabaduljanak a magyar hadsereg (eleve kétséges) erejét veszélyeztető elemektől. Egy tiszt például kijelentette: igen kézenfekvő volna, ha a nemzet szempontjából „megbízhatatlan elemeknek" tekintett homoszexuálisok elpusztulnának.[38]

Azonban a nácibarát vezetés nyílt hadviselése a homoszexualitás ellen gondot okozott a régi konzervatív vezetésnek, amely nagyon is tisztában volt vele, hogy a magyar hadseregben homoszexuális tisztek is teljesítenek szolgálatot. A Honvédelmi Minisztérium Belügyminisztériumnak küldött válasza árulkodó e tekintetben. Miután hosszan érvelnek, miért nem javasolják a homoszexuálisok besorozását és nyíltan homoszexuális „harci alakulatok" kialakítását (1942-ben), a Honvédelmi Minisztérium felhívja a figyelmet: „Végül még rá kell mutatni arra, hogy azok között [a homoszexuálisok között], akik katonák voltak, lehetnek, sőt lesznek olyanok akik rendfokozattal birnak és kitüntetéssel rendelkeznek."[39] Vagyis az aggasztotta őket, hogy ha a homoszexuális-nyilvántartás alapján soroznának

be embereket, az nemcsak azt fedné föl, hogy már vannak homoszexuálisok a hadseregben, hanem azt is, hogy néhányan közülük magas katonai rangig vitték. Az, hogy egy vezérezredes, a magyar fegyveres erők vezetője ilyen nyíltan elismerte a homoszexuálisok jelenlétét a hadseregben, mutatja, mekkora gondban volt a konzervatív jobboldal.[40] Korábban tolerálták a homoszexuálisok jelenlétét, most azonban egyre nagyobb nyomás nehezedett rájuk, hogy kövessék a náci ideológiát és gyakorlatot.[41] Így hiába erősödött a civil világban a homoszexuálisok üldözése, a hadsereg továbbra is ellenállt annak a gondolatnak, hogy emberek katonai alkalmasságát szexuális irányultságuk alapján ítélje meg, és különösen hogy büntető célú homoszexuális alakulatokat hozzon létre. A homoszexuálisok beazonosítását és üldözését sokkal inkább olyasminek látták, ami megakadályozná, hogy minden meglévő erőforrást a nemzet ellenségei elleni küzdelemre fordítsanak. Ezért az az elképzelés, hogy a homoszexualitás nem összeegyeztethető a nemzet közösségével, csak akkor nyert teret, amikor a régi konzervatívok pragmatizmusát felváltotta a fanatikus ideológusok kérlelhetetlen homofóbiája.

A Nyilaskeresztes Párt és a „szexuális deviánsok"

Noha 1942-ben a Honvédelmi Minisztérium elutasította azt a kérést, hogy homoszexuális hadtestet küldjön munkaszolgálatra, az eredeti levélhez csatolt listán szereplő 995 nyilvántartott homoszexuális sorsáról semmit sem tudunk. Vajon később a háború során, a zsidó férfiakhoz hasonlóan, a budapesti rendőrség nyilvántartásában szereplő nem heteroszexuális férfiakat is munkaszolgálatra küldték? Miután a nácik 1944 márciusában bevonultak Magyarországra, és 1944 októberében a Nyilaskeresztes Párt átvette a hatalmat, történt-e szervezett támadás a homoszexuális közösség ellen? Mivel maga a nyilvántartás eltűnt, nem tudjuk kideríteni az abban szereplő férfiak sorsát.

A politikai vezetés soha nem támogatta egyöntetűen Magyarország Hitlerrel való szövetségét, és amikor a háborúban kezdtek felülkerekedni a szövetséges hatalmak, Horthy tengernagy a britbarát Kállay Miklóst nevezte ki miniszterelnöknek (1942. március – 1944. március). Kállay nem változtatta meg a kormány összetételét és a hivatalok nácibarát vezetését, de a színfalak mögött 1943-tól azon dolgozott, hogy különbékét kössön a szövetségesekkel, és Magyarországot kiléptesse a háborúból.[42] A németek azonban rájöttek a mesterkedéseire, és 1944 márciusában, miközben Horthy Ausztriában Hitlerrel találkozott, a német csapatok megszállták Magyarországot. Kállayt felfüggesztették, és a hajthatatlan nácibarát Sztójay Döme lett az új miniszterelnök (1944. március – 1944. augusztus). Mivel időközben Románia átállt a másik oldalra, és most már a szövetségesek oldalán harcolt, Horthy kétségbeesetten próbált kiszállni a háborúból. Vitéz Csíkszentsimonyi Lakatos Géza vezérezredest nevezte ki miniszterelnöknek (1944. augusztus – 1944. október), és azt a feladatot adta neki, hogy vezesse ki az országot a háborúból. 1944. október 15-én, miközben a szovjet csapatok közeledtek Magyarország felé, és küszöbönállt a szövetségesek győzelme, Horthy az országos rádióban bejelentette, hogy Magyarország négy nappal korábban Moszkvában fegyverszünetet kötött a szövetségesekkel. A németek és magyar támogatóik számítottak erre, és gyorsan cselekedtek: elrabolták Horthy fiát, és ezzel megzsarolták, hogy ő és a Lakatos-kormány is lemondjon. Elérkezett a magyar fasiszták, a Nyilaskeresztes Párt ideje. Szálasi Ferenc, a nyilaskeresztesek vezetője esküdött fel miniszterelnöknek. A nyilaskeresztesek totális háborút hirdettek, és a teljes magyar lakosságot mobilizálták, hogy megvédjék az országot a „bolsevik veszedelemtől".[43] A szovjet erőket nem lehetett megállítani, a nyilaskeresztes vezetés azonban fanatikusan kitartott nemcsak a háború mellett, hanem amellett is, hogy egy új, *hungarista* társadalmat hozzon létre. Olyan társadalmi forradalmat hirdettek, amely az eugenikán és a szélsőséges nacionalizmuson alapult. Ebben

a kontextusban a homoszexuálisok nemkívánatos elemmé váltak, akik nem kompatibilisek a magyar fajjal.

Míg bőséges dokumentáció áll rendelkezésre a zsidók és a romák tragikus sorsáról a német és nyilaskeresztes uralom alatt, arról csak elképzeléseink lehetnek, mi történt a homoszexuális-nyilvántartásban szereplő férfiakkal.[44] A nyilaskeresztesek hatalomra jutásával a magyar hatóságok magukévá tették azt az elvet, hogy a magyar nemzet túlélése a faji tisztaságon múlik. A magyar nemzet minden tagjára alkalmazták a faji és eugenikai elméleteket. Az 1944 októbere és 1945 áprilisa közötti kaotikus időszakban, amikor Szálasi Ferenc és Nyilaskeresztes Pártja irányította az országot, megalkották a modern történelem egyik leginkább illiberális családjogi törvényét.[45] Más európai fasiszta és nemzetiszocialista pártokhoz hasonlóan a nyilaskeresztesek is a családot tekintették a nemzet alapjának, és szigorúan hagyományos nemi normákat hirdettek. Ám ennél is tovább mentek: egy olyan „magyar birodalmat" vizionáltak, amelyben eugenikai, rasszista, erkölcsi, keresztény és misztikus érvek fura elegye alapján az állam kizárólagos hatásköre eldönteni, ki házasodhat meg, ki maradhat házas és kit kell sterilizálni.[46]

Az általuk javasolt családjogi törvényben a nyilaskeresztesek erős korlátozásokat terveztek bevezetni az olyan emberek ellen, akik az ő faji, testi vagy társadalmi kritériumaik alapján nem voltak méltók rá, hogy a nemzethez tartozzanak. Míg a törvény a „tiszta fajú" és testileg egészséges magyarok számára a házasság és az állampolgárság feltételévé tette a gyermekvállalást, addig a magyarok, a romák és a zsidók közötti vegyes házasságokat tiltotta, illetve a fizikailag „betegnek" tekintett emberek sem házasodhattak.[47] Az állam továbbá közbeléphetett és semmissé nyilváníthatta a házasságot, ha abból nem született gyerek, vagy bármilyen más okból nem felelt meg a hungarista birodalom elvárásainak. Ennek hatására exponenciálisan megnőtt a szexuális deviánsok száma, hiszen mindenki gyanús volt a testileg egészséges, tiszta etnikumú magyarok termékeny heteroszexuális

kapcsolatait kivéve. Például a „könnyű erkölcsű" nőket és az állam elvárásait nem teljesítő egyedülálló fiatal férfiakat állami finanszírozású rehabilitációs intézetekbe küldték volna.[48] Azzal a lépéssel, hogy a nyilaskeresztesek a férfiakat is büntették volna, ha nem teljesítik házasodási, gyermeknemzési és gyermeknevelési feladatukat, szakítottak a korábbi kettős mércével. A hungarista birodalom férfiak és nők számára egyaránt előírta a monogámiát, a házasságot, a reprodukciót és a szerető gyermeknevelést. Azokat a termékeny korban lévő személyeket, akik nem monogám kapcsolatban éltek, egyedülállók voltak vagy nem voltak gyerekeik, nemcsak retorikailag ítélték volna el, hanem konkrét büntetés, sőt esetenként rehabilitációs intézetbe való bebörtönzés várt volna rájuk.[49] A legszigorúbb büntetést azonban azoknak tartogatták, akiket „szexuális deviánsnak" tekintettek.

A korábbi faji és eugenikai törvények radikális kiterjesztésével a Nyilaskeresztes Párt kötelező sterilizációval és kasztrációval oldotta volna meg a szexuális deviancia kérdését. A történelemben először kényszersterilizációnak vetették volna alá azokat a zsidó és roma férfiakat, akik magyar etnikumú nőkkel létesítettek szexuális kapcsolatot, valamint az örökletes testi betegségekben szenvedőket és mindazokat a szociális deviánsokat, akiknek a problémája igazoltan örökölhető (pl. az alkoholistákat és azokat, akik más, örökletesnek gondolt szenvedélybetegséggel küzdöttek).[50] A zsidó és roma férfiak kényszersterilizációja a már meglévő zsidóellenes és romaellenes szabályozást vitte volna tovább. A feltételezetten örökletes testi és szociális problémákkal küzdő személyek sterilizációja szintén folytatja a nyilaskeresztesek két háború közötti retorikáját. Mindkét esetben az új családjogi törvény „csak" kibővítette volna a Nyilaskeresztes Párt korábbi szakpolitikai javaslatait. A homoszexualitással azonban nem ez volt a helyzet.

A totális háború és a társadalom átalakításának kontextusában a nyilaskeresztesek szakítottak a két háború közötti *status quo*val. Amint hatalomra kerültek, a homoszexualitás szándékos ignorálása

és elhallgatása helyett azt hirdették, hogy a homoszexuálisok nem illenek bele az új magyar birodalomba. A javasolt családjogi törvény egyértelműen beszél a homoszexualitásról, és szigorúan bünteti azt. A javaslat szerint „a rendellenes nemi ösztönnel terhelteket" (vagyis a homoszexuálisokat) kasztrálni kell, akárcsak „a nem gyógyuló nemibeteg férfit vagy nőt, ha már más személyt ismételten megfertőzött", valamint „a zsidó vagy cigány férfit, ha nem zsidó vagy nem cigány nővel ismételten érintkezett".[51] E megalázó és visszafordíthatatlan eljárás intézményesítése azt jelentette, hogy 1944 végére a magyar homoszexuálisok (tervezett) testi büntetése elérte, sőt akár meghaladta azt, amit német társaiknak kellett elszenvedniük.[52] Azzal, hogy nyíltan ír a „rendellenes nemi ösztönről", a Nyilaskeresztes Párt megtörte korábbi hallgatását a homoszexualitással kapcsolatban, és azt az évtizedes hagyományt is, amely tolerálta a homoszexualitást. Az eugenikai értelemben egészséges nemzet létrehozása érdekében a legszigorúbb intézkedésekhez folyamodtak. A korlátok, amelyeket a mérsékeltebb jobboldal és a katolikus egyház a negatív eugenikai eszközökkel szemben felállított, megszűntek létezni. A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján magát Szálasit kevéssé foglalkoztatta a homoszexualitás, ő és társai mégis drákói szigorral készültek fellépni ellene.[53] A testüket áruba bocsátó, nem monogám, illetve családi vagy munkahelyi kötelességeiket elhanyagoló férfiakat és nőket ugyan rehabilitációs központokba kényszerítették volna, de gyógyíthatónak tekintették, a homoszexuálisokat viszont nem. A nyilaskeresztes családjogi törvény értelmében a homoszexualitás gyógyíthatatlan betegség, amelyet nemcsak el kell különíteni, hanem gyökerestül ki is kell irtani. A homoszexualitás megszüntetése mint cél figyelemre méltó párhuzamot mutat a Tanácsköztársaság ideológiájával. Noha eltérő modellekben gondolkoztak a homoszexualitásról (a kommunisták a kedvezőtlen gazdasági-társadalmi körülményeknek, a nyilaskeresztesek örökletes okoknak tulajdonították), mindkét rendszer el akarta távolítani a meleg szexualitást a magyar társadalomból.

A tervbe vett kötelező kasztráció azt is jelentette volna, hogy 1878-as hatályba lépése óta először módosítani kellett volna a természet elleni fajtalanságot (vagyis a homoszexualitást) szabályozó törvényt. Nemcsak a kiszabható büntetési tételt (korábban egy évig terjedő szabadságvesztés) módosították volna, hanem a javasolt családjogi törvény alapján a homoszexualitás vádjával nőket is illethettek volna. A szöveg „rendellenes nemi ösztönnel terhelteket" említ, nemi korlátozás nélkül, vagyis a magyar jogtörténetben először homoszexuális aktusok miatt férfiakat és nőket egyaránt bíróság elé lehetett volna állítani. Noha nem maradt fenn bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a nyilaskeresztesek módosítani akarták volna a büntető törvénykönyvet, a családjogi törvénytervezet tágabb definíciója alapján valószínű, hogy ha hatalmon maradnak, büntetendővé tették volna a nők közötti szexuális tevékenységet is. Ráadásul a szöveg nem ad konkrét definíciót arra, mi számít „rendellenes nemi ösztönnek", így elképzelhető, hogy ez a kategória a férfiak és a nők közötti azonos nemű kapcsolatokon kívül a nem gyermeknemzést célzó heteroszexuális aktusokat is magában foglalta. Vagyis miközben 1944 novemberében az egész ország a dúló háború társadalmi, fizikai és érzelmi következményeit nyögte, a nyilaskeresztes ideológusok egy olyan hungarista birodalmat képzeltek el, amelyben minden szexuális tevékenység devianciának számít a testileg egészséges, „tiszta fajú" magyarok gyermeknemzés céljából történő heteroszexuális kapcsolatán kívül. A szexuális deviancia fogalma még sosem volt ilyen tág és ennyire nemileg semleges.

Valószínű, hogy a nyilaskeresztes családjogi törvényt sosem ültették át a gyakorlatba, hiszen 1944 novemberére már teljes káosz uralta az országot. A szovjet csapatok egyre előbbre nyomultak, december végére már Budapest is ostrom alatt állt. A Nyilaskeresztes Párt vezetése ezért Sopronba menekült. Budapestet az alacsonyabb rangú hivatalnokok és a szabadon portyázó nyilaskeresztes csapatok kezében hagyták.[54] Tény, hogy a közigazgatási káosz és Budapest ostroma

nem tartotta vissza a nyilaskereszteseket attól, hogy terrorizálják a lakosságot és több ezer zsidót gyilkoljanak le, mégis nehéz elképzelni, hogy lett volna adminisztratív kapacitás a homoszexuálisok és más, szexuálisan deviánsnak kikiáltott emberek utáni nyomozásra.[55] Függetlenül azonban attól, hogy a gyakorlatban végrehajtották-e, a családjogi törvénytervezet volt az utolsó szög a homoszexualitás iránti konzervatív tolerancia koporsójában. Mint korábban kifejtettem, számos tényező játszott közre abban, hogy az 1930-as években a homoszexualitás nem vált nyilvános diskurzus témájává. A homoszexuális-nyilvántartás, amelynek hatására a négy fal között történő homoszexuális tevékenységgel nem igazán foglalkoztak; az, hogy a férfiszexualitást, még ha eltért is a normától, kevésbé szigorúan szabályozták, mint a nőit; a saját nemükhöz vonzódó katonák problémája; a szexualitás fluid modellje, amely miatt tartottak attól, hogy a homoszexualitás elterjedhet – ezek mind közrejátszottak abban, hogy a hatóságok szemet hunytak a homoszexualitás fölött, és nem beszéltek róla nyíltan.

Még az 1930-as években, a német nemzetiszocialisták hatalomra jutásával és Magyarország jobbra tolódásával is folytatódott ez a hallgatás, a rendőrség és az igazságszolgáltatás is hasonlóan kezelte a homoszexualitást, mint korábban. Ebben a gyakorlatban és a homoszexualitás értelmezésében az hozott csak változást, amikor Magyarország a náci Németország oldalán belépett a második világháborúba. A nácibarát kormányok, különösen a nyilaskeresztesek úgy döntöttek, hogy az államnak joga van az állampolgárok legprivátabb terébe – a hálószobába – is beavatkozni, és ez véget vetett a kényes egyensúlynak a homoszexualitással kapcsolatos tolerancia és hallgatás között. Amikor nyíltan szóba hozták az azonos neműek közötti szexualitást, és kasztrációt javasoltak a büntetésére, a nyilaskeresztesek megtörték a homoszexualitást övező több évtizedes csendet. Elveiket azonban nem sikerült átültetniük a gyakorlatba. Ironikus módon a nyilaskeresztesek bukása után éppen ősellenségeik,

a kommunisták voltak azok, akiknek elegendő erőforrás és idő állt a rendelkezésére, hogy Magyarországon végrehajtsák a homoszexuálisok első államilag szervezett üldözését.

A homoszexualitás az államszocialista Magyarországon

A Magyar Népköztársaság 1949 és 1989 között szocialista diktatúra volt, amelyet gyakorlatilag a Szovjetunió irányított. Az első időszakban, az úgynevezett Rákosi-korszakban (1948–56) – amelyet Rákosi Mátyásról, a Magyar Kommunista Párt főtitkáráról, „Sztálin legjobb tanítványáról" neveztek el – kegyetlenül elnyomták mindazokat, akik nem követték a hivatalos sztálinista irányvonalat.[56] A szovjet gyakorlat nyomán a Magyar Kommunista Párt célja az volt, hogy elpusztítsa (olykor fizikai értelemben) azokat, akik veszélyeztetik az államszocialista rendszert, mert politikai meggyőződésük, gazdasági-társadalmi helyzetük vagy erkölcsi meggyőződésük szemben áll a kommunista elvekkel.[57] Bőséges dokumentáció áll rendelkezésre arról, hogyan lépett fel a rezsim egyes politikai és társadalmi csoportokkal szemben, ám a szexuális kisebbségekkel kapcsolatos gyakorlatát még nem vizsgálták. Hogyan gondolkoztak a kommunisták a szexről és különösen a homoszexualitásról? A fejezet hátralévő része azt tekinti át, hogyan üldözték a kommunisták a homoszexuálisokat annak érdekében, hogy átneveljék őket a szigorúan heteronormatív társadalom elvárásai szerint.

A Vörös Hadsereg 1944 szeptemberében érte el Magyarország keleti határát, október végére már Budapest szélén jártak, és decemberben megkezdődött a főváros ostroma. Ez volt a második világháború egyik leghosszabb és legvéresebb ostroma: egészen 1945. február 13-ig tartott, amikor a német és a magyar csapatok megadták magukat a szovjeteknek.[58] Budapest elvesztése után a megmaradt

magyar csapatok hamarosan vagy letették a fegyvert, vagy a német hadsereggel együtt elhagyták az országot. Magyarország háború utáni sorsa már az előtt megpecsételődött, hogy az ideiglenes magyar kormány fegyverszünetet kötött volna a szövetséges hatalmakkal 1945. január 20-án, miközben az ország nyugati felében még dúltak a harcok. 1944 októberében ugyanis Sztálin és Churchill megállapodott abban, hogyan osztják fel az érdekszférákat a háború után, és Magyarország a szovjet érdekszférába került.[59]

Amellett, hogy a Szovjetunió „ellenőrzése" alá került, Magyarország 1947. február 10-én kénytelen volt egy olyan békeszerződést aláírni, amely visszaállította az ország 1938 előtti, gyakorlatilag Trianon utáni határait. A háborúban Magyarország hatalmas területet és rengeteg emberéletet vesztett. Ez teljes vereség volt. A háború alatti magyar kormányok közvetlen akciói és cinkossága a németekkel 450 000 magyar zsidó és több tízezer magyarországi roma életébe került. Ezenfelül körülbelül 150 000 civil és 300 000 katona halt meg a háborúban.[60] A rengeteg elvesztett emberélet és hadifogoly mellett az ország infrastruktúrája is összeomlott: Budapest épületeinek 80 százaléka megsérült, a kommunikációs és a közlekedési infrastruktúra több mint fele elpusztult, sőt az ország élelmiszerkészleteinek nagy része is. Ugyanakkor, visszatekintve, ezen körülmények ellenére vagy talán éppen ezek hatására, 1945 és 1948 között volt egy rövid időszak, amikor – 1918-hoz hasonlóan – reménykedni lehetett a demokratikus átalakulásban.

Noha a szövetségesek beleegyeztek, hogy Magyarország szovjet felügyelet alá kerüljön és a Vörös Hadsereg a területén állomásozzon, a szovjet érdekszféra más országaihoz hasonlóan itt is a demokratikus kormány kialakítását támogatták. A legtöbb magyar is szakítani akart a korábbi politikai irányvonallal. A háború utáni politikai pártok: a kisgazdák, a szociáldemokraták, a kommunisták és a Nemzeti Parasztpárt eleinte mind megegyeztek abban, hogy a magyar függetlenség kulcsa a többpártrendszer. Az 1945. novemberi első demokratikus

választásokat a Független Kisgazdapárt nyerte, és koalíciós kormányt hozott létre, amelyben mind a négy párt képviseltette magát.[61]

1946. február 1-jén Magyarországot köztársasággá nyilvánították. Az általános választójog, illetve a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom szétválasztása egy demokratikus politikai rendszer alapjait kívánta megteremteni. Ám kezdettől fogva adódtak nehézségek. Az ország fizikailag, pénzügyileg és érzelmileg összeomlott, az újjáépítés lassan haladt, a városi és vidéki lakosok egyaránt nyomorogtak, és alapvető cikkekben is hiányt szenvedtek.[62] A politikai nézeteltérések is megjelentek. Eleinte mind a Kisgazda-, mind a Kommunista Párt igyekezett megerősíteni pozícióit a koalícióban és újakat nyerni. Az ország sorsát azonban az egyre erősödő hidegháború pecsételte meg. Mivel geopolitikai szempontból fontos terület volt a Szovjetunió számára, Magyarországon nem sok esély maradt a demokratikus kormányzás fenntartására. A Kommunista Párt átnevezte magát Magyar Szocialista Munkáspárttá, felszámolta a kisgazdapártot és a parasztpártot, magába olvasztotta a szociáldemokratákat, így egyetlen politikai párt maradt. 1948-ra a Szovjetunió támogatásával a magyar kommunisták nemcsak a többpártrendszert verték szét, de egyre inkább a teljes politikai ellenzéket is.[63] A második köztársaság és egyben Magyarország második demokratikus kísérlete véget ért 1949-ben a Magyar Népköztársaság kikiáltásával.

A szexualitás az ötvenes évek ideológiájában

A közelmúltban számtalan tanulmány született arról, hogy a nemi és a szexuális egyenlőség a szocializmus építésének egyik fontos céljaként jelent meg az államszocialista keleti blokkban. És bár az eredeti célt, a nemek és a szexualitás valódi egyenlőségét és a család megszűnését az 1950-es és 1960-as években felváltotta a pronatalizmus, Horváth Sándor, Agnieszka Kościańska, Kateřina Liškova, Josie

McLellan és mások művei feltárták, hogy az államszocializmus négy évtizede alatt a különböző országok hatóságai és polgárai különböző mértékben ugyan, de a heteroszexualitás liberálisabb felfogását vallották.[64] Az 1949-es magyar alkotmány rögzítette a nemek egyenlőségét, az 1952-es családjogi törvény lehetővé tette a közös megegyezésen alapuló válást bármelyik fél kezdeményezésére, és a házasfeleknek egyenlő tulajdonjogot biztosított. A nemek jogi egyenlősége, a válás könnyebbé tétele és 1956-ban az abortusz legalizálása hihetetlen előrelépést jelentettek a női jogok terén. Ugyanezen törvények hatására az 1950-es évek végére Magyarország a világelsők közé került a válások és az abortuszok arányát tekintve. Ebben a kontextusban történt meg a visszatérés a konzervatív szexuálpolitikához, amelynek középpontjában a család és az anyaság idealizálása állt.[65] Szemben tehát Nyugat-Európával és az észak-amerikai demokráciákkal, ahol az 1950-es évek szexuális konzervativizmusa a nemek feltételezett különbségén és a nők magánszférába való visszaszorításán alapult, Magyarországon és általában az államszocialista keleti blokkban a szexuális konzervativizmus azután tért vissza, hogy korábban intézményesítették a nemek egyenlőségét, és a nőket integrálták a munkaerőpiacra.[66]

A kommunisták hatalomra jutásuk után a nemek egyenlőségére és a normától eltérő szexualitásra egyaránt nagyobb figyelmet fordítottak. Amilyen megszállottan küzdöttek a nemek egyenlőségéért, hogy közelebb kerüljenek a kommunizmushoz, ugyanolyan megszállottan próbálták ezt a kommunizmust a heteronormatív modellhez igazítani. Hol voltak már azok a korábbi kommunista eszmék, amelyek a szexuális szabadságot és a szexuális önkifejezést ünnepelték![67] Az rendben volt, hogy valaki szerelemből házasodik egy ellenkező nemű emberrel, és ha kiszeret a másikból, elválik, és újabb szerelmi házasságot köt. Az azonban nem volt rendben, ha házasságon kívül szexel vagy házasságon kívül születik gyereke. A hivatalos kiadványok azt hirdették, hogy a házasságtörés és a nem monogám

kapcsolatok ellentétesek a szocialista etikával, szemükben azonban a szocialista társadalom fejlődésének igazi akadálya a „természet elleni fajtalanság", vagyis a meleg szex volt.

Mint már a Tanácsköztársaság idején láttuk, a magyar kommunisták nem találták a szocializmussal összeegyeztethetőnek a homoszexualitást, amely „hosszú távon automatikusan eltűnik majd, mint az elnyomó bűnök és társadalmi romlottság maradványa".[68] Ami 1919-ben a proletárdiktatúra rövid időszaka alatt csak távoli, utópisztikus terv maradt, az újonnan kikiáltott népköztársaságban konkrét akciótervvé vált. Míg azonban 1919-ben a homoszexualitást pszichoszociális problémának tekintették, és dekriminalizálták volna, amíg nem sikerül az egyént „kigyógyítani" helytelen vonzalmaiból, a második világháború utáni rezsim szigorúbban lépett fel a homoszexuálisok ellen. Az új kommunista vezetés szerint a homoszexualitás a korábbi uralkodó tőkésosztály erkölcsi és fizikai degeneráltságának jele, ezért „osztályidegen", és ellentétes a szocialista életformával. A homoszexualitás nemcsak hogy szemben állt a férfiasság és a munkásosztály erkölcsi erejének idealizált képével, de attól is tartottak, hogy potenciálisan megronthatja ezeket. Ezért a szocialisták Magyarországon sosem látott hévvel kezdték üldözni a homoszexuálisokat.

A kommunisták kijelentették, hogy a fasizmus a kapitalisták reakciós ideológiája, amely el akarta tiporni a munkásosztályt, ezért eljárást indítottak azok ellen, akik magas pozíciót töltöttek be a Horthy-korszakban vagy a nyilaskeresztesek alatt.[69] Sokszor hangsúlyozták, mennyire embertelenek voltak a fasiszta Horthy-rendszer és Szálasi-kormány intézkedései.[70] Ugyanakkor több történész rámutat, hogy a kommunisták azt folytatták, amit Hannah Arendt *A totalitarizmus gyökerei* című könyvében az emberek dehumanizálásának nevezett; ez a Horthy-korszakban kezdődött, és a Szálasi-kormány alatt soha nem látott méreteket öltött.[71] Az államszocializmusban a kivégzések, a kínzások, a kirakatperek, a munkatáborok és az egyre nagyobb területre kiterjedő ellenőrzés ugyan más ideológiai pozícióból, de ugyanúgy

arról szólt, hogy az állam egyre nagyobb kontrollt gyakoroljon polgárai élete fölött.[72] A homoszexuálisokkal való bánásmód jól mutatja, hogy bár a kommunisták a fasizmus ellenpontjaként tekintettek magukra, politikai és ideológiai ellenfeleik diszkriminatív gyakorlatait tovább folytatták. Sőt miután hatalomra kerültek, és kiépítették rendőri és titkosszolgálati megfigyelőrendszerüket, a Rákosi-korszakban (1948–56) a kommunisták igazságügyi rendszere volt az első, amely szisztematikusan üldözte a homoszexuális férfiakat.

A budapesti büntető törvényszékek elérhető dokumentumainak, valamint a pártkongresszusok jegyzőkönyveinek alapján egyértelmű, hogy az 1940-es évek végétől az 1950-es évek közepéig a homoszexuálisokat megbízhatatlan elemnek tekintették, akik nem illenek bele a kiépülőben lévő politikai rendszerbe. Az autoriter egypártrendszer és a gyorsan kiépülő bürokrácia lehetővé tette a Kommunista Pártnak, hogy a rendőrség meglévő és egyre bővülő homoszexuális-nyilvántartása alapján megszabaduljon meleg tagjaitól. Először tehát saját soraiban kezdte a tisztogatást: akire egyáltalán rávetült a homoszexualitás gyanúja, azt kizárták a Magyar Szocialista Munkáspártból. A pártkongresszusok jegyzőkönyveiből egyértelmű: „a homoszexuálisok nem valók a pártba". Ezért ha egy párttagról kiderült, hogy homoszexuális tevékenységen rajtakapták vagy szerepel a rendőrségi homoszexuális-nyilvántartásban, a fellebbezés lehetősége nélkül kizárták.[73] Ráadásul ez nem csak a férfiakat érintette. Noha a szocialista büntető törvénykönyv csak 1962-ben lépett hatályba, a hatályos jogszabályok pedig a női homoszexualitást nem büntették, a Magyar Szocialista Munkáspárt saját leszbikus tagjaival sem volt kíméletesebb. Ha egy nővel, mint egy bizonyos B. Jánosnéval kapcsolatban, homoszexuális életmód vagy kapcsolat gyanúja merült föl, kizárták a pártból azzal az indokkal, hogy „homoszexuális, erkölcstelen életet él".[74] A kommunista pártok az egész keleti blokkban puritán elveket vallottak, így a magyar párttagok magánéletének is feddhetetlennek kellett lennie, különben azonnal kizárták őket.[75]

A kommunisták részben prüdériából igyekeztek olyan hevesen megtisztítani pártjukat a homoszexuálisoktól, részben pedig mert a homoszexualitást továbbra is az erkölcstelenséggel és a veleszületett abnormalitással kapcsolták össze. Emellett azonban a proletárdiktatúra korai szakaszában általános rettegés uralkodott a pártban a belső ellenségektől. Ironikus módon a láthatatlan ellenségektől és kémektől való félelem mind a kapitalista, mind a szocialista országokban gyanakvást ébresztett a homoszexuálisok iránt, bár különböző okokból. Nyugaton a homoszexuálisokat a baloldali politikai irányvonallal azonosították, és ezért kommunistáknak tartották őket; Keleten úgy vélték, a burzsoá erkölcs(telenség) képviselői, akik nyugati hatás alatt állnak.[76]

Magyarországon, akárcsak az újonnan szocialistává vált országok nagy részében, a kommunisták brutális módon, a többség akarata ellenére kerültek hatalomra. A Kommunista Párt és a gyorsan bővülő titkosrendőrség már a kezdetektől fogva árulónak és a rendszer potenciális ellenségének tekintett mindenkit, aki csak egy kicsit is eltért a kommunista normarendszertől.[77] A hatóságok egy kontinuum mentén értékelték az egyének viszonyát a szocializmushoz. Az egypártrendszer kialakítását követő első években a legfontosabb szempont az egyén politikai elköteleződése volt: az alapján döntötték el, megbízható-e valaki, hogy milyen ideológiai elképzeléseket vallott. Azonban a hidegháború hatására növekedett a bizonytalanság és „az ellenség" lehetséges beférkőzése miatti paranoia, így ekkor már bármely viselkedést, amely a feltételezett szocialista normáktól eltért, az ideológiai nonkonformizmus jeleként értelmeztek. A homoszexuálisok ebben a kontextusban a kapitalista burzsoá ideológiát testesítették meg, szó szerint belső ellenségnek minősültek. De még ha nem is tekintették a homoszexualitást egyértelműen a (kapitalista) ellenséggel való kapcsolatnak vagy a rendszerellenes politikai nézetek jelének, több okból is kompromittáló tényező volt. Ugyanis inherens módon antiszocialista „hajlamra" vallott. Egy olyan korban, amikor ellenségnek

minősült bárki, aki nem teljes mértékben a szocialista elvek alapján élte az életét, pusztán a homoszexualitás is a rendszer ellenségévé tehetett valakit. Ráadásul úgy vélték, a homoszexuálisok zsarolhatók, így a szocialista ügyhöz és a párthoz való ideológiai és politikai hűségük megingatható. Így még a meggyőződéses kommunista homoszexuálisokat se tartották megbízhatónak. Mivel a kommunisták nemcsak a szocializmus „beszennyeződését" próbálták elkerülni, hanem át is akarták nevelni a teljes magyar lakosságot a szocializmus eszméi szerint, a homoszexualitástól meg kellett szabadulniuk.

Homoszexuálisok elleni büntetőperek a budapesti bíróságokon

Az 1950-es években a vasfüggöny mindkét oldalán erősödött a homoszexuálisok üldözése.[78] A sztálini időkben Magyarországon, ahogyan más szocialista országokban is, a homoszexualitás nemcsak erkölcs elleni, hanem a szocializmus elleni bűncselekménynek is minősült.[79] A korábbi politikai rendszerekben kiszabott viszonylag enyhe büntetésekkel szemben – ami általában nem börtönt, hanem pénzbírságot jelentett – az ideiglenes szocialista büntető törvénykönyv 337-es paragrafusa alapján indított, természet elleni fajtalanság miatti büntetőeljárásokban a bíróságok börtönbüntetéseket szabtak ki a „perverz" hajlamú férfiakra. 1949 és 1962 között körülbelül 800 „természet elleni fajtalanság"-ügy került a Budapesti Büntető Törvényszék mint fellebbviteli bíróság elé, ami azt mutatja, hogy noha a homoszexualitás jogi szabályozásában nem történt változás, üldözése sosem látott méreteket öltött.

1949 és 1955 között a bíróságok nyíltan kifejezték szörnyülködésüket a férfiak közötti (akár kölcsönös beleegyezésen alapuló) szexuális kapcsolatokat illetően, erkölcsi és ideológiai alapokra egyaránt hivatkozva. A dokumentumok hemzsegnek az olyan kifejezésekről, mint

undorító, minden ép érzékű embert méltán felháborító cselekmények vagy *a szocialista társadalom értékeivel ellentétes.*[80] Mint Jennifer V. Evans a Német Demokratikus Köztársaság kapcsán kifejti, a homoszexualitás szemben állt az „új szocialista férfi" eszményével is, amelynek alapja „a maszkulinitás, az osztályöntudat és az erkölcsi integritás".[81] Mivel a homoszexualitás veszélyeztette a szocialista életformát (hiszen nem felelt meg a szocialista maszkulinitásnak és erkölcsiségnek) és ezáltal a társadalmat, a bíróságok nemcsak szóban alázták meg a vádlottakat, de az első elkövetőknek még szigorú büntetést is szabtak ki.

A legtöbb esetben azokat tartóztatták le, akik Budapesten nyilvános helyen más férfival szexeltek. A gyorsan újjáépülő Budapesten a régóta működő fürdők, mint a Széchenyi, a Hungária, a Király és a Lukács, továbbra is a homoszexuális férfiak találkozóhelyének számítottak. Ezenkívül a Nyugati és a Keleti pályaudvaron, illetve néhány forgalmas téren: a Deák és a Petőfi téren, a nyilvános vizeldékben is próbáltak férfiak más férfiakkal ismerkedni. Végül volt néhány vendéglátóhely is, mint a Marx (ma Nyugati) téren a Tejvendéglő és a Népbüfé vagy a Lenin (ma Erzsébet) körúton a Sörszanatórium, amelyet homoszexuális férfiak látogattak. A rendőrség szigorú felügyelet alatt tartotta ezeket a helyeket, és a bíróság elé állított férfiak nagy részét itt kapták el. A rendelkezésre álló bírósági dokumentumok tükrében a 337-es paragrafus alapján megvádoltak túlnyomó többségét rendőrök tartóztatták le egy másik férfival történt szexuális cselekmény előtt, alatt vagy nem sokkal utána egy ilyen nyilvános vagy félig nyilvános helyen.[82] Kevesebb volt az olyan ügy, amelyben a homoszexuálist feljelentette egy olyan férfi, akinek ajánlatot tett (vagy egy idősebb férfit fiatalabb partnerének rokonai jelentettek fel abban a reményben, hogy így „megmenthetik" szerettüket); vagy egy lelkes besúgó, aki elkötelezett volt a bűnös és antiszocialista viselkedés felszámolása mellett. A letartóztatás után ezeket a férfiakat őrizetbe vették, mielőtt egy háromtagú bíróság elé álltak volna.

Az 1949-es alkotmány értelmében a bíróságok, akárcsak a kormányzat más részei, a politikától függtek, a bírák kinevezését a pártnak kellett jóváhagynia.[83] Mivel az új büntető törvénykönyv felülvizsgálata több mint egy évtizeden át tartott, ezalatt az igazságügyi-miniszter rendeletei módosították a meglévő törvényeket. A szovjet büntetőtörvényekhez hasonlóan a bűncselekményt most már nem úgy definiálták, mint ami megszegi a törvényt, hanem mint ami „veszélyes a társadalomra". Ennek értelmében a férfiak közötti szex is a szocialista társadalom jólétét veszélyeztető cselekedetnek minősült.[84] Mint egy elsőfokú tárgyaláson a bíró kifejtette: „[a] vádlott cselekménye fokozott társadalmi veszélyességgel bír, mert az ilyen cselekmények a tetteseknél nemcsak az erkölcsi és az akaraterőt ássák alá, hanem szükségképpen maguk után vonják a testi erő leromlását is... Felépülő társadalmunkban e bűncselekmények elterjedése termelésünk csökkenését is eredményezné s ez a betegség szinte ragályként hat a fiatalságunkra. Ezt kell mindenáron megakadályozni."[85] A homoszexualitás és általában a normától eltérő szexualitás tehát ideológiailag ellentétes a szocializmussal, mert akadályozza a szocialista társadalom kiépítését. Biológiai és pszichológiai betegségnek tekintették, amely megfertőzheti a fiatalokat. Ezért a hatóságok úgy vélték, az államnak szigorúan fel kell lépnie ezzel a jelenséggel szemben.

Azt illetően, hogy mi számított természet elleni fajtalanságnak, a bíróságok a hatályos törvények definícióját a lehető legtágabban értelmezték. Mint egy 1953-as bírósági határozat kifejtette: „minden fajtalankodás a férfiak között ha nem is utánozza a természetes nemi közösülést, vagyis ha nem a hímtagnak a végbélbe bevezetése útján történik, minthogy a nem vagy természet elleni kielégítést célozza a BTK 241 §-a alá esik".[86] Mint egy alsóbb fokú bíróság 1952-es véleménye hozzáteszi: az, hogy természet elleni fajtalanságnak csak a férfi és nő közötti szexuális aktusra hasonlító tevékenységeket tekintik, „a felszabadulás előtti kapitalista rendszer bíróságai gyakorlata volt."[87] A kapitalista jogi gyakorlattal szemben azonban, mint ugyanez a

vélemény kifejti, „a szocialista igazságszolgáltatás a kommunista erkölcsöt veszi alapul. Ennek alapján pedig mindaz, ami ellenkezik az embernek a természet rendje szerinti nemi életével, (...) természet elleni fajtalanság bűntettének minősül."[88]

Hasonlóan az NDK-hoz és a keleti blokk más országaihoz, a magyar szocialista bíróságok igyekeztek megkülönböztetni magukat a korábbi „burzsoá kapitalista" igazságszolgáltatástól, azzal érvelve, hogy a kapitalizmus idején fennálló „gyakorlatnak az volt az indoka, hogy a férfiak között csak akkor büntethető a természet elleni fajtalanság, mikor az testi sértést esetleg halált is okozhat orvosi okokból", valójában azonban az előző rendszerekhez igen hasonlóan értelmezték a törvényt.[89] Mint láttuk, az 1930-as évekre a bíróság és a rendőrség egyetértett abban, hogy a két férfi közötti bármilyen „természetellenes" szexuális tevékenység kimeríti a természet elleni fajtalanság tényállását. 1949 után, a két háború közötti időszakhoz hasonlóan, ha a vádlottakról bebizonyosodott, hogy szexuális kapcsolat volt közöttük, a bíróság nem mérlegelte, hogy ez kimerítette-e a büntetőjogi tényállást. Azonban míg a két háború között a bíróságok ellensúlyozni tudták a rendőrök esetleges túlkapásait, az államszocialista bíróságok ritkán vetették el a rendőrség által felhozott vádat,[90] gyakorlatilag inkább a rendőrség és a titkosszolgálat kiterjesztéseként működtek. Ezt jól illusztrálja a bíróságok reakciója (pontosabban ennek hiánya) olyankor, amikor a vádlott rendőri megfélemlítésre panaszkodott. A 337-es paragrafus alapján indult ügyek tanúvallomásait és jegyzőkönyveit olvasva újra és újra előbukkan az a rendőrségi gyakorlat, hogy bántalmazással és megfélemlítéssel próbálták rávenni a férfiakat a vallomástételre.[91] A bíróság azonban ritkán foglalkozott ezzel.

A bíróságok áldásukat adták arra, hogy a rendőrség már akkor is letartóztasson valakit és eljárást indítson ellene, ha csak a gyanúja felmerült, hogy „természetellenes" szexuális kapcsolatot keresett. Tehát a homoszexualitás miatt indított büntetőperek számának ugrásszerű

megnövekedése nemcsak annak következménye, hogy több rendőr felügyelte Budapest köztereit, hanem a természet elleni fajtalanság mint fogalom kiterjesztésének is. Az igazságszolgáltatási rendszerbe emiatt bekerült, a korábbinál nagyobb számú férfi (a 20. század első felének vádlottjaihoz hasonlóan) fiatal, munkásosztálybeli és vidéki születésű volt.

Miután a bíróság megállapította a „természet elleni fajtalanság" tényállását, és hangsúlyozta annak veszélyeit „a szocialista társadalomra", a büntetés megállapításánál figyelembe vette a bűncselekmény körülményeit és a vádlott általános attitűdjét a munkához és a társadalomhoz. Ha a szexuális cselekmény csak egyszer történt meg, mindkét fél beleegyezésével, akik felnőttek és hasonló korúak voltak, nem voltak büntetett előéletűek és stabil munkahelyük volt, a bíróság, különösen másodfokon, viszonylag elnéző volt. Ha a vádlottak őszintén beismerték a bűncselekményt, és megbánást mutattak, az alsóbb fokú bíróságok egy hónaptól egy évig terjedő börtönbüntetésre ítélték őket, ám ha fellebbeztek, előfordult, hogy a fellebbviteli bíróság három évre felfüggesztette a büntetést.

Ha azonban a vádlott büntetett előéletű volt, „fasiszta" vagy „kapitalista" háttérből származott, többrendbeli elkövetéssel vádolták, a két férfi között jelentős volt a korkülönbség, a vádlottnak nem volt igazolt munkahelye, vagy ha prostitúció vagy kényszerítés forgott fenn, a bíróságok börtönbüntetést szabtak ki, gyakran pénzbírsággal súlyosbítva. Az ilyen esetekben a fellebbezéskor sokkal kevésbé volt valószínű, hogy a fellebbviteli bíróság csökkentse vagy felfüggessze a büntetést. A legszigorúbb büntetést azok az idősebb férfiak kapták, akik fiatal fiúkat környékeztek meg. Az ő esetükben a legenyhébb büntetés egy év börtön volt, és a fellebbviteli bíróság ezt gyakran súlyosbította.[92] Bár az egyes bíróságok különbözőképpen kezelték a „természet elleni fajtalanság" eseteit, az államszocialista rendszer első éveiben az igazságügy egyértelműen szigorúbban büntette a homoszexualitást, mint annak 1878-as büntethetővé tétele óta bármikor.

A bíróság mint a szexuális irányultság átalakítója

Miközben a Magyar Népköztársaság első éveiben a homoszexualitást minden korábbinál nagyobb mértékben üldözték, ugyanakkor úgy tekintettek rá, mint megváltoztatható hajlamra vagy szokásra. Az egyének és a társadalom átnevelésében a bíróságok fontos szerepet játszottak. Így már kevésbé meglepő, hogy úgy gondolták, az emberek szexuális preferenciáit is meg tudják változtatni. Bár a bíróságok elismerték, hogy a homoszexuális hajlam nem az egyén hibája, azt gondolták, hogy az egyén képes ezt a hajlamot megváltoztatni. A bírósági dokumentumokból nemcsak a homoszexualitás miatti undor sugárzik, hanem az az őszinte meggyőződés is, hogy megfelelő büntetéssel a férfiakat elterelhetik a más férfiakkal való szextől, sőt szocialista mintapolgárokká alakíthatják őket. Úgy vélték, a homoszexualitás veleszületett tulajdonság, azonban megfelelő orvosi segítséggel, sporttal és fizikai munkával az egyén képes arra, hogy „nemi vágyait más formában levezesse".[93] Vagyis a törvényszékek feladata nemcsak az volt, hogy büntessék a homoszexualitást és eltántorítsák az embereket annak gyakorlásától, hanem hogy ösztönözzék őket saját szexuális preferenciájuk megváltoztatására.

Mai szemmel nézve feltűnő a kommunisták homofóbiája, prüdériája és naivitása. Azonban a homoszexuálisokhoz való hozzáállásukat abban a kontextusban érdemes nézni, hogy általában véve optimistán hittek a társadalom alapvető átalakításának lehetőségében. A korai szocialisták úgy vélték, a kapitalizmus csökevényeit eleinte csak erővel lehet kigyomlálni, ám ez radikális változást hoz majd el a társadalom fejlődésében. Az 1950-es évek elején a kommunisták, akárcsak 1919-es elődeik, hittek az emberi természet alakíthatóságában, és társadalmi felelősségüknek tekintették a magyar nép (át)nevelését. A következő bírói vélemény, amely egy alsófokú bíróságon hangzott el 1953-ban, jól illusztrálja, milyen túlzó elvárásai voltak a bíróságoknak az egyének átalakulásával kapcsolatban:

> A vádlott annak ellenére, hogy hajlamaival teljes mértékben tisztában volt, azon túlmenően, hogy az orvosok segítségét megpróbálta igénybe venni, semmi mást nem igyekezett elkövetni a tekintetben, hogy a [homoszexuális] cselekményeivel felhagyjon. Sem sporttal, sem fizikai munkával nem kísérletezett, vagy nem tett semmit sem a tekintetben, hogy a nemi vágyait más formában levezesse es megszüntesse más férfiakkal a kapcsolatok felvételét, vagy a hozzá hasonló férfiak barátságát.[94]

Tehát az egyénnek mindent el kellett követnie, hogy változtasson viselkedésén, jelen esetben szexuális tevékenységén. Az államszocializmus első éveiben a párt hivatalnokai és képviselői, akárcsak a bírók, őszintén hittek abban, hogy az orvosi segítség és a személyes elköteleződés „kigyógyíthatja" az embereket a homoszexualitásból. Ha nem láttak az egyénben elegendő szándékot erre, azzal „segítették" a folyamatot, hogy igyekeztek eltántorítani a homoszexualitás gyakorlásától. Ilyen eltántorító eszközök lehettek a három évig terjedő börtönbüntetés, a jelentős pénzbírság, a városból két évre való kitiltás, egy állandó bejegyzés az egyén erkölcsi bizonyítványában, illetve maga a nyilvános tárgyalás. Mindezeknek az volt a céljuk, hogy az emberek megszabaduljanak homoszexuális késztetéseiktől. A bíróságok komolyan vették azt a feladatukat, hogy átneveljék a homoszexuálisokat.

Akár a nyilvános vécék előtt kalandot kereső férfiakról, akár a fürdőkben fiatalabb férfiaknak ajánlatot tevő idősebbekről, akár a szomszéd által feljelentett monogám meleg párról volt szó, a bíróság úgy vélte, az ő feladata a homoszexualitás megváltoztatása. Az olyan büntetőperekben, amelyekben homoszexuális vagy más férfiakkal valamilyen formában szexuális kapcsolatba lépett férfiak ügyét tárgyalták, a bírók gyakran hangsúlyozták, hogy a büntetést két okból szabják ki: hogy az elkövető eltántorítása által megvédjék a társadalmat, illetve a vádlott „átnevelése" érdekében.[95] Abból a kevés fennmaradt dokumentumból, amelyek az elkövetők vallomásait és/vagy

az arra vonatkozó bírósági hivatkozásokat tartalmazzák, jól látszik, mennyire érzéketlenek és távolságtartók voltak a bírók a homoszexuálisokkal, különösen azokkal szemben, akiket többedjére kaptak „természet elleni fajtalanságon". A vádlottak gyakran beszámoltak arról, hogy soha nem éreztek vonzalmat az ellenkező nem iránt, csak felnőtt partnereik voltak, sőt néhányuk bevallotta, hogy megpróbált megváltozni. Mégis újra és újra az elsőfokú bíróságon kötöttek ki, amely nem törődött védőbeszédükkel, csak azt ismételgette, hogy változtatniuk kell a viselkedésükön. Nemcsak a mai történésznek egyértelmű, hogy a vádlottak homoszexuális vágyainak heteroszexuálissá alakítása kudarcot vallott, hanem a homoszexualitás miatti büntetőperekkel foglalkozó kortársaknak is az volt. És noha a fellebbviteli bíróság jobban együttérzett a homoszexualitás miatt letartóztatott férfiakkal, csak az 1956-os forradalom után következett be jelentős változás az ilyen ügyek bírósági kezelésében.

Az 1956 utáni időszak és a homoszexualitás dekriminalizálása

Az 1956-os forradalom utáni társadalmi és politikai konszolidáció hatására csökkent az állam kontrollja a társadalom fölött, és változás következett be a férfiak közötti szexuális kapcsolatok kezelésében is. Az 56-os forradalom eredeti célja az államszocializmus megreformálása volt, ám hamarosan függetlenségi harcba fordult, amelyet a szovjet haderő brutálisan levert. A forradalom utáni első években megtorlás és terror uralkodott. Az 1950-es évek végétől kezdve azonban a kommunista vezetés igyekezett megbékíteni a lakosságot azzal, hogy korlátozott mértékben engedélyezte a gazdasági privatizációt, és nagyobb személyes szabadságot biztosított, mint a keleti blokk legtöbb országában. A Kádár-korszak az úgynevezett gulyáskommunizmus vagy fridzsiderszocializmus időszaka volt: ebben az időben

egyre könnyebb volt olyan fogyasztási cikkekhez hozzájutni, mint a hűtőszekrény vagy a televízió (amelyek korábban luxuscikknek számítottak), és az állam szigorú, totális kontrollját egy puhább diktatúra váltotta fel.

Az 1950-es évek második felében a bíróságok is engedékenyebbek lettek; a hatóságok már nem követelték meg, hogy mindenki higgyen a szocializmusban, és az orvostudomány egyre nagyobb szerepet kapott a normától eltérő szexualitás értelmezésében és kezelésében. Bár a homoszexualitás miatti büntetőperek száma 1956 után is magas maradt, a kimenetelükben látványos változás következett be. Noha egyes alsóbb fokú bíróságok továbbra is börtönbüntetéseket szabtak ki, ezeket a fellebbviteli bíróság rendszeresen felfüggesztett szabadságvesztésre és pénzbírságra változtatta. A két felnőtt férfi között kölcsönös beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatot általában már nem börtönnel, hanem pénzbírsággal büntették. Ez azt mutatja, hogy a bíróságok és a hatóságok felismerték: a homoszexuálisok bebörtönzése nem „irtja ki" belőlük a homoszexuális vágyat (sőt a dokumentumok alapján egyes bírók épp az ellenkezőjét tapasztalták).

Ezzel a jogi változással párhuzamosan a homoszexualitás orvosi megközelítése is átalakult: ekkor már általában nem szociális devianciának és antiszocialista viselkedésnek, hanem betegségnek tartották.[96] Így ha egyébként valaki teljesítette kötelességeit a szocialista társadalom iránt – elsősorban azzal, hogy munkája által részt vett a szocializmus építésében –, férfiakkal való szexuális kapcsolatait a bíróság elsősorban betegségnek tekintette. Különösen igaz volt ez a fellebbviteli bíróságra, amely általában is az enyhébb büntetések híve volt, és azt vallotta, hogy a szocialista igazságügynek humanistának kell lennie. Ezért a közös beleegyezésen alapuló férfikapcsolatokról az volt az általános vélemény, hogy ha valaki egyébként részt vett a szocialista társadalom építésében, de „betegsége" miatt „természet elleni fajtalanságot" követett el, azt legfőljebb megbírságolni kell, börtönbe zárni semmiképp.[97]

Ez látványos változás volt a korábbi álláspontho képest, amely szerint a homoszexualitás morálisan károsítja a szocializmust; most már úgy vélték, a homoszexuális vágy veleszületett, és egyes akaratgyenge férfiak nem képesek leküzdeni, a szocializmust azonban önmagában nem fenyegeti. Mint egy 1960-ból származó vélemény kifejti: a két azonos nemű felnőtt ember közötti, kölcsönös beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolat csak csekély veszélyt jelent a társadalomra.[98] A homoszexualitással kapcsolatos nézetek ezen változása beágyazódott abba, ahogyan az 1956 utáni vezetés a társadalmat kezelte. Többé már nem hittek abban, hogy az embereket a szocializmus lelkes híveivé tehetik és átformálhatják a társadalmat – ezt tükrözi Kádár János jelmondata is: „Aki nincs ellenünk, az velünk van." A párt célja a *status quo* megtartása volt, nem a társadalom megreformálása. A homoszexualitást, akárcsak más, korábban antiszociálisnak tekintett viselkedést, megtűrték, ha a négy fal között, a nyilvános terektől távol történt – ekkor nem lehetett átpolitizálni vagy úgy tekinteni, hogy fenyegeti a szocialista normákat.

Az, hogy a szocialista vezetés többé nem akarta az embereket ideális elvtársakká formálni, tette lehetővé a homoszexualitás dekriminalizálását 1961-ben (a törvény 1962-ben lépett hatályba). Így Magyarország és a homoszexualitást vele nagyjából egy időben dekriminalizáló Csehszlovákia volt az első két szocialista ország, ahol a kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális kapcsolat többé nem számított bűncselekménynek (kivéve Lengyelországot, amely az első világháború után nem tette újra büntetendővé) – ezzel megelőzték Nyugat-Németországot, Angliát és az Egyesült Államok legtöbb államát.[99] Az, hogy a homoszexuális aktusokat végül törölték az ekkor készülő szocialista büntető törvénykönyvből, egy önmagát homoszexuálisként azonosító állampolgár 1958-as beadványára történt, ám számos tényező együtthatása tette lehetővé.[100] Bár nincsenek rá közvetlen bizonyítékaink, valószínű, hogy a szocialista jogalkotók körében megvolt a támogatottsága a dekriminalizációnak, különben

nem alkottak volna különbizottságot a homoszexualitás vizsgálatára egyetlen beadvány alapján. Mindenki látta, ha nem is ismerték be, hogy a bíróságok nem tudják a szexuális irányultságot megváltoztatni. Ennek következtében egyre inkább úgy tekintettek a homoszexualitásra, mint veleszületett, megváltoztathatatlan és a legtöbb esetben nem továbbadható biológiai állapotra.

1958 márciusában az Igazságügyi-minisztérium Egészségügyi Tudományos Tanácsa, amelynek feladata az volt, hogy véleményezze a legújabb orvostudományi eredmények beépítését a büntető törvénykönyvbe, felállított egy „Ideg-elme Szakbizottságot" a homoszexualitás, az orvostudomány és a büntetőjog kapcsolatának áttekintésére.[101] A bizottság, amelyben Magyarország akkori vezető pszichiáterei is helyet kaptak, megtárgyalta, milyen érvek szólnak a homoszexualitás további kriminalizálása mellett, illetve ellene. A megbeszélés hasonló formában zajlott, mint a korábbi politikai rendszerek orvosi és jogi vitái. Egy történeti és orvostudományi áttekintés után, amely részletesen tárgyalta más országok jogi szabályozását és a homoszexualitással kapcsolatos legfontosabb nemzetközi elméleteket, áttértek a magyarországi helyzetre. A hivatkozásokban nemcsak Magnus Hirschfeld, hanem Alfred Kinsey, Alfred Binet és Konrad Lorenz neve is szerepelt, ami illusztrálja, hogy a vasfüggöny ellenére a magyar egészségügyi szakemberek tisztában voltak a szexualitással kapcsolatos legfrissebb nyugati orvosi elméletekkel.[102] Bár az 1958-as ülés formailag és a megvitatott kérdések szempontjából hasonlított a korábbi jogi és orvosi vitákra, merőben más végeredményre jutott. Éles ellentétben az 1909-es és az 1936-os vitákkal a homoszexualitás természetéről, a szakértők most már nem gondolták azt, hogy fertőző lenne, és ezért korlátozni kellene. Az orvosok azzal érveltek, hogy a homoszexualitás az egészséges társadalomra veszélytelen, hiszen nem „fertőző". Konklúziójuk az volt, hogy mivel „a társadalom egészséges heterosexualis beállitottsága természetes aversioval viseltetik e rendellenességgel szemben", a homoszexualitás „ellenérzést, undort kelt,

nem csábit utánzásra".[103] Persze az az orvosi megközelítés, hogy a homoszexualitás megrekedés a fejlődésben az „egészséges" heteroszexualitás felé vezető úton, vagy megváltozik az első heteroszexuális kapcsolatot követően, egyáltalán nem volt új keletű.[104] 1958-ra azonban a jelek szerint az orvosok egyetértettek abban, hogy ha valaki a homoszexualitással találkozik, az inkább averziót, mint érdeklődést kelt benne.

Őszintén elismerték azt is, hogy a házasság előtti és nem gyermekáldást célzó szex is gyakori. Természetesen ezt az időszakot megelőzően sem csak gyermeknemzés céljából szexeltek a férfiak és a nők. Az 1950-es évek végére azonban egyre elfogadottabb lett az, hogy a szexuálisan aktív heteroszexuálisok különböző fogamzásgátlási módszereket használnak (abortuszt, naptármódszert vagy óvszert). Az idegbizottság rámutatott: meglehetősen álszent dolog lenne azért büntetni a homoszexuálisokat, mert szexuális kapcsolataikból nem születhet gyerek.[105] Ez az érvelés az 1957-es brit Wolfenden-jelentésre hajaz, amely szintén a homoszexualitás dekriminalizálását javasolta, és szintén párhuzamot vont az azonos neműek közötti és a nem gyermeknemzést célzó szex között.[106] Az idegbizottság és a Wolfenden-bizottság is különbséget tett a négy fal között, közös beleegyezéssel történő aktusok és a „botrányos" vagy beleegyezés nélküli szex között. Ilyen értelemben a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációja a nyugati szexuális erkölcsben történt változásokra rímel. Mint Dagmar Herzog megállapítja, Nagy-Britanniában (és általában a nyugati országokban) a felnőttek közötti, kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális szex legalizálása *„a beleegyezés és a magánszféra* mint jogi fogalmak és erkölcsi értékek növekvő szerepét mutatja".[107] Bár Magyarországon és Csehszlovákiában végül orvosi érvekkel támasztották alá a dekriminalizációt, elismerték a beleegyezés és a magánszféra legitimitását is.

Végül a szakemberek talán legfontosabb megállapítása az volt, hogy a homoszexualitás nemcsak gyógyíthatatlan, de büntetéssel sem

elfojtható. Ebben nem volt teljes az egyetértés – dr. Nyírő Gyula, az idegbizottság elnöke úgy vélte, hogy a homoszexualitás nem veleszületett és nem gyógyíthatatlan –, de az 1950-es évek végére a legtöbb magyar orvos a homoszexualitást születési rendellenességnek tartotta, amely sem büntetést, sem gyógykezelést nem igényel.[108] Mint a dekriminalizációval foglalkozó bizottság tömören összefoglalta: „Sem a börtön, sem a börtönkórház nem lehet alkalmas a homosexualis rendellenesség kezelésére."[109] Régóta közismert tény volt, hogy a börtön a homoszexuális tevékenység melegágya; ha még emlékszünk, már a két háború közötti időszak bírói is beismerték, hogy a börtönbüntetés nem alkalmas a homoszexualitás megszüntetésére. Az, hogy ilyen szempontból a bebörtönzés éppenséggel kontraproduktív, még láthatóbbá lett az államszocialista diktatúrában, amely minden korábbinál több homoszexuálist juttatott rács mögé.

A belátáson túl, hogy a börtönbüntetés nem hatásos, az 1950-es évek végére egyre inkább elterjedt a magyar orvosszakmában az a nézet, hogy „csodaszer" nem létezik: sem a hormonterápia, sem más módszer nem tudja a homoszexuálisokat „kigyógyítani" és heteroszexuálissá tenni. Ettől persze még voltak homoszexuálisok, akik gyógymódot kerestek állapotukra, és olyan orvosok, akik megpróbálkoztak a gyógyításukkal, ám mint az 1958-as szakvélemény is mutatja, az orvosszakma fősodra már nem hitt az ilyen „kezelések" hatékonyságában.

Végül a homoszexualitás dekriminalizálását is éppen a gyógyíthatatlanságával indokolták. Az Igazságügy-minisztérium az új büntető törvénykönyvhöz fűzött megjegyzéseiben azt írja, hogy „a leggondosabb terápia is csak egészen ritkán hozta meg a kívánt eredményt. A homoszekszualitás (sic!) tehát biológiai jelenség." Ennek fényében az Igazságügy-minisztérium arra a konklúzióra jutott, hogy a homoszexualitás „bűncselekménnyé nyilvánítása ennél az oknál fogva helytelen".[110] Így a homoszexualitás dekriminalizációja legnagyobb részben a szexualitás medikalizálásának, illetve ezen belül a

homoszexualitás patologizálásának köszönhető. Ebben a folyamatban, hasonlóképpen a Csehszlovákiában működő (bár náluk általánosan véve progresszívabb) kollégáikhoz – akiknek munkásságáról Věra Sokolová és Kateřina Lišková számol be –, a magyar szexológusok kulcsszerepet játszottak a szexualitással kapcsolatos diskurzusok alakításában. Sokolová hangsúlyozza, hogy a dekriminalizációt követően a csehszlovák szexológusok „aktívan felléptek az ellen a nézet ellen, hogy a homoszexuálisok (kizárólag) deviáns és beteg emberek" – Magyarországon viszont, néhány nem elhanyagolható kivételtől eltekintve, a szexológusok és általában az orvosszakma az államszocializmus végéig orvosi értelemben betegnek tekintette a homoszexuálisokat.[111]

Ezek az orvosi és jogi szakvélemények látványos ellentétben álltak a korábbi időszakokkal, volt azonban, ami változatlan maradt. A zsarolhatóság továbbra is központi szerepet játszott a homoszexualitás dekriminalizációja mellett és ellen szóló érvekben. A korábbi vitákhoz hasonlóan a dekriminalizáció hívei azzal érveltek, hogy ha a homoszexualitást továbbra is büntetik, a zsarolás lehetősége is fennáll, annak minden negatív hatásával együtt. Jelentős súllyal esett a latba a legalizálás mellett az, hogy a homoszexualitás büntethetősége *„a zsarolás tág lehetőségének ad utat"*.[112]

A fiatalság védelme szintén egy korszakokon átívelő kérdéskör. Az orvosszakmában és később a jogi szakértők között a leghevesebb viták arról folytak, mi legyen a beleegyezési korhatár az azonos nemű kapcsolatoknál. Az orvos szakértők 1958-as javaslatukban eredetileg 18 éves beleegyezési korhatárt javasoltak (hasonlóan a csehszlovák szabályozáshoz). Olyan javaslat is volt, hogy mind az azonos, mind a különnemű kapcsolatok esetében 16 év legyen a beleegyezési korhatár. Árulkodó, hogy végül a törvény felemelte a homoszexuális kapcsolatok beleegyezési korhatárát 20 évre mindkét nem esetében, míg a heteroszexuálisokét meghagyta 14 évben. Egyrészt látható ebből, hogy a fiatalok sérülékenysége és különösen szexuális

befolyásolhatósága a második világháború után még inkább aggasztotta a jogalkotókat, mint a két háború között.

A vasfüggöny mindkét oldalán voltak példák olyan országokra, amelyek eltérő beleegyezési korhatárt szabtak meg, és ez általában abból fakadt, hogy védeni próbálták a fiatalokat.[113] Noha a szakértők már nem gondolták azt, hogy a homoszexualitás fertőző lenne, úgy vélték, a fiatal korban megtapasztalt homoszexuális élmények mély traumát okozhatnak, és akár visszafordíthatatlanul befolyásolhatják az egyén szexuális irányultságát. Az eltérő beleegyezési korhatár jól illusztrálja az ellentmondásokat az orvosi és a jogi diskurzusokon belül. Hiszen amennyiben a homoszexualitás biológiai jelenség, amely csak a születésüktől fogva saját nemükhöz vonzódó embereket érinti, nem lenne szükséges eltérően szabályozni a beleegyezési korhatárt. Az, hogy mégis így történt, rávilágít a hatóságok által alkalmazott kettős mércére. Hasonlóképpen a fiatalok védelmével indokolták azt, hogy 20 éves kor alatt a női homoszexualitást is büntetendővé tették. Ironikus módon azt, amit a nyilaskeresztesek rövid és kaotikus uralmuk alatt nem tudtak megvalósítani, az államszocializmus törvénybe iktatta. Az 1878-as büntető törvénykönyv hatályba lépése óta először Magyarországon bűncselekmény lett a nők közötti szexuális kapcsolat, és a leszbikusok, akárcsak meleg férfitársaik, akár három év börtönre is számíthattak, ha 20 év alatti partnerrel létesítettek kapcsolatot.[114]

Azzal, hogy az azonos nemű kapcsolatoknál nemtől függetlenül 20 éves korra emelte a beleegyezési korhatárt, az új büntető törvénykönyv nem csak más mércét szabott a homoszexuális, mint a heteroszexuális kapcsolatoknak. Egy külön rendelkezés azt, aki „természet elleni fajtalanságot másokat megbotránkoztató módon követ el", három évig terjedő szabadságvesztéssel sújtotta; ez szintén lehetővé tette a hatóságoknak, hogy büntetőeljárást indítsanak a homoszexuálisok ellen.[115] Az eltérő beleegyezési korhatár és a homályosan megfogalmazott „másokat megbotránkoztató" kitétel lehetőséget nyújtott arra,

hogy a rendőrség továbbra is ellenőrzése alatt tartsa azokat, akiket homoszexuális gyakorlattal gyanúsítottak. Hiába legalizálta tehát az új büntető törvénykönyv a homoszexualitást, elegendő hatalmat adott a rendőrség kezébe ahhoz, hogy vádat emeljen vagy – ami még fontosabb – emelhessen homoszexuális férfiak és nők ellen. Végül, mint a következő szakaszból kiderül, a homoszexualitás dekriminalizálása és a hatóságok lakosság fölötti kontrolljának enyhülése az 1960-as években távolról sem jelentette azt, hogy a homoszexuális-nyilvántartás megszűnt volna létezni.

A magyar állambiztonsági szervek és a homoszexuális-nyilvántartás

Bár a fővárosi rendőrségnek a 20. század eleje óta feladatai közé tartozott a homoszexuálisok regisztrálása, ezt a nyilvántartást először az államszocialista időkben kezdték el rendszeresen használni. Magát a nyilvántartást talán sosem találjuk meg, ám maradt néhány dokumentum az államszocializmus idejéből, amelyek minőségi és mennyiségi információt szolgáltatnak a jegyzékről és annak felhasználásáról. Az egyik megdöbbentő példa éppen az idegbizottság jegyzőkönyveiben található. Egy 1958. márciusi megbeszélésen, amelyen az orvosok vitáztak a kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális aktusok legalizálásáról, egy bizonyos dr. Juhász Pál hivatkozott a homoszexuális-nyilvántartásra, és megemlítette, hogy körülbelül 80 000 név szerepel benne.[116] Figyelembe véve, hogy az 1930-as évek közepén a nyilvántartott homoszexuális férfiak száma nem érte el az 5000-et, ez szédületes növekedés. Még ha el is fogadjuk, hogy Magyarország 1941-es hadba lépése után intenzívebben üldözték és vették nyilvántartásba a homoszexuálisokat, szinte elképzelhetetlen, hogy tízezrekkel megugrott volna a listán szereplők száma. Nem maradtak ugyan fenn bűnügyi dokumentumok a közvetlenül a háborút

követő időkből egészen 1948-ig, de valószínűtlen, hogy miközben a háború sújtotta város újjáépítésére és a fasiszták és a nyilaskeresztesek háborús bűntetteinek tárgyalásaira koncentráltak, a hatóságok számára prioritást élvezett volna a homoszexuálisok nyilvántartásba vétele. Valószínű tehát, hogy a budapesti és vélhetően általában a magyarországi homoszexuálisok nyilvántartásba vétele és üldözése az államszocializmus megszilárdulása, 1948 után erősödött fel.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) őrzött dokumentumok arra utalnak, hogy a homoszexualitást nemcsak a korábbinál hevesebben üldözték, hanem hogy a homoszexualitás és általában a szexualitás fontos eszköz volt az állambiztonságiak kezében az 1950-es években.[117] Bár a levéltárosok szerint nincsenek *hozzáférhető* hivatalos dokumentumok az államszocialista időszak homoszexuális-nyilvántartásáról (vagyis ezeket vagy megsemmisítették, vagy továbbra is a zárolt titkosszolgálati dokumentumok között tárolják), számos bizonyítékunk van arra, hogy a nyilvántartást továbbra is felhasználták. Egy 1958-as „szigorúan bizalmas" utasításból kiderül, hogy az 1950-es évek közepére már nemcsak budapesti, hanem országos homoszexuális-nyilvántartás is létezett.[118] Egy állambiztonsági titkos belső utasításból azt is megtudjuk, hogy nyilvántartásba kellett venni „minden olyan személyt, akinek homoszexuális hajlamairól a rendőri szervek hiteltérdemlő módon tudomást szereznek". Az illetőnek fel kellett tüntetni a személyes adatait, beleértve a fényképeit is, a gúnyneveit (a női neveket is), valamint a „fajtalankodás" általa kedvelt módját, de információkat tároltak a személy baráti köréről is, különösen azokról, akik maguk is folytattak homoszexuális tevékenységet.[119]

Egyáltalán nem meglepő, hogy a nyilvántartás az államszocialista időkben nemcsak a listára felkerült homoszexuális férfiakról, hanem (homoszexuális) ismerőseikről is tartalmazott információkat. A növekvő rendőrállam besúgókra és kémekre támaszkodott, az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) emberei kezében pedig a szexuális

irányultság igazi adu ász volt. Valószínűleg a megnövekedett rendőri állománynak köszönhető a nyilvántartás bővülése. A bírósági jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a rendőrök nemcsak folyamatosan járőröztek Budapest közterein, hanem civil ruhában elvegyültek az ismert homoszexuális találkozóhelyeken: közfürdőkben, parkokban és nyilvános vécékben, valamint éttermekben, bárokban és étkezdékben. A beépített rendőrökön kívül a besúgók és az ÁVH ügynökei is feljelenthették a homoszexuálisokat a rendőrség erkölcsrendészeti osztályánál.

A homoszexualitás dekriminalizációját követően nem volt többé közvetlen elnyomás és üldözés, a felügyelet azonban nem szűnt meg. Noha a kölcsönös beleegyezésen alapuló azonos nemű kapcsolatok már nem ütköztek törvénybe, a homoszexuális-nyilvántartás 1961 után is használatban maradt.[120] Bírósági jegyzőkönyvek, az állambiztonsági levéltárban fellelhető utalások és nem hivatalos források igazolják, hogy a titkosszolgálat a nyilvántartásban szereplő adatokat az emberek megzsarolására és ügynökként való beszervezésére használta. A homoszexualitás továbbra is stigmatizált identitás maradt, és a lebukástól való félelem könnyű prédává tette a homoszexuálisokat az állambiztonsági szolgálatok számára. A meleg szex talán nem számított bűnnek sem jogi, sem erkölcsi értelemben, ám az emberek többsége abnormitásként tekintett rá.

Az 1960-as évekből nem állnak rendelkezésünkre közvélemény-kutatások, azonban Cseh-Szombathy László szociológus az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején mélyinterjúkat készített homoszexuális férfiakkal; ezekből kiderül, hogy nem lehet túlbecsülni a homoszexualitásra sütött stigma negatív hatásait, amelyek még az 1980-as években is súlyosan megnyomorították az interjúalanyok életét.[121] Az egyik interjúalany például azt mesélte, hogy „a buzit" nem tekintették emberi lénynek, és a bűnözéssel kapcsolták össze.[122] Nemcsak nem vezetett társadalmi elfogadáshoz a homoszexualitás

dekriminalizációja, de a cenzúra enyhülésének hatására még erősödött is az a felfogás, hogy ez beteges, deviáns állapot.

A közbeszédben a szex általában véve medikalizálódott, így a homoszexualitásra patológiaként gondoltak. Ha az állami televízióban vagy a lapokban néha szó esett a homoszexualitásról, mindig orvosi értelemben vett aberrációként mutatták be, gyakran különböző bűncselekményekkel összekapcsolva. A férfi homoszexuálisokat ezenfelül egyértelműen nőiesnek, „nem igazi férfinak" ábrázolták.[123] Szemben a továbbra is nőnek tekintett leszbikusokkal, a férfi homoszexuálisok ábrázolása tükrözi a merev nemiszerep-határokat és a szocialista férfiasság heteronormativitásának bizonytalanságait.[124] Ezeknek a megjelenítéseknek tartós hatása volt. 1989-ben, a rendszerváltáskor a magyarok többsége az azonos neműek iránt érzett szexuális vágyat leginkább betegségnek, orvosi értelemben vett aberrációnak tartotta.[125]

A társadalomban és a kultúrában meggyökerezett homofóbiát, az ebből fakadó internalizált szégyent és a leleplezéstől való félelmet kihasználva a titkosszolgálat gyakran megzsarolta a homoszexuálisokat, hogy szolgáltassanak információkat ismerőseikről és családtagjaikról. A Belügyminisztérium 1957-ben kiadott egy „szigorúan bizalmas" kézikönyvet a besúgók toborzásához, ami rávilágít, hogyan használta fel az állam a szexualitást, különösen a homoszexualitást, a magyar lakosság felügyelet alatt tartásához. A kézikönyvet a titkos ügynökök képzéséhez használták fel, és ahhoz nyújtott segítséget, hogyan toborozhatnak besúgókat a társadalom minden rétegéből.

A Kádár-korszak liberálisabb szelleme ellenére Magyarország továbbra is rendőrállam maradt, az ÁVH pedig a legrettegettebb és legnagyobb hatalommal bíró állami ügynökség.[126] Az ügynökség kézikönyvein és belső utasításain kívül fennmaradtak olyan munkadokumentumok, amelyek egyértelműen bizonyítják, hogy az állam homo- és heteroszexuális kapcsolatokat egyaránt felhasznált az emberek megzsarolására. Az 1957-es képzési könyvből megtudjuk,

hogy három módon lehet besúgókat beszervezni: hazafiasságukra való apellálással, kompromittáló információkkal és anyagi érdekeik kielégítésével – a homoszexualitás pedig a kompromittáló információk gyakori alfaja.

A kézikönyv részletesen leírja, hogyan lehet valakit sikeresen beszervezni kompromittáló információk segítségével. Eszerint először csak annyit kell elárulni a kiszemelt személynek, hogy kompromittáló információkat tudnak róla, és megvárni, míg ő ajánlja fel az együttműködés lehetőségét.[127] Amikor az ügynök bemutatja a kompromittáló bizonyítékot, célja félelmet kelteni a beszervezendő személyben azzal kapcsolatban, hogy titka kitudódott, és felhasználható ellene. Végül pedig rá kell jönnie: csak úgy tudja továbbra is titokban tartani szexuális irányultságát, ha teljes mértékben együttműködik az állambiztonsági szolgálattal. A kézikönyv szerint a toborzás sikere akkor a legvalószínűbb, ha a jelölt bármit megtenne, hogy a kompromittáló információ ne szivárogjon ki.[128] Egy heteroszexuális viszony is lehetett persze kompromittáló, de a titkosszolgálat számára a legértékesebb információ a homoszexuális kapcsolat volt.

Ha valaki beleegyezett, hogy beszervezzék, kapott egy fedőnevet, és adatait felvitték a besúgók részletes adatbázisába. A beszervezetteket különböző feladatokra alkalmazták. Ha például valaki politikai szempontból gyanús volt, ráállítottak pár ügynököt, hogy környezettanulmányt készítsen róla. Előfordult, hogy ezek az ügynökök rájöttek: az általuk követett személy egy homoszexuálisok által látogatott bárba jár. Először ellenőrizték, benne van-e a személy a rendőrség homoszexuális-nyilvántartásában; ez gyakran további információkat szolgáltatott szexuális preferenciáiról. Ezután a személyre ráállított csapat kért egy olyan ügynököt, aki „beleillett" a szóban forgó bár közegébe. Így vetették be a frissen toborzott besúgókat.[129] Amiben azonban a leginkább segítették a beszervezett homoszexuálisok a hatóságok munkáját, az a vallás elleni harc volt.

Homoszexuális ügynökök a vallás elleni harcban

A homoszexuális ügynökök kulcsszerepet játszottak a kommunisták azon erőfeszítéseiben, hogy csökkentsék a vallás és az egyház befolyását a magyar lakosság körében. A marxista–leninista ideológia szerint a szocializmusban nincs helye a vallásnak. Amint megszilárdult az egypártrendszer, a Magyar Kommunista Párt igyekezett csökkenteni az összes vallás hitelét és hatását, különösen a római katolikus egyházét. Igazából az egyházi intézmények hatalmának korlátozása már a kommunisták hatalomra kerülése előtt megkezdődött.[130] A nagybirtokok államosításával a katolikus egyház elveszítette földjeinek nagy részét, a második legnagyobb egyháznak számító református egyház pedig csaknem a felét. 1952-re az egyházi intézményeknek megmaradt ingatlanaikat is át kellett adniuk. Amint megszilárdult a proletárdiktatúra, a kommunisták általános háborút hirdettek a vallás ellen. Államosították az iskolákat, betiltották a szerzetesrendeket (amelyeknek többsége római katolikus volt) és a vallásos ifjúsági szervezeteket. Annak érdekében, hogy a legnagyobb egyházakat térdre kényszerítsék, változásokat kényszerítettek ki az egyházi vezetésben manipuláció, kirakatperek és bebörtönzések által – ezek közül a leghíresebb Mindszenty József bíboros pere volt.[131]

Az új vezetés lojalitással tartozott a kommunistáknak, ezért megállapodásokat írt alá a Népköztársasággal. 1948-ra már a református, az unitárius, az evangélikus és a zsidó egyház vezetői is aláírták azt a megállapodást, amelynek értelmében fenntarthattak néhány egyházi iskolát, ugyanakkor nem avatkozhattak be a párt szekularizációs projektjébe. Legtovább a katolikus egyház szegült ellen a kompromisszumnak. Annak fényében, hogy a háború végén a magyar lakosság körülbelül 70 százaléka katolikus volt, a római egyház visszaszorítása kulcsfontosságú lépés volt a szocializmus építésének útján. A megfélemlítés és a drákói intézkedések, amelyek megfosztották az egyházat erőforrásaitól, kifizetődőnek bizonyultak.

Ingatlanok nélkül, minimális bevétellel és elvágva a Vatikánnal való kommunikációtól, a magyar katolikus vezetők 1950 augusztusában végül aláírták a megállapodást az állammal. Cserébe azért, hogy támogatja a Népköztársaságot, a katolikus egyház kapott egy minimális anyagi támogatást az államtól, és működtethetett nyolc középiskolát.[132] Annak érdekében, hogy még jobban alávessék az egyházakat a párt akaratának, 1951-ben szovjet mintára létrehozták az Állami Egyházügyi Hivatalt, amely hivatalosan az egyházi szervezetek és az állam kapcsolatát felügyelte. Azonban, hasonlóan a keleti blokk más országaihoz, nem hivatalos feladata az volt, hogy felügyelje és cenzúrázza az egyházakat és korlátozza a befolyásukat. Innentől az egyházakon belül minden személyi kinevezést és adminisztratív döntést jóvá kellett hagyatni az Állami Egyházügyi Hivatallal. Annak érdekében pedig, hogy semmi se kerülhesse el a párt figyelmét, a hivatal az állambiztonságiakkal szorosan együttműködve megfigyelés alatt tartotta mind a megmaradt egyházak, mind a feloszlatott szerzetesrendek tevékenységét.

Az 1958-ban kezdődött politikai enyhülés és az egyházak erősen megcsonkított hatalma ellenére a pártvezetés továbbra is nagy gyanakvással figyelte a szervezett vallást, különösen a római katolikus egyházat. 1960-ban kampányt szerveztek a katolikus egyház hírnevének további megtépázása és megmaradt befolyásának csökkentése érdekében. Ekkor azonban már nem politikai, hanem erkölcsi vádakat sorakoztattak fel az egyház ellen. Az 1956-os felkelés utáni megtorlások és kirakatperek következtében az emberek tudatában voltak, hogy az „antidemokratikus" tevékenységek vádja mögött politikai indítékok húzódnak meg, így az erkölcsi bűnökkel könnyebben le lehetett járatni valakit, mint a politikaiakkal. Ennek különösen lebilincselő módja volt az, ha a papok és az apácák homoszexuális viszonyait nyilvánosságra hozzák. A Pártbizottság Agitációs és Propaganda Osztályának (APO) dokumentumaiból tudjuk: különböző állami szervezetek közösen dolgoztak azon, hogy a homoszexualitás

felhasználásával eltávolítsák az embereket az egyháztól. Az APO 1960-as, „A katolikus papok homoszexuális ügyeinek kihasználása" című akcióterve kifejti:

> A katolikus egyháznak egyik leggyengébb pontja, hogy a papok jelentős része homoszexuális. Ezt eddig nem használtuk ki eléggé [mármint a párt], pedig a vallásos emberek előtt, főleg a fiatalokkal kapcsolatos homoszexuális papi ügyek igen hatásosak [az egyház hitelének rontására]. Ugyanakkor arra is alkalmas, hogy a reakciós papokat homoszexuálisügyekkel összekeverve leleplezzük és félreállítsuk.[133]

Az akcióterv ezután részletezi, hogyan kell felhasználni a kompromittáló információt: megfélemlítésre, az egyházon belül törések létrehozására és a közvélemény befolyásolására, még az érintett papok hivatalos tárgyalásai előtt.

A titkosszolgálat homoszexuális besúgói szolgáltatták azoknak a kompromittáló bizonyítékoknak a nagy részét, amelyekre a kommunisták a papok és más egyházi hivatalnokok elleni vádakat építették. Amint a Fekete Hollók és az Apostolok hadművelet dokumentációjából kiderül, a besúgók számos bizonyítékkal szolgáltak az egyházban zajló homoszexuális tevékenységekről, a felső vezetéstől egészen az egyes egyházközségekig.[134] Miután beazonosították a célpontot, a titkosrendőrség az alábbi eljárást követte. Először ellenőrizték, hogy a beazonosított személy szerepel-e a rendőrségi homoszexuális-nyilvántartásban. Utána egy homoszexuális ügynök megpróbált kapcsolatba lépni vele, hogy kompromittáló bizonyítékokat gyűjtsön.

Amint bizonyítékot találtak a homoszexuális tevékenységére, az ÁVH bevitte, és arra kényszerítette, hogy információkat szolgáltasson más homoszexuális ismerőseiről. A homoszexualitásra vonatkozó bizonyítékokkal zsaroltak is, nemcsak magát az érintettet, hanem a katolikus egyház vezetését is, hiszen nemcsak az egyházi

alkalmazottaknak állt érdekében magánéletük titokban tartása, de az egyház hírnevét is megtépázhatta, ha papjainak homoszexuális kapcsolatai napvilágra kerülnek. Az állambiztonsági szervek gondosan mérlegelték: azzal okoznak-e nagyobb kárt az egyháznak, ha nyilvános pert indítanak valaki ellen, vagy ha besúgóvá teszik. Ezért nem minden egyházi alkalmazott homoszexuális viszonya került nyilvánosságra; az ÁVH gondosan kiválasztotta, mely papok ellen érdemes eljárást indítani „természet elleni fajtalanság" miatt.

A homoszexualitás miatt indult legtöbb büntetőper zárt ajtók mögött zajlott, az egyházi személyek hasonló perei azonban nyilvánosak voltak, sőt felhívták rájuk a figyelmet. A papok, ciszterci szerzetesek és volt bencés apácák homoszexuális viszonyai körül az állambiztonsági szervek nagy hírverést csaptak (különösen abban a gyakori esetben, ha a viszony fiatalkorúval történt), ezzel is demonstrálva az embereknek, hogy a katolikus egyházban burjánzik az erkölcstelen szexuális viselkedés. Akár igaz, akár koholt vádakról volt szó, a homoszexuális besúgók kulcsszerepet játszottak abban, hogy a kommunista hatóságok explicit bizonyítékok alapján aláássák köztiszteletnek örvendő egyházi személyek megbecsülését, illetve megzsarolják őket, hogy működjenek együtt a hatalommal. Egészen az államszocializmus végéig felhasználták a homoszexualitást arra, hogy az egyházi intézmények hitelét aláássák és dolgozóikat megzsarolják.

Összefoglalás

Magyarország hadba lépésével és az államszocialista diktatúra létrehozásával véget ért az az időszak, amikor a homoszexualitást hatósági tolerancia és hallgatás övezte. Ahogy a nácik hatalma erősödött, és ideológiájuk egyre nagyobb befolyásra tett szert Magyarországon, különösen a nyilaskeresztesek alatt, a homoszexualitás nem volt többé összeegyeztethető a nemzet fogalmával. A magyarság faji és eugenikai

tisztaságát veszélyeztető tényezőnek tekintették, amely állami közbelépést igényel. A Nyilaskeresztes Párt kasztrálta volna a homoszexuálisokat; és ez az első jelentős változás lett volna abban, ahogy az állam ehhez a témához viszonyult. Mivel azonban Magyarország elvesztette a háborút, és a nyilaskereszteseknek nem volt idejük javaslataikat a gyakorlatba átültetni, ez az elképzelés csak elmélet maradt. A kommunisták voltak azok, akik diktatúrájuk megszilárdulása után megtehették nemcsak azt, hogy szisztematikusan kigyomlálják a pártból a homoszexuális nőket és férfiakat, hanem azt is, hogy korábban sosem látott mértékben üldözzék a meleg férfiakat. A homoszexualitást immár nemcsak orvosi és erkölcsi szempontok alapján ítélték el, hanem ideológiai alapon is: a Rákosi-korszakban a melegeket és a leszbikusokat a szocializmus ellenségeinek tekintették.

A homoszexuálisok üldözése szorosan kapcsolódott a magyar társadalmat szocialistává formálni igyekvő társadalmi programhoz. Nem véletlen, hogy miközben a nemi és a szexuális egyenlőséget az új szocialista társadalom alappillérévé kívánták tenni, a homoszexualitást gyógyíthatónak gondolták. Az államszocialista igazságszolgáltatás annak reményében börtönzött be több ezer homoszexuális férfit, hogy ezáltal sikerül őket jó szocialistává átnevelnie. Az 1950-es évek elején így végre a gyakorlatba is átültették azt, ami a Tanácsköztársaság rövid időszaka alatt csak diskurzusok szintjén jelent meg: a kísérletet a szexuális irányultság megváltoztatására. Szintén nem véletlen, hogy ennek az átnevelési kísérletnek a vége egybeesik azzal, amikor az állam felhagyott a korábbi radikális szexuális és nemi politikákkal, illetve azzal a reménnyel, hogy alapjaiban formálhatja át a társadalmat. Akkor dekriminalizálták a homoszexualitást, amikor visszatértek a konzervatív nemi és szexuális politikához. Ám ezek a tendenciák – a magánszféra újrafelfedezése és az elv, hogy a család a szocialista társadalom építőköve –, amelyek elősegítették a homoszexualitás dekriminalizálását, egyben strukturális akadályt is képeztek a homoszexuálisok számára. A magánszféra alapja a házasság lett,

és ez a krónikus budapesti lakáshiánnyal párosulva a heteroszexuális nők és férfiak életét is megnehezítette, a homoszexuálisoktól pedig gyakorlatilag elvette a magánélet lehetőségét.

Azzal, hogy a homoszexualitást veleszületettnek tekintették, praktikus módon elkerülték, hogy be kelljen ismerniük: a kísérlet a szexuális irányultság megváltoztatására csődöt mondott. Ugyanakkor ennek hatására a homoszexualitás továbbra is stigmatizált maradt, ezúttal mint betegség. Így hát az, hogy 1961-ben a huszadik életévüket betöltött emberek közötti kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális kapcsolatok legálisak lettek, nem vezetett szélesebb körű társadalmi elfogadáshoz. Sőt hosszú távon még erősítette is a homofóbiát. Ráadásul az államszocialista hatóságok továbbra is kihasználták a homoszexuálisokat zsarolás útján, és sokukat arra kényszerítették, hogy jelentsenek az ÁVH-nak. Akik beleegyeztek, azoknak az életére ez az 1989-es rendszerváltás után is hatással bírt. Könnyen elképzelhető, hogy a megzsarolt és jelentésre kényszerített férfiak és nők 1989 után sem szívesen beszéltek erről a témáról. Ugyanakkor az, hogy az államszocialista időszakban a homoszexualitást és más, a normától eltérő szexuális gyakorlatokat csend övezte, azoknak is a kezére játszott, akik kritikusan viszonyultak az új korszak liberálisabb szexuális moráljához.

Epilógus

A melegek és a demokrácia: a meleg múlt eltorzult emlékezete

A 20. század első évtizedére Budapesten élénk meleg kultúra alakult ki, különösen a férfiak számára. Azáltal, hogy a viszonylag kis területű város gyorsan növekedett, a szexualitást szabályozó törvényeket pedig nem igazán tartatták be, Budapest szexuális kultúrája gyorsan fejlődött, és ebben a heteroszexuálistól eltérő gyakorlatok is egyre láthatóbbá váltak. Budapest homoszexuális szubkultúrájának fejlődése szorosan összekapcsolódott a nemzetközi, különösen az osztrák és a német diskurzusokkal, eseményekkel és homoszexuális kultúrákkal. Voltak bejáratott helyek a városban, ahol a saját nemükhöz vonzódó férfiak és (kisebb mértékben) nők alkalmi szexpartnert találhattak vagy akár csak hozzájuk hasonlókkal találkozhattak. Sok ezek közül a helyek közül, mint a fürdők, a Városliget vagy a Duna-korzó, a város viharos évtizedei során megtartották történeti szerepüket.

Bár túlzás azt állítani, hogy a hatóságok vagy a média figyelmének középpontjában lettek volna, a melegeket egyre könnyebben felismerték mind a hatóságok, mind a város lakói – és ez így is maradt a 20. század első négy évtizedében. Sőt könyvemben azt állítom, hogy éppen a homoszexualitás fölött szemet hunyó hatóságok tették lehetővé, hogy a homoszexuálisok szubkultúrája a különböző politikai rendszerekben fennmaradjon. A konzervatív fordulat ellenére a homoszexuális kultúra virágzott Budapesten, és az 1930-as évekre

már több tízezer homoszexuális élt a városban. Viszonylag könnyen elboldogultak, különösen ha nyilvános helyszíneken megfeleltek a hagyományos nemiszerep-elvárásoknak. Csak a második világháborút követő időszak és különösen az államszocialista egypártrendszer kényszerítette rejtőzködésre őket, és csupán az 1980-as években bújtak elő újra. Így Budapest is beállhat azoknak a nagyvárosoknak a sorába, ahol – mint a történészek feltárták – a 20. század első felében látható és tolerált homoszexuális kultúra virágzott. Ugyanakkor az, hogy az államszocializmus ideje alatt a homoszexuálisokat üldözték és kultúrájuk láthatatlanná vált, nemcsak megkérdőjelezi azt, hogy a (homo)szexuális történelem a lineáris fejlődés sikertörténete lenne, hanem rámutat arra is, milyen kulcsszerepet játszott az államszocializmus a budapesti és tágabb értelemben a kelet-közép-európai homoszexualitás történetében.

A 20. század során Magyarországon egymástól gyökeresen különböző politikai rendszerek váltották egymást. Mégis, néhány elképzelésük a homoszexualitással kapcsolatban figyelemre méltóan állandó maradt. Ilyen volt például az, hogy bár van kisszámú született homoszexuális, a legtöbbek esetében ez *szerzett* tulajdonság, vagyis olyasmi, mint egy fertőző betegség. Ezért politikai irányvonaluktól függetlenül az egymást követő rendszerek hatóságai ugyanúgy hallgattak a homoszexualitásról, mert úgy vélték, csak így lehet a „betegség" terjedését megfékezni. Bár voltak viták az azonos nemű vonzalmak gyökereiről és okairól, a közhivatalnokok és politikusok hallgatólagosan egyetértettek abban, hogy ha beszédtéma lenne, akár elítélő kontextusban, egyes emberekben felébredne a vágy a saját nemük iránt. Politikai és ideológiai hovatartozástól függetlenül a homoszexualitás kollektív elhallgatása mindenhol jellemző volt. A bűnüldözés, az egészségügy és a jog területén kívül a homoszexualitás témája tabunak számított.

Az 1945 előtti politikai rendszerek annyira elhallgatták a homoszexualitást, hogy a jelenlétére utaló korabeli forrásokat is

megsemmisítették. Legalábbis egyértelműen ez történt Tormay Cécile írónő (a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége alapítója) leszbikus botrányával kapcsolatban az 1920-as években: egyrészt igyekeztek titokban tartani a tárgyalással kapcsolatos információkat, másrészt később megsemmisítették a periratok nagy részét. Az, hogy az egymást követő politikai rezsimek végig titokban tartották a homoszexuális-nyilvántartást és annak tartalmát, jól példázza, mekkora erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy korlátozzák a meleg szexualitás megjelenését a közbeszédben – vagyis szó szerint átírták a történelmet. Ez nagyrészt sikerült is nekik. Ellentétben Berlinnel, Párizzsal, Londonnal vagy Béccsel, de hasonlóan más kelet-közép-európai fővárosokhoz, a közelmúltig Budapest homoszexuális kultúrájáról sem a köz emlékezete, sem a történetírás nem vett tudomást.[1]

Az, hogy az egymás követő rendszerek hatóságai igyekeztek tabuvá tenni a homoszexualitást mind a saját jelenükben, mind visszamenőleg azzal, hogy elkobozták, titokban tartották vagy megsemmisítették a vonatkozó dokumentumokat, az államszocialista idők fényében válik igazán fontossá. A második világháború utáni államszocialista diktatúrában a szexualitás, különösen a homoszexualitás, a lakosság fölött gyakorolt kontroll fontos eszköze lett, és ez megmagyarázza, miért hiányoznak (és tűnnek el) továbbra is olyan források, mint a homoszexuális-nyilvántartás. Minthogy a homoszexualitást zsarolásra és besúgók beszervezésére használták, érthető módon mind a homoszexuálisoknak, mind a Kommunista Pártnak (illetve később a Magyar Szocialista Munkáspártnak) érdekében állt, hogy az ezzel kapcsolatos információkat titokban tartsa. Ezért az 1948 és 1989 közötti időszak fontos szerepet játszik a meleg szexualitás magyarországi (és általában kelet-közép-európai) elhallgatásában.[2] A homoszexuálisok üldözésével (elsősorban az 1940-es és 50-es években) és megfigyelésével, valamint a homoszexualitással kapcsolatos információk cenzúrázásával az államszocialista vezetés négy évtized

alatt sikeresen kitörölte a második világháború előtti időszak látható meleg szexuális kultúrájának emlékét és tapasztalatait.

A homoszexualitáshoz kettős szégyen kötődött: a patologizálás, illetve a kommunistákkal való kollaborálás bélyege. Ezért az emberek a rendszerváltás után sem szívesen tárták fel meleg múltjukat. A legfrissebb becslések szerint a 10 millió magyarból körülbelül 200 000 besúgó volt (vagyis élete folyamán minden tizedik magyar), nem meglepő hát, hogy az állambiztonsági szervek eszközként használták a homoszexualitást.[3] Ennél sokkal érdekesebb, hogy nem ismerték el a homoszexualitással való zsarolást mint beszervezési eszközt 1989 után. Noha az állam és a közvélemény folyamatosan élénk érdeklődéssel kíséri a korábbi ügynökök és kollaboránsok leleplezését, alig esik szó a szexualitás szerepéről abban, hogy emberek kémkedni kezdtek barátaik, ismerőseik és családtagjaik után. Érthető okokból a katolikus egyház, amelynek férfi és női alkalmazottai különösen érintettek voltak a témában, szintén hallgat erről. Vagyis hiába biztosított a rendszerváltást követő demokratikus időszak korábban elképzelhetetlen védelmet és szabadságot a meleg közösségnek, a szocialista időszak hatására megmaradt az öncenzúra és a hallgatás mind személyes, mind intézményi szinten.[4] A szocializmusnak ez az öröksége hozzájárult az LMBTQ-közösségekkel szembeni legfrissebb visszacsapáshoz, amely véleményem szerint összhangban áll a magyar homoszexualitás történetének utolsó fordulatával, amikor az illiberális kormányok és a meleg szexualitás békés együttélése darabokra hullott.

A homoszexualitás elnémítása és láthatatlansága miatt a kollektív emlékezet eltorzult: az az elképzelés kapott lábra – ironikus módon az LMBTQ-közösség fiatalabb tagjai és leghevesebb ellenségei körében egyaránt –, hogy a meleg szubkultúra 1989 után alakult ki a liberális demokrácia és a kapitalizmus hatására. A következő két történet jól illusztrálja az 1989 utáni attitűdöket mind a szexuális kisebbségek, mind a magyar politikatörténetben elfoglalt helyük

iránt. Az első a szélsőjobboldali Jobbik párthoz kapcsolódik.[5] Az orosz „melegpropaganda-ellenes" törvény mintájára 2012-ben a Jobbik egyik tagja törvényjavaslatot nyújtott be a parlamentben, amely börtönnel büntetne bárkit, aki „szexuális magatartászavart nagy nyilvánosság előtt népszerűsít", vagyis aki a homoszexualitást (valamint a transzszexualitást, a biszexualitást és a pedofíliát) „írásban, kép- vagy hangrögzítés, illetőleg más berendezés útján reklámozza vagy ilyen cselekményben közreműködik".[6] A párt magyarázata szerint erre a törvényre „a közerkölcs és a fiatal generációk egészséges gondolkodásának védelmében" lenne szükség.[7] A törvényjavaslatot nem fogadták el, de a Jobbik továbbra is aktívan szította a homofóbiát és az LMBTQ-ellenes érzéseket. Megkérdőjelezték például az éves Budapest Pride felvonulás legitimitását:

> A Jobbik számára elfogadhatatlan, hogy bizonyos csoportok a többségi társadalomra ráerőltessék a maguk másságát, és hogy a deviáns magamutogatást a többség köteles legyen elviselni... A Jobbik társadalmilag károsnak tartja a homoszexualitás propagálását Budapest utcáin és kormányra kerülése esetén nem fogja engedélyezni a Pride felvonulást.[8]

A Jobbik szerint tehát az LMBTQ-emberek betolakodók, akik a Pride felvonulással és más hasonló rendezvényekkel sértik a csendes heteroszexuális többség érzékenységét.

Ám nem csak a szélsőjobboldalra jellemző ez a fajta melegellenes attitűd, amely nem veszi figyelembe a társadalmi szintű homofóbiát és a rendszerszintű diszkriminációt, amivel az LMBTQ-embereknek napi szinten szembe kell nézniük. Mióta 2010-ben kétharmados többséggel kormányra került, a Fidesz folyamatosan támadja a szexuális kisebbségek jogait és elismerését. A közelmúltban a legjelentősebb diszkriminatív lépéseik között említhetjük például a transznemű emberek jogfosztását a nemváltoztatás hivatalos

rögzítésével kapcsolatban (az anyakönyvi nyilvántartás 2020 tavaszától kizárólag a születési nemet tartalmazza, amely adat nem változtatható meg); illetve a nemi identitást a pedofíliával összemosó törvényt, amely többek között korlátozza a kiskorúak hozzáférését a nem normatív szexualitással kapcsolatos ismeretterjesztő tartalmakhoz.

A szélsőjobboldal és a populista konzervativizmus számára a homoszexuálisok láthatósága a neoliberális kapitalizmus és általában a liberális demokrácia veszélyeit képviseli. Szerintük a (homo)szexuális szubkultúrák feltételezett terjeszkedése a túl nagy szabadság és a nyugati típusú kapitalizmus következménye. A pronatalista jobboldali pártok szemében a melegek nemcsak nyilvánosan népszerűsítik a dekadenciát, hanem (mivel nem szaporodnak) szó szerint szabotálják is a magyarság jövőjét. Ez a nézet nemcsak Magyarországon, hanem az összes volt szocialista országban elterjedt.[9] Viszont ez az elképzelés implicit módon feltételezi azt, hogy Magyarországon a homoszexualitás és a homoszexuálisok csak 1989 után jelentek meg.

Noha a magyar LMBTQ-közösség vehemensen tiltakozik a konzervatív és a szélsőjobboldali kritikák ellen, többségük úgy gondolja, hogy *csak* az államszocialista rendszer bukása után, a demokrácia megjelenésével váltak láthatóvá a homoszexuálisok Magyarországon. Ezért az LMBTQ-szervezetek képviselői az 1990-es évek óta azt a nézetet képviselik, hogy a törvények és a közvélemény liberalizálódása segítette elő az LMBTQ-közösség kiterjedtebbé és láthatóbbá válását.[10] A 2015-ös *Meleg férfiak, hideg diktatúrák* című dokumentumfilm, noha először próbálta bemutatni a magyarországi meleg szubkultúra társadalom- és kultúrtörténetét az államszocializmusban, szintén összekapcsolja a liberális demokráciát a szexuális szabadsággal. Ezzel azt sugallja, hogy a demokrácia előtt *nem volt* meleg mozgalom Magyarországon, és a korábbi rendszerekben a homoszexualitás láthatatlan volt.[11] Ha nem kutatjuk a szexualitás történetét, hogy ezt az elképzelést megcáfoljuk, az LMBTQ-közösségnek nem lesznek

érvei azzal a váddal szemben, hogy a szexuális kisebbségek a demokratizálódás káros melléktermékei. Tehát ha mi, történészek visszahelyezzük a történelembe a normától eltérő szexualitás történetét, fontos szerepet játszhatunk a szélsőjobboldali érvelések megcáfolásában, egyben hasznos történeteket (és történelmet) nyújtunk az LMBTQ-közösségnek. Remélem, hogy a *Meleg Budapest* egy lépést jelent ebben az irányban.

Köszönetnyilvánítás

Ez a könyv nem készülhetett volna el a magyar levéltárosok, tudósok, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai és az LMBTQ-közösség tagjai nagylelkű segítsége nélkül. Külön köszönettel tartozom Nagy Lászlónak, Lugosi Andrásnak és Szécsényi Mihálynak Budapest Főváros Levéltárában, valamint Vörös Gézának az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, akik mind nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak kutatásom anyagainak megkereséséhez. Számos magyarországi kutató – Borgos Anna, Paksa Rudolf, Hadley Renkin, Szegedi Gábor, Timár Eszter és a Háttér Társaság – fontos szempontokat és hasznos visszajelzéseket nyújtottak munkám során. Tudományosan és személyesen is sokkal tartozom Takács Juditnak kutatási eredményei nagylelkű rendelkezésemre bocsátásáért és együttműködéséért. Azok a beszélgetéseink, amelyek során a magyarországi szexualitás történetét tárgyaltuk meg, élvezetesek és tanulságosak voltak számomra. Köszönet illeti Somfay Örsöt is, akinek elhivatottsága, hogy a múltat megismerjük és tanuljunk belőle, először keltette fel bennem az érdeklődést a történelem iránt, és aki mellett az Arcanum Adatbázisban kutatási asszisztensként végzett munkám megalapozta ezt a munkát. Köszönöm a Bryn Mawr College-nak, az Európai Egyetemi Intézetnek, a Rutgers Egyetemnek és az Andrew W. Mellow Alapítványnak, hogy támogatták kutatásomat és e könyv megjelenését.

Végtelenül hálás vagyok Paul Hanebrinknek, aki az egész kéziratot elolvasta, és folyamatosan ösztönözte, támogatta szellemi fejlődésemet. Köszönet illeti Belinda Davist, Melissa Feinberget, Seth Kovent és Dagmar Herzogot találó meglátásaikért, támogatásukért és nagylelkűségükért; mindannyian jelentős befolyást gyakoroltak a munkára annak különböző szakaszaiban, és fontos szerepet játszottak a mű fejlődésében. Seth Kovent külön köszönet illeti azért, mert lelkesen bátorított. Mark Cornwall, Dan Healey, Josie McLellan, Agnieszka Kościańska, Kateřina Lišková, Keely Stauter-Halstead és Nancy Wingfield kelet-európai szexualitástörténeti művei jelentősen inspiráltak, és inspirálnak ma is. Alix Genter, Allison Miller és Svanur Petursson a Rutgers Egyetemről intellektuális társaim, támogatóim és barátaim voltak a könyv megírása során. Köszönöm továbbá diákjaimnak a Bryn Mawr College-ban, az Európai Egyetemi Intézetben és a Rutgers Egyetemen kíváncsiságukat, meglátásaikat és azt, hogy elkötelezettek a múlt megismerése iránt. Kreativitásom és motivációm fontos forrása volt, ahogyan ők folyamatosan megkérdőjelezték a berögzült történelmi narratívákat, és fontosnak tartották a marginális csoportok történelmének feltárását és megismerését.

Szerencsém volt, hogy kéziratom különböző részeit workshopokon bemutathattam, és visszajelzést kaphattam róluk, amikor a May Weber posztdoktori ösztöndíjjal az Európai Egyetemi Intézetben, illetve a Penn Humanities Forum regionális ösztöndíjjal a Pennsylvaniai Egyetemen dolgoztam. Köszönöm a Philadelphia Környéki Modern Németország Workshop tagjainak, hogy befogadtak, és a kézirat írásának utolsó szakaszaiban hasznos javaslatokat tettek. Éves gyűlésük intellektuális és szakmai életemben fontos alkalom ezentúl.

Rendkívül szerencsésnek érzem magam, hogy végül a Bryn Mawr College-ban kötöttem ki, ahol rendkívüli kollégákra és barátokra tettem szert. Különösen hálás vagyok tanszékem oktatóinak – Ignacio Gallup-Diaznak, Madhavi Kale-nek, Kalala Ngalamulumének, Elly R. Truittnak és Sharon Ullmannak – kollegiális támogatásukért és

mentorálásukért. Nagyra értékeltem Alison Cook-Sather és Jamie Taylor útmutatásait is. Köszönöm a tanszék fiatalabb tagjainak – Martin Gasparnak, Yan Kungnak, Susanna Fiorattának, Adrienne Prettymannek és Maja Seseljnek –, hogy rendszeres szabadidős tevékenységekkel egyensúlyt hoztak az életembe. Külön köszönöm Bethany Schneidernek, Kate Thomasnak és Elly R. Truittnak főzőtudományukat, intellektuális támogatásukat és barátságukat. Hálás vagyok Alix Genternek a Bevezetés profi megszerkesztéséért, Jessica Linkernek, hogy segített a meleg Budapest térképét megrajzolni az angol nyelvű kiadáshoz, és Linda Gersteinnek, hogy elolvasta a kézirat korábbi változatait. Hálás köszönetem Priya S. Nelsonnak, a néhai Douglas Mitchellnek és csapatuknak a University of Chicago Pressnél, hogy gondozták ezt a könyvet a megjelenésig. Köszönöm Mark Reschkének, hogy megszerkesztette az egész kéziratot.

Szerteágazó baráti köröm sok tagja segített ennek a könyvnek a megírásában. Köszönöm Lyuba Bakalovának, Paige Bowie-nak, Jessica Doschnak, Joanne Gregoriónak, Jessie Hempelnek, Shannon McKenzie-nek, Nicole Melchnek, Natalie Neuschnak és Jen Stoodynak, hogy kíváncsiak voltak a kutatásomra. Akár egy futóversenyen, jógaórára menet vagy onnan jövet, közös utazásaink során, egy-egy ital mellett vagy a síliften ülve kérdezgettek arról, „melyek a kutatásom legfontosabb eredményei", az mindig sokat segített az írásban. A magyarországi csipet csapat – Csermely Vera, Zsedényi Judit és Kati, Senkálszky Viki, Vékhely Anita –, valamint Brüsszelben Réczey Fruzsi: köszönöm nektek húsz év barátságát és bátorítását. Nélkületek nem lennék ott, ahol vagyok.

Különleges köszönet illeti a családomat érzelmi, intellektuális és anyagi támogatásukért. Hálás vagyok Farkas Józsefnek, Ann Isenbergnek, Miles Gurtlernek, Fülöp Emőnek, Kurimay Szofinak, Anne Montgomerynek és Brendan Hartnak. Mary Lee Sargeant folyamatosan támogatta és ösztönözte a munkámat, és érdeklődést mutatott iránta. Örökké hálás leszek kiváló meglátásaiért és azért

a számtalan alkalomért, ahányszor elolvasta és gondosan szerkesztette a kéziratot. Nagyanyámnak és néhai nagyapámnak: nincsenek szavak, amelyek kifejeznék hálámat feltétel nélküli szeretetetekért és emberségetekért. Köszönöm a mamámnak, Krasznai Magdolnának és a papámnak, Kurimay Tamásnak, hogy támogattak, amikor a járatlan utat választottam. Munkamoráljuk és szorgalmuk folyamatos ösztönzést adott. Testvérem, Kurimay Dóra el nem múló támogatást nyújtott, és rendszeresen emlékeztetett rá: csak az attitűdömön múlik, be tudom-e fejezni ezt a könyvet. Karcsika és Brooke: a megérkezésetek nem tette könnyebbé ennek a könyvnek a megírását, és akkor még finoman fogalmaztam. De arra rákényszerített, hogy hatékonyabb legyek, mint valaha. Végül, de nem utolsósorban: ez a könyv nem születhetett volna meg Bridget Gurtler szeretete és támogatása nélkül. Örökké hálás leszek azért, milyen türelmesen és kitartóan biztatott egészen a célba érésig. Születésétől befejezéséig végigkövette ezt a munkát, és meg sem tudom számolni, hányszor olvasta el, szerkesztette át és kommentálta a kéziratot. Köszönöm, hogy a segédpilótám voltál, hogy mindig találtál okot a nevetésre, és megmutattad, mennyivel jobb úgy élni, ha a pohár félig tele van.

Jegyzetek

Bevezetés:
Szexuálpolitika „a Duna gyöngyszemében"

1 Dr. Gúthi S.: *Homosexuális szerelem (Tuzár detektív naplója). Bűnügyi regény.* Kunossy, Szilágyi és társa, Budapest, 1908. Kiemelés tőlem. A név mind Guthi, mind Gúthi alakban előfordul.

2 Uo., 6–7., 12., 163.

3 Bár Budapest „nagy testvére", Bécs továbbra is több meztelen képet és szexuális jellegű kiadványt jelentetett meg, Budapesten is erősödött ez a tendencia, noha ott az ilyen kiadványok illegálisak voltak. A bécsi szexuális kultúrát illető közfelfogásról lásd S. Spector: *Violent Sensations: Sex, Crime and Utopia in Vienna and Berlin, 1860–1914.* University of Chicago Press, Chicago, 2016, 17–73. A századfordulón Budapesten 930 kocsma, 249 kávéház, 87 étterem és 426 eszpresszó üzemelt. A bordélyok mellett ezek közül is sokban tevékenykedtek prostituáltak, továbbá a helyi fürdőkben és szállodákban is. Forrai Judit: „Kávéházak és képnők." *Budapesti Negyed: Lap a városról* 12–13 (1996): 120.

4 „Budapest erkölcse" in Kostyál J. (szerk.): *A budapesti leányvásár titkai.* Fritz Ármin könyvnyomdája, Kostyál Jenő, 1902, 3–4.

5 Az 1867-es kiegyezést követően ismét hatályba lépett Magyarországon az 1848-as sajtótörvény, amely a korviszonyokhoz képest jelentős sajtó- és szólásszabadságot biztosított. Az 1880-as évektől Budapesten gyorsan bővült a kereskedelmi sajtó kínálata. 1870-ben például körülbelül 80 különböző kiadvány jelent meg a fővárosban, 1900-ra már 384. Lipták Dorottya: „A családi lapoktól a társasági lapokig. Újságok és újságolvasók a századvégen." *Budapesti Negyed* 16–17 (1997): 47.

6 A „bűnös" egyfajta ernyőfogalom volt, amellyel a város kozmopolitizmusát, nem magyar elemeit és laza erkölcseit egyaránt kritizálták. A szexualitás iránti heves érdeklődés és a szexuális kultúra megélése közötti kapcsolatot elméleti szemszögből tárgyalja Spector: *Violent Sensations,* 1–17.

7 Buzinkay G. – Kókay Gy.: *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig.* Ráció, Budapest, 2005, 152–74.

8 Szatmáry S.: *Nagyvárosi erkölcsök: Budapest sexuális élete.* Országos Laptudósító, Budapest, 1908, 12–15. Kiemelés tőlem.

9 Ez a nézet nemcsak Magyarországra jellemző: mint különböző országokban kutató tudósok rámutattak, összeurópai jelenség volt. Összehasonlító leírását lásd F. Tamagne: *The History of Homosexuality in Europe: Berlin, London, Paris, 1919–1939.* Agora Publishing, New York, 2. rész, 149–303.

10 Berlinre, Londonra és Párizsra vonatkozóan bőséges szakirodalom áll rendelkezésre. Néhány mű a legfrissebbek közül: R. Beachy: *Gay Berlin: Birthplace of a Modern Identity.* Knopf, New York, 2015; Spector: *Violent Sensations;* S. Avery – K. M. Graham (szerk.): *Sex, Time and Place Queer Histories of London, c. 1850 to the Present.* Bloomsbury Academic, London, 2018; J. Jackson: *Living in Arcadia: Homosexuality, Politics, and Morality in France from the Liberation to AIDS.* University of Chicago Press, Chicago, 2009.

11 J. Lukacs: *Budapest 1900: A Historical Portrait of a City and Its Culture.* Weindenfeld & Nicolson, New York, 1988, 106. (Magyarul: *Budapest 1900: A város és kultúrája.* Ford. Mészáros Klára. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014, 138.)

12 Természetesen a modern Nyugat sem volt egységes. Magyarország és más (leendő) kelet-közép-európai országok azonban folyamatosan a „Nyugatra" tekintettek (különösen Angliára, Franciaországra és Németországra, amelyet pedig a második világháború utánig nem tartottak „Nyugatnak"), és saját haladásuk fokmérőjének azt gondolták, milyen gyorsan érték el a nyugati színvonalat. Mint Larry Wolf *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment* (Stanford University, Stanford, 1994) című könyvében bemutatja, a Kelet „visszamaradottsága" és a Nyugat „modernsége" éppannyira volt szellemi konstrukció, mint valóság.

13 Kelet-, illetve Nyugat-Európa alatt mind földrajzi, mind kulturális területeket, illetve intellektuálisan konstruált különbségeket értek. Se Kelet-, se Nyugat-Európa nem tekintendő homogén egységnek.

14 Nyugati kontextusban bőséges dokumentáció áll rendelkezésre a nagyváros és a normától eltérő szexuális tevékenységek kapcsolatáról. A nagyvárosok és a homoszexuális identitás, szubkultúra relációjában szintén bőséges dokumentáció áll rendelkezésre. A vonatkozó szakirodalmat áttekinti Robert Aldrich, lásd „Homosexuality and the City: An Historical Overview." *Urban Studies* 41, 9 (2004): 1719–37.

15 A prostitúció fogalma komoly szakmai vita tárgya, mivel konnotációi meglehetősen pejoratívak. A könyvben akkor fordul elő, amikor a történeti kontextus megköveteli, a jelenség leírására minden más esetben a semlegesebb szexmunka szót használjuk. – *A szerk.*

16 Ez jelentős különbség volt azokhoz az országokhoz képest, ahol a konzervatív politika a normától eltérő szexuális cselekedeteket és identitásokat a nők és a férfiak esetében egyaránt támadta. Lásd pl. L. Benadusi: *The Enemy of the New Man: Homosexuality in Fascist Italy.* Ford.: Suzanne Dingee és Jennifer Pudney. University of Wisconsin Press, Madison, 2012, illetve általánosságban F. Tamagne: *A History of Homosexuality in Europe,* 3. rész, 303–93.

17 Bőséges irodalma van annak, hogy a meglévő szabályozás, a normától eltérő szexualitás medikalizálása, illetve a kulturális (különösen a nemekre vonatkozó) normák különböző kontextusokban hogyan alakították mind a meleg szexualitás megtapasztalását, mind az ahhoz való viszonyt. Kitűnő példák erre G. Chauncey: *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890–1940.* Basic Books, New York, 1994; M. Houlbrook: *Queer London.* University of Chicago Press, Chicago, 2005, illetve az újabbak közül L. Marhoefer: *Sex and the Weimar Republic: Homosexual Emancipation and the Rise of the Nazis.* University of Toronto Press, Toronto, 2015, valamint Spector *Violent Sensations* című könyve.

18 Hasonló következtetésre jut például W. A. Peniston: *Pederasts and Others: Urban Culture and Sexual Identity in Nineteenth Century Paris.* Harrington Park Press, New York, 2004; J. N. Green: *Beyond Carnival: Male Homosexuality in Twentieth Century Brazil.* University of Chicago Press, Chicago, 1999; illetve Lorenzo Benadusi: *The Enemy of the New Man.*

19 Tábori K.: *Bűnös nők.* A Nap Nyomda, Budapest, 1909, 65–69.

20 A hivatalos elhallgatás alól voltak azért kivételek, mégpedig az orvosi, rendőrségi és kisebb mértékben a jogi szövegek. Ezek a források a vezető európai szexológusok és orvosok, mint August Forel és Richard Krafft-Ebing nyomdokain haladva jelentős figyelmet szenteltek a női (homo)szexualitásnak. Foreltől a *Die sexuelle Frage: Eine naturwissenschaftlische, psyhologische, hygienische und soziologische Studie für Gebildete* (Ernst Reinhardt, München, 1905) és Krafft-Ebingtől a *Psychopathia Sexualis: A visszás nemi érzések különös figyelembevételével. Orvostörvényszéki tanulmány* (ford.: Fischer J, Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1894) rendszeresen szerepel az orvos szakértők hivatkozásaiban.

21 A. Shaw: „Budapest: The Rise of a New Metropolis." *Century Magazine* 44, 2 (1892): 163.

22 A hengerszék, egy magyar találmány, valamint a fokozatos őrlési rendszer, amelyet a minnesotai molnárok is alkalmaztak, Budapestet és Minneapolist a világ két legnagyobb malomipari központjává tette. 1900-ban Magyarország

vasúti rendszere és Budapest vasúti elérhetősége már versenyzett Franciaországéval, illetve Párizséval. Vörös K.: „A Fővárostól a Székesfővárosig 1873–1896" in: *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig.* Szerk.: Vörös K. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978, 325.

23 A magyar politikatörténetről és különösen a „magyarizáció" sikeréről lásd R. Nemes: *The Once and Future Budapest.* Northern Illinois University Press, DeKalb, 2005. A kor gazdasági fejlődéséről lásd Berend T. I. et al.: *Evolution of the Hungarian Economy, 1848–1998.* 1. kötet, *One-and-a-Half Centuries of Semi-Successful Modernization, 1848–1989.* Social Science Monographs; terjeszti Columbia University Press, Boulder, CO, 2000, 1. fejezet. Kultúrtörténeti szempontból az alapművek a már említett J. Lukacs: *Budapest 1900,* valamint Hanák P.: *The Garden and the Workshop: Essays on the Cultural History of Vienna and Budapest.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 1998. A társadalomtörténetről lásd Gyáni G. et al. (szerk.): *Social History of Hungary from the Reform Era to the End of the Twentieth Century.* Columbia University Press, New York, 2004, 1. rész és Gyáni G.: *Az utca és a szalon: A társadalmi térhasználat Budapesten (1870– 1940).* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.

24 A 19. század végén Budapest és Berlin volt a két leggyorsabban növekvő európai város; lakosságuk növekedésének ütemét csak az Újvilág egyes városai érték el. Bart I.: *Budapest krónikája. A kezdetektől napjainkig.* Corvina, Budapest, 2007, 277–330.

25 *Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve az 1944–1946 évekről.* Budapest Székesfőváros Irodalmi és Művészeti Intézete, Budapest, 1948, 12.

26 *Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve az 1944–1946 évekről.*

27 *Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve az 1944–1946 évekről.* A városba költöző falusiak azonban nem váltak egyik napról a másikra városiakká. Magukkal vitték a városba vidéki hátterüket és szokásaikat.

28 A budapesti bérházakban hasonlóképpen keveredtek egymással a lakók, mint Berlinben. Gyáni G.: *Identity and the Urban Experience: Fin-de-Siècle Budapest.* Boulder, CO, East European Monographs; terjeszti Columbia University Press, 2004, 48.

29 Bár a város etnikai összetételében történtek változások, jellege és városszerkezete keveset változott a két világháború között. Budapest építészetéről és városszerkezetéről összehasonlító tanulmány Granasztói P.: *Budapest arculatai.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.

30 Mihályi Balázs szerint az ostromban Budapest 39 317 épületének 47 százaléka megrongálódott, 23 százaléka súlyos károkat szenvedett és 4 százaléka teljesen elpusztult. „Épületkárok Budapest ostroma nyomán." http://budapestostroma.hu/adattar/, a felhasználó megnyitotta 2019. január 9-én.

31 A várostervezésben és az építészetben 1948 után bekövetkezett radikális változásokról lásd Prakfalvi E.: *Architecture of Dictatorship: The Architecture of Budapest between 1945 and 1959.* Municipality of Budapest, Office of the Mayor, Budapest, 1999 és Prakfalvi E. – Szücs Gy.: *A szocreál Magyarországon.* Corvina, Budapest, 2010.

32 1989 előtt az államszocializmusban a magyar történészek sokkal kedvezőbben ítélték meg a Tanácsköztársaságot és a Károlyi-rendszert. Még a korszakról szóló komplexebb elemzések is inkább Károlyival szemben voltak kritikusak, és általában dicsérték a „proletárdiktatúra" érdemeit. Az egypártrendszer 1989-es megszűnése gyökeres változást hozott ebben: a történészek innentől kedvezőbben ítélték meg Károlyit és sokkal kritikusabban Kun Béla kormányát.

33 1989 óta a történészek sokkal kritikusabban kezelik Kun Béla rendszerét, és jellemzően annak negatív hatásaira fókuszálnak. Erre példa Romsics I.: *Hungary in the Twentieth Century.* Corvina–Osiris, Budapest, 1999; Gyurgyák J: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története.* Osiris, Budapest, 2007.

34 A két háború között e két irányzat hatására, amelyek részben átfedték, részben időnként hevesen támadták egymást, a magyar politika folyamatosan ingadozott az antidemokratikus parlamentarizmus és a fasizmus között. A két háború közti időszakot angolul összefoglalja Deák I.: *Hungary from 1918 to 1945.* Columbia University, New York, 1989.

35 Romsics I.: „Nyíltan vagy titkosan? A Horthy-rendszer választójoga." *Rubicon* 1, 2 (1990): 4–5.

36 A korszakkal foglalkozó történészek hangsúlyozzák, hogy a trianoni békeszerződést követően a „csonka Magyarországon" belül Budapest még nagyobb jelentőségre tett szert, bár intellektuális és kreatív szempontból már nem tartozott Európa élvonalába. Lackó M.: „Budapest during the Interwar Years" in Gerő A. – Poór J. (szerk.): *Budapest: A History from Its Beginnings to 1998.* Ford.: J. Zinner, Cecil B. Elby és Arató N. Columbia University Press, New York, 1997, 166.; Frank T.: „Berlin Junction: Patterns of Hungarian Intellectual Migrations, 1919–1933." *Storicamente* 2 (2006), http://www.storicamente.org/05_studi_ricerche/02frank.htm, a felhasználó megnyitotta 2017. december 11-én. A történészek lényegesnek tekintik azt is, hogy ugyanekkor Magyarország soknemzetiségű, liberális országból etnikailag homogén, autokrata vezetésű állammá vált, amely végül a második világháborúban Németország oldalán harcolt. Magyar művek a témában Gyáni G. – Kövér Gy.: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Osiris, Budapest, 2006; illetve Romsics I.: *Magyarország története a XX. században.* Osiris, Budapest, 2010. Vonatkozó angol nyelvű szakirodalom Kovács M.: *Liberal*

Professions and Illiberal Politics: Hungary from the Habsburgs to the Holocaust. Oxford University Press, New York, 1994; P. Hanebrink: *In Defense of Christian Hungary: Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2006; Z. Dénes I.: *Conservative Ideology in the Making.* Ford.: J. Pokoly. CEU Press, Budapest, 2009.

37 D. Herzog: *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History.* Cambridge University Press, New York, 2011, 1.

38 A közelmúltban több olyan mű is megjelent kelet-közép-európai nyelveken, amelyek a homoszexualitás történetét tárgyalják. Ilyen például J. Seidl – J. Wintr – L. Nozar: *Od žaláře k oltáři: Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti* [A börtönből az oltárhoz. A homoszexualitás emancipációja a cseh területeken 1867-től napjainkig]. Host, Brno, 2012; K. Tomasik: *Gejerel. Mniejszości seksualne w PRLu* [Gejerel. Szexuális kisebbségek a Lengyel Népköztársaságban]. Wydawn „Krytyki Politycznej", Varsó, 2012.

39 Kivéve a Háttér Archívumot: https://hatter.hu/archivum, a felhasználó megnyitotta 2018. február 10-én.

40 G. Rubin: „Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality" in C. S. Vance (szerk): *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality.* Pandora, London, 1992, 267–93. – ez volt az egyik első olyan tudományos munka, amely felismerte, hogy a normától eltérő szexualitás gyakran kiszorul az intézményes emlékezetből. Rubin hangsúlyozza, hogy a meleg szexualitást kutató történészeknek gyakran olyan archívumokra kell támaszkodniuk, amelyeket nem a meleg történelem dokumentálására hoztak létre.

41 Az egyetlen szocialista ország, amelyről meglehetősen sok angol nyelvű szakirodalom van a szexualitás témakörében, a Német Demokratikus Köztársaság (NDK). Néhány más könyv, amely egyértelműen az azonos nemű szexualitást vizsgálja kelet-közép-európai kontextusban: D. Healey: *Homosexual Desire in Revolutionary Russia: The Regulation of Sexual and Gender Dissent.* University of Chicago Press, Chicago, 2004; T. Matysik: *Reforming the Moral Subject! Ethics and Sexuality in Central Europe, 1890–1930.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2008; M. Cornwall: *The Devil's Wall: The Nationalist Youth Mission of Heinz Rutha.* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2012.

42 A szexualitás történetének új megközelítéseit áttekinti V. Harris: „Sex on the Margins: New Directions in the Historiography of Sexuality and Gender." *Historical Journal* 53, 4 (2010): 1085–104. Kifejezetten a férfi homoszexualitással foglalkozik D. M. Halperin: *How to Do the History of Homosexuality.* University of Chicago Press, Chicago, 2002. A nőkkel kapcsolatban lásd pl. S. Marcus: *Between Women: Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2007. A különböző módszereket és megközelítéseket vitatja meg továbbá Anjali Arondekar, Ann

Cvetkovich, Christina B. Hanhardt, Regina Kunzel, Tavia Nyong'o, Juana Mara Rodriguez, Susan Stryker, Daniel Marshall, Kevin P Murphy és Zeb Tortorici párbeszéde „Queering Archives" címmel, *Radical History Review* 122 (2015): 211–31.

43 A magyar feministák történetéhez Pető Andrea, Szapor Judit, Acsády Judit és Horváth Ágnes munkáiból merítettem. A témában angol nyelvű szakirodalom A. Schwartz: *Shifting Voices: Feminist Thought and Women's Writing in Fin-de-Siecle Austria and Hungary.* McGill-Queen's University Press, Montreal, 2008.

44 A magyar és kelet-közép-európai történelmi elemzések csak az utóbbi két évtizedben kezdték figyelembe venni a nemi szempontokat, ezért Nyugat-Európához képest ebben a témában igen kevés a másodlagos forrás. M. Bucur: „An Archipelago of Stories: Gender History in Eastern Europe." *American Historical Review* 113, 5, (2008): 1375–89.

45 Jelentős irodalma van a korszak nemi viszonyainak, bár Magyarországról viszonylag kevés; az egyetlen ezzel foglalkozó magyar történész Hadas Miklós, pl. *A férfiasság kódjai.* Balassi Kiadó, Budapest, 2010. Az első világháború hatásairól a nemi szerepekre, különösen a háború idején, hasznos modellt kínál B. J. Davis: *Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2000. Összehasonlító történeti munka nemi megközelítésből S. R. Grayzel: *Women's Identities at War: Gender, Motherhood, and Politics in Britain and France during the First World War.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1999. A férfiszerepeket áttekintő esszé R. A. Nye: „Western Masculinities in War and Peace." *American Historical Review* 112, 2 (2007): 417–38. Kifejezetten Kelet-Európát tárgyaló hasznos szakirodalom a Nancy M. Wingfield és Maria Bucur által szerkesztett *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe.* Indiana University Press, Bloomington, 2006.

46 A Nyugat-Európát tárgyaló bőséges történelemtudományi szakirodalmon felül Kelet-Közép-Európára vonatkozóan Maria Bucur, Mark Cornwall, Melissa Feinberg, Dan Healey, Kateřina Lišková, Tracie Matsyk, Keely Stauter-Halsted, Alfred Thomas, Nancy M. Wingfield és Susan Zimmermann munkáira támaszkodtam.

47 Jelentős irodalma van a homoszexuális identitás kialakulásának. Miután Michel Foucault *A szexualitás története* (magyar 1. kiadás: Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2001) című könyvében kifejtette, hogy a „homoszexuális" kategória létrehozása és a homoszexuális cselekedetek ezt követő kriminalizálása és patologizálása alapvető fontosságú volt a homoszexuális identitás kialakulásához, folyamatos vita zajlik a tudósok között az identitás kialakulásának okairól és folyamatairól. Ezeket áttekinti Halperin: *How to Do the History of Homosexuality.*

48 Ezeknek a kifejezéseknek mind megvan a maguk történeti szakirodalma, és heves tudományos viták övezik őket. A „homoszexualitás" szó megértésének és használatának genealógiáját tárja fel Halperin: „How to Do the History of Male Homosexuality." *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 6, 1 (2000): 87–123. A „queer" szó megértésének és használatának genealógiájáról lásd S. Marcus: „Queer Theory for Everyone: A Review Essay." *Signs* 31, 1 (2005): 191–218. Egy frissebb áttekintés V. Harris: „Histories of 'Sex', Histories of 'Sexuality'." *Contemporary European History* 22, 2 (2013): 295–301.

49 Michel Foucault *A szexualitás története* című klasszikusa nyomán a szexuális identitás történetének mára jelentős irodalma van.

50 A „homoszexualitás" szó fogalomtörténetéről és eredetéről lásd Halperin: *How to Do the History of Homosexuality,* 109–34.

51 Az állam és a szexualitás viszonyáról alapmű R. W. Connell: „The State, Gender, and Sexual Politics." *Theory and Society* 19, 5 (1990): 507–44. Míg az első ilyen témájú művek nyugati államokkal foglalkoznak, az utóbbi időben egyre nagyobb figyelem terelődik az Európán kívüli autokrata államokra. Pl. L. J. Chua: *Mobilizing Gay Singapore: Rights and Resistance in an Authoritarian State.* Temple University Press, Philadelphia, 2015 vagy V. Manzano: „Sex, Gender and the Making of the 'Enemy Within' in Cold War Argentina." *Journal of Latin American Studies* 47, 1 (2015): 1–29.

52 Lásd Arch Paddington jelentését az „illiberális demokráciákról" itt: *Breaking Down Democracy: Goals, Strategies, and Methods of Modern Authoritarians,* https://freedomhouse.org/report/special-reports/breaking-down-democracy-goals-strategies-and-methods-modern-authoritarians (Freedom House, 2017. június), 35–41., amely részletesen elmagyarázza, mit jelent Magyarország esetében az először 2014-ben elhangzott „illiberális demokrácia" kifejezés.

53 Az LMBT-témákról Kelet- és Kelet-Közép-Európa országaiban naprakész áttekintést nyújt az ILGA Europe honlapja: https://www.ilga-europe.org/.

I.
A szex nyilvántartása a bűnös Budapesten

1 Tábori K.: „Szerelmes Budapest." *Magyar Hírlap,* 1905. szeptember 24., 9.

2 Bart I.: *Budapest krónikája. A kezdetektől napjainkig.* Corvina, Budapest, 2007, 277–429.

3 A magyarországi prostitúció történetének bőséges és egyre gyarapodó irodalma van. 1989 után megjelent művek többek között Miklóssy J.: *A budapesti prostitúció története.* Népszava Kiadó Vállalat, Budapest, 1989; Szécsényi M.: „A bordélyrendszer Budapesten." *Rubicon* 8 (1993): 58–63.; Forrai J.: „Kávéházak és kéjnők." *Budapesti Negyed* 4, 2 (1996): 110–20.; Léderer P.: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999; Császtvay T.: *Éjjeli lepkevadászat. Bordélyvilág a történeti Magyarországon.* Osiris, Budapest, 2009.

4 Magyarországon a törvény 1895-től tette lehetővé a válást magyar állampolgárok számára, felekezeti hovatartozástól függetlenül. Nagy S.: „One Empire, Two States, Many Laws: Matrimonial Law and Divorce in the Austro-Hungarian Monarchy." *Hungarian Historical Review: New Series of Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* 3, 1 (2014): 194–95.

5 John Lukacs: *Budapest 1900: A város és kultúrája,* 19.

6 Alapművek a nagyvárosi lét és a (homo)szexualitás témakörében pl. J. D'Emilio: „Capitalism and Gay Identity" in A. Snitow (szerk.): *Powers of Desire: The Politics of Sexuality.* Monthly Review Press, New York, 1983; M. Duberman (szerk.): *Hidden from History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past.* New American Library, New York, 1989. Frissebb írás a témában R. Aldrich: „Homosexuality and the City: An Historical Overview." *Urban Studies* 41, 9 (2004): 1719–37.

7 Nemes Nagy Z.: *Katasztrófák a szerelmi életben. Sexualpathologiai tanulmány.* Aesculap, Budapest, 1933, 69.

8 A magyar jogrendszer fejlődéséről átfogó áttekintést nyújt Csizmadia A.: *Magyar állam- és jogtörténet: Egyetemi tankönyv.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

9 I. Ferenc József osztrák császár és magyar király 1878. május 27-én iktatta be mint az első magyar büntető törvénykönyvet. Hivatalos neve: „1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről." Csemegi alkotta meg továbbá az 1879. évi XL. törvénycikket „a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról" címmel. A két büntető törvénykönyv 1880. szeptember 1-jén lépett hatályba.

10 A 19. század előtti büntető törvénykönyvek, ha megemlítették az azonos nemű partnerek közötti szexuális kapcsolatot, azt a latin *Sodomiticum* (szodómia) kategóriába sorolták, ami elméletben férfi és női azonos nemű szexualitásra egyaránt vonatkozott. A „természetellenes" szexuális aktusok kezeléséről a magyar jogban 1878 előtt lásd Angyal P.: *A szemérem elleni büntettek és vétségek (A magyar büntetőjog kézikönyve 14.).* Attila Nyomda, Budapest, 1937, különösen 71–76.

11 A különböző európai országok homoszexualitást szabályozó törvényeit áttekinti Herzog: *Sexuality in Europe,* 36–38.

12 Kenyeres B.: *Törvényszéki orvostan.* Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1909, 355.

13 Belky J.: *Törvényszéki orvostan.* Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1895, 96.

14 A magyar büntetés-végrehajtási intézményeknek három fajtája volt: a fogház, a börtön és a fegyház, amelyek közül a legutóbbi volt a legszigorúbb. A német *widernatürliche Unzucht* kifejezéssel, valamint a 175-ös paragrafussal kapcsolatos vitáknak és diskurzusoknak jelentős irodalma van; a legfontosabb alapmű J. Steakley: *The Homosexual Emancipation Movement in Germany.* Arno Press, New York, 1975.

15 Az 1937 előtti értelmezésekről lásd Angyal: *A szemérem elleni bűntettek és vétségek,* 80–83. Németországban az alsóbb fokú bíróságok végül csak akkor ítélték el a vádlottakat, ha bizonyíthatóan parakoitális (*beischlafsähnlich,* avagy közösülés jellegű) aktus történt. Ezt a Birodalmi Főtörvényszék is megerősítette, amely szerint a 75-ös paragrafus csak akkor teljesül, ha „a természetes [heteroszexuális] közösüléshez hasonló aktus történik". G. Giles: „Legislating Homophobia in the Third Reich: The Radicalization of Prosecution against Homosexuality by the Legal Profession." *German History* 23, 3 (2005): 1.

16 Moravcsik E. E. – Sólyom A.: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban.* Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1901, 459.

17 Uo.

18 P. Lendvai: *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2003, 284–88. (Magyarul: *Kudarcok győztesei.* Ford.: Dunai A. Helikon, Budapest, 2003.)

19 1881. április 11-én a magyar parlament beiktatta a XXI. törvénycikket, amely létrehozta a Magyar Királyság Budapesti Fővárosi Rendőrségét. A rendőrség nem a budapesti városvezetésnek, hanem közvetlenül a Belügyminisztériumnak tartozott felelősséggel. Kollár N. (szerk.): *A fővárosi rendőrség története (1914-ig).* BRFK, Budapest, 1995, 205.

20 Thaisz eleinte Pest város rendőrfőkapitánya volt (1861–1873).

21 Borbély Z. – Kapy R. (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941.* Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1942, 196. Thaisz vezetéséről lásd Kollár: *A fővárosi rendőrség története,* 190–239.

22 Uo., 260.

23 Borbély–Kapy (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941,* 232; Baksa J.: *Rendőrségi almanach.* Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T., Budapest, 1923, 59–84.

24 A berlini rendőrség 1876-ban vezette be a bűnügyi nyilvántartást. Uo., 43.

25 A Galton–Henry-féle módszert 1902-ben vezették be Budapesten, majd az ezt követő években az egész országban.

26 Baksa J.: *Rendőrségi almanach,* 42.

27 Tolnai Nagylexikon, http://www.netlexikon.hu/yrk/Gbyanv/8097, a felhasználó megnyitotta 2016. május 14-én.

28 Borbély–Kapy (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség 1881–1941,* 157.

29 A párizsi rendőrség részletes nyilvántartásáról a férfiakkal szexelő férfiakról lásd W. A. Peniston: *Pederasts and Others: Urban Culture and Sexual Identity in Nineteenth Century Paris.* Harrington Park Press, New York, 2004. A berlini nyilvántartásról lásd E. Dickinson: „Policing Sex in Germany, 1882–1982: A Preliminary Statistical Analysis." *Journal of the History of Sexuality* 16, 2 (2007): 204–50.

30 Baksa J.: *Rendőrségi almanach, 106.*

31 Kollár: *A fővárosi rendőrség története,* 301.

32 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben,* 70.

33 Uo., 69.

34 Uo., 69–70.

35 Az osztrák nyilvántartás jellemzőiről lásd N. Wingfield: *The World of Prostitution in Late Imperial Austria.* Oxford University Press, New York, 2017, 20–21.

36 A kriminológia történetéről és a különböző országokban alkalmazott megközelítésekről lásd P. Becker – R. F. Wetzell (szerk.): *Criminals and Their Scientists: The History of Criminology in International Perspective.* Cambridge University Press, New York, 2006. Ezeknek a különböző iskoláknak a hatásairól és a magyar jogrendszerre gyakorolt befolyásáról lásd Csizmadia A. (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet: Egyetemi tankönyv.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 448–50.

37 Uo., 449.

38 Király Tibor – Máthé Gábor – Mezey Barna: „A magyar büntetőjog története" in Mezey B. (szerk.): *Magyar jogtörténet.* Budapest, Osiris, 2003, 303–305.

39 Liszt (1851–1919) kora egyik legbefolyásosabb kriminológusa és jogtudósa volt. Műveit széles körben olvasták egész Európában, és a legbefolyásosabb magyar jogtudósok közül ketten, Angyal Pál és Finkey Ferenc a követői voltak. Liszt és az általa képviselt irányzat történetéről lásd R. F. Wetzell: *Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880–1945.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2000, 1. fejezet.

40 Bogdán M.: „A rabosító fénykép. A rendőrségi fényképezés kialakulása." *Budapesti Negyed* 13, 1–2 (2005): 143–65.

41 A „notórius homosexuális" kifejezés az 1930-as évekből származik.

42 A Budapestre érkező új lakosoknak nyilvántartásba kellett vetetniük magukat a helyi hivatalnál.

43 A Magyar Statisztikai Hivatalt formálisan 1871-ben alapították, azonban csak 1881-ben kezdett országos adatokat gyűjteni. Ennél is sokkal hosszabb időbe telt, amíg rendszeres statisztikai elemzéseket közölt a bűnelkövetőkről. A kriminológiai statisztikák kezdetéről lásd Balázs J.: *A magyar bűnügyi*

statisztika kialakulása és fejlődése. Különös tekintettel annak módszertani kérdéseire. Szegedi Nyomda, Szeged, 1969.

44 A szexualitás történetéről és medikalizációjáról alapmű J. Weeks: *Sex, Politics, and Society: The Regulation of Sexuality since 1800.* Longman, London, 1981 és V. Bullough: *Science in the Bedroom: A History of Sex Research.* Basic Books, New York, 1994.

45 Moravcsik–Sólyom: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban,* 454.

46 Szász: „A mai magyar irodalom sorvadásának okairól." *Huszadik Század* 18. (1908. július–december): 596–97.

47 Ulrichs elméletéről lásd H. Kennedy: „Karl Heinrich Ulrichs" in V. A. Rosario (szerk.): *Science and Homosexualities.* Routledge, New York, 1997, 26–46. Az *Urning* szó használatáról magyar kontextusban lásd Moravcsik–Sólyom: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban,* 451–68.

48 Beachy: *Gay Berlin,* 18.

49 Idézi Takács J.: „Kertbeny Károly és a magánélet szabadsága." *Holmi,* 12 (2008): 1613–26.

50 Kertbeny azért kampányolt, hogy megszüntessék a homoszexualitás büntethetőségét Németországban, azon az alapon, hogy az államnak nincs joga az emberek magánéletébe beavatkozni.

51 Krafft-Ebingről lásd K. Oosterhuis: *Stepchildren of Nature: Krafft-Ebing, Psychiatry, and the Making of Sexual Identity.* University of Chicago Press, Chicago, 2000. A *Psychopathia Sexualis* első magyar kiadása 1894-ben jelent meg.

52 Krafft-Ebing *Psychopathia Sexualis* című művén kívül Vay szerepel Havelock Ellis: *Studies in the Psychology of Sex,* vol. 1, *Sexual Inversion* (University Press, London, 1900) című munkájában is.

53 H. Oosterhuis: „Sexual Modernity in the Works of Richard von Krafft-Ebing and Albert Moll." *Medical History* 56, 2 (2012): 133–55.

54 A „pszeudo-homoszexualitás" kifejezés Ivan Bloch német szexológustól származik.

55 Moravcsik–Sólyom: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban,* 460.

56 Kenyeres B.: *Törvényszéki orvostan,* 255.

57 A Magyar Belügyminisztérium 1869-től jelentetett meg rendőrségi lapot. Ez különböző nevek alatt futott, 1894 és 1907 között *Rendőri Lapok* néven, 1907-től a *Közbiztonság* nevet viselte, de a *Rendőri Lapok* megmaradt alcímnek.

58 T. S. E.: „Az önfertőzés és kóros nemi életről." *Rendőri Lapok,* 1900. szeptember 23., 7:39.; Újhegyi B.: „A nemi ösztön kóros tévelygései." *Rendőri Lapok,* 1900. október 28., 7:44. 1903-ban a lap ismét indított egy tájékoztató-oktató célú sorozatot „a szexuális perverziók" jogi vonatkozásairól: „Bevezetés a büntető ismeretekbe: Szemérem elleni erőszak." *Rendőri Lapok,* 1903. január 1., január 11.; „A pornografia ellen," 1904. december 18.; „A Harmadik Nem."

1907. január 27., február 3., február 10., március 10.; „A Harmadik Nem: Homosexualitás." 1908. szeptember 27., október 4., október 11.

59 A párizsi homoszexuálisokról az 1906. május 6-i, május 13-i, május 20-i és május 27-i számban olvashattunk; a berlini homoszexuálisokról szól az 1907. november 3-i „A kóros szerelem", míg a bécsiekről az 1908. október 18-i „Pederaszták Bécsben" című cikk.

60 „A Harmadik Nem", 3. rész, 1907. március 10.

61 Ennek magyarázatát lásd D. Halperin: „How to Do the History of Male Homosexuality." *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 6, 1 (2000): 87–123., különösen 95–96.

62 Kiemelés tőlem. „A Harmadik Nem: Homosexualitás. II. A férfi prostituált." *Rendőri Lapok,* 1908. október 4.

63 Mint Szántó Jenőtől tudjuk, a rendőrség eleinte az „érdek" címkével látta el a szexért pénzt kérő férfiak aktáit, mielőtt az 1920-as években külön nyilvántartást hoztak létre a férfi prostituáltaknak. Szántó J.: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése." *Népegészségügy* 20 (1934): 774–79.; 21 (1934): 826–34.

64 Szántó: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra." *Bőrgyógyászati, Urológiai és Venerológiai Szemle* 2 (1933): 21.

65 Szántó főorvosként praktizált az 1920-as és 30-as években. Nem tudjuk, pontosan milyen körülmények között és milyen kapcsolatokat szerzett a budapesti rendőrségen.

66 A bűnügyi nyilvántartás első világháború előtti statisztikai elemzését lásd Perényi R.: „A »figyelő, megelőző és felfedező« rendőrség. Egy bűnözői névjegyzék tanulságai." *Budapesti Negyed* 13, 47–48 (2005): 63–92.

67 Matt Houlbrook szerint azért szerepelt kevés fiatal zsidó férfi a nyilvántartásban, mert őket különösen erősen korlátozta a család, a heteronormatív kapcsolatok és a munka. *Queer London,* 187–88.

68 John Lukacs szerint Budapest gyors iparosodása olyan sok fiatal férfit (és nőt) vonzott a fővárosba, hogy „Az ipari munkásság túlnyomó része fiatal férfi, ezért azután a lakosság átlagos életkora is viszonylag fiatal, legalábbis fiatalabb, mint más európai városok általában öregedő urbánus lakosságáé." *Budapest 1900,* 75. (Magyar kiadás: 100.)

69 Perényi R.: „A »figyelő, megelőző és felfedező« rendőrség", 89–91.

70 A Szántó által közölt statisztikákon felül ez implicit módon megjelenik a *Rendőri Lapok*ban is, pl. a „Homoszexualitás a bűnözők között" című cikkben, 1912. július 21.

71 Vogl J. in Turcsányi Gy. (szerk.): *A modern bűnözés II.* Rozsnyai Károly kiadása, Budapest, 1929, 142. A londoni rendőrség hasonló gyakorlatáról lásd Matt Cook: *London and the Culture of Homosexuality, 1885–1914.* Cambridge University Press, New York, 2003, 46–48.

72 Buzinkay G.: „A bűnügyi hír, a riporter és a rendőr." *Budapesti Negyed* 47–48, 1–2 (2005): 7–30.; Buzinkay G: *Mokány Berczi és Spitzig Itzig, Göre Gábor mög a többiek... A magyar társadalom figurái az élclapokban 1860 és 1918 között.* Magvető, Budapest, 1988, 742–44.

73 A *Borsszem Jankó* (1868–1936) volt az első igazi városi vicclap, egyben a legnagyobb példányszámú is: minden egyes lapszámából 15 000-20 000 példányt adtak el.

74 Mihaszna András 1882 és 1902 között rendszeres szereplője volt a *Borsszem Jankó*nak, de még ezt követően is gyakran hivatkoztak rá. Buzinkay G.: „The Budapest Joke and Comic Weeklies as Mirrors of Cultural Assimilation" in T. Bender (szerk.): *Budapest and New York: Studies in Metropolitan Transformation, 1870–1930.* Russell Sage Foundation, New York, 1994, 224–48.

75 Az Egyesült Államokban 1912 és 1917 között a *Keystone Cops* némafilmek ábrázoltak hasonló inkompetens rendőröket.

76 Buzinkay G.: „The Budapest Joke and Comic Weeklies as Mirrors of Cultural Assimilation", 229.

77 Idézi Kollár: *A fővárosi rendőrség története,* 243.

78 A rendőrség és a budapesti városvezetés kapcsolatáról lásd Vörös K.: „Budapest politikai élete" in *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig,* 459–73.

79 Borbély–Kapy (szerk.): *A 60 éves magyar rendőrség,* 196. Kiemelés tőlem.

80 „Az önfertőzés és kóros nemi életről."

81 „Bevezetés a Büntető törvénykönyvbe." *Rendőri Lapok,* 1903. január 1.

82 Székesfővárosi Közgyűlés jegyzőkönyvei, 1901. február 20. – 1901. március 20., idézi Kollár: *A fővárosi rendőrség története,* 258.

83 „Az önfertőzés és kóros nemi életről"; Újhegyi B.: „A nemi ösztön kóros tévelygései." *Rendőri Lapok,* 1900. október 28.

84 Például 1901-ben Budapest lakosságának 36 százaléka a „aggasztóan rossz körülmények" között élt (egy szobában hatan vagy még többen laktak), 30 százalék pedig három vagy négy emberrel osztozott egy szobán. Frigyesi J.: *Béla Bartók and Turn-of-the Century Budapest.* University of California Press, Berkeley, 1998, 45.

85 Nyigri I.: *Budapest bűnélete 1881-től 1940-ig. A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztika tükrében.* Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1942, 527–29. A *Rendőri Lapok* minden év augusztusában és szeptemberében közzétette Budapest bűnözési statisztikáit rövid elemzéssel. Például 1902. augusztus 3-i elemzésükben a szerkesztők gyakorlatilag elismerték, hogy a folyamatos népességnövekedéssel a rendőrség nem tud lépést tartani, növekedik a bűnözési ráta, és a meglévő állomány a közbiztonság biztosítására sem elég.

86 Az 1879. évi XL. törvénycikk 62–73. cikkelyei értelmében tilos volt a csavargás és a koldulás, ezek büntetése az egyszerű figyelmeztetéstől a letartóztatásig és elzárásig terjedt. Ezenfelül az 1885-ös úgynevezett *toloncszabályzat* felhatalmazta a rendőrséget, hogy a csavargókat, koldusokat és prostituáltakat visszatoloncolja szülőfalujukba vagy szülővárosukba. Lásd S. Zimmermann: „Making a Living from Disgrace: The Politics of Prostitution, Female Poverty and Urban Gender Codes in Budapest and Vienna, 1860–1920" in M. Glee (szerk.): *The City in Central Europe: Culture and Society from 1800 to the Present.* Ságáét, Aldershot, 1999, 175.

87 Kollár: *A fővárosi rendőrség története,* 316.; Parádi J.: „A polgári magyar állam rendőrsége, 1867–1918." *Rubicon* 20, 3 (2010): 4–13.

88 Molnár L.: *Az erkölcsök, a közegészség, a prostitúció.* Neumayer Ede Könyvnyomda, Budapest, 1899; Linka M.: „A prostitúció rendezése Budapesten." *Huszadik Század* 15 (1907): 245–54.; Dr. Schreiber E.: *A prostitúció.* Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1917.

89 Baksa: *Rendőrségi almanach,* 120.

90 Thaisz kapitány működéséről és prostitúcióban való érdekeltségéről lásd Baksa: *Rendőrségi almanach,* 260–63. Általánosabban az 1873 és 1918 közötti időszakról lásd Miklóssy: *A budapesti prostitúció története,* 30–67.

91 A bécsi helyzetről lásd Wingfield: *The World of Prostitution in Late Imperial Austria,* 6–10. A német helyzetet hasonlóan tárgyalja E. Dickinson: „Policing Sex in Germany, 1882–1982", 213–14.

92 Főkapitányi jelentés, 1894, 187–88. Idézi Kollár: *A fővárosi rendőrség története,* 301.

93 *Rendőri Lapok,* 1908. november 29.

94 Kiss G.: „Nemi betegségek az osztrák–magyar haderőben az első világháború idején." *Orvosi Hetilap* 147, 46 (2006): 2237–38.; Forrai J.: „Szép lányok csúnya betegsége, avagy szemelvények a bűnös szex és a szifilisz történetéből." *Orvosi Hetilap* 149, 40 (2008): 1895–901.

95 A rendőrségi változásokról lásd Baksa: *Rendőrségi almanach,* 104.

96 1912. évi L. törvénycikk. Ezt követően új rendőrségi osztályt hoztak létre kifejezetten az emberkereskedelem és a pornográf („fajtalan") kiadványok visszaszorítására. A hivatal 1913 áprilisában kezdte meg működését.

97 Baksa: *Rendőrségi almanach,* 120.

98 Tamagne: *A History of Homosexuality in Europe,* 135.

99 Baksa: *Rendőrségi almanach,* 129–81.

100 Herzog: *Sexuality in Europe,* 1–16. A magyar helyzetről lásd Pető A.: *Társadalmi nemek képe és emlékezete Magyarországon a 19–20. században.* A nők a valódi esélyegyenlőségért alapítvány, Budapest, 2004.

101 A magyar dzsentriréteg kulturális jelentőségéről lásd Tarjányi E.: „A dzsentri exhumálása." *Valóság* 46, 5 (2003): 38–64. Általában a Habsburg Monarchiá-

ról lásd A. Maxwell: „Nationalizing Sexuality: Sexual Stereotypes in the Habsburg Empire." *Journal of the History of Sexuality* 14, 3 (2005): 266–90., illetve ugyanő: „National Endogamy and Double Standards: Sexuality and Nationalism in East-Central Europe during the 19th Century." *Journal of Social History* 41, 2 (2008): 413–33.

102 Ez legalább annyira volt kulturális konstrukció, mint realitás. Gyáni–Kövér: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig,* 164–69.

103 Lukacs: *Budapest 1900,* 105.

104 Az egyre több kritika ellenére a szexuális virtus továbbra is a férfiasság elfogadott eleme volt nemcsak a magyar városokban, hanem vidéken is. Lásd Molnár: *Az erkölcsök, a közegészség, a prostitúció;* Forrai J.: „Kávéházak és kéjnők", 110–20.; Császtvay: *Éjjeli lepkevadászat.*

105 A férfiak erkölcse és tisztessége közötti kapcsolatról alapmű George Mosse: *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe.* 1. kiadás. H. Fertig, New York, 1985. A magyar kontextusról lásd Frigyesi: *Béla Bartók and Turn-of-the-Century Budapest,* 44–49.; Lukacs: *Budapest 1900,* 105–107.; A. Maxwell: „The Nation as a 'Gentleman's Agreement.'" *Men and Masculinities* 18, 5 (2015): 536–58.

106 „Prostitúció és erkölcsrendészet." *Rendőri Lapok,* 1908. november 29.

107 Zimmermann: „Making a Living from Disgrace", 187.

108 „Harmadik Nem." *Rendőri Lapok,* 1907. március 10.

109 Uo.

110 Az 1904-ben alapított Feministák Egyesülete nyíltan szembeszállt a kor szexuális normáival. Az egyesület rövid történetét lásd Acsády J.: „A feminista gondolat megjelenése Magyarországon." *Nőszemély* 4 (1994): 10– 12.; Pető A.: „The History of the Hungarian Women's Movement" in G. Griffin, R. Braidotti (szerk.): *Thinking Differently: A Reader in European Women's Studies.* Zed Books, London, 2002, 361–71.

111 Perényi R.: „A bűnügyi statisztika Magyarországon a »hosszú« XIX. században." *Statisztikai Szemle* 85 (2007): 537.

112 1900 előtt a *Rendőri Lapok* csak egyetlen cikket közölt az azonos nemű szexualitás témakörében, Oscar Wilde peréről (1895. július 7.).

113 Arról, hogyan felügyelte a rendőrség Budapest különböző városrészeit és kerületeit, lásd Perényi R.: „Városi tér és hatalom. »Utcapolitika« a századfordulós Budapesten." *Századvég* 11 (2006): 29.

114 Ez a büntető törvénykönyvet kiegészítő, bűnvádi perrendtartásról szóló törvény módosítása volt. Csizmadia: *Magyar állam- és jogtörténet: Egyetemi tankönyv,* 449–50.

115 Megnőtt az egy lakosra jutó rendőrök aránya is. Míg 1884-ben 673 lakosra jutott egy rendőr, 1939-ben már csak 220 lakosra. Borbély–Kapy: *A 60 éves*

magyar rendőrség, 541. A nagyvárosi rendőrségek összehasonlító európai történetéről lásd H. Liang: *The Rise of Modern Police and the European State System from Metternich to the Second World War.* Cambridge University Press, New York, 1992.

116 „Perverzek." *Rendőri Lapok,* 1912. október 6.

117 A WhK-ról lásd E. Mancini: *Magnus Hirschfeld and the Quest for Sexual Freedom: A History of the First International Sexual Freedom Movement.* Palgrave Macmillan, New York, 2010.

118 Ferenczi Sándor orvos, aki nem sokkal később a pszichoanalízis szupersztárjává vált, a WhK programjának egyik korai támogatója volt.

119 „A homoszexualitás kérdéséhez." *Huszadik Század* 1 (1910): 157–60.

120 A fennmaradt dokumentumokból az derül ki, hogy azokat a férfiakat, akiket többször is elkaptak nyilvános helyen folytatott szex miatt, a csavargókhoz és a koldusokhoz hasonlóan hazaküldték a szülővárosukba. Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztály és az Országos Kriminológiai Intézet iratainak gyűjteménye 1919, 2818/1919, 2236/1919, 623–25., Budapest Főváros Levéltára (BFL).

121 A *Rendőri Lapok* alábbi cikkei beszélnek nyíltan erről a kapcsolatról: „Budapest 1903-as Kriminál Statisztikája", 1904. július 24.; az 1907. május 6-i és 13-i számban a párizsi homoszexuálisokról szóló cikkek; „Harmadik Nem: Homoszexualitás", 1908. szeptember 27. és 1908. október 4.; valamint „A tiltott szerelem áldozata", 1909. június 7.

122 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben,* 69.

123 George Chauncey *Gay New York* című könyve szerint a rendőrség a 20. század elején még nem foglalkozott a férfiakkal szexelő „aktív" férfiakkal.

124 A történészek más európai országokban is feltárták, hogy az első világháború végéig, vagy akár tovább is, ez a jelenség fennállt a nagyvárosokban. Lásd pl. D. Healey: „Masculine Purity and 'Gentlemen's Mischief': Sexual Exchange and Prostitution between Russian Men, 1861– 1941." *Slavic Review* 60, 2 (2001): 233.

II.
„A beteg szerelem lovagjai": melegek Tábori Kornél és Székely Vladimir írásaiban

1 Székely V.: „A Harmadik Nem." *Rendőri Lapok,* 1908. szeptember 27.

2 Herzog: „Sexuality in Twentieth Century Austria" in Bischof et al. (szerk.): *Sexuality in Austria.* Transaction Publishers, Piscataway, NJ, 2007, 11.

3 Noha a történészek ennek a kornak leginkább dinamikus gazdaságát és kultúráját emelik ki, a közelmúltban egyre több tanulmány foglalkozik azzal,

hogy a társadalom rettegett a magyarság hanyatlásától és etnikai keveredésétől. Lásd pl. P. Hanebrink: *In Defense of Christian Hungary,* 10–46.; M. Turda: „The First Debates on Eugenics in Hungary, 1910– 1918." in M. Turda – P. J. Weindling (szerk.): *„Blood and Homeland": Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940.* Central European University Press, Budapest, 2007, 185–223. Magyar nyelven a témában lásd Gyurgyák J.: *Ezzé lett magyar hazátok,* 90–135.

4 A századfordulón megjelenő politikai hangok és csoportok történetéről lásd Kozári M.: *A dualista rendszer, 1867–1918.* Pannonica, Budapest, 2005, 143–48.

5 Gyáni: *Identity and the Urban Experience,* 90–92.; Frigyesi: *Béla Bartók and Turn-of-the Century Budapest,* 10.; Lukacs: *Budapest 1900,* 24–29.

6 Az Országos Széchényi Könyvtárban fellelhető kiadott műveken kívül Tábori Kornél személyes naplóira és irataira támaszkodom, amelyeket az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában tárolnak (a továbbiakban: OSZKK).

7 Megközelítésemet nagyban formálta az, ahogyan Seth Koven foglalkozik vizsgálati alanyaival. S. Koven: *Slumming: Sexual and Social Politics in Victorian London.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2004.

8 A város és az erósz kapcsolatáról az európai kontextusban alapműnek számít C. Schorske: *Fin-de-Siècle Vienna: Politics and Culture.* Knopf, New York, terjesztő: Random House, 1979 és P. Gay: *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud.* Oxford University Press, New York, 1984. A témában frissebb mű S. Spector: *Violent Sensations.*

9 A pszichoanalízis szerepéről lásd Zaretsky: *Secrets of the Soul: A Social and Cultural History of Psychoanalysis.* Alfred A. Knopf, New York, 2004.

10 A sajtó bővüléséről lásd Buzinkay G. – Kókay Gy.: *A magyar sajtó története,* 151–62.

11 Szigeti P.: „A szexualitás nyilvánossága a századforduló Budapestjén." *Médiakutató* 6 (2002. tavasz): 85–101.; Miklóssy J.: *A budapesti prostitúció története,* 106–108. A szex elüzletiesedése és a szexualitással kapcsolatos elképzelések változása közötti kapcsolatról lásd L. Birken: *Consuming Desire: Sexual Science and the Emergence of a Culture of Abundance, 1871–1914.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 1988.

12 A kiadó szerint a könyvek Magyarország minden könyvesboltjában kaphatók voltak. Tábori Kornél Hagyaték 160/88: 1–13.

13 Ellentmondásos adataink vannak azzal kapcsolatban, hogy pontosan mikor került Székely erre a posztra. Bár a rendőrség sajtóirodáját 1880-ban alapították, csak az 1890-es évek végén kezdett el a gyakorlatban is működni. *A Budapesti Napilapok Rendőri Rovatvezetőinek Szindikátusa 50 éves jubileuma.* B. N. R. SZ., Budapest, 1930, 4–7.

14 Székely volt az alábbi könyvek szerzője: *Házi rendőr. Közhasznú rendőri tanácsadó.* Omnia, Budapest, 1929; *Árny és derü. Egy rendőrtiszt naplójából.* Centrál Nyomda, Budapest, 1930.

15 Tábori életéről részletesebb áttekintést nyújt Buza Péter bevezetője a *Tábori bűnös Budapestje* című könyvhöz: Buza P. (szerk.), Budapesti Városvédő Egyesület, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2013.

16 Ilyen napilap volt többek között a *Pesti Hírlap* és a *Budapesti Hírlap,* illetve hetilap a *Vasárnapi Újság.*

17 Sir A. Conan Doyle: *Sherlock Holmes feltámadása és egyéb bünügyi elbeszélések.* Csendőrségi Könyvtár, Budapest, 1904; *A feltámadt detektiv. Sherlock Holmes legújabb bünesetei.* Csendőrségi Könyvtár, Budapest, 1907.

18 *A borzalom országa,* 1907. Az első világháborúban haditudósító volt.

19 Albertini: „Az első magyar szociofotó album." *Budapesti Negyed* 13 (2005): 119–42.

20 Bár a Központi Statisztikai Hivatal már 1867-ben megalakult, jelentései csak az 1880-as évektől váltak befolyásossá. A haladó nézetek középpontjának számító Társadalomtudományi Társaság 1901-ben jött létre.

21 *Pesti Hírlap,* 1907. december 28.; Tábori Kornél Hagyaték 160/88: 17.

22 A botrányról részletesen lásd V. Hull: *The Entourage of Kaiser Wilhelm II, 1888–1918,* Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 45–146., lásd még N. Domeier: *The Eulenburg Affair: A Cultural History of Politics in the German Empire.* Ford.: D. L. Schneider. Camden House, Rochester, NY, 2015.

23 J. D. Steakly: „Iconography of a Scandal: Political Cartoons and the Eulenburg Affair in Wilhelmin Germany" in M. Duberman et al. (szerk.): *Hidden from History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past.* Plume, New York, 1990, 233–64.

24 A *Budapesti Hírlap*on kívül több cikk jelent meg az ügyről különböző napilapokban, például a *Pesti Napló*ban, valamint a *Borsszem Jankó* című hetilapban.

25 S. Spector: „The Wrath of the 'Countess Merviola': Tabloid Exposé and the Emergence of Homosexual Subjects in Vienna in 1907" in *Sexuality in Austria,* 35.

26 Spector.

27 *A bűnös Budapest* és a *Beteg szerelem* című könyvről kritikák jelentek meg többek között az alábbi lapokban: *Aradi Közlöny, Budapesti Hírlap, A Hír, A Friss Újság, A Hadi Közlöny, Magyar Nemzet, Népszava, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Tolnai Világlapja és Független Magyarország.* OSZKK, Tábori Kornél Hagyaték 160/88: 13–71.

28 *Független Magyarország,* 1907. december 28., OSZKK, Tábori Kornél Hagyaték 160/88: 13. Az „apach" szó eredeti párizsi jelentése, amelyet a magyar

nyelv (az angolhoz hasonlóan) a kora 20. századi francia szlengből vett át, „erőszakos utcai huligán" volt.

29 *Magyar Nemzet,* 1908. február 8. Tábori Kornél Hagyaték 160/88: 14.

30 „A beteg szerelem lovagjai." *A bűnös Budapest.* A Nap Újságvállalat nyomdája, Budapest, 1908.

31 A századfordulós Európában számos különböző értelmezés létezett a homoszexualitás természetéről; ezeket összefoglalja V. A. Rosario (szerk.): *Science and Homosexualities.* Routledge, New York, 1997, 26–155.; továbbá Rosario: *Homosexuality and Science: A Guide to the Debates.* ABC- CLIO, Santa Barbara, CA, 2002, 1. és 2. fejezet.

32 Tábori–Székely: *A bűnös Budapest,* 47.

33 C. J. Dean: „The 'Open Secret', Affect, and the History of Sexuality" in P. Cryle – C. E. Forth (szerk.): *Sexuality at the Fin de Siècle: The Makings of a „Central Problem".* University of Delaware Press, Newark, 2008, 156.

34 *A bűnös Budapest,* 47. Kiemelés tőlem. „A paederestia rajongói" itt az olyan férfiakra vonatkozik, akik fiatal férfiakhoz vagy akár kisfiúkhoz vonzódnak.

35 Kiemelés tőlem.

36 A kifejezés használatáról francia kontextusban lásd W. Peniston: *Pederasts and Others: Urban Culture and Sexual Identity in Nineteenth Century Paris.* Harrington Park Press, New York, 2004. Osztrák kontextusban lásd S. Spector: „The Wrath of the 'Countess Merviola'."

37 A „pederasztia" szó jelentéséről lásd M. L. Wilson: „The Despair of Unhappy Love: Pederasty and Popular Fiction in the Belle Époque" in *Sexuality at the Fin de Siecle: The Makings of a „Central Problem",* 109–42.

38 *A bűnös Budapest,* 48–49. 1914 előtt az Osztrák–Magyar Monarchia hivatalos pénzneme, a korona Európa egyik legerősebb valutája volt; 1000 korona több pénz volt, mint amennyit egy átlagos gyári munkás egy egész év alatt megkeresett.

39 Tábori K.: „A ponyvairodalom társadalmi hatása." Előadás a Magyar Társadalomtudományi Egyesületnél, 1908. december 3. Tábori Kornél Hagyaték 160/88.

40 Beachy: *Gay Berlin,* 58.

41 Tábori sokat utazott, és számos érdekes cikket közölt a *Rendőri Lapok* hasábjain a homoszexuálisokról és a meleg szubkultúrákról. Ilyen volt például „A kóros szerelem", 1906. november 3. vagy „A Harmadik Nem: A perverzek társas élete", 1907. február 10. – március 10.

42 *Beteg szerelem.* Nap Kiadó, Budapest, é. n. A kiadás éve ismeretlen, de valószínűleg 1909 után és 1914 előtt jelenhetett meg, az Országos Széchényi Könyvtár becslése szerint 1910-ben.

43 Tábori Kornél Hagyaték 160/88.

44 Tábori K.: „Hírhedt uri gyilkosok és rejtve maradt emberírtók." *Tolnai Világlapja,* 1924. november 26., 11.

45 *Beteg szerelem,* 1–2.

46 *Beteg szerelem,* 2.

47 *Beteg szerelem,* 1.

48 *Beteg szerelem,* 2–3.

49 *Beteg szerelem,* 3.

50 Az 1903-as újságcikkek szerint, amelyek közül sokat maga Tábori írt, a „klub" tagjai között voltak kereskedősegédek, zenészek és fodrászsegédek, de jogászok, igazgatók, sőt egy nyugalomba vonult tanácsos is. „Niobe és Társai." *Pesti Napló,* 1903. április 21., 6.

51 A *Pesti Napló* szerint Székely volt az egyik rendőr, aki kihallgatta a gyanúsítottakat.

52 *Beteg szerelem,* 3–4.

53 *Beteg szerelem,* 4.

54 Uo.

55 Az életkori különbségen alapuló modellről, amely az ókori görög és római társadalomban volt jellemző, lásd D. Halperin: *One Hundred Years of Homosexuality: And Other Essays on Greek Love.* Routledge, New York, 1990; J. Boswell: *Same-Sex Unions in Premodern Europe.* Villard Books, New York, 1994.

56 New Yorkról lásd J. Gilfoyle: *City of Eros: New York City, Prostitution, and the Commercialization of Sex, 1790–1920.* W. W. Norton, New York, 1992. Londonról lásd J. Walkowitz: *Prostitution and Victorian Society: Women, Class, and the State.* Cambridge University Press, New York, 1980; valamint S. Koven: *Slumming.*

57 A degeneráció és a homoszexualitás kapcsolatáról lásd L. Bland – L. Doan: *Sexology Uncensored: The Documents of Sexual Science.* University of Chicago Press, Chicago, 1999, 39–73.

58 *Beteg szerelem,* 2.

59 *Beteg szerelem,* 12.

60 Uo. Kiemelés tőlem.

61 Lásd pl. Kramolin Gyula cikkét a *Huszadik Század* című lapban.

62 A „viszonylagos szabadság" kifejezést annak tudatában használom, hogy a melegeket zaklatták, és nem kaptak törvényi védelmet.

63 A „tisztesség" és a „tisztes szexualitás" fogalmáról lásd G. Mosse: *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe.* H. Fertig, New York, 1985. A témát kelet-európai kontextusban vizsgálja T. Matysik: *Reforming the Moral Subject.*

64 Moravcsik–Sólyom: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban,* 456.

65 *Beteg szerelem*, 6.
66 *Beteg szerelem*, 4.
67 Nehéz bizonyítékot találni Tábori és Székely azon állítására, hogy Budapesten kívül is léteztek meleg helyek. Egyetlen cikk van az *Arad és vidéke* című lapban (1908. január 1.), amely Tábori és Székely könyveiről írva megerősíti a homoszexuális klubok létezését más városokban, és név szerint említ egy aradi klubot. OSZKK, Tábori Kornél Hagyaték, 160/88: 50–55.
68 A *Pesti Napló* 1903-as „Niobé és társai" című cikke szerint a Modell Café előfizetett a *Der Eigene* című lapra; 1903. április 21. A *Der Eigene* történetéről és tartalmáról lásd H. Oosterhuis: *Homosexuality and Male Bonding in Pre-Nazi Germany: The Youth Movement, the Gay Movement, and Male Bonding before Hitler's Rise: Original Transcripts from* Der Eigene, *the First Gay Journal in the World*. Haworth Press, New York, 1991.
69 Az ilyen katalógusok részletes leírását adja Császtvay *Éjjeli lepkevadászat* című könyve, amelyben figyelemre méltó válogatást láthatunk az akkoriban Budapesten terjesztett erotikus képekből.
70 A 19. század utolsó két évtizedében a németből átvett *buzeráns* szó lett a leggyakoribb sértő szó a homoszexuálisokra. Magyarul első írásos megjelenése 1896-ból ismert. 1900 után egyre inkább a szó rövidebb változata, a *buzi* terjedt el. A *buzi* szót egészen az 1990-es évekig általánosan használták, ekkor a meleg lett a homoszexuálisok politikailag korrekt megnevezése. Nádasdy Á.: „Az örömtelen eretnekek." *Magyar Narancs*, 2001. február 15., 40.
71 Beachy: *Gay Berlin*, 58.
72 *Beteg szerelem*, 13–15.
73 *A bűnös Budapest*, 47.; *Beteg szerelem*, 14.
74 *Beteg szerelem*, 14.
75 Idézi: *Beteg szerelem*, 13.
76 M. Friedman: „Male Sex Work from Ancient Times to the Near Present" in V. Minichiello – J. Scott (szerk.): *Male Sex Work and Society*. Harrington Park Press, New York, 2014, 25. T. D. Logan: *Economics, Sexuality, and Male Sex Work*. Cambridge University Press, Cambridge, 2017, 24.
77 *Beteg szerelem*, 12.
78 Uo.
79 Jeffrey Weeks legalábbis ezt állítja Nagy-Britanniát illetően, lásd „Inverts, Perverts, and Marry-Annes", 202.
80 M. Houlbrook: „Soldier Heroes and Rent Boys: Homosex, Masculinities, and Britishness in the Brigade of Guards, circa 1900–1960." *Journal of British Studies* 42, 3 (2003): 351–88.
81 Moravcsik–Sólyom: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban*, 457.
82 Uo.

83 *Beteg szerelem*, 16.
84 A magyar hadsereg társadalomtörténetét számos könyv taglalja, bár ezek elsősorban a tisztekkel és a katonaiskolákkal foglalkoznak. Ilyen például Király B. – W. S. Dillard (szerk.): *East Central European Officer Corps, 1740–1920s: Social Origins, Selection, Education, and Training*. Social Science Monographs, terjeszti: Columbia University Press, Boulder, CO, 1988; illetve a legjelentősebb I. Deák: *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918*. Oxford University Press, New York, 1990. (Magyarul: *Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története, 1848–1918*. Ford.: Félix P. Gondolat, Budapest, 1993.)
85 Kéri Kálmán: „A katona nem politizál; teljes viselkedését a hadsereg szabályzata és hivatása kötelezettségei szabályozzák" in *The East Central European Officer Corps, 1740–1920s*, 151.
86 *Beyond Nationalism*, 145. (Magyarul: 185.) Deák a bécsi Kriegsarchiv (katonai levéltár) anyagaira alapozta kutatását. Bár itt a Monarchia soknemzetiségű hadseregére utal, megállapítása valószínűleg igaz volt a Magyar Honvédségre is.
87 A magyar katonákkal kapcsolatban egy másik történész megjegyzi: „Közkeletű elképzelés, hogy a magyarok mindig is bátor harcos nép voltak, akik csatára és lovaglásra születtek, nem pedig letelepedésre és kemény munkára." Hajdú Tibor: „Social Origins, Selection, and Training of the Officer Corps in Hungary after the Ausgleich, 1867–82" in *The East Central European Officer Corps, 1740–1920s*, 167. Hasonlóképpen John Lukacs a *Budapest 1900*-ban minden konkrét hivatkozás nélkül magától értetődőnek veszi, hogy a századforduló Magyarországán a férfiasság megkérdőjelezhetetlen érték volt.
88 *A bűnös Budapest*, 47.; *Beteg szerelem*, 9.; valamint *Bűnös nők*, 97.
89 *Beteg szerelem*, 9.
90 Ezt a nézetet erősítették a nők közötti erotikus kapcsolatokat taglaló korabeli művek, például Nagy Irma (írói álnév) rendkívül népszerű könyvei: *Bűnös szerelmek: Egy úrileány vallomásai*. Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1908; *Sötét bűnök. Egy úrileány vallomásai*. Kereskedelmi Reklámvállalat, Budapest, 1908; *Nagy Irma utolsó könyve: A szerelem színháza Párisban*. A szerző kiadása, Budapest, 1909.
91 *Beteg szerelem*, 9.
92 *Beteg szerelem*.
93 L. Faderman: *Odd Girls and Twilight Lovers A History of Lesbian Life in Twentieth-Century America*. Columbia University Press, New York, 1991, 4.
94 *Beteg szerelem*, 10.
95 Nagy I.: *Sötét bűnök. Egy úrileány vallomásai*. Kereskedelmi Reklámvállalat, Budapest, 1908.
96 S. Marcus: *Between Women*. Bevezetés.

97 *Beteg szerelem,* 10.

98 Uo.

99 A női romantikus barátságok stigmatizálásának folyamatáról és történeti áttekintéséről lásd M. Vicinus: *Intimate Friends: Women Who Loved Women, 1778–1928.* University of Chicago Press, Chicago, 2004.

100 A homoszexuálisok irodalmi reprezentációjára néhány példa: Krúdy Gy.: *A szobrok megmozdulnak. Írások az irodalomról.* Gondolat, Budapest, 1974; Krúdy Gy.: *Hét bagoly.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974; Szép E.: *Natália.* Noran, Budapest, 2008; Pál Gy.: *A homoszexuális probléma modern megvilágításban.* Mai Henrik Kiadó, Budapest, 1926; Nemes Nagy Z.: *Katasztrófák a szerelmi életben.* A költészetben megjelenő meleg tematikáról lásd Csehy Z.: *Szodoma és környéke. Homoszocialitás, barátságretorika és queer irányulások a magyar költészetben.* Kalligram, Pozsony, 2014.

101 Ausztriában a női homoszexualitást 1532 óta büntették, az új büntető törvénykönyv mindössze továbbvitte a korábbi gyakorlatot, ezért nem generált nyilvános vagy jogi vitát. Matysik: *Reforming the Moral Subject,* 153.

102 A módosított kormányjavaslat a 250. paragrafus alatt büntette volna a női homoszexualitást, illetve súlyosbította volna a homoszexualitás büntetési tételeit is. A javaslat körül hosszas vita zajlott, amely váratlanul szakadt félbe az első világháború kitörésével. A vita elemzését lásd Matysik: *Reforming the Moral Subject,* 153–72.

103 Az előadásokat a Magyar Jogászegylet hivatalos kiadványa, a *Magyar Jogászegyleti Értekezések* tette közzé 1909-ben.

104 Fischer I.: „A homosexualitás és annak forensikus méltatása." *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 38, 295 (1909).

105 Uo., 34. Kiemelés tőlem.

106 A weimari köztársaság homoszexualitásra vonatkozó szabályozásának rövid összefoglalását lásd L. Marhoefer: *Sex and the Weimar Republic* című könyvének bevezetőjében.

107 Halász Z.: „A szemérem elleni bűncselekményekről, különös tekintettel az erőszakos nemi közösülésre és a természet elleni fajtalanságra." *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 38, 296 (1909).

108 Uo., 6.

109 Uo., 20. Az akkori szexológusok, orvosok, kriminológusok és jogászok Európa-szerte bevett gyakorlatát követve Halász is latinul hivatkozott olyan „sértő" vagy „illetlen" jelenségekre, mint az erekció vagy az impotencia.

110 Ugyanakkor az azonos nemű partnerek között feltételeztek egyfajta nemi különbséget, vagyis úgy vélték, hogy a férfiasabb, durva férfiak lágyabb, nőiesebb férfiakkal alkotnak párt. „The Drive for Sexual Equality." *Sexualities* 11/1–2 (2008): 46–50.

111 A magyar büntető törvénykönyv értelmében szexuális és családon belüli erőszak áldozatai csak nők vagy kiskorú fiúgyermekek lehettek.

112 M. Turda: „'The Magyars: A Ruling Race': The Idea of National Superiority in Fin-de-Siecle Hungary." *European Review of History* 10/1 (2003): 5– 33., lásd még *The Idea of National Superiority in Central Europe, 1880–1918.* Edwin Mellen Press, Lewiston, 2004.

113 Angol kontextusban lásd S. Koven: *Slumming,* 25–88.; francia kontextusban lásd Peniston: *Pederasts and Others,* 149–77.

114 A homoszexuálisok kategóriájának létrejötte homoszexualitással kapcsolatos jogi vagy politikai szabályozásoktól független. Tamagne: *A History of Homosexuality,* 11–13.

III.
A „szexuális abnormálisok" rehabilitációja a Tanácsköztársaság idején

1 A Budapesti Forradalmi Törvényszék Kísérleti Kriminológiai Osztály és az Országos Kriminológiai Intézet irataink gyűjteménye (a továbbiakban BFTKKO–OKI) a BFL-ben található. A *Proletárjog: A Szocialista Jogászszövetség hivatalos lapja* megtalálható az Országos Széchényi Könyvtárban. Fontos másodlagos forrás még a *Levéltári Közlemények* teljes kiadása, amely átfogó elemzést nyújt a fennmaradt történeti dokumentumokról, valamint az osztály konkrét jogi működéséről; 29. szám (1959).

2 Az az alapmű, amely ezt az összefüggést először felvázolta E. Schorske: *Fin-de-Siècle Vienna.* A témában újabb művek E. Zaretsky: *Secrets of the Soul: A Social and Cultural History of Psychoanalysis.* Alfred A. Knopf, New York, 2004 és G. Makari: *Revolution in Mind: The Creation of Psychoanalysis.* Harper Collins, New York, 2008.

3 BFTKKO–OKI, XVI.2, BFL.

4 1914 előtt a nők egyáltalán nem szavazhattak, a férfilakosságnak pedig kevesebb mint 6 százaléka rendelkezett választójoggal.

5 Kornfeld M. báró: *Reflections on Twentieth Century Hungary: A Hungarian Magnate's View.* Ford.: T. J. De Kornfeld – H. D. Kornfeld. Social Science Monographs, terjeszti a Columbia University Press, Boulder, CO, 2007, 219. Azokról a különböző társadalmi, politikai és gazdasági problémákról, amelyekkel az első világháború alatt az európai fővárosoknak meg kellett küzdeniük, lásd J. M. Winter – J.-L. Robert (szerk.): *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin, 1914–1919.* Cambridge University Press, New York, 1999. Arról, hogyan vált politikai kérdéssé az élelmiszerhiány Berlinben,

B. Davis: *Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2000 ad nagyszerű áttekintést. Bécs helyzetéről a háború alatt lásd M. Healy: *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire: Total War and Everyday Life in World War I.* Cambridge University Press, New York, 2004.

6 A szociáldemokrata, a liberális és a kommunista ellenzéki pártok különböző politikai és társadalmi programjairól lásd Siklós A.: *A Habsburg-birodalom felbomlása, 1918. A magyarországi forradalom.* Kossuth, Budapest, 1987, 145–272.

7 Károlyi és az 1918-as Magyar Népköztársaság átfogó programjáról lásd Schönwald P.: *A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.

8 A magyar kommunisták „vörös könyvéről" lásd Gerencsér M.: *Vörös könyv, 1919.* Antológia Kiadó, Lakitelek, 1993.

9 Az általános választójog azt jelentette, hogy minden 18 év feletti magyar szavazhatott, kivéve a rendszer ellenségeit és a papság tagjait.

10 Az intézkedések átfogó felsorolását lásd Dósa R.-né – Liptai E.-né – Ruff M.: *A Magyar Tanácsköztársaság egészségügyi politikája.* Medicina, Budapest, 1959.

11 Az igazságügyi népbiztos 1. számú rendelete 1919. március 22-én felfüggesztette a korábbi bírósági és ügyészségi rendszert. A 4. rendelet létrehozta a forradalmi törvényszékeket. A forradalmi törvényszékek rendszeréről a legátfogóbb munka Sarlós B.: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1961.

12 Uo., 58.

13 Bónis Gy.: „Adatok a Budapesti Forradalmi Törvényszék történetéhez." *Levéltári Közlemények,* 29 (1959): 307–308.

14 2818/1919, 2236/1919, BFL, BFTKKO–OKI 1919, 684–85.

15 Ferenczi S.: „Pszichoanalízis és társadalompolitika." *Nyugat* 15, 1 (1922): 554–55.

16 Jendrassik Ernő 1919. március 25-én a Magyar Egészségügyi Tanács ülésén. Idézi Harmat: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. A budapesti mélylélektani iskola története, 1908–1983.* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1986, 71.

17 Ferenczi Sándor 1919. május 12-én előadó és főállású egyetemi tanár lett az orvosi egyetemen. Az új vezetés alatt a pszichoanalízist intézményesítették az orvosi egyetem keretein belül, és Ferenczit tették meg tanszékvezetőnek. Ezzel Ferenczi nemcsak a világ első egyetemi pszichoanalízis-professzora lett, hanem a világ első olyan pszichoanalízis tanszékének vezetője, amely orvosi egyetemen működött. Erős F.: „Ferenczi Sándor professzori kinevezése. Háttér és kronológia." *Thalassa* 20/4 (2009): 3–28.

18 A pszichoanalízis bécsi és berlini történetéről lásd E. A. Danto: *Freud's Free Clinics: Psychoanalysis and Social Justice, 1918–1938.* Columbia University

Press, New York, 2005. A pszichoanalízisről Londonban lásd S. Alexander: „Psychoanalysis in Britain in the Early Twentieth Century: An Introductory Note." *History Workshop Journal* 45 (1998): 135–43.

19 A pszichoanalízis burzsoá tudományként való értelmezésének gyökerei messzire nyúlnak vissza. A sztálinizmus és az ortodox marxizmus szerint a pszichoanalízis nem „tudomány", hanem ideológia, amelynek célja, hogy az egyén beilleszkedjen a kapitalista rendszerbe, ezért a pszichoanalízis gyakorlata nem tudja valóban megváltoztatni az embert. Ráadásul a pszichoanalízis szerintük áltudomány, mivel módszere „tudománytalan". S. Aronowitz: *Science as Power: Discourse and Ideology in Modern Society.* University of Minnesota Press, Minneapolis, 1988, 111. A pszichoanalízis és a burzsoázia (valamint a zsidóság) közötti kapcsolatról jelentős tanulmányok C. Schorske: *Fin-de-siècle Vienna* és P. Gay: *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud.* Oxford University Press, New York, 1984.

20 A pszichoanalízissel szembeni ellenállásról lásd Harmat: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis,* 42–46.

21 A pszichológia a pszichoanalízishez hasonlóan viszonylag fiatal tudomány volt, amely kezdett ugyan professzionalizálódni, de még csak részleges sikerrel, mert a már meglevő orvosi szakmák és a szervezett tudományok hierarchikus intézményei részéről erős ellenállás jelentkezett. A szociológia fő fórumai a *Huszadik Század* folyóirat és a Társadalomtudományi Társaság voltak. A Károlyi-kormány idején történtek kezdeményezések a szociológia megerősítésére, de csak a kommunisták hatalomra jutása után alakult meg az egyetemen a Társadalomtudományi Kar 1919-ben.

22 Oroszországban 1921 és 1923 között volt a pszichoanalízis virágkora. M. A. Miller: *Freud and the Bolsheviks: Psychoanalysis in Imperial Russia and the Soviet Union.* Yale University Press, New Haven, CT, 1998, 53.

23 2818/1919, 2236/1919, BFL, BFTKKO–OKI 1919, 684–85.

24 Erős F.: „Ferenczi Sándor professzori kinevezése. Háttér és kronológia", 6–7.

25 A közelmúltban előkerült egyes dokumentumokból kiderül, hogy a felsőoktatás és kisebb részben az egészségügy számos olyan reformja, amely a kommunisták idején lépett hatályba, valójában már a Károlyi-rendszerben megkezdődött.

26 Azok a bizonyítékok, hogy a demokrata és az államszocialista rendszer reformtörekvései összekapcsolódtak egymással, azt is megmagyarázza, hogyan tudtak a kommunisták ilyen gyorsan végrehajtani és intézményesíteni egyes reformokat. Ilyen például a pszichoanalízis és a pszichológia gyors felemelkedése és beépülése a Tanácsköztársaság orvosi és igazságügyi gyakorlatába. Természetesen a két kormány reformtörekvései nem voltak mindenben azonosak, és a kommunistáknak nem minden reformját sikerült gyorsan intézményesíteni.

27 Kiemelés az eredeti dokumentumban.
28 2818/1919, 2236/1919, BFL, BFTKKO–OKI 1919, 684–85.
29 2818/1919, 2236/1919, BFL, BFTKKO–OKI 1919, 684–85.
30 XVI.2, BFL; Kádár I.: „Aktuális kriminálpolitikai reformok." *Proletárjog* 1/11 (1919): 76–78.; Bónis: „Levéltári Közlemények", 307.
31 Nehéz kideríteni az osztályon dolgozó szakemberek és más alkalmazottak politikai vagy ideológiai hátterét. Egyrészt nincs teljes listánk az ott dolgozókról, másrészt a fennmaradt dokumentumok egyszer sem említik az alkalmazottak politikai hovatartozását.
32 A Kísérleti Kriminológiai Osztály megközelítésének elemzését nemzetközi kontextusban lásd Lászlófi V. – Nagy Zs. – Trádler H.: „»Fajtalanság«, pszichoanalízis és kriminológia a Magyar Tanácsköztársaságban. F. Gy. esete a Kísérleti Kriminológiai Osztály anyagában." *Sic Itur ad Astra* 66 (2017): 45–76.
33 Fekete első fennmaradt ügye a 3/1919-es számot viseli, és 1919. május 8-i keltezésű, az utolsó ügy 2929/1919-es számú, és 1919. július 3-án kelt. 2818/1919, 2236/1919, 615-32, BFL.
34 Neumann A.: „Az orvospszichologus szerepe az igazságszolgáltatásban." *Proletárjog* 1: 13–14 (1919): 92.
35 Uo., 93.
36 382/1919, BFL; Kádár I.: „Aktuális kriminálpolitikai reformok", 76–78.
37 2818/1919, 2236/1919, BFL.
38 Kiemelés az eredeti dokumentumban.
39 A kérdőív további része nem maradt fenn, de valószínűleg nem is volt több előre meghatározott kérdés. Úgy vélem, a hátralevő részben a szakértők véleménye, illetve a bűncselekmény részletes leírása szerepelt.
40 F. Tamagne: *A History of Homosexuality in Europe.* Bevezetés.
41 A két elmélet közötti kapcsolatról szóló legfrissebb művek pl. M. Turda (szerk.): *The History of East-Central European Eugenics, 1900–1945: Sources and Commentaries.* Bloomsbury Academic, London, 2015; M. Turda – P. Weindling (szerk.): *„Blood and Homeland": Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940.* Central European University Press, Budapest, 2007; M. Bucur: *Eugenics and Modernization in Interwar Romania.* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2002.
42 Ismeretlen szerző: „Az elmebetegügy ideiglenes rendezése." *Proletárjog* 1/8 (1919): 61.
43 Östreicher A.: „A bűnözés es büntetés fogalmához." *Proletárjog* 1/9–10 (1919): 73.
44 Uo.
45 Freud elméleteinek egyik legjelentősebb aspektusa, hogy jelentőséget tulajdonít a viselkedésnek.

46 A pszichoanalitikus elméletek és Ferenczi írásai is kulcsszerepet tulajdonítottak a korai szülő-gyermek kapcsolatnak a jellemfejlődés szempontjából. Különösen Ferenczi megközelítéséről lásd Harmat: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis,* 87–92.
47 Az országban mindenfelé felállított forradalmi törvényszékek ezreket ítéltek el és százakat végeztettek ki „a forradalom ellenségeiként" politikai, vallási vagy osztály-hovatartozásuk alapján. Viszont a forradalmi törvényszékek nem küldtek politikai gyanúsítottakat a Kriminológiai Osztályra. Rákos Ferenc úgy vélte, politikai vádak esetén nincs szükség kriminológiai vizsgálatra. Idézi Bónis: „Adalékok a Budapesti Forradalmi Törvényszék történetéhez", 309.
48 A kommunista ideológia szerint a bűnözés gyökere és eredete (az alsóbb osztályokban) a burzsoá (kapitalista) kizsákmányolás. Rákos F.: *Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban.* Jogi Kiadó, Budapest, 1953, 76–103.
49 Kádár I.: „Kriminológiai alapkérdések." *Proletárjog* 1/12 (1919), 84.
50 2818/1919, 2236/1919, 616, BFL.
51 2818/1919, 2236/1919, 617, BFL.
52 2818/1919, 2236/1919, 618, BFL.
53 2818/1919, 2236/1919, 618, BFL.
54 2818/1919, 2236/1919, 623–25, BFL.
55 2818/1919, 2236/1919, 629, BFL.
56 A gyermekkori fantáziákra vonatkozó kérdés a pszichoanalízis, azon belül is Freud érdeklődését tükrözi az álmok értelmezése iránt, illetve azt a feltételezést, hogy az álmok kapcsolódnak a tudatalattihoz.
57 Földesi K.: „A proletárállam büntetőjoga: Különös rész." *Proletárjog* 1/2 (1919): 13.
58 2818/1919, 2236/1919, 629, BFL.
59 Freud és Ferenczi egyaránt úgy gondolta, hogy egyes homoszexuálisokat nem lehet „átnevelni". Sőt végül mindketten arra jutottak, hogy a homoszexuálisok többsége nem formálható át heteroszexuálissá, miközben abban is hittek, hogy a homoszexualitást gyakran fejlődési és környezeti tényezők „okozzák", amely esetben az egyén visszaterelhető a heteroszexuális útra. Freud szexualitásról vallott elképzeléseiről lásd P. Robinson: „Freud and Homosexuality" in T. Dean – C. Lane (szerk.): *Homosexuality and Psychoanalysis.* University of Chicago Press, Chicago, 2001, 91–98. Ferenczi nézeteiről lásd Eszenyi M. – Zahuczky L.: „Ferenczi és kortársai a homoszexualitásról." *Thalassa* 21/4. (2008): 87–100.
60 Sarlós Béla például arról ír, hogy ha a gyanúsított nem „visszaeső elkövető" volt, akkor a Kísérleti Kriminológiai Osztály a Budapesti Forradalmi Törvényszékkel együttműködésben talált neki munkát (általában gyárban), mert úgy gondolták, a megélhetés és a társadalmi struktúra biztosítása válik

leginkább javára az elkövetőnek és a kommunista társadalomnak egyaránt. *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei,* 110–12.

61 „Állapotuktól" függően az elkövetőket különböző átnevelőtáborokban próbálták megváltoztatni, ahol munkára is kötelezték őket. Kádár: „Aktuális kriminálpolitikai reformok", 78.

62 „A kommunista állam családjoga." *Proletárjog* 1/1 (1919): 5.

63 A bolsevikok családképéről és a szovjet családjogi törvényről lásd Z. Goldman: *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936.* Cambridge University Press, Cambridge, 1993, 1–58.

64 Megjelent a *Vörös Újság*ban. Idézi Pap T.: „A házasság felbontásának problematikája a Magyar Tanácsköztársaságban." *Jogtudományi Közlöny* 15/2–3 (1959): 64.

65 Pap T.: „A házasság felbontásának problematikája a Magyar Tanácsköztársaságban."

66 Bentsur Eytan: *Láng Európa szívében: Kun Béla hatalmának 133 napja.* Ford.: Berczi T. K.U.K. Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2010, 137–38.

67 Foucault: *A szexualitás története,* 1. fejezet.

68 A nemi betegségekről lásd Szegedi G.: „Good Health Is the Best Dowry: Marriage Counseling, Premarital Examinations, Sex Education in Hungary, 1920–1952." Doktori disszertáció, Közép-európai Egyetem, Budapest, 2014, 34–44.

69 A szovjet kommunista párt szexhez való hozzáállását átfogóan írja le E. Naiman: *Sex in Public: The Incarnation of Early Soviet Ideology.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 1997; valamint G. Carleton: *Sexual Revolution in Bolshevik Russia.* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2005.

70 B. McEwen: *Sexual Knowledge: Feeling, Fact, and Social Reform in Vienna, 1900–1934.* Berghahn Books, New York, 2012, 54.

71 Nem találtam elsődleges forrásokat arra vonatkozóan, pontosan mit javasolt Lukács bevenni az iskolai szexuális nevelésbe, de másodlagos források leírják, hogy közoktatásügyi népbiztoshelyettesként kötelezővé tette volna az iskolai szexuális nevelést. Lásd pl. Szabó L.: *A bolsevizmus Magyarországon. A proletárdiktatúra okirataiból.* Athenaeum, Budapest, 1919, 73.; Gerencsér M.: *Vörös könyv, 1919,* 397.

72 Eytan: *Láng Európa szívében,* 137.

73 „A venereas betegségek és a háború – beszélgetés Nékám tanárral." *Egészségügyi Lapok* 9/1 (1916): 1–3.; Hahn D.: „A fertőző nemi betegségek és a háború." *Huszadik Század* 17/2 (1916): 1–19.

74 E. Naiman: *Sex in Public,* 4.

75 Nincs átfogó tanulmány a szexuális nevelésről a századfordulós Magyarországon. A bécsi helyzetről lásd McEwen: *Sexual Knowledge,* 54–63.

76 A bolsevikok szexualitásról vallott nézeteiről lásd D. Healey: *Bolshevik Sexual Forensics: Diagnosing Disorder in the Clinic and Courtroom, 1917–1939.* Northern Illinois University Press, DeKalb, 2009, 3–12.

77 F. Bernstein: *The Dictatorship of Sex: Lifestyle Advice for the Soviet Masses.* Northern Illinois University Press, DeKalb, 2007, 8.; Dan Healy: *Bolshevik Sexual Forensics,* 164–65.

78 „A kommunista állam családjoga", 6.

79 A „faj" fogalmának rövid történetét lásd Gyurgyák J.: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány.* Osiris, Budapest, 2012, bevezetés.

80 „A kommunista állam családjoga", 6.

81 A prostitúció és a kommunista ideológia kapcsolatáról lásd Alekszandra Kollontaj beszédét angolul „Prostitution and Ways of Fighting It" címmel, in A. Kollontai: *Selected Writings.* W. W. Norton & Company, New York, 1980, 261–75.

82 „Razzia a fővárosi prostitúció mocsarában." *Népszava,* 1919. július 5., 6.

83 Uo.

84 Földesi K.: „A proletárállam büntetőjoga: Különös rész", 13.

85 A Szovjetunióban 1922-ben dekriminalizálták az azonos nemű felnőttek kölcsönös beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatát. Miután Sztálin hatalma megszilárdult, 1934-ben ismét büntetendővé tették a homoszexualitást. A szovjet jogi vitákról lásd D. Healy: *Homosexual Desire in Revolutionary Russia.*

86 Földesi K.: „A proletárállam büntetőjoga: Különös rész", 13.

87 Valószínű, hogy az orosz kommunisták ebben megelőzték magyar társaikat. Peter Holquist legalábbis azt állítja, hogy Oroszországban az önmozgósítás és a forradalmárok kinevelése már az első világháborús teljes mozgósítással elkezdődött. P. Holquist: *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis, 1914–1921.* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2002, bevezetés.

88 Sarlós: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei,* 106.

IV.
Kukkolók és „csírák": egy leszbikus botrány

1 Paksa R.: *A magyar szélsőjobboldal története.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2012, 44–61.

2 Az ellenforradalmi erők hatalomra jutásának körülményeiről lásd Romsics: *Magyarország története a XX. században,* 5. fejezet.

3 A fehérterrorról kezdettől fogva egymásnak ellentmondó beszámolók születtek. A kommunista emigránsok nagyszámú áldozatról számoltak be, Horthy

szimpatizánsai viszont a terror meglétét is tagadták, és a Tanácsköztársaságot hibáztatták az áldozatokért. Az államszocializmus időszakában, 1948 és 1989 között erősen eltúlozták a fehérterror áldozatainak számát. Az 1990-es évek óta különböző értelmezések láttak napvilágot. A különböző számokról és nézőpontokról áttekintést ad Bödők G.: „Vörös és fehér. Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon 1919–1921." *Kommentár* 3 (2011): http://kommentar.info.hu/iras/2011_3/voros_es_feher.

4 Uo.

5 Horthy 1920. március 1-jén lett Magyarország kormányzója.

6 Romsics: *Magyarország története a XX. században,* 147.

7 Uo., 188.

8 A keresztény nacionalizmusról lásd P. Hanebrink: *In Defense of Christian Hungary,* 77–108.

9 Deák: *Hungary from 1918 to 1945,* 20.

10 A Horthy-korszak első éveiről lásd Ungváry K.: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon.* Jelenkor Kiadó, Budapest, 2013, különösen 86–107.

11 A közelmúlt magyar történetírói hangsúlyozzák, hogy az 1920-as években a konzervativizmus jellege és mértéke többször változott. Pl. Gyurgyák: *Ezzé lett magyar hazátok,* 289–315.

12 Tormay C.: *Bujdosó könyv.* Singer és Wolfner, Budapest, 1939.

13 1989 után a történészek rámutattak, hogy Tormay nem lehetett jelen számos olyan eseménynél, amelyekről „szemtanúként" számolt be.

14 Hankiss J.: *Tormay Cécile.* Singer és Wolfner, Budapest, 1939, 6.

15 Tormay: *Bujdosó könyv,* 182.

16 Hankiss János Tormay-életrajza (1939) máig az egyik legátfogóbb könyv Tormay életéről, bár kihagyja azokat a részleteket, amelyek negatív színben tüntetnék fel az írónőt.

17 Pallavicini életének egyéb részleteivel kapcsolatban lásd a *Magyar katolikus lexikon* vonatkozó szócikkét: http://lexikon.katolikus.hu/P/Pallavicini.html, a felhasználó megnyitotta 2017. március 19-én.

18 A Zichy család leghíresebb tagjairól lásd a *Magyar életrajzi lexikon* vonatkozó szócikkeit, http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/, a felhasználó megnyitotta 2017. március 19-én.

19 A botrány részleteiről lásd J. Sadler – S. Fisch: *Spy of the Century: Alfred Redl and the Betrayal of Austria-Hungary.* Pen and Sword, Barnsley, 2016, 103–41.

20 Kivételnek számított a *Pesti Hírlap,* valamint a *Borsszem Jankó* című szatirikus hetilap, amelyek célzást tettek Redl homoszexualitására.

21 VII. 2. c. Királyi Büntető Törvényszék 45162/1923, BFL (a továbbiakban: Válóper).

22 Válóper, 2.

23 „Gróf Zichy Rafaelné a katholikus vallás törvényeire való hivatkozással az ítélet ellenére sem hajlandó elválni férjétől." *Esti Kurir,* 1925. november 28., 5. A következő napilapok is részletes tudósítással szolgáltak az ügyről: *Pesti Hírlap, Magyar Hírlap, Esti Kurír, Népszava, Pesti Napló, 8 Órai Újság.*

24 „Gróf Zichy Rafaelék házasságának históriája." *8 Órai Újság,* 1925. november 28., 5.

25 A kor sajtójáról és szexuális szokásairól lásd Buzinkay G. in *A Magyar Sajtó Története,* I, 161–63.

26 „Gróf Zichy Rafaelt másfélévi börtönre ítélte a bíróság." *Pesti Hírlap,* 1925. november 27., 4.

27 „Gróf Zichy Rafaelné a katholikus vallás törvényeire való hivatkozással az itélet ellenére sem hajlandó elválni férjétől." *Esti Kurir,* 1925. november 28., 5.

28 Arról, hogyan kapcsolódott egymáshoz az „új nő" megjelenése és a női homoszexualitással kapcsolatos diskurzus, lásd J. Halberstam: *Female Masculinity.* Duke University Press, Durham, NC, 1998. Egy frissebb könyv, amely különösen tanulságosan magyarázza az „új nő" és a homoszexualitás kapcsolatát: Marti Lybeck: *Desiring Emancipation: New Women and Homosexuality in Germany, 1890–1933.* State University of New York Press, Albany, 2014.

29 Szécsényi M.: „Kalauznők konfliktusai a villamoson. Társadalmi nem és térhasználat Budapesten." *Sic Itur Ad Astra* 20 (2009): 149–79.

30 Gyáni–Kövér: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig,* 265.

31 A magyar nőmozgalom történetéről és egyenjogúsági törekvéseiről lásd Antoni R.: „A magyarországi feminista megmozdulások története" in Bolemant L. (szerk.): *Nőképek kisebbségben. Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről.* Phoenix PT, Pozsony, 2014, 18–29.

32 A „konzervatív modernitás" kifejezés eredetéről lásd A. Light: *Forever England: Femininity, Literature, and Conservatism between the Wars.* Routledge, New York, 1991. A kifejezés definícióját lásd L. Doan – J. Garrity: *Sapphic Modernities: Sexuality, Women, and National Culture.* Palgrave Macmillan, New York, 2006, bevezetés.

33 Tormay: *Bujdosó könyv,* I., 235.

34 P. Bacchetta – M. Power (szerk.): *Rightwing Women: from Conservatives to Extremists around the World.* Routledge, New York, 2002; K. Passmore (szerk.): *Women, Gender, and Fascism in Europe, 1919–45.* Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 2003.

35 A magyarországi feminizmus és nőmozgalmak történetéről lásd Pető A.: „Minden tekintetben derék nők. A nők politikai szerepei és a nőegyesületek a két világháború közötti Magyarországon" in Nagy B. – S. Sárdi M. (szerk.):

Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997, 268–79.; valamint M. Kovács M.: „Hungary" in *Women, Gender, and Fascism in Europe, 1919–45,* 79–91.

36 Válóper, 2.

37 Miután Zichy gróf fellebbezett a Királyi Büntető Törvényszék ítélete ellen, az ügyet tárgyalta a Budapesti Királyi Ítélőtábla mint fellebbviteli bíróság, valamint a Magyar Királyi Kúria (a legmagasabb szintű bíróság) is. Mindkét bíróság megerősítette az elsőfokú ítéletet, megtagadták Zichy gróf válókeresetét, és nem mondták ki a válást.

38 VII. 5. c. Királyi Büntető Törvényszék Budapest 4516/1924, BFL (a továbbiakban: büntetőper).

39 A Magyar Királyi Kúria 1927. november 18-án mondta ki Zichy gróf és a szolgák bűnösségét.

40 A perek rekonstrukcióját kísérli meg Döme A.: *Egy „nyomdafestéket el nem bíró" ügy. A Tormay Cécile per.* Balaton Akadémiai Kiadó, Keszthely, 2013.

41 Több tanulmány rámutat, hogy a cselédek milyen szókimondóan beszéltek intim testi tevékenységekről. Klasszikus példa erre L. Stone: *Road to Divorce: England, 1530–1987.* Oxford University Press, Oxford, 1990.

42 M. B. Kaplan: *Sodom on the Thames.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2005, 224–51.

43 A szolgák vallomásait közjegyzők vették fel 1922 decembere és 1923 októbere között.

44 BFL, VII. 216. Jeszenszky István közjegyző iratai (a továbbiakban: Jeszenszky), Walter József nyilatkozata. 1141/1923. 10.

45 Walter József nyilatkozata in Jeszenszky 1141/1923, 10–11, BFL.

46 Walter József nyilatkozata in Jeszenszky 1141/1923, 11, BFL.

47 A „harmadik nem" gondolata Magnus Hirschfeldtől származik. Lásd az 1. fejezetben.

48 E. Newton: „The Mythic Mannish Lesbian: Radclyffe Hall and the New Woman." *Signs* 9/4 (1984): 557.

49 Zeisler Mária nyilatkozata in Jeszenszky 1398/1921, 10, BFL.

50 Jeszenszky 105/1922, 2, BFL.

51 Uo.

52 A D'Artagnan Vay egyik írói álneve volt, de Krúdy Gyula is gyakran ezzel a névvel hivatkozik rá. Lásd *A szobrok megmozdulnak. Írások az irodalomról.* Gondolat, Budapest, 1974.

53 Vay életéről lásd Borgos A.: „Vay Sándor/Sarolta. Egy konvencionális nemiszerep-áthágó a múlt századfordulón." *Holmi* 2 (2007): 185–94.

54 Vay nemzetközi figyelmet keltett bírósági ügye 1899-ben zajlott. Apósa perelte be csalás vádjával, mivel szándékosan félrevezette feleségét és annak

rokonait biológiai nemét illetően. Az orvos szakértők megállapították, hogy Vay veleszületett, ezért gyógyíthatatlan vonzalmat érez saját neme iránt, így felmentették, és továbbra is férfiként élhetett. A per tágabb hatásait elemzi angolul G. Mak: „Sandor Sarolta Vay: From Passing Woman to Sexual Invert." *Journal of Women's History* 16/a, 2004. március 8., 54–77.

55 Richard von Krafft-Ebing: *Psychopathia sexualis. Mit besonderen Berücksichtigung der konträren Sexualempfindung. Eine klinischforensische Studie.* 6. kiadás. Ferdinand Enke, Stuttgart, 1892, 311–28.; Havelock Ellis: *Studies in the Psychology of Sex,* vol. 1, *Sexual Inversion.* University Press, London, 1900, 94.

56 Borgos: „Vay Sándor/Sarolta", 190.

57 Idézi Török Zsuzsa: „A férfiruhás írónő: Vay Sarolta/Sándor és az átöltözés társadalomtörténete." *Irodalomtörténet* 95/4 (2014): 467.

58 Krúdy, illetve Vay néhány írása napilapokban is megjelent, és széles körben ismert volt. A cikkek listáját lásd Borgos: „Vay Sándor/Sarolta", 193–94.

59 A normától eltérő (női) nemekre és szexualitásra vonatkozó narratívákról lásd Takács J. – Csiszár G.: „Nemváltások és nemiszerep-áthágások reprezentációi az *Est*ben 1910 és 1939 között." *Replika* 85–86/1 (2014): 209–25.

60 Poszlik Ferencné szolgáló nyilatkozata in Jeszenszky 1260/1923, 4–5, BFL.

61 *Csira* in Gombocz Z. – Melich J. (szerk.): *Magyar etymologiai szótár I. könyv.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1914, 30.

62 Például Kenyeres: *Törvényszéki orvostan,* 232.

63 E. Newton: „The Mythic Mannish Lesbian", 557.

64 Walter József nyilatkozata, 8.

65 Walter József nyilatkozata, 9.

66 Arról, hogy mennyire érthetetlen volt a korabeli jogi és orvosi diskurzus a leszbikussággal kapcsolatban, lásd G. Chauncey: „From Sexual Inversion to Homosexuality: Medicine and Changing Concept of Female Deviance." *Salmagundi* 58–59 (1982. ősz/1983. tél): 114–46., illetve Laura Doan és Jane Garrity bevezetőjét a *Sapphic Modernities* című kötetben, 114–46.

67 Deák István nyilatkozata, Jeszenszky 1277/1923, 5, BFL.

68 A válóper jegyzetei. Mire a büntető törvényszék ítéletet hozott a rágalmazási perben, az újságoknak már megengedték, hogy beszámoljanak a konkrét vádakról, beleértve az ügy részleteit is.

69 VII. 5. c. 4516/1924, 125, BFL.

70 VII. 5. c. 4516/1924, 125, BFL.

71 VII. 5. c. 4516/1924, 125, BFL.

72 A bíróságok erkölcsi alapon (a 80. paragrafus értelmében) utasították el a válókeresetet, arra hivatkozva, hogy miután a gróf olyasvalakit bérelt fel a felesége utáni kémkedésre, akivel korábban szexuális viszonya volt (az egyik cselédlányt), valamint mivel nem a grófné tribádiája, hanem saját házasságon

kívüli viszonya miatt költözött el, erkölcsi alapon megkérdőjelezhető a válókeresete. Válóper, 19–20.

73 Ez egy régebbi törvénykönyvben szerepelt, az 1920-as években már csak ritkán hivatkoztak rá.

74 A Királyi Ítélőtábla ítélete a válóperben, 27.

75 Uo.

76 A Királyi Kúria ítélete a válóperben, 2. Kiemelés tőlem.

77 Úgy tűnik, ez nemzetközi szinten általános jelenség volt. Lásd pl. Samuel Kent tiszteletes 1920-as perének rekonstrukcióját: G. Chauncey: „Christian Brotherhood or Sexual Perversion? Homosexual Identities and the Construction of Sexual Boundaries in the World War One Era." *Journal of Social History* 19/2 (1985. tél): 189–211.

78 A cselédség helyzetéről az 1920-as évek Magyarországán lásd Gyáni–Kövér: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig,* 205–11.

79 Tormay: *Bujdosó könyv,* II., 63.

80 Kosztolányi Dezső: *Édes Anna.* Genius, Budapest, 1926.

81 Az általános választójogot ugyan már 1918-ban bevezették, de ez nem jelentette azt, hogy a bíróságok mindenkivel egyenlően bántak. Ráadásul az általános választójogot súlyosan korlátozta az 1922-es miniszteri rendelet és az 1925-ös választási törvény, amelyek iskolázottsági feltételeket szabtak a szavazáshoz, ezáltal kizárva a legtöbb munkást, parasztot és cselédet.

82 A három beperelt szolga büntetését végül egy évről tíz hónap, hét hónapról hat hónap, illetve hat hónapról négy hónap börtönre csökkentették.

83 Büntetőper, a fellebbviteli bíróság ítélete 136, a Királyi Kúria ítélete 167.

84 Büntetőper, Budapesti Királyi Ítélőtábla, 86.

85 Büntetőper, Budapesti Királyi Ítélőtábla, 76.

86 A nők közötti romantikus barátságok stigmatizációjának történetét tekinti át Vicinus: *Intimate Friends: Women Who Loved Women, 1778–1928.*

87 Válóper, büntető törvényszék, 3.

88 Uo.

89 P. VII. 2. c. 45162/1923, 19, BFL.

90 P. III. 4997/1924/5 válóper, 33, BFL.

91 Válóper, 18–19., Orvosi Vélemény, függelék.

92 Válóper, Királyi Ítélőtábla, 4.

93 L. L. Doan: *Fashioning Sapphism.* Columbia University Press, New York, 2001, 32.

94 A hagyományos elit a kommunistákat nem szívelhette, de lecsapott a szélsőjobboldali és nyíltan revizionista csoportokra is, mivel az 1920-as években még – tévesen – azt hitték, hogy meggyőzhetik a szövetségeseket és a

nemzetközi közösséget, hogy katonai beavatkozás nélkül „hozzák helyre Trianon végzetes hibáit". Romsics: *Magyarország története a XX. században,* 145–56.

95 Deák István: *Hungary from 1918 to 1945,* 3. Magyarországon a nemesség aránya rendkívül magas volt, körülbelül a lakosság 5 százaléka; Európában ezt a szintet csak Lengyelország és Spanyolország ütötte meg. A magyar társadalom felépítésének eredetéről lásd Paul Lendvai: *Hungarians,* 319–23.

96 Lásd pl. Nemzetgyűlés, 475. számú ülés, 1925.

97 Különösen Györki Imre szociáldemokrata politikus.

98 Páter Zadravecz: *Páter Zadravecz titkos naplója.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.

99 Uo., 216–17.

100 Uo. Horthy életének első kiegyensúlyozott magyar nyelvű értékelését lásd Turbucz D.: *Horthy Miklós.* Napvilág, Budapest, 2011.

101 Thomas Sakmyster: *Hungary's Admiral on Horseback: Miklós Horthy, 1918–1944.* East European Monographs, terjeszti Columbia University Press, Boulder, CO, 1994.

102 Kádár J.: „Az antiszemitizmus jutalma: Tormay Cécile és a Horthy-korszak." *Kritika* 3 (2003): 9–12. Tormay irodalmi munkásságáról lásd Kollarits K.: *Egy bujdosó írónő – Tormay Cécile.* Magyar Nyugat, Vasszilvágy, 2010.

103 P. III. 4997/1924, 2. válóper, 30, BFL.

104 A Fidesz és a Jobbik felemelkedéséről lásd Bozóki A.: „Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary." *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 24, 2 (2008. június 1.): 191–231. A fenti két párt történelmi revizionizmusáról lásd Ungváry K.: *Tettesek vagy áldozatok? Feltáratlan fejezetek a XX. század történelméből.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

105 Tormay ismételt felbukkanásának részletes elemzését lásd Kurimay A.: „Interrogating the Historical Revisionism of the Hungarian Right: The Queer Case of Cécile Tormay." *East European Politics & Societies* 30, 1 (2016. február 1.): 10–33.

106 Alapművek, amelyek a nemzetet megtestesítő nőalakok használatával foglalkoznak: N. Yuval-Davis: *Gender and Nation.* Sage Publications, London, 1997 és M. Sinha: *Gender and Nation.* American Historical Association, Washington, D. C., 2006.

V.
Szokatlan szövetségesek: a melegek és a Horthy-korszak konzervatív vezetése

1 Az ügy magyarázatáról lásd perényi R.: „Találkahelyek, bűnügyi helyszínek és »dzsungel-erkölcsök«. Homoszexuális szubkultúra, városi tér és bűnözés Budapesten a 20. század elején." *Sic Itur ad Astra* 66 (2017): 109–12.

2 „Szerelmi ügynökök, homoszexuális apacsok garázdálkodnak a főváros szívében." *Város,* 1932. január 23., 1–2.

3 A náci Németországban volt a legnagyobb mértékű a homoszexuálisok üldözése, ám mint a történészek rámutattak, a fasiszta Olaszország is üldözte, sőt Franciaország is erősen felügyelet alatt tartotta őket. A német helyzetről számos tanulmány született, ezek közül a klasszikus R. Plant: *The Pink Triangle: The Nazi War against Homosexuals.* 1. kiadás. H. Holt, New York, 1986. Olaszországról lásd Benadusi: *The Enemy of the New Man.* Franciaországról lásd Tamagne: *A History of Homosexuality in Europe,* 336–53.

4 Horthy ellenszenvéről Budapest iránt lásd Sakmyster: *Hungary's Admiral on Horseback,* 1–24. Horthy beszédében a „bűnös" szó kettős (erkölcsi bűn, illetve bűncselekmény) értelemben is értelmezhető.

5 Fülep L.: *A magyarság pusztulása.* Magvető, Budapest, 1984.

6 A „keresztény értékek" jelentőségéről és általában a magyar egyházak együttműködéséről az uralkodó elittel a két háború között a társadalom és a nemzeti kultúra alakításában lásd Hanebrink: *In Defense of Christian Hungary,* 108–36. Ugyanebben a korszakban a katolikus egyház történetét és befolyását dolgozza fel Gergely J.: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945.* Pannonica Kiadó, Budapest, 1997.

7 Ungváry: *A Horthy-rendszer mérlege,* 111–57.

8 Pósch K.: *Utam a gólyafészek körül. Tanulmány a nemi felvilágosítás problémájáról szülők és nevelők részére.* A szerző kiadása, Budapest, 1923, 55.

9 D. L. Hoffmann: „Mothers in the Motherland: Stalinist Pronatalism and Its Pan-European Context." *Journal of Social History* 34, 1 (2000): 35–54.

10 Ugyanakkor a közbeszéd elismerte, hogy sok tisztes nő kénytelen az otthon falain kívül dolgozni. Annak részletes elemzését, hogyan változtak a nőkkel szembeni elvárások a magánszférában a két háború között lásd Sedlmayr K.: „A modern háztartás születése az 1930-as években Magyarországon." Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2007, különösen 16–48.

11 Ez Európa-szerte általános jelenség volt. R. A. Nye: „Western Masculinities in War and Peace", 417–38.

12 A kötelező katonai szolgálatot csak 1939-ben vezették be. Vargáné Nagy-Juhász Á.: „Az önkéntes haderő tartalék biztosításának szervezési-vezetési kérdései." Doktori disszertáció. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Kar, 2010, 20–23.

13 Az úgynevezett Lex Karafiáth vagy testnevelési törvény, amelyet 1921-ben fogadtak el, és a V. KM 9000/1924-es rendelettel hajtottak végre, létrehozta a leventemozgalmat. A törvény értelmében a testnevelés biztosítása az állam feladata azok számára is, akik már nem járnak iskolába. Pusztafalvi H.: „Az egészségnevelés intézményesülésének folyamata hazánkban a dualizmus korától a második világháború végéig. Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, 2011, 18–21.

14 Gróf Klebelsberg Kunó, 1922 és 1931 között vallás- és oktatásügyi miniszter, központi figurája volt a közerkölcsről szóló nyilvános diskurzusnak. A testnevelésnek a magyar fiatalság erkölcseit és etikáját erősítő szerepét már az 1920-as években felismerték, ezért egyre inkább beépítették a Klebelsberg alatt jelentősen kibővülő oktatási rendszerbe. Pusztafalvi H.: „Az egészségnevelés intézményesülésének folyamata hazánkban", 87–94. A két világháború közötti időszak magyar oktatáspolitikájáról lásd Mann M.: *Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között.* Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1997.

15 A magyar szexuális nevelés áttekintését lásd Szegedi G.: „Good Health Is the Best Dowry." Bevezetés.

16 Kókay–Buzinkay: *A magyar sajtó története,* 190–206.

17 Lukács Gy.: *Népegészségügy Magyarországon.* Magyar Tudományos Társaság Nyomdája, Budapest, 1924, 16–18.

18 „A m. kir. belügyminiszternek 151.000/1927 B.M. számú körrendelete: a közerkölcsiség védelme." *Belügyi Közlöny* 32 (1927): 327–28.

19 Uo.

20 Szikinger I.: „A magyar rendvédelmi jog 1919–1944." *Rendvédelem Történeti Füzetek* 23/27–30 (2013): 191.

21 151.000/1927, §1.

22 151.000/1927, §3.1–4.

23 160.100/1926, BM.

24 160.100/1926, BM, §28.

25 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben,* 87–99.

26 Nemes Nagy nem adott (ál)nevet betegének. K. 1893-ban született.

27 Nemes Nagy szexuálpatológus és orvos volt. Számos könyvet jelentetett meg a szexuális patológiákról és általában a szexualitásról az 1920-as évektől

az 1940-es évek végéig. Műveitől eltekintve az életéről és a munkásságáról nagyon keveset tudunk.

28 A háború Budapestre gyakorolt hatásairól részletesen lásd Vörös K.: „Budapest a világháborúban" in *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig*, 725–44.

29 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben*, 92.

30 Uo.

31 Tamagne: *A History of Homosexuality in Europe*, 28–33.

32 Turcsányi: *A modern bűnözés I.*, 13, 133.

33 Uo., 133.

34 Uo., 13–30., 131.; Szántó: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 43.

35 A homoszexuálisok számát 10 000–15 000-re becsülték Budapesten és környékén (1,44 milliós összlakosságból). Lásd Turcsányi: *A modern bűnözés I.*, 133.; Szántó: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 40.

36 Borbély–Kapy: *A 60 éves magyar rendőrség, 1881–1941*, 579.

37 A Magyarországtól Trianonnál elcsatolt területekről az ott élő magyarok körülbelül 10-15 százaléka (főleg szakemberek és hivatalnokok) átköltözött Budapestre vagy a (megmaradt) nagyobb városok egyikébe. *Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve az 1944–1946 évekről.* Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948, 14.

38 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben*, 94.

39 Chauncey: *Gay New York*, 6.

40 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben*, 94.

41 „Küzdelem a világvárosi Bűnök ellen." *Detektív*, 1921. augusztus, 1–2., idézi Perényi: „Találkahelyek, bűnügyi helyszínek és »dzsungel-erkölcsök«", 100.

42 Uo., 95.

43 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben*, 94–96.

44 Turcsányi: *A modern bűnözés I.*, 13–30., 120–121.; Szántó J.: „A homosexualis férfiprostitució kérdése", 826–34.; „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 40–44.

45 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben*, 96.

46 Gyáni–Kövér: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, 189–362.

47 Chauncey: *Gay New York*, 152–53.

48 1925-ben például Budapest lakosságának körülbelül a fele egy hálószobás lakásban élt, és ezeknek a lakosoknak az egyharmada több mint öt emberrel lakott együtt. Biró B.: *A prostitúció.* Magyar Királyi Rendőrség, Budapest, 1933, 78. Borbély–Kapy: *A 60 éves magyar rendőrség, 1881–1941.* Bevezetés.

49 Uo., 10–35.; Nyigri: *Budapest bűnélete*, 520–25.

50 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben*, 98.

51 Nemes Nagy szerint az 1930-as évekre ez a szám elérte az ötezret; *Katasztrófák a szerelmi életben*, 74. Szántó Jenő beszámolója szerint 1929-ig körülbelül 2000 név szerepelt a nyilvántartásban, 1933-ra már 3500. Ez jelentős növekedés, amit Szántó részben a homoszexuálisok számának növekedésével, részben a rendőrség hatékonyabb fellépésével magyaráz. „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra", 43.

52 Nemes Nagy: *Katasztrófák a szerelmi életben*, 74.; Turcsányi: *A modern bűnözés I.*, 135.

53 Tóth L. (szerk.): *A homoszexualitásról.* T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.

54 Tóth L.: „A modern kori homoszexualitás néhány kérdése" in *A homoszexualitásról*, 76.

55 Az egyetlen másik város, ahol a rendőrség szerint homoszexuális szubkultúra létezett, az ekkoriban körülbelül 120 000 lakosú Debrecen volt (Budapest és Szeged után Magyarország harmadik legnagyobb városa).

56 Adataim Budapest Főváros Levéltárából (BFL) származnak. Az indexeken kívül a budapesti törvényszékek pereinek dokumentumaira támaszkodom. A VII. 13. b. a budapesti kerületi büntető törvényszékek ügyeit, a VII. 5. c. pedig a Budapesti Királyi Büntető Törvényszék ügyeit jelöli.

57 Budapest büntető törvényszékeinek rendszeréről lásd Bónis Gy.: *Fővárosi Levéltár (volt Budapesti I. sz. Állami Levéltár) 4: A jogszolgáltatás budapesti területi szervei.* Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest, 1961.

58 Ez az adat úgy jött ki, hogy átnéztem a büntető törvényszékek éves indexeit, és katalogizáltam, hány „természet elleni" bűncselekmény volt az adott évben.

59 A szám azokat az ügyeket jelzi, amelyek a Budapesti Büntető Törvényszék és a kerületi büntető törvényszékek adatai alapján eljutottak a tárgyalásig, BFL.

60 Vogl J.: „Homosexualitas" in Turcsányi: *A modern bűnözés I.*, 142. A Vogl által idézett adat az 1926 és 1929 közötti rendőri statisztikákból származik. Ebben az időszakban Vogl szerint 345 olyan személy szerepelt a homoszexuális-nyilvántartásban, akinek az ügye már lezárult, és hasonló számú olyan, akinek az ügye a jelentés írásakor folyamatban volt.

61 Uo.

62 Kiskorúval való szexuális kapcsolat – az alábbi ügyek a VII. 5. c.-ből: 5083/22/1923, 13295/4/1924 (egy hónap), 15222/7/1926, B. III., 13331/2/1928, 1779/6/1928, 7093/3/1928, 12237/7/1929, BFL. A büntetés egy hónaptól (egy 17 éves partnerrel kölcsönös beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatért) másfél évig (14 év alatti fiúkkal folytatott szexuális aktusokért) terjedt. Felnőtt férfiak közötti, nem kölcsönös beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolat (242. cikk) az alábbi ügyek a VII. 5. c.-ből: 11928/20/1922, 13295/4/1924, 7310/18/1925. Az alkalmazott erőszak erősségétől és az áldozatnak okozott

sérülésektől függően a büntetés hat hónaptól két és fél évig tartó börtönbüntetés lehetett.

63 A korabeli különböző értelmezések közötti legfontosabb különbségekről Magyarországon és más országokban lásd Angyal Pál in *A szemérem elleni büntettek és vétségek*, 80–83.

64 Valószínű, hogy a homoszexuálisnak feltételezett férfiakat a letartóztatást és nyilvántartásba vételt követően védemelés nélkül szabadon engedték, hacsak nem bizonyíthatóan „természet elleni fajtalanságot" követtek el. VII. 5. c. 9302/9/1925, VII. 5. c. 15222/7/1926.

65 Az 1910 és 1930 közötti, körülbelül 55, illetve az 1930 és 1940 közötti 40 büntetőperből csak hét olyan volt, amely jómódú és magas társadalmi helyzetű férfiak ellen indult.

66 Az 1918 és 1930 közötti 55 vádlott közül tíz, az 1930 és 1940 közötti 40-ből nyolc volt nős. Ez sokkal kisebb arány, mint akkoriban Budapesten a házassági arány: az 1920-as és 1930-as években a 20 és 60 év közötti budapesti férfiak körülbelül 55 százaléka nős volt. Doros G. – Melly J.: *A nemi betegségek kérdése Budapesten II.* Székesfővárosi házinyomda, Budapest, 1930, 123.

67 Budapesten a két világháború között körülbelül 200 000 zsidó élt, akik a lakosságnak több mint 20 százalékát tették ki. A büntetőperekkel ellentétben a homoszexuális-nyilvántartásban éppenhogy alulreprezentált volt ez a csoport. Fontos lenne megvizsgálni, miért kerültek be nagyobb arányban a zsidó férfiak a bűnüldöző rendszerbe. Ilyen értelemben érdekes lehet Budapestet Londonnal összehasonlítani, ahol Matt Houlbrook *Queer London* című könyve szerint rendszerszinten alulreprezentáltak voltak a zsidók.

68 Ha a vádlott 18 év alatti volt, a bíróság továbbította az ügyet a fiatalkorúak bíróságára.

69 Ebben kivételt képez Anglia, ahol a bíróságok általában idősebb (30–60 éves) férfiakat ítéltek el. A témában európai szintű összehasonlító elemzést nyújt Tamagne: *A History of Homosexuality in Europe*, 137., 164.

70 A konkrét büntetés a cselekmény körülményeitől, valamint a vádlott mentális és fizikai állapotától függött, ennek megállapítása érdekében a bíróság orvos szakértői vizsgálatot rendelhetett el.

71 Felfüggesztett büntetést ítéltek meg az alábbi ügyekben: VII. 13. b. 12970/1919, VII. 13. b. 22050/1921, VII. 5. c. 7550/1922; felfüggesztett pénzbírságot ítéltek meg az alábbi összes ügyben: VII. 5. c. 12600/6/1921, 4051/7/1926, 13298/3/1927, 8614/15/1930.

72 A vádlottat megfelelő bizonyítékok híján felmentették az 1920-as években 55 ügyből nyolcban (VII. 13. b.: 17438/1919, 21944/1920, 19630/1921; VII. 5. c.: 16136/9/1921, 8785/5/1922, 78/1926, 5552/7/1927, 3259/5/1930), az 1930-as

években pedig 40 ügyből ötben (B.I. 31406/2/1931, B.X. 31917/14/1934, Bf.I. 6045/17/1939, Bf.II. 3546/6/1939, Bf.I. 18270/7/1942).

73 Ez olykor akkor is így volt, ha ezt a tanúvallomást rendőr tette.

74 Ezenfelül olyankor, amikor kölcsönös beleegyezésen alapuló homoszexuális kapcsolatért börtönbüntetést ítéltek meg, a büntetés hosszába gyakran beleszámították a letartóztatásban töltött időt, így a tárgyalás után nem sokkal a vádlottat szabadon engedték. Így történt például az alábbi ügyekben: VII., 13. b. 26199/1920, VII. 5. c.13589/17/1927, VII. 5. c. 8990/8/1927.

75 1931-ben csak hét ügyet találtam a budapesti büntetőbíróságokon, 1932 és 1936 között viszont évi 25-től 36-ig terjedt az ügyek száma.

76 Nem lehet pontosan statisztikát készíteni arról, hogy a „természet elleni fajtalanság"-ügyek hány százalékában volt érintett kiskorú személy. A fennmaradt dokumentumok szerint hét ilyen van: VII. 5. c.: 8614/15/1930, B.VII. 1920/7/1930, B.IX. 36393/7/1931, B.II. 16116/25/1931, B.II. 21.366/49/1932, B.II. 40130/13/1937, B.II. 34158/5/1940.

77 A 242-es paragrafus megsértéséért indult eljárás az alábbi ügyekben: B.VII. 5315/8/1934, B.XI. 7687/5/1937, B.VIII. 2825/3/1938, B.VIII. 9551/6/1940, B.VIII. 7157/10/1940, B.VIII. 360/4/1941.

78 Lopás történt az alábbi ügyekben: VII. 5. c.: 11539/3/1929, B.XIX. 119/2/1936, B.XXVIII. 8522/3/1936, B.XXX. 12060/13/1936, B.VIII. 13359/10/1936, B.XXX. 741/4/1938, B.XXVIII. 11.012/3/1938, B.XXIX. 10566/5/1941. Megvesztegetés: VII.5.c. 11985/10/1920, B.V. 11082/6/1939.

79 A büntetés egy hónaptól több év börtönig terjedt.

80 Héczey P. in *A modern bűnözés I.*, 13–30., 120–21. A jelenségről európai szinten lásd Herzog: *Sexuality in Europe*, 45–95.

81 Szántó: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése." *Népegészségügy* 20–21 (1934): 774–79. és 826–34., 829.

82 Uo., 827.

83 Uo., 828.

84 Uo., 829.

85 Uo., 827.

86 A női prostitúció szabályozásának rövid összefoglalását lásd Anka L.: „A budapesti prostitúció és szexpiac története a boldog békeidőkben." *Valóság* 47/2. (2004): 82–105.

87 151.000/1927. számú rendelet 4-es paragrafus.

88 A női prostituáltakra és prostitúcióval vádolt nőkre vonatkozó rendelkezések áttekintését lásd Biró: *A prostitúció*, 206–20.

89 Herzog: *Sexuality in Europe*, 45–83.

90 Szántó: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése", 829.

91 A prostituáltakat állami ellenőrzés alatt álló bordélyházba kényszerítették, hasonlóan a fasiszta Olaszországhoz. Az olasz gyakorlatról lásd V. De Grazia: *How Fascism Ruled Women: Italy, 1922–1945.* University of California Press, Berkeley, 1992, 44.

92 M. Houlbrook: „Soldier Heroes and Rent Boys: Homosex, Masculinities, and Britishness in the Brigade of Guards, circa 1900–1960." *Journal of British Studies* 42/3. (2003): 351.; J. Weeks: „Inverts, Perverts, and Mary-Annes", 130–32.

93 Szántó: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése", 829.

94 1913. évi XXI. törvénycikk: A közveszélyes munkakerülőkről.

95 A női prostituáltakkal szemben a nyilvántartásba vett férfiakat nem kötelezték semmilyen tevékenységre. Szántó szerint az 1695 nyilvántartásba vett férfi prostituált nem esett át (kötelező jelleggel legalábbis) egészségügyi vizsgálaton, nem kellett engedélyért folyamodnia vagy rendszeresen jelentkeznie a rendőrségen.

96 Szántó: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése", 831.

97 Szántó azt javasolta, hogy az 1907. évi székesfővárosi törvényhatósági 881-1008/1907. számú rendelet 66-os paragrafusát (amelynek értelmében csak az erre engedéllyel rendelkező kávéházakban és éttermekben lehetnek prostituáltak) terjesszék ki a férfiprostitúcióra is. Így ezeken a vendéglátóhelyeken (éttermekben és kávéházakban) engedélyezett volna a homoszexuális prostitúció működése.

98 Az Osztrák–Magyar Monarchiában 1916-tól működtek hadikórházak. A katonák fronton átélt traumáinak és a két világháború közötti orvosi gyakorlatoknak a kapcsolatáról nemi szempontú elemzést nyújt P. F. Lerner: *Hysterical Men: War, Psychiatry, and the Politics of Trauma in Germany, 1890–1930.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2003.

99 N. Wingfield – M. Bucur (szerk.): *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe.* Indiana University Press, Bloomington, 2006. Bevezetés, és különösen M. Healy: „Civilizing the Soldier in Postwar Austria" mint konkrét esettanulmány és elemzés Közép-Európáról az első világháború után. R. A. Nye: „Western Masculinities in War and Peace", 417–38.

100 Foscher L.: „A nemi élet zavarai" in Somogyi B. (szerk.): *A család egészsége. Népszerű orvosi tájékoztató és tanácsadó.* 2. kiadás. Dante Könyvkiadó, Budapest, 1928, 588–90.

101 Szántó: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése", 830.

102 Lukács György a magyar közegészségügyről szóló jelentésében azt állítja, hogy a meddőségi esetek 50 százalékát a szexuális úton terjedő betegségek okozzák. *Népegészségügy Magyarországon,* 16.

103 Szántó: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése", 230. Ez a megállapítás egy szélesebb körű kulturális változást is jelezhet, amelynek hatására legalábbis egyesek szerint a személyes vágyak kielégítése az élet egyik alapvető eleme.

A szexológia és a fogyasztói kultúra térnyerése közötti kapcsolatról lásd M. Cook: *London and the Culture of Homosexuality, 1885–1914,* 82.; valamint H. Oosterhuis: *Stepchildren of Nature,* 80. Még pozitívabban közelíti meg a homoszexualitást Pál Gy.: *A homoszexuális probléma modern megvilágításban.*

104 Erre egy példát lásd Doros–Melly: *A nemi betegségek kérdése Budapesten II.,* 547–60.

105 Szántó: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése", 830.

106 Pál Gy.: *A homoszexuális probléma modern megvilágításban.*

107 A „valódi" és az „álhomoszexuálisok" közötti megkülönböztetés általánosan elterjedt volt Közép-Európában és azon túl is. Svédországról pl. lásd J. Rydström: *Sinners and Citizens,* 178.

108 Vogl J.: „Homosexualitas" in Turcsányi: *A modern bűnözés I.,* 115.

109 M. Cronwall: *The Devil's Wall: The Nationalist Youth Mission of Heinz Rutha.* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2012.

110 Márai S.: *Zendülők.* Pantheon, Budapest, 1930; Szerb A.: *Utas és holdvilág.* John Rodker, Budapest, 1937.

111 A szexualitás elemzéséről az *Utas és holdvilág*ban lásd Havasréti J.: „»Egyesek és mások.« Szerb Antal: Utas és holdvilág." *Jelenkor* 54/4 (2011): 427–50.

112 Sárközi Gy.: „A Zendülők." *Nyugat* 14. (1930), http://epa.oszk.hu/00000/00022/00494/15359.htm, a felhasználó megnyitotta 2019. április 24-én.

113 Ez éles ellentétben állt a náci Németország gyakorlatával, ahol a „fluid szexualitás" elképzelését a hatóságok büntető célzattal alkalmazták. Lásd D. Herzog: *Sex after Fascism: Memory and Morality in Twentieth-Century Germany.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2007, 1–3. fejezet.

114 Magyarországon 10 000 lakosra 68 nemi betegséggel fertőzött jutott, míg Németországban 58, Svédországban 23, Norvégiában pedig 30. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a szexuális úton terjedő betegségeknek körülbelül 70 százaléka nagyvárosi területeken található, és Magyarországon Budapest maradt az egyedüli nagyváros, a szexuális úton terjedő betegségek aránya ijesztő mértékű volt. Doros–Melly: *A nemi betegségek kérdése Budapesten I–II.,* bevezetés. 1932-ben 9, 1940-re már 32 egészségügyi intézmény szakosodott kifejezetten a nemi betegségek kezelésére.

115 A nemi és általában a szexuális úton terjedő betegségek elleni küzdelem az első világháború előtt kezdődött, és a háború alatt erősödött fel Nékám Lajos professzor vezetése alatt. Az 1920-as évek végétől mind a hivatalos kiadványokban, mind a közmédiában nagy figyelmet kapott az Országos Antivenereás Bizottság. A nemi betegségek és a szifilisz kérdését az 1930-as években a parlament is rendszeresen tárgyalta.

116 A katolikusok homoszexualitáshoz való hozzáállásáról lásd Szegedi G.: „Stand by Your Man: Honor and Race Defilement in Hungary, 1941–44." *Hungarian Historical Review* 4/3(2015): 580–81.

117 Illés II. 296., idézi Angyal: *A szemérem elleni büntettek és vétségek,* 86.

118 A magyarországi eugenika 1918 előtti fejlődéséről lásd Turda: „The First Debates on Eugenics in Hungary, 1910–1918." Noha a két világháború közötti eugenika átfogó történetét még nem írták meg, Gyurgyák J. *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány* című könyve jól áttekinti a különböző politikai szereplők viszonyát az eugenikához. Kund Attila és Marius Turda is a nyugati eugenika kontextusában vizsgálják a jelenséget Magyarországon. Lásd Turda: „In Pursuit of Greater Hungary: Eugenic Ideas of Social and Biological Improvement, 1940–1941." *Journal of Modern History* 85/3 (2013): 558–91.; Kund: „'Duties for Her Race and Nation': Scientistic Racist Views on Sexuality and Reproduction in 1920s Hungary." *Sexualities* 19/ 1–2 (2016. február 1.): 190–210.

119 Ez a jelenség nemcsak Magyarországon, hanem az első világháborúban részt vett összes országban megfigyelhető volt. Turda: *Modernism and Eugenics.* Palgrave Macmillan, New York, 2010, 40–63.

120 Kund: „'Duties for Her Race and Nation'", 204.

121 A leghíresebb fajbiológus Méhelÿ Lajos volt, a szélsőjobboldali *Cél* című folyóirat szerkesztője, amely a magyar fajvédők legismertebb nyilvános médiuma volt. Méhelÿ munkásságáról lásd Kund A.: „Méhelÿ Lajos és a magyar fajbiológiai kísérlete (1920–1931)." *Múltunk* 57/4 (2012): 239–89.

122 Arról, milyen hatással voltak az eugenikai elképzelések a homoszexualitáshoz való viszonyulásra Európában a két világháború között, lásd Herzog elemzését a *Sexuality in Europe* 2. fejezetében.

123 Ezeknek a vitáknak a során sosem merült fel, hogy a női homoszexualitás bármilyen orvosi beavatkozást igényelne.

124 1930-ban XI. Piusz pápa egyértelműen elítélte a sterilizációt, és a katolikus egyház általában véve ellenezte a negatív eugenikai intézkedéseket. A magyar katolikus egyház a *Casti connubii* enciklikát követte. Egy kortárs beszámoló a katolikus egyház negatív eugenikához való hozzáállásáról Tóth T.: „Eugenika és katolicizmus" in *Az 1934. évi előadások. Eugenika-élettan-származástan-örökléstan-embertan-pedagógia.* Korda R. T. kiadása, Budapest, 1935, 1–41. A keresztény egyházak mellett a magyar állam pénzügyi instabilitása is közrejátszott abban, hogy az eugenikai, különösen a negatív eugenikai, intézkedések sosem intézményesültek.

125 Takács J. – Csiszár G.: „Nemváltások és nemiszerep-áthágások reprezentációi *Az Est*ben 1910 és 1939 között", 209–25.

126 Az 1930-as és 40-es évek jelentős szélsőjobboldali napilapjai voltak például az *Egyedül Vagyunk,* a *Függetlenség,* a *Nemzet Szava,* a *Magyarság* és a *Magyar Futár,* a folyóiratok közül pedig a *Nép* és a *Nyilas könyv.*

127 Lásd pl. Dessewffy Gy.: „Népközösség, új szociálpolitika, néphadsereg." *Egyedül Vagyunk,* 1938. október 6.

128 Jelentős irodalma van a szélsőjobboldali pártok szerepének és befolyásának a kormány zsidókkal kapcsolatos politikájára. A klasszikus angol nyelvű tanulmány R. L. Braham: *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary.* Columbia University Press, New York, 1981 (magyarul: *A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon.* Park Könyvkiadó, Budapest, 2015). Magyar történészek frissebb művei a témában pl. Ránki V.: *The Politics of Inclusion and Exclusion: Jews and Nationalism in Hungary.* Holmes & Meier, New York, 1999 (magyarul: *Magyarok – zsidók – nacionalizmus. A befogadás és kirekesztés politikája.* Új Mandátum, Budapest, 1999) és Gyurgyák J.: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet.* Osiris, Budapest, 2001.

129 A kevés kivétel közé tartozott néhány fajtudós, például Gáspár J.: „A fajok összehasonlító pathologiája." Idézi Kund: „'Duties for Her Race and Nation'", 202.

130 A homoszexualitásról az SA-ban lásd A. Wackerfuss: *Stormtrooper Families: Homosexuality and Community in the Early Nazi Movement.* Harrington Park Press, New York, 2015.

131 A *Függetlenség* című németbarát nemzetiszocialista lap publikálta az első cikkeket a nácik eugenikai törvényeiről és propagálta a sterilizációt pl. olyan írásokkal, mint a „Finom kis család. Terméktelenítsük-e az elmebetegeket?" 1936. április 19., 19. A Nyilaskeresztes Párt *Nemzet Szava* című lapjában az egyik első cikk a nácik eugenikai politikájáról a „Fajegészségtan a nemzeti szocializmus szolgálatában: Vitéz Csík László dr. előadása a szegedi nyilasoknál." 1937. április 4., 5. Ezt követően mindkét lapban gyakrabban jelentek meg eugenikai témájú cikkek.

132 A legkülönbözőbb politikai irányzatokhoz tartozó lapok egyaránt beszámoltak Röhm homoszexualitásáról. Lásd pl. *Népszava,* 1933. április 7., 1934. április 4.; *Pesti Napló,* 1934. július 1. és július 3.

133 Angyal: *A szemérem elleni büntettek és vétségek,* 77–83.

134 Lásd pl. uo. 8–20., 71–87.; Irk A.: „A sterilizáció és kasztráció kriminálpolitikai szempontból" in Irk A. (szerk.): *Büntetőjogi dolgozatok. Finkey Ferenc irodalmi munkássága négy évtizedes évfordulójának emlékére.* Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1936, 133.

135 A homoszexuálisok nácik általi üldözéséről lásd G. Grau et al. (szerk.): *Hidden Holocaust? Gay and Lesbian Persecution in Germany, 1933–45.* Fitzroy Dearborn, Chicago, 1995. Frissebb művek a témában W. Spurlin: *Lost Intimacies: Rethinking Homosexuality under National Socialism.* Peter Lang, New York, 2009; E. Dickinson: „Policing Sex in Germany, 1882–1982." Mint a közelmúltban kiadott tanulmányok többsége hangsúlyozza, a zsidóüldözéssel

szemben a homoszexuálisok kezelése nem volt mindenhol egyforma, a Harmadik Birodalmon belül jelentős változatosságot mutatott.

136 Angyal: *A negatív eugenikai irány büntetőjogi vonatkozásai,* 133.

137 Angyal: *Fajvédelem és büntetőjog.* Attila-Nyomda Részvénytársaság Kiadása, Budapest, 1938, 13–14.

138 Ugyanakkor Angyal és jogász kortársai támogatták azoknak a pozitív eugenikai intézkedéseknek a bevezetését, amelyek a náci Németországban már életbe léptek. Angyal: *Fajvédelem és büntetőjog.* A pozitív eugenikáról a náci Németországban lásd A. Götz: *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State.* Metropolitan, New York, 2007.

139 A nácik módosították a német büntető törvénykönyv homoszexuális kapcsolatokat tiltó 175-ös paragrafusát oly módon, hogy az lefedett minden szexuális célzatú viselkedést, beleértve a csókolózást, a simogatást vagy akár a szemezést is. A 175-ös paragrafus történetéről lásd G. Giles: „Legislating Homophobia in the Third Reich: The Radicalization of Prosecution against Homosexuality by the Legal Profession." *German History* 23/3 (2005): 339–54.

140 Az úgynevezett urbánus és népi csoport közötti vitákról lásd Gyurgyák: *Ezzé lett magyar hazátok,* 150–300.

141 Herzog: *Sexuality in Europe,* 55.

142 Mint Laurie Marhoefer kifejti a *Sex and the Weimar Republic* (University of Toronto Press, Toronto, 2015) című könyvében, a normától eltérő bizonyosfajta szexualitások tolerálása gyakran együtt járt azzal, hogy másfajta szexualitásokat szigorúbban ellenőriztek és felügyeltek.

VI.
A törékeny együttélés vége: a homoszexuálisok üldözése

1 1938-ig Magyarország sokkal erősebb szövetségben állt a fasiszta Olaszországgal. 1938-tól azonban egyre több szállal kötődött a náci Németországhoz, többek között megerősödtek a két ország gazdasági, kulturális és később katonai kapcsolatai. Magyarország politika- és hadtörténetéről a második világháborúban áttekintést nyújt Romsics I. (szerk.): *Magyarország a második világháborúban.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2011. Angol nyelven lásd D. S. Cornelius: *Hungary in World War II: Caught in the Cauldron.* 3. kiadás. Fordham University Press, New York, 2011.

2 1937 és 1939 között különböző módokon próbálták korlátozni a magyar szélsőjobboldali vezetőket. Azonban hiába próbáltak a konzervatívok gátat szabni Szálasi Ferenc hungarista mozgalmának, a Nyilaskeresztes Párt tagsága soha nem látott sebességgel nőtt.

3 1939 szeptemberében, a háború kitörésekor a kormány gyakorlatilag felfüggesztette a parlamentáris jogállamot, és az 1912-es LXIII. törvény által lehetővé tett *kivételes hatalom* gyakorlatát vezette be, amely átfogó hatalmat adott a hadseregnek és a politikai vezetésnek.

4 Magyarország belpolitikájáról a két világháború közt lásd Pritz P.: „Hátország: Kormánypolitika és a társadalom" in Romsics (szerk.): *Magyarország a második világháborúban,* 65–73.

5 Az úgynevezett első bécsi döntés során 1938 októberében Németország és Olaszország visszacsatolta Magyarországhoz a Felvidéket, vagyis Dél-Szlovákia és Kárpátalja egyes területeit.

6 A kormány nácibarát és inkább Angliához húzó szárnya közötti feszültség drasztikus fordulatot vett Teleki Pál miniszterelnök 1941. április 3-i öngyilkossága után.

7 Jó példa erre az alábbi cikk: „Regényes házasság a XIX. században: Egy Európára szóló botrány, amely először buktatta meg a polgári házassági törvényjavaslatot." *Egyedül Vagyunk,* 1943. szeptember 7., 4.

8 Pl. „Embervásár." *Nemzet Szava,* 1937 május 2., 2. és „Ismét letartóztattak két zsidónőt." *Magyarság,* 1938. szeptember 17.

9 „Tömegesen züllenek el a falusi lányok Budapest zugelhelyező irodáiban." *Nép,* 1939. május 4., 7.

10 A zsidó szexualitást legszélsőségesebben, mint minden gonosz forrását és gyökerestül elpusztítandó jelenséget, a *Harc* című lap ábrázolta, a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézet hivatalos lapja, amelyet 1944-ben alapítottak.

11 Azzal, hogy megengedte a német csapatok átvonulását, elfogadta a németek ígéretét elvesztett területei visszacsatolására és elfoglalta a Vajdaságot, Magyarország gyakorlatilag belépett a háborúba 1941 áprilisában.

12 Az első zsidótörvényként elhíresült 1938. évi XV. törvénycikk korlátozta a zsidók arányát a különböző értelmiségi szakmákban. A zsidóságot a törvény az 1920 előtti vallási hovatartozás alapján határozta meg. Azzal tehát, hogy az 1920 után kikeresztelkedetteket zsidónak tekintette, elhintette a későbbi nürnbergi törvények magjait. A második zsidótörvény, az 1939. évi IV. törvénycikk, tovább korlátozta a zsidók nyilvános szerepvállalását, és a zsidóságot a születéskori vallás, valamint a szülők és a nagyszülők vallása alapján definiálta. A harmadik zsidótörvény (az 1941. évi XV. törvénycikk) teljesen átvette a nürnbergi törvények terminológiáját: az számított zsidónak, akinek legalább két zsidó nagyszülője van. A két világháború közötti zsidótörvények fejlődéséről tömör áttekintést ad Molnár J. (szerk.): *Számokba zárt sorsok. A numerus clausus 90 év távlatából.* Holokauszt Emlékközpont, Budapest, 2012.

13 1941. évi XV. tc. A házassági jogról szóló 1894: XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges

fajvédelmi rendelkezésekről. A törvény első paragrafusa kötelezővé tette a leendő házasfelek orvosi vizsgálatát is. A törvény teljes szövege elérhető itt: https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94100015.TV&targetdate=&printTitle=1941.+%C3%A9vi+XV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev. A felhasználó a hivatkozást megnyitotta 2022. augusztus 4-én.

14 1941. évi XV. törvénycikk 15-ös paragrafus. A fajkeveredési törvény értelmezéséről, illetve a korabeli aggodalmakról azzal kapcsolatban, hogyan ültethető ez át ügyészi és jogi gyakorlatba, lásd a Belügyminisztérium 70651/1941 számú rendeletét.

15 Nagy Sándor szerint, aki tanulmányozta a „fajgyalázási" ügyek fennmaradt bírósági dokumentumait, pár ezer ilyen ügy volt (túlnyomó többségük Budapesten), amelyek közül legalább néhány száz eljutott a bíróságig. Nagy: „A fajvédelem útvesztőjében. Bírói gyakorlat »fajgyalázási« perekben." *Fons* 22/4 (2015): 491. Lugosi A.: „Sztalin főhercege: Kohn báró vacsorái a Falk Miksa utcában a fajgyalázási törvény idején." *Fons* 17/4 (2010): 555–56.; Szegedi G.: „Tisztaság, tisztesség, fajgyalázás. Szexuális és faji normalizáció a Horthy-korban." *Socio.hu* 5/1 (2015): 70–73.

16 Az egészségügyi vizsgálatokat tekinti át Szegedi: „Good Health Is the Best Dowry", 164–92.

17 Uo.

18 A Fővárosi Büntető Törvényszék indexe szerint 1935-ben 32, 1936-ban 35, 1937-ben 24, 1938-ban 32 ilyen ügy volt; 1939-ből több mint 30 ilyen esetről tudunk (az index egy része elveszett), 1940-ben pedig 40-ről.

19 Az 1941-es *Nyilas könyv* egyik cikke szerint annak érdekében, hogy a magyar faj tökéletesebbé (és felsőbbrendű hadi nemzetté) váljék, eugenikai törvényekre van szükség, amelyek tiltják azok szaporodását, akik betegek vagy nem képesek egészséges utódokat létrehozni. Vágó Pál: „Vér és faj törvénye." *Nyilas könyv* 1941, 20. A zsidók kiutasítását követelte pl. Nagy J.: „Kereszténység és nemzetiszocializmus két édestestvér!" *Nyilas könyv* 1941, 48–53. A romák karanténba zárását javasló cikk pl. „Az bizonyos cigánykérdés: Tiltakozzunk a vérkeveredés ellen." *Magyarság*, 1940. augusztus 19., 12.

20 Különösen igaz volt ez a két nyilaskeresztes lapra: a *Nemzet Szava* és a *Magyarság* címűekre. Látványos példa pl. dr. Negyessy Z.: „A magyar jövő álma." *Nemzet Szava*, 1940. augusztus 18., 3.

21 A roma (vagy cigány) emberek kirekesztése sokkal kevésbé szisztematikusan zajlott, mint a zsidóké. Például 1944-ig harcolhattak romák a magyar hadseregben. Ugyanakkor a háború alatt megnövekedett a roma közösségek elleni atrocitások száma, különösen a nemrég visszacsatolt területeken. 1944-ben rohamosan romlott a romák helyzete: kényszermunkára vagy koncentrációs táborokba küldték őket. A romák második világháború alatti történetéről

lásd Karsai L.: *A cigánykérdés Magyarországon, 1919–1945. Út a cigány Holocausthoz.* Cserépfalvi, Budapest, 1992.

22 A korábban a nemzeti hadsereghez és a nemzetőrséghez tartozó anyagokat tároló archívumok módszeres vizsgálata még nem történt meg.

23 Az 1943-as és 1944-es év büntető törvényszéki indexei nem maradtak fenn, így nem tudjuk megállapítani, továbbra is növekedett-e az ügyek száma.

24 Az 1939. évi II. Nemzetbiztonsági Törvény értelmében háború és háborús készültség idején a 17 és 60 év közöttiek mind behívhatók a haza védelmében.

25 Homoszexuális egyének bevonultatása munkaszolgálatra (benne névjegyzék a fővárosi lakosokról), 1942 HM 68763/Eln.1b. 1, 1942, Hadtörténelmi Levéltár. A német homoszexuálisokat az antiszociális elemekkel és a politikai foglyokkal együtt már a háború kitörésétől kezdve kényszermunkára küldték. A német homoszexuálisok és a kényszermunka témakörében lásd Plant: *Pink Triangle*, 152–82. és Grau et al.: *Hidden Holocaust?*, 264–81.

26 Köszönettel tartozom dr. Takács Juditnak, amiért felhívta a figyelmemet erre a forrásra.

27 1942 HM 68763/Eln.1b. 1, 1942.

28 1942 HM 68763/Eln.1b. 1, 1942, 2. Az úgynevezett megbízhatatlan katonakötelesek kategóriáját már 1920-ban létrehozták. Azonban csak a Belügyminisztérium új, 1937-es törvénye rendelte el, hogy az ilyen személyeket munkaszolgálatra kell berendelni – és így jött létre a kényszermunkának egy széles körű és sok szempontból egyedi rendszere, amely a háborús évek alatt végig működésben volt. Erről a legrészletesebb angol nyelvű beszámoló R. L. Braham: *The Hungarian Labor Service System, 1939–1945*. East European Quarterly, terjeszti a Columbia University Press, Boulder, CO, 1977.

29 1942 HM 68763/Eln.1b. 1, 1942, 2.

30 1942 HM 68763/Eln.1b. 1, 1942, 3.

31 1942 HM 68763/Eln.1b. 1, 1942.

32 Uo.

33 Dessewffy: „Népközösség, új szociálpolitika, néphadsereg."

34 C. D. Eby: *Hungary at War: Civilians and Soldiers in World War II*. Pennsylvania State University Press, University Park, 1998, 17–18. (Magyarul: *Magyarország a háborúban: civilek és katonák a második világháborúban*. Ford.: Arató N., Kós I., Kós-Dienes D. Mundus, Budapest, 2003, 17–18.)

35 Uo., 40.

36 Uo.

37 A magyar hadseregről a második világháborúban lásd T. Nigel – Szabó L. P.: *The Royal Hungarian Army in World War II*. Osprey Publications, New York, 2008.

38 1942 HM 68763/Eln.1b. 4.

39 1942 HM 68763/Eln.1b. 3.

40 Uo. Vitéz lófő Nagybaczoni Nagy Vilmos, az 1. magyar hadsereg volt vezetője volt a honvédelmi miniszter 1942. szeptember 24. és 1943. június 12. között.

41 Nagybaczoni Nagy helyzete jól illusztrálja azt, milyen nyomás alatt voltak a konzervatívok, hogy megfeleljenek a szélsőjobboldal egyre radikálisabb követeléseinek. Kategorikusan elutasította azoknak a náci intézkedéseknek az alkalmazását a zsidók és az állam más feltételezett ellenségei ellen, amelyeket a szélsőjobboldali politikusok próbáltak bevezetni, ezért folyamatosan támadták azzal, hogy „zsidóbérenc" és a tengelyhatalmak ellensége. Az, hogy 1942 decemberében elutasította a homoszexuálisok besorozását, kisebbfajta, bár rövid életű győzelmet jelentett a régi konzervatív vezetés számára. Amikor elveszítette Horthy támogatását, Nagybaczoni Nagy 1943. június 12-én lemondott hivataláról. Miután a nyilaskeresztesek átvették a hatalmat, Nagybaczoni Nagyot letartóztatták.

42 A Kállay-kormány bel- és külpolitikáját áttekinti Braham: *A népirtás politikája.* I. kötet, 7. fejezet.

43 Paksa R.: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2013, 155–56.

44 A legátfogóbb összefoglaló a zsidók helyzetéről 1944 márciusától a háború végéig Braham: *A népirtás politikája.* Ugyanebben az időszakban a romák üldözéséről lásd Karsai L.: *A cigánykérdés Magyarországon, 1919–1945,* 85–136.

45 A Nyilaskeresztes Párt vezetőjéről és az ő víziójáról lásd Paksa R.: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus.* A családjogi törvény javaslata és annak részletes magyarázata megtalálható a Magyar Nemzeti Levéltár politikai és katonai gyűjteményében (K814).

46 A hungarista családjogi törvény történeti gyökereiről és tartalmáról még nem készült részletes elemzés. Ungváry Krisztián beszélt róla egy interjúban: „Milyen volt a hungarista családmodell?" *Népszabadság Online,* 2002. június 8. Ezenfelül lásd még Karsai L.: *Szálasi Ferenc. Politikai életrajz.* Balassi Kiadó, Budapest, 2016, 291–95.

47 A családjogi törvény 9-es paragrafusa kötelezővé tette a házasság előtti orvosi vizsgálatot, és nemcsak a magyarok és a zsidók, hanem a romák és a zsidók, valamint a részben zsidó és a részben roma származású emberek közötti vegyes házasságot is tiltotta.

48 Szeredi testvér: „Általános indoklás a család tervezethez." MNL/K814/ X7076-16722/1057.

49 Uo.

50 Családjogi törvény, 32-es paragrafus, MNL/K814/ X7076-16.729/50–51.

51 Uo.

52 A kasztráció és a homoszexualitás témájában német kontextusban lásd G. J. Giles: „The Most Unkindest Cut of All: Castration, Homosexuality, and Nazi Justice." *Journal of Contemporary History* 27/1 (1992): 41–61. A homoszexuálisok kasztrálása bevett módszer volt a homoszexualitás kezelésére, például az Egyesült Államokban az 1880-as évektől kezdve alkalmazták. Lásd J. Terry: *An American Obsession: Science, Medicine, and Homosexuality in Modern Society.* University of Chicago Press, Chicago, 2010, 81.

53 Erre a legegyértelműbb bizonyíték egy háború utáni interjúból származik, amelyben Szálasi azt mondta, hogy egyes emberek számára a homoszexualitás természetes. In Szirmai R.: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben.* Pelikán, Budapest, 1993. Hasonló volt a helyzet a náci Németországban, ahol sok magas rangú náci tisztet magánemberként kevéssé izgatta akár a homoszexualitás, akár a házasság szentsége. A náci tisztek magánvéleményéről lásd A. M. Sigmund: *„Das Geschlechtsleben bestimmen wir": Sexualität im Dritten Reich.* Heyne, München, 2008, valamint A. Wackerfuss: *Stormtrooper Families.*

54 Bár Magyarország 1945. január 20-án békemegállapodást írt alá a szövetségesekkel, a visszavonuló német és magyar fasiszta hadsereg 1945 áprilisáig tovább harcolt a szovjet haderő ellen.

55 A háború végére a legtöbb rendőrségi dokumentum, beleértve a nyilvántartásokat is, vagy megsemmisült, vagy kikerült az országból. Nem maradt fenn például bizonyíték arról, felhasználta-e, és ha igen, hogyan, a Nyilaskeresztes Párt a homoszexuális-nyilvántartást a háború utolsó pár hónapjában.

56 Magyarország helyzetéről a szovjet blokk többi országához képest lásd R. Gellately: *Stalin's Curse: Battling for Communism in War and Cold War.* Vintage, New York, 2013, 225–61.

57 „Az állam ellenségeinek" deportálásáról lásd Széchenyi K.: *Megbélyegzettek. A kitelepítések tragédiája.* Kráter Irodalmi és Művészeti Műhely, Pomáz, 2008.

58 Ungváry K.: *Budapest ostroma.* Corvina, Budapest, 2016.

59 Az 1945. februári jaltai konferencia megerősítette a moszkvai megállapodást. Kenéz P.: *Hungary from the Nazis to the Soviets: The Establishment of the Communist Regime in Hungary, 1944–1948.* Cambridge University Press, New York, 2006, 61–66.

60 Ungváry: *Budapest ostroma.* Bevezetés.

61 Az egyes pártok programjáról lásd Litván Gy.: „Koalíciós közjáték, 1945–1948." *Rubicon* 7/1–2 (1996), https://rubicon.hu/cikkek/koalicios-kozjatek, a felhasználó megnyitotta 2022. augusztus 4-én.

62 Kenéz: *Hungary from the Nazis ot he Soviets,* 107–108.

63 Uo., 119–40.

64 Ezeket áttekinti K. Lišková: *Sexual Liberation, Socialist Style: Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945–1989.* Cambridge University Press, New York, 2018, 1. fejezet.

65 Ennek hatásairól lásd L. Haney: *Inventing the Needy Gender and the Politics of Welfare in Hungary.* University of California Press, Berkeley, 2002, 91–131.

66 Horváth S.: *Kapu és határ: mindennapi Sztálinváros.* MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2004.

67 A baloldal homoszexualitással kapcsolatos elképzeléseiről lásd G. Hekma et al. (szerk.): *Gay Men and the Sexual History of the Political Left.* Harrington Park Press, New York, 1995.

68 Hekma et al.: „Leftist Sexual Politics and Homosexuality: A Historical Overview" in *Gay Men and the Sexual History of the Political Left,* 8.

69 A kommunisták fasizmushoz való hozzáállásáról lásd Bohus K.: „Not a Jewish Question? The Holocaust in Hungary in the Press and Propaganda of the Kádár Regime during the Trial of Adolf Eichmann." *Hungarian Historical Review* 4/3 (2015): 737–72.

70 Ötvös I.: „Koncepciós perek." *Rubicon* 26/10 (2015): 54–58.

71 Ilyen szempontból fontos lépés volt, amikor a magyar történészek, különösen a jobboldaliak (újra) felfedezték Hannah Arendt *A totalitarizmus gyökerei* című könyvét (Ford.: Braun R., Seres I., Erős F., Berényi G. Európa, Budapest, 1992). Arendtre hivatkozva ugyanis a nyilaskeresztes és a második világháború utáni államszocialista rezsimet egyaránt totalitáriusnak bélyegezték, és ezáltal felmentést adtak a Horthy-rendszernek. A baloldali és liberális, valamint Magyarországon kívüli történészek ugyanakkor az ezen rendszerek közötti folyamatosságot hangsúlyozzák. A történészek közötti vitákat áttekinti Rigó M.: „A Hungarian Version of the Historikerstreit? A Summary of the Romsics-Gerő Debate among Hungarian Historians" (2012), in Forum Geschichtskulturen, Hungary, http://www.imre-kertesz-kolleg.uni-jena.de/index.php?id=415&l=0, a felhasználó megnyitotta 2018. február 7-én.

72 Borhi L.: „Stalinist Terror in Hungary, 1945–1956" in K. McDermott – M. Stibbe (szerk.): *Stalinist Terror in Eastern Europe: Elite Purges and Mass Repression.* Manchester University Press, New York, 2010, 119–40.

73 MDP Budapesti Pártbizottságának ülései (XXXV.95.a.), 1953. november 17.

74 Uo., 1952. június 29.

75 P. Betts: *Within Walls: Private Life in German Democratic Republic.* Oxford University Press, Oxford, 2010, 33.

76 Arról, hogy az Egyesült Államokban a homoszexuálisokat kommunistának bélyegezték, lásd K. Johnson: *The Lavender Scare: The Cold War Persecution of Gays and Lesbians in the Federal Government.* University of Chicago Press, Chicago, 2006, bevezetés.

77 Borhi: „Stalinist Terror in Hungary, 1945–1956", 123.

78 Nyugat-Európával kapcsolatban lásd Herzog: *Sexuality in Europe,* 117–19.; az Egyesült Államokkal kapcsolatban lásd Chauncey: *Gay New York,* 360.; az NDK-ról lásd J. V. Evans: „Decriminalization, Seduction, and 'Unnatural Desire' in East Germany." *Feminist Studies* 36/3 (2010): 553–77.

79 Bár az NDK-ban 1953-ig viszonylag engedékenyen bántak a homoszexuálisokkal, 1953-tól a szocializmus ellenségeinek kezdték tekinteni őket. Evans: „Decriminalization, Seduction, and 'Unnatural Desire' in East Germany", 557.

80 XXV.4.a. 198/1955/11, BFL.

81 Evans: „Decriminalization, Seduction, and 'Unnatural Desire' in East Germany", 558.

82 XXV.4.a. a 337-es paragrafus alapján indult, „természet elleni fajtalanság" miatti ügyek, BFL.

83 Az államszocialista korszak jogalkotásának történetéről lásd Belovics E.: *Büntetőjog I. Általános rész.* 2. kiadás. HVG–ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018, 35–42.

84 XXV.4.a. 3663/1954, BFL.

85 XXV.4.a. 1649/1955, BFL.

86 XXV.4.a. 633/1953, BFL.

87 XXV.4.a. 7355/1952, BFL.

88 XXV.4.a. 7355/1952, BFL.

89 XXV.4.a. 7355/1952, BFL. A burzsoá erkölcsök fennmaradásáról az NDK vonatkozásában lásd G. Grau: „Return of the Past: The Policy of the SED and the Laws against Homosexuality in Eastern Germany between 1946 and 1968." *Journal of Homosexuality* 37/4 (1999): 1–21.

90 Volt néhány ritka kivétel, amikor a bíróság nem megfelelő rendőrségi eljárás miatt az ügy újratárgyalását rendelte el. Ilyen volt pl. XXV.4.a. 6843/1955, BFL.

91 Erre jó példa a XXV.4.a. 3018/1954, BFL.

92 Ilyenek pl. a XXV.4.a. alábbi ügyei: 7355/1952; 5621/1952; 2118/1952; 1255/1955, BFL.

93 XXV.4.a. 1199/1953, BFL.

94 XXV.4.a. 1199/1953, BFL.

95 XXV.4.a. 3077/1954, BFL.

96 Takács J. – P. Tóth T.: „Az »Idegbizottság« szerepe a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjában." *Socio.hu: Társadalmi Tudományi Szemle* 2 (2016): 226–42.

97 XXVIII. 4908/1959, BFL.

98 XXVIII. 4908/1959, BFL.

99 Az 1932-es első lengyel büntető törvénykönyv nem büntette a kölcsönös beleegyezésen alapuló férfi homoszexualitást, kivéve a szexuális célú megkörnyékezést, amely mindkét nem esetében bűncselekménynek számított. Az NDK-ban 1968-ban, az NSZK-ban 1969-ben, az Egyesült Királyságban 1967-ben dekriminalizálták a homoszexualitást. Az Egyesült Államokban Illinois állam

törölte először a büntető törvénykönyvből a szodómiára vonatkozó passzust 1962-ben, és az 1970-es és 80-as években a legtöbb északi és középnyugati állam is követte. Azonban csak 2003-ban született meg az a szövetségi törvény, amely megszüntette az azonos nemű kapcsolatok büntethetőségét abban a 14 (többségében déli) államban, ahol ez még érvényben volt.

100 Takács – P. Tóth: „Az »Idegbizottság« szerepe a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjában", 235.

101 Uo., 233.

102 A magyar orvosszakma kapcsolatairól a nyugati kollégákkal lásd Vargha D.: *Polio across the Iron Curtain: Hungary's Cold War with an Epidemic.* Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

103 MNL OL 1958a:6. Idézi Takács – P. Tóth: „Az »Idegbizottság« szerepe a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjában", 236.

104 Rövid összefoglaló arról, hogyan értelmezték ekkoriban az orvosszakmában a homoszexualitást, Buda B.: „Adalékok a férfi homoszexualitás etiológiájához és pszichodinamikájához." *Magyar Pszichológiai Szemle* 35/4 (1978): 322–40.

105 Arról, hogyan gondolkodtak a kommunisták a szexről és a mindennapi szexuális és fogamzásgátlási gyakorlatokról, lásd Tóth E. Zs. – Murai A.: *Szex és szocializmus.* Libri Könyvkiadó, Budapest, 2014, 13–27.

106 D. Herzog: *Sexuality in Europe,* 124–25.

107 Uo., 125. Kiemelés az eredetiben.

108 Takács – P. Tóth: „Az »Idegbizottság' szerepe a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjában", 238.

109 Idézi Takács – P. Tóth, uo., 236.

110 Idézi Linczényi A.: „A homoszexualitásról" in Krúdy E. (szerk.): *A szexuális élet zavarai.* Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1977, 134.

111 V. Sokolová: „State Approaches to Homosexuality and Non-Heterosexual Lives in Czechoslovakia during State-Socialism" in H. Havelková – L. Oates-Indruchová (szerk.): *Expropriated Voice: Transformations of Gender Culture in State-Socialist Czechoslovakia.* Routledge, New York, 2014, 83.

112 Linczényi: „A homoszexualitásról", 134.

113 A legtöbb olyan országban, amely dekriminalizálta a homoszexualitást, magasabb beleegyezési korhatárt állapítottak meg az azonos nemű, mint a különnemű kapcsolatok esetében.

114 1960. V. § 279.

115 Az 1978-as új büntető törvénykönyvben az azonos nemű kapcsolatok beleegyezési korhatárát 18 évre csökkentették.

116 Idézi Takács – P. Tóth: „Az »Idegbizottság« szerepe a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjában", 238.

117 A politikai rendőrségről lásd Tabajdi G. – Ungváry K.: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* 1956-os Intézet – Corvina, Budapest, 2008.

118 Bűnügyi nyilvántartási utasítás jelzet, 4.2. 50-6/5/1958, 6–7, ÁBTL.

119 Bűnügyi nyilvántartási utasítás jelzet, 4.2. 50-6/5/1958, 6–7, ÁBTL., 40.

120 Például egy 1966-os gyilkosság bírósági jegyzőkönyvében megemlítik azt, hogy a nyilvántartás segítségével sikerült megtalálni a gyanúsítottat és megoldani az ügyet. BFL XXV.44.b.1966-30948.

121 Ez egyértelműen érzékelhető a Cseh-Szombathy László által készített interjúkból. Cseh-Szombathy László irathagyatéka XIV.77.4.d., BFL. Lásd még Takács J. – P. Tóth T.: „Megbélyegzett kapcsolatok az államszocialista Magyarországon." *Socio.hu* 7/3 (2017): 63–85.

122 XIV.77.4.d. 14, BFL.

123 Cseh-Szombathy László irathagyatéka, 15.

124 Tóth–Murai: *Szex és szocializmus,* 41.

125 Borgos A.: „Secret Years: Hungarian Lesbian Herstory, 1950s–2000s." *Aspasia* 9 (2015): 87–112.; Takács J.: „Homofóbia Magyarországon és Európában" in Takács J. (szerk.): *Homofóbia Magyarországon.* L'Harmattan, Budapest, 2011, 15–34.

126 1956 előtt, amikor a belső ellenségtől való rettegés elérte a paranoia szintjét, az ÁVH a Kommunista Párt „öklének" számított. 1957 után már nem rendelkezett korlátlan hatalommal, de továbbra is a kommunista vezetés legfontosabb eszköze maradt a lakosság ellenőrzés alatt tartására.

127 Muzslai József: Az ügynökség beszervezése. 1957, 4.1.A–3081, 6.1., ÁBTL.

128 Uo., 71.

129 Személyes beszélgetés a levéltárossal, ÁBTL, 2015. július.

130 A kommunisták intézkedéseiről a különböző egyházak ellen lásd Balogh Margit és Ladányi Sándor tanulmányait az „Egyházak a szovjet rendszerben (1945–1989)" alfejezetben in Kollega Tarsoly István (szerk.): *Magyarország a XX. században II: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság.* Babits Kiadó, Szekszárd, 1997, 386–440.

131 A Mindszenty-per részleteiről lásd Balogh M.: „A Mindszenty- per." *Korunk* 23/7 (2012): 3–17. Általában az egyházüldözésről lásd Soós A. V.: „Harc a »klerikális reakció« ellen. Egyházüldözés Magyarországon 1945–1956 között." *Rubicon* 26/10 (2015): 34–43.

132 Balogh in *Magyarország a XX. században II.,* 398.

133 MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Osztályának (APO) iratai 1–5. ő. e. 1960. május 5., 185.

134 3.1.5. O-11802/18.; 3.1.5. O-13838/1. ÁBTL.

Epilógus:
A melegek és a demokrácia: a meleg múlt eltorzult emlékezete

1 A közelmúltban több jelentős magyar nyelvű tanulmány született, amelyek megpróbálják rekonstruálni a magyarországi meleg történelmet. Ilyen pl. Takács J.: *Meleg század. Adalékok a homoszexualitás 20. századi társadalomtörténetéhez* (Budapest, Kalligram, 2018), valamint Perényi Roland és Borgos Anna írásai.

2 A normától eltérő szexualitást általában csend övezte a volt államszocialista országokban 1989 (illetve 1991) előtt. Lásd pl. V. Sokolova: „'Don't Get Pricked!': Representation and the Politics of Sexuality in the Czech Republic" in S. Forrester et al. (szerk.): *Over the Wall/After the Fall: Post-Communist Cultures through an East-West Gaze.* Indiana University Press, Bloomington, 2004, 251–67. Ez alól kivétel volt az NDK, ahol nyíltabban beszéltek a homoszexualitásról. J. McLellan: „Glad to Be Gay behind the Wall: Gay and Lesbian Activism in 1970s East Germany." *History Workshop Journal* 74/1 (2012): 105–30.

3 Tabajdi–Ungváry: *Elhallgatott múlt,* 14.

4 Az utóbbi időben azonban néhányan megszólaltak és elmesélték a tapasztalataikat. Lásd pl. az interjúkat a Borgos Anna által szerkesztett *Eltitkolt évek* című kötetben, illetve Takács Mária *Meleg férfiak, hideg diktatúrák* (2015) című dokumentumfilmjét.

5 A Jobbik Magyarországért Mozgalom 2002-ben alakult. Jobboldali populista pártként írható le, amelynek programja az etnonacionalizmuson, az antiszemitizmuson, a bevándorlóellenességen, a homofóbián és általában az EU- és globalizációellenes attitűdökön alapul. A világgazdasági válság és a magyarországi társadalmi feszültségek erősödése közepette 2008 óta a Jobbik népszerűsége növekedőben volt: a 2014-es választásokon a szavazatok több mint 20 százalékát szerezte meg.

6 A törvénymódosítási javaslatot Mirkóczki Ádám nyújtotta be 2012. április 12-én. A javaslat teljes szövege elérhető itt: http://www.parlament.hu/irom39/06721/06721.pdf, a felhasználó megnyitotta 2019. március 20-án.

7 „Büntetné a homoszexualitás népszerűsítését a Jobbik." MTI, 2012. április 11.

8 „A Jobbik szerint társadalmilag káros a Budapest Pride" innen: *Mandiner,* 2015. július 10., https://mandiner.hu/cikk/20150710_a_jobbik_szerint_tarsadalmilag_karos_a_budapest_pride, a felhasználó megnyitotta 2022. április 3-án.

9 Az LMBTQ-emberek jelenlegi helyzetéről a kelet- és kelet-közép-európai országokban lásd C. Stewart: *The Greenwood Encyclopedia of LGBT Issues Worldwide.* ABC-CLIO, Santa Barbara, 2010.

10 A „queer" szóval itt a különböző kisebbségi szexuális irányultságokon alapuló identitásokat jelölöm. A legjelentősebb magyar LMBTQ-egyesületek a Háttér Társaság, a Labrisz Leszbikus Egyesület.

11 Ez implicit módon megjelenik olyan tanulmánykötetekben is, amelyek a queerszexualitást vizsgálták az 1989 utáni Kelet- és Kelet-Közép-Európában, lásd R. Kulpa – J. Mizielińska (szerk.): *De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives.* Ashgate Publishing Limited, London, 2011, bevezetés, 11–26.

Bibliográfia

Levéltárak

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
Budapesti Fővárosi Levéltár
Hadtörténelmi Levéltár
Magyar Nemzeti Levéltár
Országgyűlési Könyvtár
Országos Széchényi Könyvtár
Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár
Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Levéltár

Elsődleges források

Áldor V.: *A prostitúció.* Vita Sexualis 4. Viktória Nyomda, Budapest, 1929.

Angyal P.: *A szemérem elleni büntettek és vétségek (A magyar büntetőjog kézikönyve 14.).* Attila-Nyomda, Budapest.

Angyal P.: *A negatív eugenikai irány büntetőjogi vonatkozásai.* Kisfaludi Nyomda, Budapest, 1936.

Angyal P.: *A psychoanalysis és a büntetőjog.* Jogállam, Budapest, 1937.

Angyal P.: *Fajvédelem és büntetőjog.* Attila-Nyomda, Budapest, 1938.

Baksa J.: *Rendőrségi almanach.* Stephaneum Nyomda és Könyvkiadó R.T., Budapest.

Balányi L.: *Szabadítsuk meg a büntetettség keresztjétől a jó útra tért büntetett előéletűeket!* Budai Nyomda, Budapest, 1936.

Barcza F.: *Nemzeti szocializmus: Fasizmus magyar vonatkozásban.* A szerző kiadása, Kalocsa, 1932.

Belky J.: *A törvényszéki orvostan alapvonalai, különös tekintettel az új magyar büntető törvénykönyvre.* Eggenberger, Budapest, 1880.

Belky J.: *Törvényszéki orvostan.* Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1895.

Biró B.: *A prostitúció.* Magyar Királyi Rendőrség, Budapest, 1933.

Borbély Z. – dr. Kapy R.: *A 60 éves magyar rendőrség, 1881–1941.* Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1942.

Bovill, W. B. F.: *Hungary and the Hungarians.* Methuen & Co, London, 1908.

Brichta K.: *Budapestnek vesznie kell! Röpirat.* Heisler nyomda, Budapest, 1891.

Buda B.: „Adalékok a férfi homoszexualitás etiológiájához és pszichodinamikájához." *Magyar Pszichológiai Szemle* 35/4 (1978): 322–40.

Budapest székesfőváros statisztikai évkönyve az 1944–1946 évekről. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948.

Doros G.: *A nemi egészségügy problémái.* Budapest, 1928.

Doros G.: A prostitúció kérdése. Arany János Nyomda, Budapest, 1935.

Doros G. – Melly J.: *A nemi betegségek kérdése Budapesten II.* Székesfővárosi házinyomda, Budapest, 1930.

Ferenczi S.: *A homosexualitas szerepe a paranoia pathogenesisében.* Franklin Kiadó, Budapest, 1911.

Ferenczi S.: „Pszichoanalízis és kriminológia." *Új Forradalom* 1 (1919): 5–6.

Ferenczi S.: „Pszichoanalízis és társadalompolitika." *Nyugat* 15 (1922): 554–55.

Ferenczi S.: *A pszichoanalízis felé. Fiatalkori írások 1897–1908.* Szerk.: Mészáros. J. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Finkey F.: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Grill, Budapest, 1914.

Fischer I.: „A homosexualitás és annak forensikus méltatása." *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 295/38, 4 (1909): 347–79.

Forel, A.: *Die sexuelle Frage: Eine naturwissenschaftlische, psyhologische, hygienische und soziologische Studie für Gebildete.* Ernst Reinhardt, München, 1905.

Foscher L.: „A nemi élet zavarai" in Somogyi B. (szerk.): *A család egészsége: Népszerű orvosi tájékoztató és tanácsadó.* 2. kiadás. Dante Könyvkiadó, Budapest, 1928.

Fülep L.: *A magyarság pusztulása.* Magvető, Budapest, 1984.

Gerencsér M.: *Vörös könyv, 1919.* Antológia Kiadó, Lakitelek, 1993.

Güthi S.: *Homosexuális szerelem (Tuzár detektív naplója).* Bűnügyi regény. Kunossy, Szilágyi és társa, Budapest, 1908.

Halász Z.: „A szemérem elleni bűncselekményekről, különös tekintettel az erőszakos nemi közösülésre és a természet elleni fajtalanságra." *Magyar Jogászegyleti Értekezések* 296/38 (1909): 5.

Hankiss J.: *Tormay Cécile.* Singer és Wolfner, Budapest, 1939.

Hetényi Gy.: *A nőkérdés.* Szociális Missziótársaság, Budapest, 1920.

Imrédy B.: *Egyedül vagyunk!* Stádium Nyomda, Budapest, 1941.

Irk A.: *Büntetőjogi dolgozatok. Finkey Ferenc irodalmi munkássága négy évtizedes évfordulójának emlékére.* Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 1936.

Kádár I.: „Aktuális kriminálpolitikai reformok." *Proletárjog: A Szocialista Jogászszövetség hivatalos lapja* 11 (1919): 76–78.

Kenyeres B.: *Törvényszéki orvostan.* Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1909.

Kollontai, A.: *Selected Writings.* W. W. Norton & Company, New York, 1980.

Kornfeld M. báró: *Reflections on Twentieth Century Hungary: A Hungarian Magnate's View.* Ford.: T. J. De Kornfeld, H. D. Kornfeld. Social Science Monographs, terjeszti a Columbia University Press, Boulder, CO, 2007.

Kostyál J. (szerk.): *A budapesti leányvásár titkai.* Fritz Ármin könyvnyomdája, Budapest, 1902.

Kosztolányi D.: *Édes Anna.* Genius, Budapest, 1926.

Krafft-Ebing, R.: *Psychopathia Sexualis: A visszás nemi érzések különös figyelembevételével. Orvostörvényszéki tanulmány.* (Ford.: J. Fischer.) Singer és Wolfner Kiadása, Budapest, 1894.

Krúdy E. (szerk.): *A szexuális élet zavarai.* Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Krúdy Gy.: *A szobrok megmozdulnak. Írások az irodalomról.* Gondolat, Budapest, 1974.

Krúdy Gy.: *Hét bagoly.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974.

Lukács Gy.: *Népegészségügy Magyarországon.* Magyar Tudományos Társaság Nyomdája, Budapest, 1924.

Márai S.: *Zendülők.* Pantheon, Budapest, 1930.

Molnár L.: *Az erkölcsök, a közegészség, a prostitúció.* Neumayer Ede Könyvnyomda, Budapest, 1899.

Moravcsik E. E. – Sólyom A.: *Az orvos működési köre az igazságügyi közszolgálatban.* Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest, 1901.

Nagy D.: *Beszédek a szerelemről: tanulmányok a logoi erotikoihoz.* Hornyánszky Nyomda, Budapest, 1907.

Nagy I.: *Bűnös szerelmek. Egy úrileány vallomásai.* Magyar Könyvkiadó, Budapest, 1908.

Nagy I.: *Sötét bűnök. Egy úrileány vallomásai.* Kereskedelmi Reklámvállalat, Budapest, 1908.

Nagy I.: *Nagy Irma utolsó könyve. A szerelem színháza Párisban.* A szerző kiadása, Budapest, 1909.

Nemes Nagy Z.: *Katasztrófák a szerelmi életben. Sexualpathologiai tanulmány.* Aesculap, Budapest, 1933.

Nemes Nagy Z.: *Sexuálpedagógia és ethika. Nemi felvilágosítás irányelvei és módjai. Sexuálpedagógiai tanulmány.* Aesculap, Budapest, 1944.

Nemes S.: *Gyakorlati nyomozás.* Griff, Budapest, 1943.

Nyigri I.: *Budapest bűnélete 1881-től 1940-ig. A budapesti rendőrség hatvan éve a bűnügyi statisztika tükrében.* Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1942.

Pál Gy.: *A homoszexuális probléma modern megvilágításban.* Mai Henrik Kiadó, Budapest, 1926.

Pósch K.: *Utam a gólyafészek körül. Tanulmány a nemi felvilágosítás problémájáról szülők és nevelők részére.* A szerző kiadása, Budapest, 1923.

Schreiber E.: *A prostitúció.* Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1917.

Shaw, A.: „Budapest: The Rise of a New Metropolis." *Century Magazine* 44/2. (1892): 163.
Somogyi B. (szerk.): *A család egészsége.* Népszerű orvosi tájékoztató és tanácsadó. 2. kiadás. Dante Könyvkiadó, Budapest, 1928.
Szabó L.: *A bolsevizmus Magyarországon. A proletárdiktatúra okirataiból.* Athenaeum, Budapest, 1919.
Szántó J.: „A homosexualitásról, különös tekintettel a budapesti viszonyokra." *Bőrgyógyászati, Urológiai és Venerológiai Szemle* 1 (1933): 21–27.; 2 (1933): 40–44.
Szántó J.: „A homosexualis férfiprostitutio kérdése." *Népegészségügy* 20 (1934): 774–79.; 21 (1934): 826–34.
Szatmáry S.: *Nagyvárosi erkölcsök. Budapest sexuális élete.* Országos Laptudósító, Budapest, 1908.
Székely V.: *Házi rendőr.* Közhasznú rendőri tanácsadó. Omnia, Budapest, 1929.
Székely V.: *Árny és derü. Egy rendőrtiszt naplójából.* Centrál Nyomda, Budapest, 1930.
Szép E.: *Natália.* Noran, Budapest, 2008.
Szerb A.: *Utas és holdvilág.* John Rodker, Budapest, 1937.
Tábori K. – Székely V.: *A bünös Budapest.* A Nap Újságvállalat nyomdája, Budapest, 1908.
Tábori K. – Székely V.: *Az erkölcstelen Budapest.* A Nap Újságvállalat nyomdája, Budapest, 1908.
Tábori K. – Székely V.: *Nyomorultak, gazemberek.* A Nap Újságvállalat nyomdája, Budapest, 1908.
Tábori K. – Székely V.: *Bünös nők.* A Nap Újságvállalat nyomdája, Budapest, 1909.
Tábori K. – Székely V.: *Humor a bünben. Megtörtént viccek. Pesti anekdóták.* Budapesti Hírlap Nyomdája, Budapest, 1909.
Tábori K. – Székely V.: *Bün és szerelem.* Haladás nyomda, Budapest, 1910.
Tábori K. – Székely V.: *Beteg szerelem. Kragujevics bajtársai.* A Nap Újságvállalat nyomdája, Budapest, é. n.
Tóth T.: „Eugenika és katolicizmus" in *Az 1934. évi előadások. Eugenika-élettan-származástan-örökléstan-embertan-pedagógia.* Korda R. T. kiadása, Budapest, 1935.
Tormay C.: *Bujdosó könyv.* Singer és Wolfner, Budapest, 1939.
Turcsányi Gy. (szerk.): *A modern bünözés I–II.* Rozsnyai Károly kiadása, Budapest, 1929.
Weiss E.: *Védekezés a ragályos nemi betegségek ellen.* Közérdekű felvilágosítás. A szerző kiadása, Budapest, 1907.
Weisse, S. – Áldor V. – Moreck, K.: *A titkos prostitúció és a félvilág.* Vita Sexualis 5. Sándor József és társa Kiadó, Budapest, 1920.
Zadravecz I.: *Páter Zadravecz titkos naplója.* Szerk. és a bevezetőt írta: Borsányi Gy. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.

Újságok és folyóiratok

Budapesti Hírlap
Egyedül Vagyunk
Friss Újság
Független Magyarország
Függetlenség
A Hír
Huszadik Század
Magyar Futár
Magyar Nemzet
Magyarság
Nemzet Szava
Nép
Népegészségügy
Népszava
Nyilas könyv
Pesti Hírlap
Pesti Napló
Proletárjog: A Szocialista Jogászszövetség hivatalos lapja
Rendőri Lapok
Város: Várospolitikai és közigazgatási hetilap
Vörös Újság

Másodlagos források

Abelove, H. – Barale, M. A. – Halperin, D. M. (szerk.): *The Lesbian and Gay Studies Reader.* 1. kiadás. Routledge, New York, 1993.
Ablovatski, E.: „The 1919 Central European Revolutions and the Judeo-Bolshevik Myth." *European Review of History: Revue Europeenne d'histoire* 17, 3 (2010. június): 473–89.
Abraham, J.: *Metropolitan Lovers: The Homosexuality of Cities.* University of Minnesota Press, Minneapolis, 2009.
Albertini B.: „Az első magyar szociofotó »album«." *Budapesti Negyed: Lap a Városról* 13, 1–2 (2005): 119–42.
Aldrich, R.: „Homosexuality and the City: An Historical Overview." *Urban Studies* 41, 9 (2004): 1719–37.
Alexander, S.: „Psychoanalysis in Britain in the Early Twentieth Century: An Introductory Note." *History Workshop Journal* 45 (1998): 135–43.

Aly, G.: *Hitler's Beneficiaries: Plunder, Racial War, and the Nazi Welfare State.* Metropolitan, New York, 2007.

Anka L.: „A budapesti prostitúció és szexpiac története a boldog békeidőkben." *Valóság* 47, 2 (2004): 82–105.

Antoni R.: „A magyarországi feminista megmozdulások története" in Bolemant L. (szerk.): *Nőképek kisebbségben. Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről.* Phoenix PT, Pozsony, 2014, 18–29.

Arendt, H.: *The Origins of Totalitarianism.* Schocken Books, New York, 1951 (magyarul: *A totalitarizmus gyökerei.* Ford.: Braun R., Seres I., Erős F., Berényi G. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992).

Arondekar, A. et al.: „Queering Archives." *Radical History Review* 122 (2015): 211–31.

Avery, S. – Katherine, G. M. (szerk.): *Sex, Time and Place Queer Histories of London, c. 1850 to the Present.* Bloomsbury Academic, London, 2018.

Bacchetta, P. – Power, M. (szerk.): *Right-Wing Women: From Conservatives to Extremists around the World.* Routledge, New York, 2002.

Bácskai V. – Gyáni G. – Kubinyi A.: *Budapest története. A kezdetektől 1945-ig.* Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2000.

Balázs J.: *A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése. Különös tekintettel annak módszertani kérdéseire.* Szegedi Nyomda, Szeged, 1969.

Balogh M.: „A Mindszenty-per." *Korunk* 23, 7 (2012): 3–17.

Baran, B.: „Károly Schaffer and His School: The Birth of Biological Psychiatry in Hungary, 1890–1940." *European Psychiatry: The Journal of the Association of European Psychiatrists* 23, 6 (2008): 449.

Bart I.: *Budapest krónikája. A kezdetektől napjainkig.* Corvina, Budapest, 2007.

Bauer, H.: „Theorizing Female Inversion: Sexology, Discipline, and Gender at the Fin de Siecle." *Journal of the History of Sexuality* 18 (2009): 84–102.

Beachy, R.: „The German Invention of Homosexuality." *Journal of Modern History* 82, 4 (2010): 801–38.

Beachy, R.: *Gay Berlin: Birthplace of a Modern Identity.* Knopf, New York, 2015.

Beccalossi, C.: *Female Sexual Inversion: Same-Sex Desires in Italian and British Sexology, c. 1870–1920.* Palgrave Macmillan, New York, 2011.

Becker, P. – Wetzell, R. F. (szerk.): *Criminals and Their Scientists: The History of Criminology in International Perspective.* Cambridge University Press, New York, 2006.

Beller, S. (szerk.): *Rethinking Vienna 1900.* Berghahn Books, New York, 2001.

Belovics E.: *Büntetőjog I. Általános rész.* 2. kiadás. HVG–ORAC Lap és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2018.

Benadusi, L.: *The Enemy of the New Man: Homosexuality in Fascist Italy.* (Ford.: S. Dingee, J. Pudney.) University of Wisconsin Press, Madison, 2012.

Bender, T. – Schorske, C.: *Budapest and New York: Studies in Metropolitan Transformation, 1870–1930.* Russell Sage Foundation, New York, 1994.

Bennett, J.: „'Lesbian- Like' and the Social History of Lesbianisms." *Journal of the History of Sexuality* 9, 2 (2000): 1–24.

Berend T. I.: *History Derailed: Central and Eastern Europe in the Long Nineteenth Century.* University of California Press, Berkeley, 2005. (Magyarul: *Kisiklott történelem. Közép- és Kelet-Európa a hosszú 19. században.* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2003.)

Berend T. I. – Csató T. – Kornai J. – Csáki Gy. – Karsai G.: *Evolution of the Hungarian Economy, 1848–1998.* Terjeszti: Columbia University Press, New York, 2000.

Bernstein, F.: *The Dictatorship of Sex: Lifestyle Advice for the Soviet Masses.* Northern Illinois University Press, DeKalb, 2007.

Bernstein, M.: „Identities and Politics: Toward a Historical Understanding of the Lesbian and Gay Movement." *Social Science History* 26, 3 (2002): 531–81.

Betts, P.: *Within Walls: Private Life in the German Democratic Republic.* Oxford University Press, Oxford, 2010.

Birken, L.: *Consuming Desire: Sexual Science and the Emergence of a Culture of Abundance, 1871–1914.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 1988.

Bischof, G. – Pelinka, A. – Herzog, D. (szerk.): *Sexuality in Austria (Contemporary Austrian Studies 15).* Transaction Publishers, Piscataway, NJ, 2007.

Bland, L. – Doan, L. L. (szerk.): *Sexology in Culture: Labelling Bodies and Desires.* University of Chicago Press, Chicago, 1998.

Bogdán M.: „A Rabosító fénykép. A rendőrségi fényképezés kialakulása." *Budapesti Negyed: Lap a Városról* 13, 1–2 (2005): 143–65.

Bohus, K.: „Not a Jewish Question? The Holocaust in Hungary in the Press and Propaganda of the Kádár Regime during the Trial of Adolf Eichmann." *Hungarian Historical Review* 4, 3 (2015): 737–72.

Bónis Gy.: „Adatok a Budapesti Forradalmi Törvényszék történetéhez." *Levéltári Közlemények* 29 (1959): 293–312.

Bónis Gy.: *Fővárosi Levéltár (volt Budapesti I. Sz. Állami Levéltár) 4. A jogszolgáltatás budapesti területi szervei.* Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest, 1961.

Borgos A.: *Eltitkolt évek. Tizenhat leszbikus életút.* Labrisz Leszbikus Egyesület, Budapest, 2011.

Borgos A.: „Vay Sándor/Sarolta. Egy konvencionális nemiszerep-áthágó a múlt századfordulón." *Holmi* 2 (2007): 185–94.

Borgos A.: „Secret Years: Hungarian Lesbian Herstory, 1950s– 2000s." *Aspasia* 9 (2015): 87–112.

Borhi, L.: „Stalinist Terror in Hungary, 1945–1956" in K. McDermott – M. Stibbe (szerk.): *Stalinist Terror in Eastern Europe: Elite Purges and Mass Repression.* Manchester University Press, New York, 2010, 119–40.

Borus J.: „A hivatásosak: fejezetek a prostitúció történetéből." *Rubicon* 22, 1 (2011): 58–62.

Boswell, J.: *Same-Sex Unions in Premodern Europe.* Villard Books, New York, 1994.

Bozóki A.: „Consolidation or Second Revolution? The Emergence of the New Right in Hungary." *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 24, 2 (2008): 191–231.

Bödők G.: „Vörös és fehér. Terror, retorzió és számonkérés Magyarországon, 1919–1921." *Kommentár* 3 (2011): 15–31.

Braham, R. L.: *The Hungarian Labor Service System, 1939–1945.* East European Quarterly, terjeszti: Columbia University Press, Boulder, CO, 1977.

Braham, R. L.: *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary I–II.* Columbia University Press, New York, 1981 (magyarul: *A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon I–II.* Ford.: Zala T., Berényi G., Sz. Kiss Cs., Garai A., Seres I., Hernádi M. Park Könyvkiadó, Budapest, 2015).

Brooks, R.: „Transforming Sexuality: The Medical Sources of Karl Heinrich Ulrichs (1825–95) and the Origins of the Theory of Bisexuality." *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 67, 2 (2012): 177–216.

Brunner, J.: „Psychiatry, Psychoanalysis, and Politics during the First World War." *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 27, 4 (1991): 352–65.

Bruns, C.: „The Politics of Masculinity in the (Homo-)Sexual Discourse (1880 to 1920)." *German History* 23, 3 (2005): 306–20.

Brühöfener, F.: „Sex and the Soldier: The Discourse about the Moral Conduct of Bundeswehr Soldiers and Officers during the Adenauer Era." *Central European History* 48, 4 (2015): 523–40.

Bucur, M.: *Eugenics and Modernization in Interwar Romania.* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2002.

Bullough, V.: *Science in the Bedroom: A History of Sex Research.* Basic Books, New York, 1994.

Buza P. – Filep T. G. (szerk.): *Tábori bűnös Budapestje.* Budapesti Városvédő Egyesület; Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2013.

Buzinkay G.: *Borsszem Jankó és társai: Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében.* Corvina, Budapest, 1983.

Buzinkay G.: *Mokány Berczi és Spitzig Itzig, Göre Gábor mög a többiek... A magyar társadalom figurái az élclapokban 1860 és 1918 között.* Magvető, Budapest, 1988.

Buzinkay G.: „A bűnügyi hír, a riporter és a rendőr." *Budapesti Negyed* 47–48, 1–2 (2005): 7–30.

Buzinkay G. – Kókay Gy.: *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig.* Ráció, Budapest, 2005.

Canaday, M.: „AHR Forum: Transnational Sexualities – Thinking Sex in the Transnational Turn; An Introduction." *American Historical Review* 24, 5 (2009): 1250–57.

Carleton, G.: *Sexual Revolution in Bolshevik Russia.* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2005.

Chauncey, G.: „From Sexual Inversion to Homosexuality: Medicine and Changing Concept of Female Deviance." *Salmagundi* 58–59 (1982. ősz/1983. tél): 114–46.

Chauncey, G.: *Gay New York: Gender, Urban Culture, and the Making of the Gay Male World, 1890–1940.* Basic Books, New York, 1994.

Chemouni, J. – Alcorn, D.: „Lenin, Sexuality and Psychoanalysis." *Psychoanalysis & History* 6, 2 (2004): 135–59.

Chua, L. J.: *Mobilizing Gay Singapore: Rights and Resistance in an Authoritarian State.* Temple University Press, Philadelphia, 2015.

Clark, A. – Hagemann, K. – Dudink, S. (szerk.): *Representing Masculinity: Male Citizenship in Modern Western Culture.* 1. kiadás. Palgrave Macmillan, New York, 2007.

Clement, E. A.: *Love for Sale: Courting, Treating, and Prostitution in New York City, 1900–1945.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2006.

Cleminsonm, R. – García, F. V.: *'Los Invisibles': A History of Male Homosexuality in Spain, 1850–1939.* University of Wales Press, Cardiff, 2007.

Cline, S.: *Radclyffe Hall: A Woman Called John.* 1. kiadás. Overlook Press, Woodstock, NY, 1998.

Cocks, H.: *Nameless Offences: Homosexual Desire in the Nineteenth Century.* I. B. Tauris, New York, 2003.

Cocks, H.: „Modernity and the Self in the History of Sexuality." *Historical Journal* 49, 4 (2006): 1211–27.

Congdon, L.: *Exile and Social Thought: Hungarian Intellectuals in Germany and Austria, 1919–1933.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 1991.

Connell, R. W.: „The State, Gender, and Sexual Politics." *Theory and Society* 19, 5 (1990): 507–44.

Cook, M.: *London and the Culture of Homosexuality, 1885–1914.* Cambridge University Press, New York, 2003.

Cornelius, D. S.: *Hungary in World War II: Caught in the Cauldron.* 3. kiadás. Fordham University Press, New York, 2011.

Cornwall, M.: „Heinrich Rutha and the Unraveling of a Homosexual Scandal in 1930s Czechoslovakia." *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 8, 3 (2002): 319–47.

Cornwall, M.: *The Devil's Wall: The Nationalist Youth Mission of Heinz Rutha.* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2012.

Crouthamel, J.: *Intimate History of the Front: Masculinity, Sexuality, and German Soldiers in the First World War.* Palgrave Macmillan, New York, 2016.

Cryle, P. – Forth, C. E.: *Sexuality at the Fin de Siécle: The Makings of a „Central Problem".* University of Delaware Press, Newark, 2008.

Császtvay T.: *Éjjeli lepkevadászat. Bordélyvilág a történeti Magyarországon.* Osiris, Budapest, 2009.

Császtvay T.: „Bordélyvilág a békebeli Budapesten. A prostitúció társadalomtörténete a 19. századvégen, a 20. századelőn." *Rubicon* 22, 1 (2011): 42–55.

Csehy Z.: *Szodoma és környéke. Homoszocialitás, barátságretorika és queer irányulások a magyar költészetben.* Kalligram, Pozsony, 2014.

Csizmadia A. (szerk.): *Magyar állam-és jogtörténet: Egyetemi tankönyv.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.

Danto, E. A.: *Freud's Free Clinic: Psychoanalysis & Social Justice, 1918–1938.* Columbia University Press, New York, 2005.

Davidson, R. – Hall, L. A. (szerk.): *Sex, Sin, and Suffering: Venereal Disease and European Society since 1870.* Routledge, New York, 2001.

Davis, B. J.: *Home Fires Burning: Food, Politics, and Everyday Life in World War I Berlin.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2000.

Deák I.: *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848–1918.* Oxford University Press, New York, 1990. (Magyarul: *Volt egyszer egy tiszti-kar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története, 1848–1918.* Ford.: Félix P. Gondolat, Budapest, 1993.)

Deák I.: *Hungary from 1918 to 1945.* Columbia University, New York, 1989.

De Grazia, V.: *How Fascism Ruled Women: Italy, 1922–1945.* University of California Press, Berkeley, 1992.

D'Emilio, J.: „Capitalism and Gay Identity" in A. Snitow – S. Thompson – C. Stansell (szerk.): *Powers of Desire: The Politics of Sexuality.* Monthly Review Press, New York, 1983, 100–113.

D'Emilio, J. – Freedman, E. B.: *Intimate Matters: A History of Sexuality in America.* 3. kiadás. University of Chicago Press, Chicago, 2012.

Dénes I. Z.: *Conservative Ideology in the Making.* Ford.: Pokoly J. CEU Press, Budapest, 2009. (Magyarul: *Liberális kihívásra konzervatív válasz.* Argumentum Kiadó – Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2008.)

Dickinson, E. R.: „Biopolitics, Fascism, Democracy: Some Reflections on Our Discourse about 'Modernity'." *Central European History* 37, 1 (2004): 1–48.

Dickinson, E. R.: „'A Dark, Impenetrable Wall of Complete Incomprehension': The Impossibility of Heterosexual Love in Imperial Germany." *Central European History* 40, 3 (2007): 467–97.

Dickinson, E. R.: „Policing Sex in Germany, 1882–1982: A Preliminary Statistical Analysis." *Journal of the History of Sexuality* 16, 2 (2007): 204–50.

Dickinson, E. R.: *Sex, Freedom, and Power in Imperial Germany, 1880–1914.* Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

Doan, L. L.: *Fashioning Sapphism.* Columbia University Press, New York, 2001.

Doan, L. L.: *Disturbing Practices: History, Sexuality, and Women's Experience of Modern War.* University of Chicago Press, Chicago, 2013.

Doan, L. – Garrity, J.: *Sapphic Modernities: Sexuality, Women, and National Culture.* Palgrave Macmillan, New York, 2006.

Domeier, N.: *Der Eulenburg-Skandal: Eine politische Kulturgeschichte des Kaiserreichs.* Campus-Verlag, New York, 2010.

Domeier, N.: *The Eulenburg Affair: A Cultural History of Politics in the German Empire.* Ford.: D. L. Schneider. Camden House, Rochester, NY, 2015.

Dósa R.-né – Liptai E.-né – Ruff M.: *A Magyar Tanácsköztársaság egészségügyi politikája.* Medicina, Budapest, 1959.

Döme A.: *Egy „nyomdafestéket el nem bíró" ügy. A Tormay Cécile per.* Balaton Akadémiai Kiadó, Keszthely, 2013.

Duberman, M. B. – Vicinus, M. – Chauncey, G. (szerk.): *Hidden from History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past.* Plume, New York, 1990.

Dudink, S. – Hagemann, K. – Tosh, J. (szerk.): *Masculinities in Politics and War: Gendering Modern History.* Manchester University Press, terjeszti: Palgrave, New York, 2004.

Duggan, L.: „The Trials of Alice Mitchell: Sensationalism, Sexology and the Lesbian Subject in Turn of the Century America." *Signs* 18, 4 (1993): 791–814.

Eby, C. D.: *Hungary at War: Civilians and Soldiers in World War II.* Pennsylvania State University Press, University Park, 1998. (Magyarul: *Magyarország a háborúban.* Ford.: Dienes D., Kós I. Mundus, Budapest, 2003).

Ellis, H. – Symonds, J. A.: *Sexual Inversion: A Critical Edition.* Szerk.: I. Crozier. Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Erős F.: „Ferenczi Sándor professzori kinevezése. Háttér és kronológia." *Thalassa* 20, 4 (2009): 3–28.

Erős F.: *Pszichoanalízis és forradalom. Ferenczi Sándor és a budapesti egyetem 1918/19-ben.* Jószöveg Műhely, Budapest, 2011.

Erős F. – Kapás I. – Kiss Gy.: „Pszichoanalizis a hadseregben 1914–1918." *Hadtörténelmi Közlemények* 1 (1988): 141–48.

Erőss L.: *Furcsa párok. A homoszexuálisok titkai nyomában.* Editorg, Budapest, 1984.

Eszenyi M.: *„Férfi a férfival, nő a nővel." Homoszexualitás a történelemben.* Corvina Kiadó, Budapest, 2006.

Eszenyi M. – Zahuczky L.: „Ferenczi és kortársai a homoszexualitásról." *Thalassa* 21, 4 (2008): 87–100.

Etkind, A.: *Eros of the Impossible: The History of Psychoanalysis in Russia.* Westview Press, Boulder, CO, 1997.

Evans, J. V.: „Decriminalization, Seduction, and 'Unnatural Desire' in East Germany." *Feminist Studies* 36, 3 (2010): 553–77.

Evans, R.: *The German Underworld: Deviants and Outcasts in German History.* Routledge, New York, 1988.

Eytan; B.: *Láng Európa szívében: Kun Béla hatalmának 133 napja.* Ford. Berczi T. K.U.K. Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2010.

Faderman, L.: *Odd Girls and Twilight Lovers: A History of Lesbian Life in Twentieth-Century America.* Újrakiadás. Columbia University Press, New York, 2012.

Farkas T.: „Eugenics: The Building of Society and the Nation in Fin de Siecle and Interwar Hungary." Master's thesis, Central European University, 2012.

Forrai J.: „Kávéházak és kéjnők." *Budapesti Negyed* 12–13, 2–3 (1996): 110–20.

Forrai J.: „Beautiful Girls' Ugly Malady – Selected Passages from the History of Guilty Sex and Syphilis." *Orvosi Hetilap* 149, 40 (2008): 1895–901.

Forrai J.: „Szép lányok csúnya betegsége, avagy szemelvények a bűnös szex és a szifilisz történetéből." *Orvosi Hetilap* 149, 40 (2008): 1895–901.

Forrai J.: „Militarizált szex. Katonák, prostitúció, nemi betegségek a Nagy Háborúban." *Per Aspera Ad Astra* 5, 2 (2018): 93–114.

Foucault, M.: *The History of Sexuality.* 1. amerikai kiadás. Pantheon Books, New York, 1978. (Magyarul: *A szexualitás története.* Ford.: Ádám P., Albert S., Szántó I., Somlyó B., Sujtó L. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2001).

Frank T.: *Double Exile: Migrations of Jewish-Hungarian Professionals through Germany to the United States, 1919–1945.* Peter Lang, New York, 2009.

Frigyesi J.: *Béla Bartók and Turn-of-the Century Budapest.* University of California Press, Berkeley, 1998.

Gay, P.: *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud.* Oxford University Press, New York, 1984.

Gay, P.: *A Godless Jew: Freud, Atheism, and the Making of Psychoanalysis.* Yale University Press, New Haven, CT, 1987.

Gay, P.: *Freud: A Life for Our Time.* 1. kiadás. W. W. Norton & Company, New York, 1998.

Gee, M. (szerk.): *The City in Central Europe: Culture and Society from 1800 to the Present.* Ashgate, Aldershot, 1999.

Gellately, R.: *Stalin's Curse: Battling for Communism in War and Cold War.* Vintage, New York, 2013.

Gergely J.: *A katolikus egyház története Magyarországon 1919–1945.* Pannonica Kiadó, Budapest, 1997.

Gerő A. – Poór J.: *Budapest: History from Its Beginnings to 1998.* Columbia University Press, New York, 1997.

Giles, G.: „Legislating Homophobia in the Third Reich: The Radicalization of Prosecution against Homosexuality by the Legal Profession." *German History* 23, 3 (2005): 339–54.

Gilfoyle, T. J.: *City of Eros: New York City, Prostitution, and the Commercialization of Sex, 1790–1920.* W. W. Norton & Company, New York – London, 1992.

Goldman, W. Z.: *Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936.* Cambridge University Press, Cambridge, 1993.

Granasztói P.: *Budapest arculatai.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980.

Grau, G.: „Return of the Past: The Policy of the SED and the Laws against Homosexuality in Eastern Germany between 1946 and 1968." *Journal of Homosexuality* 37, 4 (1999): 1–21.

Grau, G. – Schoppmann, C. – Camiller, P.: *Hidden Holocaust? Gay and Lesbian Persecution in Germany, 1933–45.* Fitzroy Dearborn, Chicago, 1995.

Green, J. N.: *Beyond Carnival: Male Homosexuality in Twentieth-Century Brazil.* University of Chicago Press, Chicago, 2001.

Gyáni G.: *Az utca és a szalon: A társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940).* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.

Gyáni G.: *Parlor and Kitchen: Housing and Domestic Culture in Budapest, 1870–1940.* Central European University Press, Budapest, 2002.

Gyáni G.: *Identity and the Urban Experience: Fin-de-Siécle Budapest.* Terjeszti: Columbia University Press, New York, 2004.

Gyáni G.: *Magánélet Horthy Miklós korában.* Corvina, Budapest, 2011.

Gyáni G. (szerk.): „Tömegkultúra a Századfordulós Budapesten." *Budapesti Negyed* 16–17, 2–3 (1997).

Gyáni G. – Kövér Gy.: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Osiris, Budapest, 2006.

Gyáni G. – Kövér Gy. – Valuch T.: *Social History of Hungary from the Reform Era to the End of the Twentieth Century.* Terjeszti: Columbia University Press, New York, 2004.

Gyarmati Gy.: *Demokráciából a diktatúrába 1945–1956.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.

Gyarmati Gy.: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956.* Rubicon-Ház Bt., Budapest, 2013.

Gyurgyák J.: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet.* Osiris, Budapest, 2001.

Gyurgyák J.: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története.* Osiris, Budapest, 2007.

Gyurgyák J.: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány.* Osiris, Budapest, 2012.

Hadas M.: *Férfiuralom. Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról.* Replika Kör, Budapest, 1994.

Hadas M.: *A férfiasság kódjai.* Balassi Kiadó, Budapest, 2010.

Halberstam, J.: *Female Masculinity.* Duke University Press, Durham, NC, 1998.

Halperin, D. M.: „How to Do the History of Male Homosexuality." *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 6, 1 (2000): 87–123.

Halperin, D. M.: *How to Do the History of Homosexuality.* University of Chicago Press, Chicago, 2002.

Hanák P.: *The Garden and the Workshop: Essays on the Cultural History of Vienna and Budapest.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 1998. (Magyarul: *A Kert és a Műhely.* Gondolat, Budapest, 1988.)

Hanebrink, P.: *In Defense of Christian Hungary: Religion, Nationalism, and Antisemitism, 1890–1944.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2006.

Haney, L.: *Inventing the Needy Gender and the Politics of Welfare in Hungary.* University of California Press, Berkeley, 2002.

Harmat P.: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis. A budapesti mélylélektani iskola története, 1908–1983.* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1986.

Harris, V.: „Histories of 'Sex', Histories of 'Sexuality.'" *Contemporary European History* 22, 2 (2013): 295–301.

Havasréti J.: „»Egyesek és mások« Szerb Antal: *Utas és holdvilág.*" *Jelenkor* 54, 4 (2011) 427–50.

Havelková, H. – Oates-Indruchová, L. (szerk.): *The Politics of Gender Culture under State Socialism: An Expropriated Voice.* Routledge, London, 2014.

Healey, D.: „Masculine Purity and 'Gentlemen's Mischief': Sexual Exchange and Prostitution between Russian Men, 1861–1941." *Slavic Review* 60, 2 (2001): 233–65.

Healey, D.: *Homosexual Desire in Revolutionary Russia: The Regulation of Sexual and Gender Dissent.* University of Chicago Press, Chicago, 2004.

Healey, D.: *Bolshevik Sexual Forensics: Diagnosing Disorder in the Clinic and Courtroom, 1917–1939.* Northern Illinois University Press, DeKalb, 2009.

Healey, D.: „Comrades, Queers, and 'Oddballs': Sodomy, Masculinity, and Gendered Violence in Leningrad Province of the 1950s." *Journal of the History of Sexuality* 21, 3 (2012): 496–522.

Healy, M.: *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire: Total War and Everyday Life in World War I.* Cambridge University Press, New York, 2004.

Hekma, G.: „The Drive for Sexual Equality." *Sexualities* 11, 1–2 (2008. február 1.): 46–50.

Hekma, G. – Oosterhuis, H. – Steakley, J. D. (szerk.): *Gay Men and the Sexual History of the Political Left.* Harrington Park Press, New York, 1995.

Hellbeck, J.: *Revolution on My Mind: Writing a Diary under Stalin.* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2006.

Herzog, D.: *Sex after Fascism: Memory and Morality in Twentieth-Century Germany.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2007.

Herzog, D.: „Syncopated Sex: Transforming European Sexual Cultures." *American Historical Review* 24, 5 (2009): 1287–308.

Herzog, D.: *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History.* Cambridge University Press, New York, 2011.

Hoffmann, D. L.: „Mothers in the Motherland: Stalinist Pronatalism and Its Pan-European Context." *Journal of Social History* 34, 1 (2000): 35–54.

Holquist, P.: *Making War, Forging Revolution: Russia's Continuum of Crisis, 1914–1921.* Harvard University Press, Cambridge, MA, 2002.

Horváth M. (szerk.): *Budapest története a forradalmak korától a felszabadulásig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

Horváth S.: *Stalinism Reloaded: Everyday Life in Stalin-City, Hungary.* Ford.: T. Cooper. Indiana University Press, Bloomington, 2017. (Magyarul: *Kapu és határ: mindennapi Sztálinváros.* MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2004.)

Houlbrook, M.: „Soldier Heroes and Rent Boys: Homosex, Masculinities, and Britishness in the Brigade of Guards, circa 1900–1960." *Journal of British Studies* 42, 3 (2003): 351–88.

Houlbrook, M.: *Queer London: Peril and Pleasures in the Sexual Metropolis, 1918–1957.* University of Chicago Press, Chicago, 2005.

Howard, J.: *Men Like That: Southern Queer History.* University of Chicago Press, M. Houlbrook, 2001.

Hull, I. V.: *The Entourage of Kaiser Wilhelm II, 1888–1918.* Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Jackson, J.: *Living in Arcadia: Homosexuality, Politics, and Morality in France from the Liberation to AIDS.* University of Chicago Press, Chicago, 2009.

Johnson, D. K.: *The Lavender Scare: The Cold War Persecution of Gays and Lesbians in the Federal Government.* University of Chicago Press, Chicago, 2006.

Kádár J.: „Az antiszemitizmus jutalma: Tormay Cécile és a Horthy-korszak." *Kritika* 3 (2003): 9–12.

Kaplan, M. B.: *Sodom on the Thames.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2005.

Karsai L.: *A cigánykérdés Magyarországon, 1919–1945. Út a cigány Holocausthoz.* Cserépfalvi, Budapest, 1992.

Karsai L.: *Szálasi Ferenc. Politikai életrajz.* Balassi Kiadó, Budapest, 2016.

Kenéz P.: *Hungary from the Nazis to the Soviets: The Establishment of the Communist Regime in Hungary, 1944–1948.* Cambridge University Press, New York, 2006.

Király B. – Dillard, W. S. (szerk.): *The East Central European Officer Corps, 1740–1920s: Social Origins, Selection, Education, and Training.* Terjeszti: Columbia University Press, New York, 1988.

Kiss G.: „Nemi betegségek az osztrák–magyar haderőben az első világháború idején." *Orvosi Hetilap* 147, 46 (2006): 2237–38.

Kollár N. (szerk.): *A fővárosi rendőrség története (1914-ig).* Budapesti Rendőr-főkapitányság, Budapest, 1995.

Kollarits K.: *Egy bujdosó trónő – Tormay Cécile.* Magyar Nyugat Könyvkiadó, Szombathely, 2010.

Kollega Tarsoly I. (szerk.): *Magyarország a XX. században II: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság.* Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.

Kovács M. M.: *Liberal Professions and Illiberal Politics: Hungary from the Habsburgs to the Holocaust.* Oxford University Press, New York, 1994.

Kovács M. M.: *Törvénytől sújtva. A numerus clausus Magyarországon, 1920–1945.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2012.

Koven, S.: *Slumming: Sexual and Social Politics in Victorian London.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2004.

Kozári M.: *A dualista rendszer, 1867–1918.* Pannonica, Budapest, 2005.

Kulpa, R. – Mizielińska, J. (szerk.): *De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European Perspectives.* Ashgate Publishing Limited, London, 2011.

Kund A.: „Méhelÿ Lajos és a magyar fajbiológiai kísérlete (1920–1931)." *Múltunk* 57, 4 (2012): 239–89.

Kund A.: „'Duties for Her Race and Nation': Scientistic Racist Views on Sexuality and Reproduction in 1920s Hungary." *Sexualities* 19, 1–2 (2016): 190–210.

Kurimay A.: „Interrogating the Historical Revisionism of the Hungarian Right: The Queer Case of Cécile Tormay." *East European Politics & Societies* 30, 1 (2016): 10–33.

Kurimay A. – Takács J.: „Emergence of the Hungarian Homosexual Movement in Late Refrigerator Socialism." *Sexualities* 20, 5–6 (2017): 585–603.

Lászlófi V. – Nagy Zs. – Trádler H.: „»Fajtalanság«, pszichoanalízis és kriminológia a Magyar Tanácsköztársaságban. F. Gy. esete a Kísérleti Kriminológiai Osztály anyagában." *Sic Itur ad Astra* 66 (2017): 45–76.

Léderer P.: *A nyilvánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.

Lee, J. H. C.: *Policing Sexuality: Sex, Society, and the State.* Zed Books, London – New York, 2011.

Lendvai, P.: *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2003. (Magyarul: *Kudarcok győztesei.* Ford.: Dunai A. Helikon, Budapest, 2003.)

Lerner, P. F.: *Hysterical Men: War, Psychiatry, and the Politics of Trauma in Germany, 1890–1930.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2003.

Liang, H.: *The Rise of Modern Police and the European State System from Metternich to the Second World War.* Cambridge University Press, New York, 1992.

Light, A.: *Forever England: Femininity, Literature, and Conservatism between the Wars.* Routledge, New York, 1991.

Lipták D.: „A családi lapoktól a társasági lapokig. Újságok és újságolvasók a századvégen." *Budapesti Negyed: Lap a Városról* 5, 2–3 (1997): 45–70.

Lišková, K.: *Sexual Liberation, Socialist Style: Communist Czechoslovakia and the Science of Desire, 1945–1989.* Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

Lukacs, J.: *Budapest 1900: A Historical Portrait of a City and Its Culture.* Weindenfeld & Nicolson, New York, 1988. (Magyarul: *Budapest 1900. A város és kultúrája.* Ford.: Mészáros K. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2014.)

Lybeck, M. M.: *Desiring Emancipation.* State University of New York Press, Albany, 2014.

Mak, G.: „Sandor Sarolta Vay: From Passing Woman to Sexual Invert." *Journal of Women's History* 16, 1 (2004): 54–77.

Mancini, E.: *Magnus Hirschfeld and the Quest for Sexual Freedom: A History of the First International Sexual Freedom Movement.* Palgrave Macmillan, New York, 2010.

Mann M.: *Oktatáspolitikusok és koncepciók a két világháború között.* Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 1997.

Manzano, V.: „Sex, Gender and the Making of the 'Enemy Within' in Cold War Argentina." *Journal of Latin American Studies* 47, 1 (2015): 1–29.

Marcus, S.: „Queer Theory for Everyone: A Review Essay." *Signs* 31, 1 (2005): 191–218.

Marcus, S.: *Between Women: Friendship, Desire, and Marriage in Victorian England.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 2007.

Marhoefer, L.: *Sex and the Weimar Republic: German Homosexual Emancipation and the Rise of the Nazis.* University of Toronto Press, Toronto, 2015.

Matysik, T.: *Reforming the Moral Subject: Ethics and Sexuality in Central Europe, 1890–1930.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2008.

Maxwell, A.: „Nationalizing Sexuality: Sexual Stereotypes in the Habsburg Empire." *Journal of the History of Sexuality* 14, 3 (2005): 266–90.

Maxwell, A.: „National Endogamy and Double Standards: Sexuality and Nationalism in East-Central Europe during the 19th Century." *Journal of Social History* 41, 2 (2007): 413–33.

McEwen, B.: *Sexual Knowledge: Feeling, Fact, and Social Reform in Vienna, 1900–1934.* Berghahn Books, New York, 2012.

McLellan, J.: *Love in the Time of Communism: Intimacy and Sexuality in the GDR.* Cambridge University Press, New York, 2011.

McLellan, J.: „Glad to Be Gay behind the Wall: Gay and Lesbian Activism in 1970s East Germany." *History Workshop Journal* 74, 1 (2012): 105–30.

Miklóssy J.: *A budapesti prostitúció története.* Népszava Kiadó Vállalat, Budapest, 1989.

Miller, M. A.: *Freud and the Bolsheviks: Psychoanalysis in Imperial Russia and the Soviet Union.* Yale University Press, New Haven, CT, 1998.

Molnár J. (szerk.): *Számokba zárt sorsok. A numerus clausus 90 év távlatából.* Holokauszt Emlékközpont, Budapest, 2012.

Mosse, G. L.: „Nationalism and Respectability: Normal and Abnormal Sexuality in the Nineteenth Century." *Journal of Contemporary History* 17, 2 (1982): 221–46.

Mosse, G. L.: *Nationalism and Sexuality: Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe.* H. Fertig, New York, 1985.

Mosse, G. L.: *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity.* Oxford University Press, New York, 1996.

Nagy Á.: *Harc a lakáshivatalban. Politikai átalakulás és mindennapi érdekérvényesítés a fővárosban, 1945–1953.* Korall, Budapest, 2013.

Nagy S.: „One Empire, Two States, Many Laws: Matrimonial Law and Divorce in the Austro-Hungarian Monarchy." *Hungarian Historical Review* 3, 1 (2014): 190–221.

Nagy S.: „A fajvédelem útvesztőjében. Bírói gyakorlat »fajgyalázási« perekben (1942–1944)." *Fons* 22, 4 (2015): 487–532.

Naiman, E.: *Sex in Public: The Incarnation of Early Soviet Ideology.* Princeton University Press, Princeton, NJ, 1997.

Nemes R.: *The Once and Future Budapest.* Northern Illinois University Press, DeKalb, 2005.

Newton, E.: „The Mythic Mannish Lesbian: Radclyffe Hall and the New Woman." *Signs* 9, 4 (1984): 557.

Nye, R. A.: „Western Masculinities in War and Peace." *American Historical Review* 112, 2 (2007): 417–38.

Oosterhuis, H.: *Homosexuality and Male Bonding in Pre-Nazi Germany: The Youth Movement, the Gay Movement, and Male Bonding before Hitler's Rise.* Haworth Press, New York, 1991.

Oosterhuis, H.: *Stepchildren of Nature: Krafft-Ebing, Psychiatry, and the Making of Sexual Identity.* University of Chicago Press, Chicago, 2000.

Oosterhuis, H.: „Sexual Modernity in the Works of Richard von Krafft-Ebing and Albert Moll." *Medical History* 56, 2 (2012): 133–55.

Ötvös I.: „Koncepciós perek." *Rubicon* 26, 10 (2015): 54–58.

Paksa R.: *A magyar szélsőjobboldal története.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2012.

Paksa R.: *Szálasi Ferenc és a hungarizmus.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2013.

Pap T.: „A házasság felbontásának problematikája a Magyar Tanácsköztársaságban." *Jogtudományi Közlöny* 15, 2–3 (1959): 61–68.

Parádi J: „A polgári magyar állam rendőrsége, 1867–1918." *Rubicon* 20, 3 (2010): 4–13.
Passmore, K. (szerk.): *Women, Gender, and Fascism in Europe, 1919–45.* Rutgers University Press, New Brunswick, NJ, 2003.
Peniston, W.: *Pederasts and Others: Urban Culture and Sexual Identity in Nineteenth Century Paris.* Harrington Park Press, New York, 2004.
Perényi R.: „A »figyelő, megelőző és felfedező« rendőrség. Egy bűnözői névjegyzék tanulságai." *Budapesti Negyed: Lap a Városról* 13, 1–2 (2005): 63–92.
Perényi R.: „A jogtörténettől az »új kultúrtörténetig«. A bűnözés társadalomtörténete." *Sic Itur Ad Astra* 18, 1–2 (2006): 85–108.
Perényi R.: „Városi tér és hatalom: »utcapolitika« a századfordulós Budapesten." *Századvég* 11, 39 (2006): 29–55.
Perényi R.: „A bűnügyi statisztika Magyarországon a »hosszú« XIX. században." *Statisztikai Szemle* 85 (2007): 524–41.
Perényi R.: „A bűn és a nyomor tanyái. A szegénység és bűnözés tere Budapesten a 19–20. század fordulóján." *Urbs: Magyar Várostörténeti Évkönyv* 4 (2009): 205–26.
Perényi R.: „Találkahelyek, bűnügyi helyszínek és »dzsungel-erkölcsök«. Homoszexuális szubkultúra, városi tér és bűnözés Budapesten a 20. század elején." *Sic Itur ad Astra* 66 (2017): 109–12.
Pető A.: „Minden tekintetben derék nők. A nők politikai szerepei és a nőegyesületek a két világháború közötti Magyarországon" in Nagy B. – S. Sárdi M. (szerk.): *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben.* Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997, 268–79.
Pető A.: „The History of the Hungarian Women's Movement" in G. Griffin – R. Braidotti (szerk.): *Thinking Differently: A Reader in European Women's Studies.* Zed Books, London, 2002, 361–71.
Pető A.: *Társadalmi nemek képe és emlékezete Magyarországon a 19–20. században.* A nők a valódi esélyegyenlőségért alapítvány, Budapest, 2004.
Plant, R.: *The Pink Triangle: The Nazi War against Homosexuals.* 1. kiadás. H. Holt, New York, 1986.
Prakfalvi E.: *Architecture of Dictatorship: The Architecture of Budapest between 1945 and 1959.* Municipality of Budapest, Office of the Mayor, Budapest, 1999.
Prakfalvi E. – Szücs Gy.: *A szocreál Magyarországon.* Corvina, Budapest, 2010.
Pusztafalvi H.: „Az egészségnevelés intézményesülésének folyamata hazánkban a dualizmus korától a második világháború végéig." Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar „Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola, 2011.
Püski L.: *A Horthy-korszak 1920–1941.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2013.
Ránki V.: *The Politics of Inclusion and Exclusion: Jews and Nationalism in Hungary.* Holmes & Meier, New York, 1999. (Magyarul: *Magyarok – zsidók – nacionalizmus. A befogadás és kirekesztés politikája.* Új Mandátum, Budapest, 1999.)

Rákos F.: *Állam és alkotmány a Magyar Tanácsköztársaságban.* Jogi Kiadó, Budapest, 1953.
Robinson, P.: „Freud and Homosexuality" in T. Dean – C. Lane (szerk.): *Homosexuality and Psychoanalysis.* University of Chicago Press, Chicago, 2001, 91–98.
Romesburg, D.: „'Wouldn't a Boy Do?': Placing Early-Twentieth-Century Male Youth Sex Work into Histories of Sexuality." *Journal of the History of Sexuality* 18, 3 (2009): 367–92.
Romsics I.: „A Horthy-rendszer szociálpolitikája." *Rubicon* 1, 6 (1990): 24–25.
Romsics I.: „Nyíltan vagy titkosan? A Horthy-rendszer választójoga." *Rubicon* 1, 2 (1990): 4–5.
Romsics I.: „Elitizmus, tekintélyelv, konzervativizmus. A Horthy-rendszer jellegéről. " *Rubicon* 1 (1997): 4–21.
Romsics I.: *Hungary in the Twentieth Century.* Corvina–Osiris, Budapest, 1999.
Romsics I.: *Magyarország története a XX. században.* Osiris, Budapest, 2005.
Romsics I. (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948.* Osiris, Budapest, 2009.
Romsics I. (szerk.): *Magyarország a második világháborúban.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 2011.
Rosario, V. A. (szerk.): *Science and Homosexualities.* Routledge, New York, 1997.
Rosario, V. A.: *Homosexuality and Science: A Guide to the Debates.* ABC-CLIO, Santa Barbara, CA, 2002.
Rowe, D.: *Representing Berlin: Sexuality and the City in Imperial and Weimar Germany.* Ashgate Publishing, Ltd., Aldershot, 2003.
Rydström, J.: *Sinners and Citizens: Bestiality and Homosexuality in Sweden, 1880–1950.* University of Chicago Press, Chicago, 2003.
Rydström, J. – Mustola, K. (szerk.): *Criminally Queer: Homosexuality and Criminal Law in Scandinavia, 1842–1999.* Aksant, Amszterdam, 2007.
Sadler, J. – Fisch, S.: *Spy of the Century: Alfred Redl and the Betrayal of Austria-Hungary.* Pen and Sword, Barnsley, 2016.
Sakmyster, T.: *Hungary's Admiral on Horseback: Miklós Horthy, 1918–1944.* East European Monographs, terjeszti: Columbia University Press, Boulder, CO, 1994.
Sarlós B.: *A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei.* Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1961.
Schoppmann, C.: *Verbotene Verhältnisse: Frauenliebe 1938–1945.* Querverlag, Berlin, 1999.
Schorske, C.: *Fin-de-Siecle Vienna: Politics and Culture.* 1. kiadás. Knopf, terjeszti Random House, New York, 1979.
Schönwald P.: *A magyarországi 1918–1919-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.
Schwartz, A.: *Shifting Voices: Feminist Thought and Women's Writing in Fin-de-Siecle Austria and Hungary.* McGill-Queen's University Press, Montreal, 2008.
Sedlmayr K.: „A modern háztartás születése az 1930-as években Magyarországon." Doktori disszertáció, 2007.
Seidl, J. – Wintr, J. – Nozar, L.: *Od žaláře k oltáři: Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti* [A börtönből az oltárhoz. A homoszexualitás emancipációja a cseh területeken 1867-től napjainkig]. Host, Brno, 2012.

Sigmund, A. M.: *„Das Geschlechtsleben bestimmen wir": Sexualität im Dritten Reich.* Heyne, München, 2008.

Siklós A.: *A Habsburg-birodalom felbomlása, 1918. A magyarországi forradalom.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Sinha, V.: *Gender and Nation.* American Historical Association, Washington, D. C., 2006.

Sipos B.: *Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban: Politika- és társadalomtörténeti vázlat.* Argumentum, Budapest, 2011.

Snitow, A. – Thompson, S. – Stansell, C. (szerk.): *Powers of Desire: The Politics of Sexuality.* Monthly Review Press, New York, 1983.

Sokolova, V.: „'Don't Get Pricked!': Representation and the Politics of Sexuality in the Czech Republic" in S. Forrester – M. Zaborowska – E. Gapova (szerk.): *Over the Wall/After the Fall: PostCommunist Cultures through an East-West Gaze.* Indiana University Press, Bloomington, 2004, 251–67.

Sokolova, V.: „State Approaches to Homosexuality and Non-Heterosexual Lives in Czechoslovakia during State-Socialism" in H. Havelkova – L. Oates-Indruchová (szerk.): *Expropriated Voice: Transformations of Gender Culture in State-Socialist Czechoslovakia.* Routledge, New York, 2014, 82–109.

Soós V. A.: „Harc a »klerikális reakció« ellen. Egyházüldözés Magyarországon 1945–1956 között." *Rubicon* 26, 10 (2015): 34–43.

Spector, S.: *Violent Sensations: Sex, Crime, and Utopia in Vienna and Berlin, 1860–1914.* University of Chicago Press, Chicago, 2016.

Spector, S. – Puff, H. – Herzog, D.: *After the History of Sexuality: German Genealogies with and beyond Foucault.* Berghahn Books, New York, 2012.

Spira Gy. – Vörös K.: *Budapest története a márciusi forradalomtól az őszirózsás forradalomig.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Spurlin, W.: *Lost Intimacies: Rethinking Homosexuality under National Socialism.* Peter Lang, New York, 2009.

Stauter-Halsted, K. – Wingfield, N. M.: „Introduction: The Construction of Sexual Deviance in Late Imperial Eastern Europe." *Journal of the History of Sexuality* 20, 2 (2011): 215–24.

Steakley, J.: *The Homosexual Emancipation Movement in Germany.* Arno Press, New York, 1975.

Steakly, J. D.: „Iconography of a Scandal: Political Cartoons and the Eulenburg Affair in Wilhelmin Germany" in M. Duberman et al. (szerk.): *Hidden from History: Reclaiming the Gay and Lesbian Past.* Plume, New York, 1990, 233–64.

Stipta I.: *A magyar bírósági rendszer története.* Multiplex Média, Budapest, 1998.

Stone, L.: *Road to Divorce: England, 1530–1987.* Oxford University Press, Oxford, 1990.

Surkis, J.: *Sexing the Citizen: Morality and Masculinity in France, 1870–1920.* Cornell University Press, Ithaca, NY, 2006.

Széchenyi K.: *Stigmatized: A History of Hungary's Internal Deportations during the Communist Dictatorship.* Central European University Press, Budapest, 2016. (Magyarul: *Megbélyegzettek. A kitelepítések tragédiája.* Kráter Irodalmi és Művészeti Műhely, Pomáz, 2008.)

Szécsényi M.: „A bordélyrendszer Budapesten." *Rubicon* 4, 8–9 (1993): 58–63.

Szécsényi M.: „Kalauznők konfliktusai a villamoson. Társadalmi nem és térhasználat Budapesten, 1915–1920." *Sic Itur Ad Astra* 20 (2009): 149–79.

Szegedi G.: „Good Health Is the Best Dowry: Marriage Counseling, Premarital Examinations, Sex Education in Hungary, 1920–1952." Doktori disszertáció, Central European University, 2014.

Szegedi G.: „Stand by Your Man: Honor and Race Defilement in Hungary, 1941–44." *Hungarian Historical Review* 4, 3 (2015): 577–605.

Szegedi G.: „Tisztaság, tisztesség, fajgyalázás. Szexuális és faji normalizáció a Horthy-korban." *Socio.hu* 5, 1 (2015): 57–76.

Szigeti P.: „A szexualitás nyilvánossága a századforduló Budapestjén." *Médiakutató* 6 (2002. tavasz): 85–101.

Szikinger I.: „A magyar rendvédelmi jog 1919–1944." *Rendvédelem-Történeti Füzetek* 23, 27–30 (2013): 187–97.

Szirmai R.: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben.* Pelikán, Budapest, 1993.

Tabajdi G. – Ungváry K.: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* 1956-os Intézet – Corvina, Budapest, 2008.

Takács J.: „The Double Life of Kertbeny" in G. Hekma (szerk.): *Past and Present of Radical Sexual Politics.* Mosse Foundation, Amszterdam, 2004, 26–40.

Takács J.: „Megbélyegzett kapcsolatok az államszocialista Magyarországon." *Socio.hu. Társadalomtudományi Szemle* 7, 3 (2017): 63–85.

Takács J.: *Meleg század. Adalékok a homoszexualitás 20. századi magyarországi társadalomtörténetéhez.* Kalligram, Budapest, 2018.

Takács J. (szerk.): *Homofóbia Magyarországon.* L'Harmattan, Budapest, 2011.

Takács J. – Csiszár G.: „Nemváltások és nemiszerep-áthágások reprezentációi az Estben 1910 és 1939 között." *Replika* 85–86, 1–2 (2014): 209–25.

Takács J. – P. Tóth T.: „Az »Idegbizottság« szerepe a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjában." *Socio.hu. Társadalomtudományi Szemle* 2 (2016): 226–42.

Tamagne, F.: *The History of Homosexuality in Europe: Berlin, London, Paris, 1919–1939.* Algora Publishing, New York, 2004.

Tarjányi E.: „A dzsentri exhumálása." *Valóság* 46, 5 (2003): 38–64.

Thomas, N. – P. Szabó L.: *The Royal Hungarian Army in World War II.* Osprey Publications, New York, 2008.

Tomasik, K.: *Gejerel. Mniejszości seksualne w PRLu* [Gejerel. Szexuális kisebbségek a Lengyel Népköztársaságban]. Wydawn „Krytyki Politycznej", Varsó, 2012.

Tóth E. Zs. – Murai A.: *Szex és szocializmus.* Libri Könyvkiadó, Budapest, 2014.

Tóth L.: „Homoszexuálisok Magyarországon. Beszélgetés Romsauer Lajossal, a Homérosz Egyesület elnökével." *Mozgó Világ* 17, 3 (1991): 110–17.

Tóth L. (szerk.): *A homoszexualitásról.* T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.

Török Zs.: „A férfiruhás írónő: Vay Sarolta/Sándor és az átöltözés társadalomtörténete." *Irodalomtörténet* 95/4 (2014): 466–84.

Turbucz D.: *Horthy Miklós.* Napvilág, Budapest, 2011.

Turda, M.: „'The Magyars: A Ruling Race': The Idea of National Superiority in Fin-de-Siecle Hungary." *European Review of History* 10, 1 (2003): 5–33.

Turda, M.: *The Idea of National Superiority in Central Europe, 1880–1918.* Edwin Mellen Press, Lewiston, 2004.

Turda, M.: „The First Debates on Eugenics in Hungary, 1910–1918" in M. Turda – P. J. Weidling (szerk.): *„Blood and Homeland": Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940.* Central European University Press, Budapest, 2007, 183–223.

Turda, M.: „The Biology of War: Eugenics in Hungary, 1914–1918." *Austrian History Yearbook* 40, 1 (2009): 238–64.

Turda, M.: „In Pursuit of Greater Hungary: Eugenic Ideas of Social and Biological Improvement, 1940–1941." *Journal of Modern History* 85, 3 (2013): 558–91.

Turda, M.: *Eugenics and Nation in Early 20th Century Hungary.* Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, 2014.

Turda, M. (szerk.): *The History of East-Central European Eugenics, 1900–1945: Sources and Commentaries.* Bloomsbury Academic, London, 2015.

Turda, M. – Weidling, P. J. (szerk.): *„Blood and Homeland": Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940.* Central European University Press, Budapest, 2007.

Ungváry K.: *Battle for Budapest: 100 Days in World War II.* Ford.: Ladislaus Lob. I. B. Tauris, London, 2011. (Magyarul: *Budapest ostroma.* Corvina, Budapest, 2016.)

Ungváry K.: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon.* Jelenkor Kiadó, Budapest, 2013.

Ungváry K.: *Tettesek vagy áldozatok? Feltáratlan fejezetek a XX. század történelméből.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2014.

Vargáné Nagy-Juhász Á.: „Az önkéntes haderő tartalék biztosításának szervezési-vezetési kérdései." Doktori disszertáció. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtudományi Kar, 2010.

Vicinus, M.: *Intimate Friends: Women Who Loved Women, 1778–1928.* University of Chicago Press, Chicago, 2004.

Völgyesi Z.: *Harctértől a hátországig. Az első világháború gazdasági és társadalmi hatásai Magyarországon a levéltári források tükrében.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016.

Vörös K.: „A világváros útján: 1873–1918." *Budapesti Negyed: Lap a Városról* 6, 2–3 (1998): 106–72.

Wackerfuss, A.: *Stormtrooper Families: Homosexuality and Community in the Early Nazi Movement.* Harrington Park Press, New York, 2015.

Walkowitz, J.: *Prostitution and Victorian Society: Women, Class, and the State.* Cambridge University Press, New York, 1980.

Walkowitz, J.: *City of Dreadful Delight: Narratives of Sexual Danger in Late-Victorian London.* University of Chicago Press, Chicago, 1992.

Weeks, J.: *Sex, Politics, and Society: The Regulation of Sexuality since 1800.* Longman, London, 1981.

Weeks, J.: „The Sexual Citizen." *Theory, Culture & Society* 15, 3 (1998): 35–52.

Weeks, J.: „Pleasure and Duty." *Contemporary European History* 22, 2 (2013): 277–82.

Wetzell, R. F.: *Inventing the Criminal: A History of German Criminology, 1880–1945.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2000.

Wingfield, N. M.: *The World of Prostitution in Late Imperial Austria.* Oxford University Press, New York, 2017.

Winter, J. M. – Robert, J.-L. (szerk.): *Capital Cities at War: Paris, London, Berlin, 1914–1919.* Cambridge University Press, New York, 1997.

Wolf, L.: *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment.* Stanford University, Stanford, 1994.

Yuval-Davis, N.: *Gender and Nation.* Sage Publications, London, 1997.

Zaretsky, E.: *Secrets of the Soul: A Social and Cultural History of Psychoanalysis.* Alfred A. Knopf, New York, 2004.

Képek jegyzéke

6. oldal: Budapest székesfőváros térképe, 1926. Budapest Főváros Levéltára
19. oldal: Budapest székesfőváros térképe, 1926. Budapest Főváros Levéltára
83. oldal: Székely Vladimir m. kir. rendőrfőkapitány-helyettes. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény
84. oldal: Tábori Kornél. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár
95. oldal: Főtárgyalás Kragujevics Spázó ügyében. *Tolnai Világlapja*, 1909. november 9., Arcanum Digitális Tudástár, 2257
165. oldal: Tormay Cécile. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye
180. oldal: Comtesse Sarolta Vay rajzolt arcképe a *Wiener Tagblatt*ban. Welcome Collection
198. oldal: Tormay Cécile szobra, 1939. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény
217. oldal: EMKE kávéház. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár
219. oldal: Duna Strandfürdő, 1929. Fortepan/Balassa Péter
219. oldal: Budapest határában, 1943. Fortepan/Kurutz Márton
220. oldal: Duna Strandfürdő, 1929. Fortepan/Balassa Péter
220. oldal: Duna Strandfürdő, 1929. Fortepan/Balassa Péter
221. oldal: Római-part, 1929. Fortepan/Balassa Péter
222. oldal: Duna-korzó, 1940. Fortepan/Gali
224. oldal: Széchenyi fürdő, 1930. Fortepan/Fortepan

Név- és tárgymutató

A dőlt betűvel szedett számok képeket jelölnek

1867-es kiegyezés 16, 35, 315
1878. évi V. törvénycikk 14, 36, 204, 226, 268, 281, 291, 323, 325, *lásd még* 241-es, 242-es paragrafus
1961-es dekriminalizáció 12, 13, 22, 29, 36, 37, 152, 256, 286, 302
241-es paragrafus 37–38, 53, 68, 133, 187, 204, 225, 226, 228, 230, 232, 258
242-es paragrafus 37–38, 53, 70, 225, 226, 231, 355, 357

A bűnös budapest (Székely Vladimir – Tábori Kornél) 84, 86–94, 96, 103, 114, 117, 121, 333
aktív fél 49, 50, 183, 331 *lásd még* passzív fél
államszocialista rendszer 11, 12, 19, 22–25, 30, 114, 127, 201, 255, 270, 272–74, 280, 281, 283, 289, 292–93, 300, 302, 304, 305, 308, 341, 368, 372
állandó bejegyzés 283

Bécs 11, 13, 42, 60, 80, 85–86, 93–95, 106, 125, 127, 130, 305, 315
Berlin 11, 13, 18, 26, 39, 48, 60, 80, 85, 92–95, 105–106, 125, 130, 203, 215, 305, 318
Berlin tér (Marx, ma Nyugati tér) 215
Beteg szerelem (Székely Vladimir – Tábori Kornél) 93–94, 96–98, 101, 103, 105, 106, 114, 117, 121
Binet, Alfred 287
bordélyház 21, 72, 210–11, 256, 358
börtönbüntetés 37, 133, 252, 277, 281, 283, 285, 289, 356, 357
bulvársajtó 11, 24, 75–76, 79, 82
buzi 90, 122, 294, 336
büntetőeljárás 94, 223, 277, 291
büntetőper *lásd* büntetőeljárás

Cleveland Street-i ügy 174

családjogi törvény 147, 1944-ben tervezett 22, 265–69, 1952-es 273, 366
Csemegi-kódex 36

Deák tér *6*
dekriminalizálás 12–13, 22, 29, 37, 69, 115–18, 152, 153, 192, 256, 274, 284–92, 294, 295, 301, 345, 369, 370
Duna-korzó *6*, 92, 107, 215, *222*, 303
Duna Strandfürdő *219*, *220*

első világháború 14, 18–20, 147, 206, 212, 213, 224, 238, 239, 242, 250, 261
EMKE kávéház *6*, 215, *217*
Erzsébet tér *6*, 90, 92, 98, 107, 215
eugenika 138, 150, 245–49, 253, 255, 258, 264–67, 360, 361, 364
Eulenburg, Philipp von 26, 85, 162, 168

Ferenczi Sándor 125, 129, 130, 132, 139, 145, 331, 340, 343
férfi homoszexualitás 8, 11–15, 22, 29, 36, 67, 77, 86, 101, 112, 125, 152–53, 158, 183, 187–88, 204–206, 214, 225, 232, 236, 244, 246–47, 249, 251, 258, 369
Fischer Ignácz 116–17, 120, 192
Forel, August 317
Forradalmi Kormányzótanács 127–28
Forradalmi Törvényszék 123–25, 129, 343
Fővárosi Királyi Büntető Törvényszék 225
Fővárosi Rendőr-főkapitányság 12, 33, 38–40, 56
Freud, Sigmund 13, 125, 129–30, 139, 145, 192, 342, 343
fürdők 90, 92, 107, 143, 215, 228, 278, 283, 294, 303, 315
  Császár *6*, 92
  Dandár 215
  Gellért 215
  Hungária *6*, 92, 278
  Király *6*, 278
  Lukács *6*, 92, 278
  Rudas *6*, 92,
  Széchenyi *6*, 215, *224*, 278

Guthi (Gúthi) Soma 7, 8, 10

Habsburg Monarchia 19, 45, 110, 168
  lásd még Osztrák–Magyar Monarchia
hadifogolytábor 153, 213, 224, 238, 261
  lásd még homoszociális közeg
hajlam 42, 44, 47–49, 68, 85, 114, 143, 178, 179, 223, 251, 277, 282, 283, 293
Halász Zoltán 117–20, 338
Hall, Radclyffe 162, 191, 199
Harden–Eulenburg-ügy *lásd* Eulenburg, Philipp von
Harmadik Birodalom 248, 362
házasság szekularizációja 32, 147, 297
heteronormatív keret/modell 156, 157, 163, 177, 183, 184, 201, 273, 295, 327
Hirschfeld, Magnus 13, 68, 69, 92, 116, 287, 348
homofóbia 23, 30, 261, 263, 282, 295, 302, 307, 372
homoszexuális-nyilvántartás 12, 33–34, 38, 40–44, 47, 49–58, 65–68, 70, 72–73, 202, 204, 211, 212, 218, 225–26, 231, 259, 262, 265, 269, 275, 292–96, 299, 305, 355, 356, 367
Homoszexuális szerelem lásd Guthi (Gúthi) Soma
homoszexualitás *lásd* férfi homoszexualitás, női homoszexualitás, „pszeudo"-homoszexualitás, „szerzett" homoszexualitás, „valódi" homoszexualitás, „veleszületett" homoszexualitás
homoszociális közeg 147, 213, 242, 244, 261
hormonterápia 289
Horthy Miklós 20, 22, 160–61, 165–68, 196–97, 206, 264, 345–46, 366
Horthy-rendszer 12, 15, 21, 29, 81, 82, 156, 159, 161–63, 167, 194, 198, 199–253, 274, 368
Hungária Étterem és Kávéház *6*, 143

ideiglenes szocialista büntető törvénykönyv 337-es paragrafusa 277, 278, 280, 369
illiberális demokrácia 11, 29, 30, 76, 306, 308, 322

jogfosztás 236, 259, 307

Kálvin tér 215
Károlyi Mihály 19, 127, 130, 164, 319, 341
katonaprostitúció 108, 110, 202
Kelet-Európa 13, 132, 312, 316
Keleti pályaudvar *6*, 278
Kertbeny, Karl-Maria (Kertbeny Károly Mária) 46, 326
kettős mérce 64, 66, 153, 235, 257–58, 266, 291
Kinsey, Alfred 287
Királyi Járásbíróság 225–26
Kísérleti Kriminológiai Osztály 123–46, 150, 153–57, 343
kitiltás 133, 283
kollaborálás 306
Krafft-Ebing, Richard von 8, 13, 45, 46, 133, 179, 317
Kragujevics Spázó 93–*95*
Kramolin Gyula 69
kriminálantropológia 43, 47
kriminálszociológia 43
K. története 212–16, 218, 219, 222–26, 237, 249, 353
Kun Béla 19, 127, 130, 319

leszbikus 15, 46, 77, 110–14, 153, 158, 160–201, 203–204, 275, 291, 295, 301, 305
  lásd még női homoszexualitás
leszboszi szerelem *lásd* női homoszexualitás, leszbikus
Liszt, Franz Eduard Ritter von 43, 325
LMBT *lásd* LMBTQ-közösség
LMBTQ-közösség 15, 30, 201, 306–309, 311, 373
London 11, 13, 18, 26, 39, 53, 56, 96, 100, 130, 305, 356
Lorenz, Konrad 287
Lukács György 148, 344
Lukacs, John 11, 33, 63, 327, 337

Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) 171–72, 197, 305
Magyar Jogászegylet 115–17, 192, 248
Magyar Kommunista Párt 149, 152, 270, 272, 275, 297, 305
második világháború 21, 23, 29, 258–63, 269, 270, 319
medikalizálás 289, 317
  lásd még patologizálás
Minta Kávécsarnok (Dohány utca) *6*, 92, 97
Moltke, Kuno von 85, 168
Moravcsik Ernő 44, 47, 109

Nagyvárosi erkölcsök (Szatmáry Sándor) 10
Nemes Nagy Zoltán 33–34, 41–42, 49–51, 71, 212–13, 215–16, 218, 223, 225
nem hagyományos szexualitás 24
nemi betegségek 60–61, 137, 148, 151, 154, 155, 240, 244, 258,
  gonorrea 244
  szifilisz 26, 61, 240, 244, 359
nemi szerep 16, 26, 171, 175, 200, 206–207, 304
nemkívánatos elem 247, 265
Népbüfé (Marx, ma Nyugati tér) 278
népességnövekedés 33, 328
Népliget *6*, 92, 215
női homoszexualitás 14–15, 22, 36–37, 110–11, 113, 116, 152–53, 163, 170, 172, 174, 175, 181–88, 191–95, 203–204, 251, 275, 291, 338, 360
  lásd még leszbikus
nők jogai 14, 26, 273

Nyilaskeresztes Párt 22, 254, 263–70, 301, 361, 362, 366, 367
nyilaskeresztesek 12, 264–69, 274, 291, 293, 300–301, 366
nyilvános tárgyalás 283

Nyugat-Európa 23, 30, 273, 316, 321
Nyugati pályaudvar *6*

obi 90–91
Osztrák–Magyar Monarchia 12, 16, 32, 35, 40, 45, 86, 124, 156, 158, 164, 179, 204, 212, 252, 334, 358
lásd még Habsburg Monarchia

Österreichische Kriminal-Zeitung, ÖKZ (Osztrák Bűnügyi Újság) 83, 86
őszirózsás forradalom 20, 127, 164, 197

paederastia *lásd* pederasztia
Pallavicini Eduardina 15, 163, 166–68, 171–72, 174, 191, 203
Párizs 11, 13, 26, 48, 62, 105–106, 192, 203, 318
passzív fél 49–50, 183
lásd még aktív fél
patologizálás 47, 48, 144, 145, 290, 295, 306, 321, 353
pederasztia 89–90, 118, 334
pénzbírság 229, 243, 277, 281, 283, 285
Petőfi tér *6*, 278
pornográf kiadvány 62, 79, 106, 148, 329
proletárdiktatúra 123, 156–58, 189, 274, 276, 297, 319
lásd még Tanácsköztársaság
prostituált 40, 42, 64, 71, 120, 150, 210, 315, 329
férfi ~ 50, 72, 93, 106–10, 174, 231, 233–38, 244, 250, 327, 358
katona~ 108, 110,
női ~ 15, 21, 50, 64–65, 67, 93, 107, 111, 151, 153, 154, 211, 235–37, 257, 358
prostitúció 9, 14–15, 21, 26, 37, 38, 44, 48, 50, 57–62, 64–65, 70, 72, 79, 89, 106–109, 133, 147, 148, 151–54, 203–205, 209–11, 232–40, 244, 246, 250, 259, 281, 317, 358
lásd még katonaprostitúció, szexmunka
„pszeudo"-homoszexualitás 46, 241, 326
pszichoanalízis 20, 78, 124–26, 129–30, 132, 135, 139, 141, 145, 157, 331, 340–41, 343

Redl, Alfred 167–68, 346
rehabilitáció 123–59, 206, 266
rendőrségi folyóiratok 24, 47, 83, 215, 326
rendszerváltás 13, 123, 295, 302, 306
római katolicizmus 32
Római-part *221*
Rudnay Béla 39

Schwester (nőtestvér) 45–46, 97, 99, 104, 106, 109
Sexuelle Zwischenstufen (átmeneti szexuális állapotok) 69
Shaw, Albert 16–17, 73
Sörszanatórium (Lenin, ma Erzsébet körút) *6*, 278

Szálasi Ferenc 22, 264–65, 267, 274, 362, 367
Szántó Jenő 51, 53, 233–41, 327, 355, 358
Székely Vladimir 28, 74–122, 232–33, 332, 333, 335, 336
szélsőjobboldali pártok 30, 247, 361
„szerzett" homoszexualitás 46, 48–49, 111, 144–45, 241, 304
szexizmus 23
szexmunka 21, 26, 64–65, 107, 151, 154, 210, 236, 317
„szexuálisan abnormális" 47, 114, 117, 123–59, 182, 193–94, 223, 246, 276
szociáldarwinizmus 138, 246
szociálegészségügy 124, 130, 152
Szövetség utcai bár *6*, 92

Tábori Kornél 28, 32–33, 74–122, 232–33, 335, 336
Tanácsköztársaság 11, 12, 19–20, 28, 82, 123–60, 162, 164, 168, 171, 188, 192, 226, 252, 267, 274, 301, 319, 341, 346
Tejvendéglő (Marx, ma Nyugati tér) 278
„természet elleni fajtalanság" 22, 29, 37, 54, 60, 94, 133, 144, 152, 173, 187, 193, 195, 204, 210, 216, 223, 225–26, 228, 230–32, 235, 256, 258, 268, 274, 277, 279–81, 284, 285, 291, 300, 356, 357
Teve utcai kocsma 92
Thaisz Elek 38–39, 65, 324
„tisztesség" fogalma 14, 16, 63, 77, 101–102
titkosszolgálat 22, 256, 275, 280, 293–96, 299
Tormay Cécile 15, 25, 163–89, 191, 194–201, 203, 305, 346
trianoni békeszerződés 21, 123, 161, 182, 206, 207, 223, 245, 250, 254, 261, 271, 319, 354

Ulrichs, Karl Heinrich 8, 45, 46
Urning 7, 45, 105, 106, 119
Utas és holdvilág (Szerb Antal) 242

válás szekularizációja 32, 147, 149, 273, 323
lásd még házasság szekularizációja
„valódi" homoszexualitás 47–50, 67, 71, 77, 88–89, 93, 94, 101, 113, 114–18, 122, 152, 155, 214, 218, 238, 241–43, 251, 261, 359
lásd még „veleszületett" homoszexualitás
Várkert 107
városiasodás 16, 32, 72, 120
Városliget *6*, 18, 31, 90, 92, 107, 143, 215, 303
Vay Sándor/Sarolta 46, 178–*80*, 348–49
„veleszületett" homoszexualitás 20, 46–49, 145, 152–53, 155, 158, 179, 192, 193, 240, 241, 252, 276, 282, 286, 287, 289, 302, 349
lásd még „valódi" homoszexualitás
Vogl József 54, 226, 355

weimari köztársaság 117, 162, 215
Wilde, Oscar 26, 85, 101, 102, 162, 167, 174, 199, 330
Wolfenden-jelentés 288

Zadravecz István 196, 197
Zendülők (Márai Sándor) 242–43
Zichy Rafael 163, 167–70, 172, 173, 175–77, 184, 185, 189–91, 194–97, 199, 348

zsarolás 41, 44, 54, *55*, 61, 67, 70, 109, 113, 167, 228, 237, 250, 256, 290, 294, 295, 302, 305, 306

Tartalom

Bevezetés: Szexuálpolitika „a Duna gyöngyszemében” 7
Az aranykortól a kommunista elnyomásig 16
A kelet-közép-európai meleg szexualitás archívumainak felkutatása 23
A meleg Budapest fejlődése 28

I. A szex nyilvántartása a bűnös Budapesten 31
A homoszexualitás a modern büntető törvénykönyvben 35
A Budapesti Fővárosi Rendőr-főkapitányság és a homoszexuálisok nyilvántartásának kialakítása 38
A homoszexuális-nyilvántartás jellemzői 41
A törvényszéki orvostan hatásai 44
A homoszexuális-nyilvántartás adatainak számszerűsítése 51
A homoszexuális-nyilvántartás a gyakorlatban 55
A szex a rendőrség szemével 58
Férfiasság és nőiesség Magyarországon 63
Az azonos neműek közötti szexualitás a rendőrség szemével 66
Összefoglalás 72

II. „A beteg szerelem lovagjai”: melegek Tábori Kornél és Székely Vladimir írásaiban 74
A filléres napilapok és a botrányos szexualitás 78
Tábori és Székely indítékai 80
A bűnös Budapest melegjei 87
A *Beteg szerelem* és a homoszexuális veszély terjedése 93
Tábori és Székely melegeinek világa 103
„A perverzek parazitái”: férfi homoszexuális prostituáltak 106

A „leszbosziszerelem” 110
Tábori és Székely írásainak hosszú távú hatása 114
Összefoglalás 121

III. A „szexuális abnormálisok” rehabilitációja a Tanácsköztársaság idején 123
Forradalmi igazságszolgáltatás: a Kísérleti Kriminológiai Osztály megalapítása 126
A Kísérleti Kriminológiai Osztály 133
A szex és a Tanácsköztársaság 146
Összefoglalás 154

IV. Kukkolók és „csírák”: egy leszbikus botrány 160
A szereplők és a botrány kirobbanása 163
A botrány nyilvános visszhangja 169
A két per 173
A személyzet hangja: nyelvezet, társadalomföldrajz és a „férfias nő” 174
Vay grófnő, avagy „D'Artagnan” különös felbukkanása 178
Jogi csaták a női homoszexualitás definíciója fölött 185
A bíróság és a társadalmi státusz 188
Az orvostudomány stratégiai használata 192
Korabeli hírnév és feledékeny utókor 195
Összefoglalás 199

V. Szokatlan szövetségesek: a melegek és a Horthy-korszak konzervatív vezetése 202
A Horthy-rendszer szexuális és erkölcsi rendje 206
K. élete – egy magyar homoszexuális a két háború között 212
Homoszexuális találkozóhelyek a két háború közötti Budapesten 214
A rendőrség és a homoszexuálisok a két háború közötti Budapesten 218
Homoszexualitás a budapesti büntetőbíróságokon 225
Férfi homoszexuális prostitúció Budapesten a két háború között 232
A szexualitás konzervatív szabályozásának nemi vonatkozásai 238
Az eugenika és a náci Németország hatása 245
Összefoglalás 249

VI. A törékeny együttélés vége: a homoszexuálisok üldözése 254
A zsidótörvények és a szexuális kapcsolatok tiltása 256
A homoszexuálisokkal való bánásmód a második világháború alatt 258
A Nyilaskeresztes Párt és a „szexuális deviánsok” 263
A homoszexualitás az államszocialista Magyarországon 270
A szexualitás az ötvenes évek ideológiájában 272
Homoszexuálisok elleni büntetőperek a budapesti bíróságokon 277
A bíróság mint a szexuális irányultság átalakítója 282
Az 1956 utáni időszak és a homoszexualitás dekriminalizálása 284
A magyar állambiztonsági szervek és a homoszexuális-nyilvántartás 292
Homoszexuális ügynökök a vallás elleni harcban 297
Összefoglalás 300

Epilógus: A melegek és a demokrácia: a meleg múlt eltorzult emlékezete 303

Köszönetnyilvánítás 311
Jegyzetek 315
Bibliográfia 375
Képek jegyzéke 398
Név- és tárgymutató 399

SZTE Klebelsberg Könyvtár SZEGED 22.
X 365817

KURIMAY ANITA történész, genderkutató a Berkeley Egyetemen, a London School of Economicson és a Rutgers Egyetemen tanult. Könyve a University of Chicago Pressnél angolul megjelent kötet átdolgozott kiadása.

„A Meleg Budapest zseniálisan és könnyedén borítja fel mindazokat az elképzeléseinket, amelyeket a szexuál- és egyéb politika viszonyáról eddig dédelgettünk."

DAGMAR HERZOG, a New York-i
City University Graduate Center oktatója

Nyitott szexuális kultúrájáról és meleg szubkultúrájáról legalább olyan híres volt a „Duna gyöngyszeme", a 20. század elejének Budapestje, mint feltörekvő polgárságáról, intellektuális és kereskedelmi erejéről, illetve valósággá vált metropoliszi álmairól.

A *Meleg Budapest* lebilincselő történet arról, hogyan értelmezte, szabályozta a homoszexualitást Budapest 1873-tól egészen büntethetőségének megszűnéséig.

A szerző kulturális, orvosi és rendőrségi forrásokat elemez, hogy kiderítse: miképp történhetett meg, hogy illiberális politikai rezsimek megtűrték, sőt védték a meleg közösséget és annak tagjait. A kötet érdekfeszítően (és emberközelből) értékeli újra a szexualitás és a mindenkori politika viszonyát, illetve helyezi el újra a meleg közösségeket Magyarország – és Európa – modern kori történelmében.

parkkiado.hu 5990 Ft
9 789633 557969
facebook.com/parkkonyvkiado